

Zostavovatelia
Alena Feriancová – Miroslav Palárik

VOX DISCIPULI HISTORIAE

Nitra 2011

Vox discipuli historiae

Recenzenti:

Antika:

Prof. Janka Hečková, CSc. a PhDr. Emanuel Jirkal, PhD.

Stredovek a novovek:

Doc. PhDr. Peter Chrastina, PhD. a PhDr. Tomáš Tandlich, PhD.

Moderné dejiny:

PaedDr. Veronika Slneková, PhD. a PhDr. Róbert Arpáš, PhD.

Zostavovatelia:

© Mgr. Alena Feriancová, PhD.

© Mgr. Miroslav Palárik, PhD.

© Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Obrázok na obálke:

SPEED, John. Antický svet roku 1651 – archívna nástenná mapa – replika.

Populárna mapa tradičnej stredovekej kartografie. [Online]. Dostupné na internete:

http://www.mapysveta.sk/images/002631_33_NM_Svet_antik_FB.jpg

Za jazykovú úpravu zodpovedajú autori príspevkov.

ISBN 978-80-8094-864-1

EAN 9788080948641

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTÓRIE

VOX DISCIPULI HISTORIAE

Zborník prác

študentov Katedry histórie FF UKF v Nitre

Nitra 2011

Obsah

Predhovor.....	5
Vojtech BAKA	
Objavné expedície Feničanov a Kartágincov	9
Ladislav ŽUPČÁN	
Bitka pri Graniku.....	31
Adam BOHINÍK	
Makkabejské povstanie v historických prameňoch.....	45
Peter DZURJANÍK	
Výprava Židov na pomoc Caesarovi očami Iosepha Flavia.....	77
Ján JAKUBEJ	
Štefan II. Koháry – curriculum vitae zaujímavého barokového šľachtica	103
Mária MEDVEĎOVÁ	
Vývoj využívania krajiny Šimonovian od stredoveku do roku 1938	121
Lucia VALKOVIČOVÁ	
Idea čechoslovakizmu v I. ČSR	137
Nina SOZANSKÁ	
Život na Slovensku v roku 1939 pohľadom týždenníka Nový svet	157
Juraj VARGA	
Analýza propagandy v dennej tlači počas politických procesov v 50. rokoch 20. storočia.....	185

Predhovor

Zborník prác študentov Katedry histórie FF UKF v Nitre ponúka deväť príspevkov spĺňajúcich kritériá odbornej štúdie po obsahovej aj rozsahovej stránke. Zastúpené sú rôzne chronologické obdobia, od antiky po najnovšie dejiny. Príspevky vznikli v čase horizontu posledných troch rokov. Sú skrátenejšími verziami magisterských, bakalárskych prác a prác ocenených na Študentskej vedeckej konferencii a umeleckej prehliadke. Ako zostavovateľov nás teší, že sa nám po dlhom čase podarilo zrealizovať zámer pripraviť do knižnej podoby kvalitné študentské prvotiny. Je to potešiteľné o to viac, že v akademickom roku 2011/2012 si pripomíname okrúhle 50. výročie výučby histórie (dejepisu) na nitrianskej vysokoškolskej pôde.

Štúdia Vojtecha Baku sumarizuje výsledky diplomovej práce autora. Pod titulom *Objavné expedície Feničanov a Kartágincov* sa čitateľ preniesie do obdobia antiky. Prekladom a interpretáciou dobových prameňov sa Vojtechovi Bakovi podarilo dospieť k zaujímavým záverom o výsledkoch moreplaveckých pokusov fenických a kartáginských námorníkov a ich geografických znalostiach a výsledkoch konkrétnych objaviteľských plavieb.

Ústrednou postavou príspevku *Bitka pri Graniku* od Ladislava Župčána je Alexander Veľký. V publikovanej časti diplomovej práce zosumarioval do kompaktného celku poznatky o kľúčovej bitke pri rieke Granikos. Čitateľ sa môže dozvedieť podrobnosti o vojensko-strategických východiskách jednej z najdôležitejších bitiek v dejinách staroveku, ktorou Alexander nielen pomstil smrť otca, ale porážkou Peržanov si aj otvoril cestu pre svoje plány o podmanení Ázie.

Priestor Blízkeho východu v 2. storočí p. n. l. je stredobodom záujmu Adama Bohiníka. Rozsiahly príspevok *Makkabejské povstanie v historických prameňoch* analyzuje tri základné pramene opisujúce príčiny, priebeh a dôsledky Makkabejského povstania. Ide o biblickú prvú a druhú knihu Makkabejskú a spis Iosepha Flaviana Židovské starožitnosti. Autor v časti svojej diplomovej práce presvedčivo vykreslil židovskú rebeliu, konfrontuje faktografické nezrovnalosti v jednotlivých prameňoch a ponúka možnú interpretáciu.

Židovským dejinám sa venuje aj ďalšia štúdia, autora Petra Dzurjaníka, s názvom *Výprava Židov na pomoc Caesarovi očami Iosepha Flaviana*. Ide o problematiku, ktorej bola v historiografii doteraz venovaná len marginálna pozornosť. Text pútavým spôsobom vykresľuje okolnosti a priebeh výpravy na pomoc Caesarovi, ktorý bol v tomto čase v komplikovanej situácii v Alexandrii,

vo vtedajšom Egypte. Text bol súčasťou diplomovej práce, ktorá mala pozitívne ohlasy pri obhajobách.

Odborná štúdia *Štefan II Koháry – curriculum vitae zaujímavého barokového šľachtica* od Jána Jakubeja získala v akademickom roku 2009/2010 prvé miesto v rámci katedrového kola ŠVK a UP. Autor opisuje Štefana II. Koháryho nielen ako uhorského šľachtica, zaslúžilého bojovníka proti Turkom, ale predovšetkým ako človeka. Pozornosť sústreďuje na jeho hlboké sociálne cítenie, kladné charakterové vlastnosti, literárny talent a približuje aj jeho duchovný svet.

Mária Medvedová, ktorej diplomová práca bola pozitívne hodnotená v súťaži záverečných prác s tematikou podpory rozvoja miest, obcí a regiónov Slovenska, v texte *Vývoj využívania krajiny Šimonovian od stredoveku po roku 1938*, sumarizuje výsledky svojho historicko-geografického výskumu. Zistené výsledky vizualizuje v prehľadných tabuľkách, grafoch a schémach. Je to práca, ktorá je zaujímavá nielen z faktografického hľadiska. Kombinácia historickej a geografickej metódy môže priniesť sľubné výsledky.

Nelahký cieľ si v diplomovej práci vytýčila Lucia Valkovičová. Problematika čechoslovakizmu a jeho uplatňovania v praxi prvej Československej republiky patrí k pertraktovaným otázkam (česko)slovenských dejín. Autorka sa venuje problematike čechoslovakizmu na poli politickom, jazykovom, ale aj v oblasti školstva. Príspevok *Idea čechoslovakizmu v 1. ČSR* cenným spôsobom interpretuje dobové kontexty zavádzania tohto filozofického konceptu.

Život na Slovensku v roku 1939 pohľadom týždenníka Nový svet autorky Niny Sozanskej je ďalšou odbornou štúdiou ocenenou v akademickom roku 2009/2010 na katedrovom kole ŠVK a UP. S využitím dobovej tlače sa autorka pokúša rekonštruovať aspekty „každodenného“ života roku 1939. Pozornosť zameriava nielen na politické otázky, ale aj na oblasť módy, kultúry a pohľadu na ženskú otázku. Z obsahového hľadiska ide o atraktívnu tému, ktorá sa teší čoraz väčšiemu záujmu odbornej aj laickej verejnosti.

Posledným zaradeným textom je *Analýza propagandy v dennej tlači počas politických procesov v 50. rokoch 20. storočia*, od Juraja Vargu. Študent sa v bakalárskej práci pokúsil aplikovať aktuálne metódy výskumu propagandy na politické procesy v Československu v budovateľskom období komunistického režimu. Vznikol tak zaujímavý príspevok, kde na konkrétnych príkladoch poukazuje na rôzne techniky propagandy a zámery objednávateľov konkrétnych príspevkov. Text je doplnený obrazovou prílohou.

Ako zostavovatelia sme presvedčení, že súbor predložených odborných štúdií je výberom toho najlepšieho zo študentských prác za posledných niekoľko rokov. Autori vo viacerých prípadoch aplikovali originálne prístupy, interdisci-

plinárne nazeranie na riešenie formulovaných odborných problémov, či už z oblasti historickej geografie alebo sociálnych vied. Na záver vyjadrujeme želanie, aby predkladaný zborník nebol prvým a zároveň posledným pokusom o zverejnenie študentských odborných prác. Naopak, prajeme „prvej lastovičke“ veľa úspechov v radoch študentov, ale aj u predstaviteľov širokej historickej obce.

Alena Feriancová – Miroslav Palárik

OBJAVNÉ EXPEDÍCIE FENIČANOV A KARTÁGINCOV

Vojtech BAKA

Vojtech BAKA: The discovery expeditions of Phoenicians and Carthaginians. Following article discusses the expeditions of Phoenicians. The ancient Phoenicians, respectively. their technological and cultural heirs – Carthaginians – were in the late antiquity almost forgotten. So were their naval successes, e. g. the first naval cruise outside the Mediterranean. Many expedition had probably strong economic motive. Ancient sources do not mention these naval expeditions very often and in detail. That is the reason way are these expeditions questioned, because very sophisticated technical solutions would had been necessary. Even those ancient authors who left us these strict references counting one or two sentences doubted their authenticity for several reasons.

Keywords: *Phoenicians, Carthaginians, discovery expeditions, naval discoveries*

Starí Feničania tvorili už v druhej polovici 2. tisícročia pred n. l. veľmi svojrázne, cielavedomé, húževnaté etnikum so schopnosťami šikovných obchodníkov. Tým boli známi aj svojim židovským susedom, no čím ich prevyšovali, bol diaľkový námorný obchod. Touto svojou mimoriadnou zdatnosťou nielen staviateľsko-konštrukčnou, ale i zmyslom pre obchod a orientáciu v ďalekom neznámom priestore vysoko prevyšovali všetkých svojich blízkových susedov. A nebolo ich málo. Egypťania, Asýrčania, Izraelské kráľovstvo a neskôr i Iudea a do sťahovania morských národov aj Chetiti radi využívali ich námorné služby ako obchodných sprostredkovateľov na dovoz rôznych korenín, kadidiel, stavebného materiálu, dreva, ale hlavne kovov a drahých látok z vnútrozemia Ázie, Arabského polostrova či diaľav Stredomoria. Možno predpokladať, že Feničania,¹ ktorých etnická skladba sa stále formovala pod vplyvom pohybov zo severu a západu, boli ustavične v kontakte s morskými živlami. Už nápisy na stélach faraónov Merenptaha a Ramessa III. dosvedčujú prítomnosť rôznych

---

¹ Označenie je z gréckeho *Foinikes*, preto je krajina nazývaná Feníciou. Odhliadnuc od starogréckych mýtov o otcovi princeznej Európy, najstarší predkovia Feničanov sa tu usídlili najneskôr v 23. stor. pred n. l.

etník ako „Sikulov, Pelesetiov“ a mnohých iných ako napr. predkov Danajcov, či zatúlanú skupinu „Tyrrhénoš“, ktoré spolu s Feničanmi v prvých troch desaťročiach 12. stor. pred n. l. podnikali rozsiahle invázie cez Malú Áziu do oblasti Levanty a smerom na Egypt. Z ich súhrnného označenia možno usudzovať, že spomínané výpravy mali ťažisko v námornej sile a nie v organizovanej pozemnej armáde.

Uvedená skutočnosť ovplyvňovala každodenný život a politické postavenie ázijských Feničanov a neskôr i ich kartáginských príbuzných po celý starovek. Bohatstvo fenických miest či už z lúpeží alebo z početného obchodu, zabezpečovali flotily, a nie dane a zisky z nejakého veľkého ovládaného územia. Táto malá oblasť s výbornou geostrategickou polohou bola ako stvorená na to, aby slúžila ako námorné základne pre odvážnych námorníkov rôznych fenických miest. Impulzom na skúmanie a následnú kolonizáciu morských pobreží západného Stredomoria bol nielen obchod, ale i nevyhnutnosť riešiť problém relatívneho preľudnenia. Veď na niekoľko kilometrov širokom pobrežnom páse od dnešných sýrsko-libanonských hraníc, zhruba po dnešný Tell Aviv, sa rozprestierala ozajstná staroveká sídelná konurbácia. Tvorili ju Al Mina, Ugarit, Latakia, Gibala, Arados, Antiarados, Marathos, Simuru, Theou, Tripolis, Prosopon, Byblos, Berytos, Sidón, Sarepta, Tyros, Ušu, Eodippa, Aldro, Atlit a Dór. Už dávno pred tým ako sa objavil hrozný sused na východe v podobe Novoasýrskej ríše, sa hegemónom Fenície stalo mesto Sidón. Úspešne dokázalo v 14. a 13. stor. pred n. l. odolať Chetitom aj Egyptanom a svojim loďstvom bohatlo na obchode so sklom a purpurom.² Keď sa v 9. stor. pred n. l. dostal do popredia mocný mestský štát Tyros, bola už fenická kolonizácia a prieskum Stredozemného mora v plnom prúde. Na svoju dobu malo mesto dlho nedobytnú polohu na skalnatom ostrove (dn. polostrov Súr na juhu Libanonu). Usudzujem, že v staroveku vytvorili Feničania so svojimi kolóniami sieť obchodných staníc. Strabon uvádza, že ako prví začali s kolonizáciou Stredomoria Feničania a to už krátko po Trójskej vojne.³ V tomto období a storočiach bezprostredne po Trójskej vojne prežívali fenické mestá vrcholný rozkvet. Až do začatia tzv. Veľkej gréckej kolonizácie v 8. storočí pred n. l. mali fenické lode postavenie jedinej námornej veľmoci v Stredomorí.

---

² Zvláštnu purpurovú farbu na farbenie látok získavali z morských mäkkýšov rodu Murex.

³ STRABON. Geographica I, 3, 2. C–48.

Okolo Afriky v službách Egypta

Na konci 12. storočia pred n. l. prenikali Feničania s cieľom zakladať nové kolónie a zabezpečiť ich ochranu a rozvoj, už aj do západného Stredomoria. Myslím si, že všetky kolónie, ktoré budú počas 11. až 9. storočia pred n. l. založené na africkom a európskom pobreží Stredozemného mora, vznikali ako obchodné osady najprosperujúcejších mestských štátov Fenície týchto storočí a to konkrétne z Tyru, Sidónu, Berytu, Byblu a Aradu. Impulzov bolo veľa – hľadanie úrodnej pôdy na zakladanie nových miest, čím sa riešilo preľudnenie v mestách materských centier, obchod s otrokmi, ložiská cenných kovov ako zlata a ľahší prístup k obchodným cestám, ktorými sa do západného Stredomoria privádzal, zatiaľ z neznámeho európskeho severu cín. Nehovoriac o tom, že budúcnosť ukázala, že kolonizačný rozmach na západ bol aj dobrým geopolitickým ťahom. Dianie na Strednom východe totiž neveštilo a ani neprineslo pre mestá ako Tyros či Sidón, nič dobré. Asýrsky kráľ Sargon II. ovládnutie oblasti Levanty spečatil dobytím mesta Sidón. Ale väčší ohlas malo zmocnenie sa s Feníciou susediaceho Izraelského kráľovstva, dobytím Samárie.

O tom, že Feničania boli najlepšimi staviteľmi lodí tých čias, svedčí aj fakt, že Sargonov syn, kráľ Sinacherib, použil na kombinovaný pozemný i námorný útok v r. 694 pred n. l. proti Chaldejcom a ich elamským spojencom lode, ktoré mu v lodeniciach na brehu Tigridu postavili fenickí lodiar. ⁴ Z týchto uvedených faktov vyplýva, že Feničania sa plavili a obchodovali s blízkou i vzdialenou cudzinou nielen v službách svojich miest, ale i ako najatí námorní žoldnieri v cudzích flotilách. Asýrsky tlak na Feníciu kulminuje v roku 665 pred n. l. dobytím Tyru. Je preto pochopiteľné, že mnohí obyvatelia spomenutých miest nečakali, kým sa dostanú do asýrskeho otroctva a odišli za živobytím do cudziny. Niektorí ani nemuseli cestovať ďaleko. Juhozápadne od Palestíny bol predsa Egypt, ktorý síce prechodne tiež okúsil asýrsku okupáciu, avšak počnúc šesťdesiatymi rokmi 7. storočia pred n. l. nadobudol opäť nezávislosť za vlády XXVI. egyptskej dynastie. Tieto skutočnosti je určite treba mať na pamäti, keď chceme uvažovať o okolnostiach, za ktorých došlo k historicky prvému oboplávaniu afrického kontinentu. Od dôverovania tomuto faktu by nás nemalo odrádzať, že medzi súčasníkmi nevyvolal nijakú odozvu. Jednak to mohlo byť preto, že ako Feničania, a neskôr Kartáginci, tak aj staroveký Egypt mal „zmysel“ pre štátne tajomstvo. V tejto súvislosti sa zamýšľam nad dvoma faktami. Jednak, aký bol motív a štátnický zámer faraóna Neka II. (vládnuceho na konci 7. a na začiatku 6. storočia pred n. l.) poslať a financovať flotilu za

⁴ Ako o tom svedčia vykopané tabuľky z Aššurbanipalovej knižnice v Ninive.

účelom oboplávania Líbye s tým,⁵ že návrat majú uskutočniť po Stredozemnom mori, t. j. od západu? Iste tu primárnu úlohu zohrala i myšlienka preskúmať pobrežia na juhu a západe Líbye s cieľom čo najlepšieho obchodného využitia. Egypt v istom zmysle veľmi nemal na výber. Už nedávna asýrska okupácia ukázala, že je nanajvýš nutné podniknúť podobné kroky, ako vykonali už pred niekoľkými storočiami fenické mestá. Je preto logické sa domnievať, že dočasné uvoľnenie politického napätia na Blízkom východe po zrútení Asýrskej ríše, k čomu došlo na konci vlády otca⁶ spomenutého faraóna, chcela vláda v Sais využiť na pokus o kolonizáciu oblastí, ktoré by vznikli na hypotetickom, od Egypta odvrátenom, brehu Líbyjskej pevniny. Druhý faktor na zamyslenie sa je otázka. Prečo, ak by naozaj išlo o expedíciu potenciálne štátneho záujmu, a nie iba o problém prestíže, tak rýchlo táto udalosť zapadla „prachom zabudnutia“? Jediným, kto o tejto dávnej plavbe fenických lodí s kombinovanou egyptsko-fenickou posádkou (a možno aj pár egyptských úradníkov) informuje, je „otec dejepisu“ Herodotos.⁷ On však už ani nie stopäťdesiat rokov po zmienených udalostiach tiež prejavil svoje pochybnosti nad tým, že by takáto plavba bola bývala možná, avšak našťastie ako správny historik ju spomenul a necháva čitateľa, aby sa rozhodol sám, či uverí tomu, o čom ho v Egypte informovali (pravdepodobne egyptskí kňazi). Vo svojom diele „Dejiny“ doslova píše: *„Ukazuje sa, že Líbya je doslova obklopená morom, okrem miesta, kde hraničí s Áziou. Dokázal to egyptský kráľ Nekos ako prvý z tých, o ktorých vieme.“*⁸ Expedícia Feničanov v službách egyptského faraóna vyplávala z prímorskej osady Savev (grécky Filoteris), dnešnej Marsá Gawásis pri Červenom mori.⁹ Hérodotos o samotnej výprave a plavbe píše: *„Feničania sa teda vydali z Červeného mora a plavili sa južným morom. Kedykoľvek nastala jeseň, pristáli pri brehu a obsievali pôdu na tom mieste v Líbyi, kam práve doplávali a vyčkávali žatvu. Keď zožali obilie, plavili sa ďalej. A takto prešli dva roky, až na tretí rok zahli okolo Heraklových stĺpov a prišli do Egypta. A rozprávali, čo sa mne nezdá hodnoverné, azda niekomu inému áno, že keď sa plavili okolo Líbye, mali slnko po pravej ruke.“*¹⁰ Aj keď by som zhodne s modernými kritikmi priznával, že Herodotos neraz kde-tu, čo-to poplietol a býva nepresný, inokedy až zbytočne

⁵ Pod pojmom *Líbya* sa myslelo celé územie dnešnej Afriky, nie iba oblasti dobre známe na západ od oázy Síwa.

⁶ Bol ním Psammetik I. a to celé polstoročie, 660 – 610 pred n. l.

⁷ Tento grécky dejepisec žil v 5. stor. pred n. l.

⁸ To je pochopiteľné, veď západné pobrežie Afriky v 7. stor. pred n. l. poznali len Feničania a svojim nepriateľom a obchodným konkurentom Grékom to určite „nevešali na nos“!

⁹ VACHALA, Břetislav. První obeplutí Afriky. In *Vesmír*, 2006, roč. 85, č. 11, s. 683–685.

¹⁰ HERODOTUS. *Historiae* IV, 42.

rozvláchny, treba si uvedomiť, že autor sám sa zdráha opisovanú skutočnosť brať „za bernú mincu.“ Pre nás je cenná práve posledná veta, ktorá bola preňho dôkazom o falošnosti rozprávania fenických moreplavcov. Z hľadiska dnešnej geografie je to pre nás základný hmatateľný fakt, že dotyční ľudia sa nachádzali na južnej pologuli. Niet inej zmienky antických autorov o tejto výprave, žiaľ, dobový vedomostný obzor Grékov a neskôr Rimanov až sem ešte nesiahali.

Konštatujem, že je reálne možné, že sa Herodotova správa zakladá na pravde. Totiž, treba vziať do úvahy nasledovné. V tom čase fenické loďstvo malo preskúmané Červené more, Stredomorie a rovnako im bolo známe aj západoafrické pobrežie Atlantického oceánu. Vedeli, že majú skutočnú nádej, že ak nájdu na juhu v „južnom mori“ cestu do vôd na západe kontinentu, stačí sa im plaviť popri pobreží na sever a nemôžu minúť Heraklove stĺpy. Je absolútne bez pochybností, že na tejto akcii sa aspoň pri plánovaní, podieľali aj námorní kapitáni z lodí, ktoré sa už plavili za Heraklovými stĺpmi. Takáto plavba o dĺžke vyše 36 800 km je zdanlivo na tie časy neuskutočniteľne dlhá. Tomu však zodpovedal aj časový údaj. Cesta trvala takmer tri roky a dvakrát, vždy na jeseň, sa vylodili. Takto stratili súhrnne asi 7 mesiacov. Využili ich na opravu lodí, poľnohospodárske samozásobiteľské práce a pokračovali v plavbe. Ostáva asi 28 mesiacov, čo by ešte stále síce nemuselo na tak dlhú plavbu stačiť, ale sú tu faktory, ktoré starovekí geografi nepoznali, ale my dnes áno. Ak by plavbu Červeným morom a po Adenskom zálive k mysu Guardafui vykonali v letnom polroku, podporovali by ich vzdušné prúdy letných monzúnov. Informácie o smere sezónnych vzdušných prúdov mohli poskytnúť aj lodivodi z ešte celkom známych končín, ako boli Ofir na pobreží Arabského polostrova a krajina Punt na africkom pobreží (dn. Somálsko). Zimné monzúny vanúce od severozápadu spolu s Mozambickým prúdom im mohli umožniť pomerne rýchlo priplávať k pobrežiu na juh od Madagaskaru, t.j. na územie dnešného Mozambiku. Nemožno zabudnúť, že ak bol náhodou súčasťou pôvodného zámeru i pokus o zistenie, či by bolo možné založiť kolónie, mohlo ubúdať aj „hladných krkov“, teda tých, čo na palube neboli osožní ako veslári. V oblasti rovníka „jeseň“ ako ročné obdobie nie je a okrem toho ešte mohli mať dosť potravín, veď vyššie spomenuté známe civilizované oblasti opustili len pred pár mesiacmi. Lahké a z hľadiska statiky dobre postavené lode sa do letných mesiacov (na južnej pologuli v zime) mohli dostať k dnešnému Strelkovému mysu vďaka podpore Agulharského morského prúdu. Po nevyhnutnej trojštvo-mesačnej prestávke ich mohli hnať juhovýchodné pasáty smerom na severozápad a Benguelský morský prúd unášať rýchlo na sever k rovníku. Potiaľto by sa „to“ dalo stihnúť za 15 až 16 mesiacov. Potom prišlo a aj muselo prísť k spomaleniu v plavbe.

Ako vysvetliť, že na celé oboplávanie kontinentu potrebovali skoro 3 roky, keď po približne 16 mesiacoch mohli mať (a v súlade s dnešnými poznatkami o smere vetrov a morských prúdov dozaista aj mali) za sebou druhé preplávanie rovníka? Veď posledná cca. tretina cesty približne od dnešného Bonnyjského zálivu po Heraklove (pre Feničanov Melkartove) stĺpy by trvala skoro tolko, čo predošlé dve tretiny dĺžky plavby. Vysvetlenie môže byť nasledovné. Kabotážna plavba, teda plavba popri pobreží, sa tu spomalila jednak kvôli vyčerpávajúcej horúčave,¹¹ ako aj kvôli času nutnému na preskúmanie pobrežia. Možno predpokladať, že minimálne v ústiach gigantických riek ako sú Kongo a Niger, stratili celé týždne pri zisťovaní, či sa náhodou nedostali k nejakému prielivu alebo neznámemu moru. Navyše to, čo ich doteraz podporovalo (a často o tom asi ani netušili), malo teraz pôsobiť proti nim. Pri plavbe pri pobreží dn. Guinejského zálivu sa plavili proti Guinejskému prúdu, následne od Palmového mysu, kde sa výprava začala obracať na severozápad, sa začínajú plaviť proti Kanárskemu prúdu a to ešte v silnom protivetre spôsobenom severovýchodným pasátom. Kvôli týmto skutočnostiam zvyšných približne 13 000 km, t.j. zhruba od ústia Nigeru po ústie Nílu, zabralo ešte aj veľkú časť tretieho roka plavby. Ale úprimne – keby sa rozhodli plaviť opačne, teda v smere od Melkartových stĺpov k Červenému moru, vzhľadom na hydrometeorologické danosti prostredia, by plavba trvala aspoň o polovicu dlhšie alebo by sa ani nemusela podariť. Veď s obdobným kartáginským pokusom ani nie o 150 rokov neskôr sa ešte zoznámime.

Herodotos písal tieto svoje informácie približne v polovici 5. storočia pred n. l. To, čo ďalej zaznamenal, či už z hľadiska logiky alebo pocitov (ak vnímame a čítame medzi riadkami) potvrdzuje v mnohých ohľadoch či už realizovanie cesty samotnej ako i jej veľkú náročnosť v poslednej tretine. Spomína totiž, že Kartáginci hovoria (v jeho dobe) o inom pokuse oboplávať Afriku. Aby sme ľahšie chápali argument o vykonaní plavby okolo Afriky, musím spomenúť inú námornú expedíciu, ktorá sa krátko nato uskutočnila z príkazu kráľa kráľov Dáreia I. Ten totiž ešte v priebehu 6. storočia pred n. l. poslal spoľahlivých ľudí, aby sa plavili „*po prúde rieky Indos smerom až do mora, po mori sa potom plavili smerom na západ a v tridsiatom mesiaci prišli na to miesto, odkiaľ egyptský kráľ vyslal Feničanov, o ktorých som predtým hovoril, aby oboplávali Líbyu.*“¹² Z tohto vyplývajú zásadné skutočnosti. V Perzii poznali tvar ázijského pobrežia od ústia rieky Indus po egyptské pobrežie Červeného mora, ktoré

¹¹ Doslova by sa teraz plavili z letných horúčav južnej pologule v ústrety horúčavám prichádzajúceho leta na severnej pologuli.

¹² HERODOTUS. *Historiae* IV, 44.

v tom čase už vďaka Kambýsovi¹³ bolo tiež súčasťou Perzskej veľríše. Na tejto plavbe trvajúcej dva a pol roka (!) nemožno nezbadat časovú podobnosť s trvaním plavby Feničanov. Vskutku ťažko povedať, prečo výprava, ktorej členom bol aj Grék Skylax z Karyandy, potrebovala približne rovnaký čas na jej uskutočnenie, hoci čo do vzdialenosti bola viac ako o polovicu kratšia. Vysvetlenie môže byť také, že pre všetkých účastníkov to bola plavba pri neznámych brehoch, a tak sa omylom a zbytočne popri perzskom pobreží plavili cez dnešný Hormuzský prieliv do Perzského zálivu, čím stratili veľa času. A teraz to hlavné. Staroveké štáty medzi sebou na určitej úrovni spravidla komunikovali, a tak úspech plavby „fénických svetobežníkov“ neostal celkom dobovej verejnosti neznámy. Ako inak si potom vysvetliť, že keď Peržan Sataspes z rodu Achaimenovcov mal byť popravený narazením na kôl (pretože znásilnil vnučku Megabyzovu),¹⁴ jeho matka sa u veľkokráľa, ktorým bol vtedy Xerxes I., za syna prihovarila, aby bol namiesto popravy poslaný na plavbu okolo Líbye v smere od Heraklových stĺpov do Arabského zálivu. To nepriamo dosvedčuje, že i v Perzii poznali (minimálne vládnuce kruhy) plavbu, o ktorej sa neveriacky zmienil Herodotos a chceli si túto fantastickú skutočnosť overiť. Odhliadnuc od zvláštneho „trestného poriadku“ v Perzii, zločinec poprave neunikol. Podľa Herodotovych slov sa Sataspes aj plavil na juh pozdĺž atlantického pobrežia Líbye, ale narazil na plytčiny, ktoré asi tak poškodili loď, že plavba ďalej na juh by bola bývala samovraždou.¹⁵ Xerxés však údajne jeho rozprávaniu ani neveril, koniec koncov ani nebolo podstatné prečo trest, ktorý vymyslela jeho matka, nevedel splniť.

Veľké plavby Kartága

Bolo nesporne dôsledkom politického vývoja v oblasti tzv. „úrodného polmesiaca,“ že sa mocenské centrum Feničanov v priebehu 7. storočia pred n. l. postupne presunulo do západného Stredomoria. V tomto čase si materská Fenícia síce po oslobodení sa spod asýrskeho jarma načas vydobyla nezávislosť, ba odolala i útoku Nabukadnesara II. Lenže keď Peržania ovládli r. 539 pred n. l. Novobabylonskú ríšu, bola takpovediac prvá „na rane“. Predstavovala

---

¹³ Úspešná výprava veľkokráľa Kambýsa II. sa uskutočnila v r. 525 – 522 pred n. l.

¹⁴ Hoci bol páchatel príslušníkom vládnucej dynastie, musel byť potrestaný. Starý otec obete zločinu Megabyzos, bol totiž jedným zo šiestich mužov zo vznešených aristokratických rodov Perzie, ktorí podporili nástup Xerxovho otca Dáraia I. na trón perzských veľkokráľov, keď Kambýsom v r. 522 pred n. l. vymrela priama línia rodu.

¹⁵ HERODOTUS. *Historiae* IV, 43.

výbornú námornú základňu a jej posádky i stavitelia boli so svojimi vedomosťami pre vybudovanie perzskej námornej moci nenahraditeľní. Fenické kolónie vôbec vždy mali veľkú voľnosť voči svojmu materskému centru, a preto akonáhle dosiahli úroveň životaschopnej samostatnosti v zmysle vojenskom a ekonomickom, stávali sa suverénnymi mestskými štátmi. V rozmedzí rokov 1100 – 750 pred n. l. takto vzniklo v dôsledku sústavného prílevu nových osadníkov viacero fenických osád. Kontakty Feničanov a neskôr Kartágincov s keltoiberským prostredím a jeho kolonizáciu s ovládnutím príslušného zázemia zmieňuje už Strabon, ktorý tu čerpal informácie od Eratosthena¹⁶ a Polybia.¹⁷ V údolí rieky Guadalquivir a na hispánskom pobreží Stredozemného mora si zakladali svoje osady už od roku 1 100 pred n. l. V tomto čase údajne vznikol prístav Gadeš (alebo Gadir), dnešný Cádiz.¹⁸ V podstate ani nemožno povedať, že to alebo ono mesto malo kolonistov iba z jedného konkrétneho centra vo Fenícii. Napríklad Leptis vznikla ako maličká kolónia sidónskych osadníkov už začiatkom prvého tisícročia pred n. l., ale po rozmachu inej kolónie Kartáhaď sa Leptis ležiaca na líbyjskom pobreží stala poplatnou kolóniou Kartágincov, keď vďaka ich prístahovalectvu sa jej počet obyvateľov tiež zvýšil.

Dominantné postavenie si Kartágo vo fenickej komunite prisvojilo až v 7. storočí pred n. l., keď sa celá Fenícia stala asýrskou dŕžavou. Už pred jeho založením vznikli, resp. existovali, iné mestá a obchodné osady, nielen na africkom, ale i hispánskom, maltskom a sicílskom pobreží. Významným, ale málo známym plavbám kartáginských admirálov Hanna a Himilca v 5. storočí pred n. l. predchádzalo vybudovanie množstva obchodných kolónií. Tak sa do 6. storočia pred n. l. vytvorila mocná fenická ríša západného Stredomoria spomedzi miest ako africká Leptis Magna, Oea, Sabrata, Meninx, Tacape, Thapsos, Ruspina, Hadrumantum, Utica, Hippo Diarrhytos, Hippo Rhegius, Cirta, Igirgili, Icosium, Iol, Rusadir, Tingis a posledný už na atlantickom pobreží ležiaci Lixos. Na ostrove Malta boli osady Melita a Gaulos, no o Sicíliu zvädzali Kartáginci zápas s Grékmi. Ich opornými bodmi tu boli Motya a Panormos (dnes Palermo), kým ostatné prístavy ako Akragas, či Gelu vydobyli od Grékov len prechodne. Od 6. storočia pred n. l., keď upadla námorná moc Etruskov, ovládali kartáginské lode celé západné Stredomorie. Na sardínskom pobreží mali kolónie Caralis, Nora, Sulci a Tharros. Obchodná

---

¹⁶ Eratoshenes bol správcom alexandrijskej knižnice za vlády Ptolemaia III. Je autorom troch kníh o kartografii s rovnakým názvom ako Strabonovo dielo „Geographica“.

¹⁷ STRABON. Geographica III, 2. 11–14. C – 148 až C – 151.

¹⁸ STRABON. Geographica III, 5. 3 – 7. C – 171 a C – 172.

konkurencia zo strany Grékov mala podobu nepočetnej enklávy tiahnucej sa od dnešného juhofrancúzskeho pobrežia (Olbia, Massilia) až po hispánsky Zakynthos (pri dnešnej Valencii). Je takmer isté, že od 6. storočia pred n. l. do konca II. púnskej vojny bez povolenia kartáginských úradov nepreplávala cez Heraklove stĺpy do Atlantiku žiadna cudzia loď. Hispánske pobrežie na „účet“ domorodých Iberov kolonizovali Feničania a potom Kartáginci i hlbšie do vnútrozemia. Tu založili prístavy Abderu, Sexi, Mainake, čo je dnešná Malaga, Kartaiu, Gadir a Onubu. Hlbšie vo vnútrozemí proti prúdu rieky Baetis dnes Guadalquivir leží dodnes Carmona. Veľkým mestom, ktoré existovalo na Pyrenejskom polostrove už dávno pred príchodom fenických osadníkov, bol v ústí Guadalquiviru ležiaci Tartessos.¹⁹ Obyvatelia tohto mesta boli považovaní za najstarších a najvzdelanejších spomedzi všetkých Iberov. Podľa Strabona „vedia písať, majú o dávnych dobách historiky a údajne aj 6 000 rokov staré knihy zákonov vo forme básní.“²⁰

Politické dejiny i starobylosť tohto hispánskeho mesta sú nám dost tajomné. Mnohí v staroveku kládli do týchto miest bájnu Atlantídu. V minulom storočí A. Schulten²¹ sem lokalizoval toto legendárne územie na základe zmienky od Posseidonia, zachovanej u Strabona: „*A to, že zem vtedy sa nadvihne a poklesne a utrpí zmeny v dôsledku zemetrasení a iných podobných javov, aké sme aj my vymenovali, správne popisuje. A s tým správne porovnáva Platonove názory, že možná, a nie vymyslená je legenda o ostrove Atlantíde. Vzťahujúc na to Platon rozpráva, že Solon na základe počutia od egyptských kňazov tvrdí, že kedysi existoval, ale následne zmizol a nebol menší od súše. A podľa Posseidonia tak je to lepšie, akoby bolo, keby sám ten, kto vymyslel túto legendu, dal by zmiznúť tento ostrov, ako básnik stenu Achájcov.*“²²

Prvé veľké plavby Kartágincov smerovali k hispánskemu pobrežiu ako stredomorskému tak atlantickému. Až jeho ovládnutím a kontrolou tamojšej surovínovej základne sa stáva reálnym uvažovať o prieskumno-kolonizačnej expedícii ďalej do severnejších vôd Atlantiku. Podľa fenickej tradície bol Gadir, t.j. dnešný Cádiz, ako kolónia založený už v roku 1104 pred n. l.²³ Lenže najstaršie horizonty archeológom vykazujú pôvod len v 9. stor. pred n. l. Každopádne za tri storočia sa Gadir povzniesol, obchodne zbohatol a táto fenická

¹⁹ Starobylosť mesta a vzdelanosť jeho obyvateľov Turdelov, zaznamenal aj Polybios, z ktorého Strabon čerpal údaje.

²⁰ STRABON. Geographica III, 2, 10–11. C – 139.

²¹ SCHULTEN, Adolf (ed.). *Tartessos : Ein Beitrag zur ältesten Geschichte des Westens*. Cram : De Gruyter, 1953, 182 s.

²² STRABON. Geographica II, 3, 5. C – 102.

²³ MOSCATI, Sabatino. *Foiničané*. Praha : Orbis, 1975, s. 28.

konkurencia časom spôsobila hospodársky kolaps v neďalekom Tartésse. Žiaľ, s výnimkou uvedeného Polybiovho svedectva dochovaného prostredníctvom Strabona sa o tomto údajne výnimočnom meste zmieňuje už iba Pausanias.²⁴ Spomína ho iba v súvislosti s tým, že keď bol v 2. storočí n. l. v jednej zo svätýň v Olympii, videl tam dve bronzové komory, o ktorých ľudia z Élidy tvrdili, že sú z tartésskeho bronzu. A tak utrúsi, že išlo o mesto pri ústí rieky Baetis, najdlhšej v Ibérii, ktorá sa predtým volala Tartessus. Vlieva sa do mora dvomi ústiami, medzi ktorými stálo mesto rovnakého mena. A sú aj takí, čo si myslia, že Tartéssos bolo staré meno Carpie, iberského mesta.

Historicky je faktom, že fenické osady svojimi obchodnými aktivitami spôsobili hospodársku krízu tohto mesta a niekedy medzi rokmi 530 – 500 pred n. l. bolo Kartágincami zničené. Tento veľmi približný časový údaj je orientačným vodítkom k súčasným pokusom o odhad, kedy sa uskutočnili Hannoove a Himilcove objaviteľské plavby. Tartéssos, v čase svojho rozkvetu, bolo totiž bohaté mesto podobne ako jeho neskorší premožiteľ Kartágo. Jeho bohatstvo koncom 2. a začiatkom 1. tisícročia pred n. l. pochádzalo hlavne z obchodu s kovmi ako zlato, striebro a cín. Posledný menovaný kov bol v západnom Stredomorí bez konkurenčného ložiska. A až od zajatcov, prípadne z ukoristených písomných prameňov získali Kartáginci predstavu, kam sa majú plaviť, aby nakúpili cín. Keďže Plinius zv. Maior tvrdí, že Hannoova i Himilcova výprava sa vykonali približne v rovnakom čase, je najpravdepodobnejšie, že to bolo medzi rokmi 530 – 450 pred n. l. Nepriamo to dosvedčuje i ten fakt, že kartáginské úrady umožnili vyššie spomenutému Peržanovi Sataspovi plavbu cez Melkartove stĺpy, nakoľko jeho kráľ ohlásil plán expedície smerom na juh okolo Líbye. V tom čase (v dobe vlády Xerxa I.) už asi poznali výsledky Hannoovho snaženia a vedeli, že perzská výprava nemá reálne vyhliadky na úspech. Keby sa chcel, resp. mal Sataspes plaviť na sever, kde Kartáginci nakupovali a možno i sami ťažili drahocenný cín, povolenie na prieplov do Atlantiku by sotva dostal.

Domnievam sa, že nie je vždy tragédia, že pre niektoré miesta a udalosti niet dost' antických písomných prameňov. Veď už prípad založenia samotného Kartága svedčí, že nie vždy zaznamenávajú pravdu. Archeologický výskum tu datuje najstaršie ľudské osídlenie približne po roku 750 pred n. l., no výťah M. Iuniana Iustina (až z 3. stor. n. l.) z nedochovaných *Histórií* Pompeia Troga²⁵

²⁴ PAUSANIAS. *Percursatio per Achiae* VI, 19, 3.

²⁵ Pompeius Trogus bol grécky historik, ktorý napísal *Historiae Philippicae* v 44 knihách. Opisoval v nich dejiny staroorientálnych ríš a nástupníckych štátov po Alexandrovi III. po dobu ich podmanenia Rímskou ríšou.

spomína založenie utečencami z Tyru vraj v roku 814 pred n. l. Je typické, že o vzniku kolónií Feničanov, resp. Kartágincov – a to platí aj pre tie, ktoré údajne za svojej výpravy založil Hanno – buď vôbec nevieme, kedy ich založili, alebo sú k dispozícii dve rôzne obdobia.

Významné kartáginské námorné expedície sa mohli uskutočniť vďaka ich schopnosti orientovať sa i na širom mori ďaleko od pevniny. Okrem nevyhnutných námorníckych zručností na ovládanie plavidla im navigáciu pred vynájdením gnómónu umožňovala jedine hviezdna obloha. Z antických autorov to nepriamo potvrdzuje Strabon, keď spomína: „*S medvedicou alebo vozom totiž značí severný polárny kruh: lebo ináč, keďže na tom istom a vždy viditeľnom mieste tak veľa hviezd²⁶ sa obracia, nebol by býval povedal (Homér), že jedine sám sa neokúpe nikdy v Okeanose. Práve preto nesprávne ho obviňujú z nevedomosti, ako keby namiesto dvoch medvedíc poznal len jednu, ved; ani nie je pravdepodobné, že druhú už vtedy by nazvali hviezdny súhvezdím, ale len odvtedy ho poznajú Gréci, odkedy Feničania objavili, pomenovali a využívali pri svojich plavbách, tak ako napr. Bernikine vlasy a Kanoba tiež len nedávno pomenovali.*“²⁷

Na základe spomenutého existuje reálnejšia predstava o motívoch aj navigovaní kartáginských lodí, ktoré viedol Himilco severným Atlantikom. Samotná Himilcova výprava je síce krajne obtiažne rekonštruovateľná, ale jej hospodársky motív a ekonomický prínos zabezpečili stáročnú prosperitu Kartága. Nikdy sa možno nedozvieme, v ktorom roku Himilcove lode priplávali k pobrežiu Britských ostrovov, ale fakt, že Kartáginci zásobovali cínom snáď celé západné Stredomorie, ich usvedčuje z pobytu na týchto „cínových ostrovoch.“ Skúsím teraz sumarizovať, čo vlastne o tomto cestovateľskom počíne vieme. Zrejme sa uskutočnila koncom šiesteho, najneskôr začiatkom piateho storočia pred n. l. Pomocou tartésskych informačných podkladov a určite s úmyslom čo najskôr ovládnuť obchodné cesty k bohatstvám európskeho severu, motivovala kupecká aristokracia úradujúceho suffeta k štátnej zainteresovanosti na tejto námornej expedícii. Pre počiatok piateho storočia hovorí fakt, že zhruba v polovici 5. storočia pred n. l. ovládla kartáginskú zahraničnú politiku frakcia zameraná na rozšírenie námornej moci. V jej dôsledku sa potom realizovala expanzia podporujúca zámorský obchod. O dobe vykonania expedície (podobne ako v Hannoovom prípade), nás informuje rímsky autor Plinius zvaný

---

²⁶ Veľký voz, po grécky *Arktos megalé*, latinsky *Arctus maior*, je viditeľný na severnej oblohe, je zo siedmich hviezd pozostávajúce súhvezdie. V jeho blízkosti je Malý Voz alebo Malá Medvedica, ktorej chvost tvorí Polárka.

²⁷ STRABON. *Geographica* I, 1, 6. C – 3.

Maiores.²⁸ Spomína, že „*ked' prekvitala sila Kartága, Hanno sa plavil okolo Cádizu až po okraj Arábie a publikoval memoár svojej cesty ako spravil aj Himilco, keď bol v tom istom období poverený prebádať vonkajšie pobrežie Európy.*“²⁹ Z uvedených slov možno usudzovať minimálne na zaujímavý fakt, že Himilco bol nielen cestovateľ, ale i literárne činný človek.

Domnievam sa, že fakty štátneho významu, ako boli navigačné body, zvláštnosti na pobreží či lokalizácia cínových baní a obchodných osád, kde kartáginské lode kov nakupovali, skončili v archíve. Určite o ich obsahu nevedeli nič ani radoví obyvatelia kartáginskej obchodnej domény, ak sa sami nestali členmi posádok obchodných lodí plaviacich sa Atlantikom. Ale príbehy a zážitky z ciest, ktoré boli de facto „beletristickej povahy“ a pre Afričanov fantastické, mohol podať formou pamätí. Práve z týchto nepodstatných, utajeniu nepodliehajúcich informácií s najväčšou pravdepodobnosťou čerpali neskorší antickí autori či už klasickí alebo (ako v Avienovom³⁰ prípade) už v kresťanskej dobe. Pravdepodobnosť, že tieto nám neznáme, stratené Himilcove memoáre, boli následne niekedy preložené do gréčtiny, hraničí až s istotou. Kontakt Grékov s fenickým prostredím siaha možno už do doby sťahovania „morských národov“ a pokiaľ ide o kultúrnu výmenu s Kartágom (literatúra a veda) sa asi vzájomná nevráživosť týchto etník netýkala. Veď počnúc 6. storočím pred n. l. spolu zvädzali zápas o kolonizovanie čo najväčšej časti úrodnej Sicílie. Obchod nepozná hranice a peniaze boli hnacím motorom už v staroveku ako pre kupecké flotily, tak aj pre kníhkupcov. Táto moja domnienka nemusí byť mylná, veď literárni vedci zaoberajúci sa rozborom diel klasických gréckych a rímskych autorov sa domnievajú, že Avienova didaktická báseň „*Ora maritima*“³¹ bola vytvorená podľa nám neznámej gréckej predlohy.

Totíž, keď sa snažím nájsť nejaké topograficko-lokalizačné údaje o trase kartáginskej flotily, nedozvedám sa nič konkrétne. Chaotické narážky na ostrov Albion a polostrov Oestrinides (dnešný juhozápadný cíp Anglicka so súostrovím Scilly) mi vôbec nejdú dokopy s orientačnými schopnosťami moreplavcov Himilcovho rangu. Na takú cestu do neznáma púnska admirality istotne poslala

²⁸ Gaius Plinius Secundus, rímsky admirál, bol vzdelaný vedecky založený diletant. So záujmom sa zaoberal všetkými vednými odbormi. Jeho jediné v celosti zachované dielo pozostávajúce z 37 kníh, *Naturalis historia* z 1. storočia n. l. nám umožňuje oboznámiť sa s antickými dejinami mnohých vedných disciplín.

²⁹ PLINIUS. *Naturalis historia* II, 169.

³⁰ Avienus Rufius Festus bol rímsky básnik tvoriaci v 2. polovici 4. storočia n. l. Okrem toho, že prekladal diela starších gréckych autorov do latinčiny, sám napísal báseň *Ora maritima*.

³¹ Ani toto básnické umelecké dielo sa nám nedochovalo úplne celé. Dodnes sa zachovalo 713 veršov.

najskúsenejších ľudí. Svedčí o tom niekoľko veršov z básne „Ora maritima,“ v ktorých je náznak, že aspoň v istej etape cesty sa Himilco odvážil plaviť na západ do otvoreného oceána. Dozvedáme sa, že na západ od Heraklových stĺpov sú hraničné rozsiahle morské šíravy a pri plavbe od týchto úžin ďalej, bola Himilcova výprava celkom nepatrná. Všade okolo neho tvoril svet oceán, ktorý i v dialave rovnako divoko hučí.³² Zato nástrahy, ťažkosti a hrôzy, ktoré museli silno pôsobiť na psychiku obyvateľov africkej metropoly, sa v texte nachádzajú hojne. Práca, z ktorej mal rímsky básnik inšpiračnú predlohu, bola teda určite len verzia určená pre širokú verejnosť. Veď napríklad oblasti Helgolandu a dnešného severonemeckého pobrežia vôbec v súvislosti s Himilcom žiadny antický autor nespomína.

Istý časový údaj sa objaviť dá. Avienus doslovne v jednej pasáži spomína nasledovné: „*Stadialto*³³ je to dvojdňová cesta k posvätnému ostrovu, pretože týmto menom staroveké národy nazývali tento ostrov. Leží uprostred vln bohatý na rašelinu, husto obývaný Hiernmi. Poblíž sa nachádza ostrov Albions.³⁴ *Tartéssania* boli zvyknutí na obchod až po okraj *Oestrimnides*. Kartáginci, kolonisti a ľudia z okolia Heraklových stĺpov pravidelne navštevovali tieto vody, štyri mesiace sotva postačia na cestu, ako dokázal Kartáginec Himilco, keď sa sám plavil tam a späť.“³⁵ Čo možno z týchto informácií usúdiť? V prvom rade rýchlosť plavby Himilcovej výpravy. Z okraja Cornwalského polostrova, najzápadnejšie situovaného kúta Británie, mu plavba na „svätý ostrov,“ čiže k Írsku, trvala dva dni. Ak preplávali približne 250 kilometrovú vzdialenosť za tento čas, tak priemerná rýchlosť pohybu ich lodí bola okolo 125 km za deň. Pozoruhodný je i fakt, že ani štyri mesiace nemusia stačiť na plavbu od Heraklových stĺpov k ostrovu „*sacra insulae*“ t. j. k Írsku a Albionu, teda do Británie. Matematicky by tak na 2 800 km dlhú plavbu (z prístavu Gadir, čiže Cádiz) potrebovali 22 alebo 23 dní. Nemyslím, že by bolo zmysluplné počítat tento časový údaj pre východiskový bod v Kartágu. Veď kým Himilco neopustil Heraklove stĺpy, plavil sa úplne známymi končinami, takže Avienus by do uvedeného časového údaja nepočítal dobu potrebnú na plavbu z Kartága po dnešný Cádiz.

³² AVIENUS. *Ora maritima*, verše 380 – 389.

³³ Avienus mal na mysli územie *Oestrimnides* na ostrove Albion. Ide o mys Land's End, ktorý je najzápadnejším bodom Cornwalského polostrova.

³⁴ Opäť dôkaz, že Himilco nevedel, že jeho „cínové ostrovy“, t. j. dnešný Cornwalský polostrov, je súčasťou ostrova Albions, čiže Británie.

³⁵ AVIENUS. *Ora maritima*, verše 107 – 118.

Je pravda, že ďalej sa v zmienenej básni nachádza: „*Z hladiny mnoho morských rias vyčnieva a často na spôsob krovia zadržia kýl. Tiež nemožno vyplávať na šíre more, pretože sa tam ďaleko rozkladajú početné plytčiny,³⁶ voda sotva pokrýva spodné piesky (dno). Tma zakrýva ako pláštom oblohu a hmla úplne zakrýva priepasť a deň sa stráca v hustých mračnách.*“³⁷ Podobne Avienus referuje aj na inom mieste.³⁸ Pripúšťam, že tak náročná plavba v hmle a popri plytčinách, rovnako ako bezvetrie,³⁹ mohli spôsobiť časový sklz, prípadne i blúdenie v cudzích končinách, ale žeby až dlhšie ako štvrt roka? Toto si viem vysvetliť iba tak, že básnik nesprávne pochopil uvedený časový úsek v gréckej predlohe, ktorou sa inšpiroval. Skôr mohlo ísť o celkový čas, ktorý trvala celá expedícia. Veď čas 120 dní je pridlhý len na plavbu od Heraklových stĺpov po ostrov Hiernov a naspäť. Ide o to, že údaje o prežitých ťažkostiach sú protirečivé. Ak lode poháňali len veslári kvôli bezvetriu, to svedčí o ročnom období. Plavili sa v lete, prípadne začiatkom septembra. V tomto ročnom období môže mohutná Azorská tlaková výš spôsobiť bezvetrie, lenže pri slnečnom počasí! Ak sa spomína, že bola naokolo hmla, tak to svedčí o stúpajúcej vlhkosti a teda o atmosferickej cirkulácii vzdušných hmôt, čím automaticky zaniká bezvetrie. Himilco neklamal, len si myslím, že stratený grécky preklad jeho memoárov bol mylne interpretovaný. Napokon možno pripustiť, že z „cínových ostrovov“ sa Himilco pustil popri keltskom pobreží najprv ďalej na severozápad, veď objaviť ložiská, odkiaľ pochádzal jantár, by bol pre kartáginských kupcov fantastický úspech. A tu, v Severnom mori, mohol pri pomalej plavbe zažiť jesenné hmly. Tie ho spolu s čoraz temnejšími nocami, veď by bol už skoro 20° zemepisnej šírky severnejšie ako domovské Kartágo, mohli prinútiť k návratu na západ. Takýto scenár by vysvetľoval i štvormesačnú dĺžku plavby.

No celkom inak sa majú veci pri jeho súčasníkovi, admirálovi Hannoovi. Treba povedať, že priestor na juh od Melkartových stĺpov Kartágincom, ktorí mali veľkú väčšinu svojich zemepisných poznatkov od svojich fenických príbuzných, nebol okolo roku 500 pred n. l. neznámy. Veď keď okolo roku 600 pred n. l. prechádzala fenicko-egyptská výprava na svojej plavbe okolo Líbye

³⁶ Šelf tzv. Keltského mora je naozaj plytký miestami len okolo 20 metrov hlboký. Keď uvážime, že pred približne 2 500 rokmi tu bola hladina mora ešte o pár metrov nižšia ako dnes, tak najmä v období odlivu mohli kartáginské lode vskutku lavírovať medzi plytčinami. Asi v polovici 2. storočia pred n. l. však už hladina okrajových morí Atlantiku značne stúpala, čo spôsobilo, že *Cimbriovia*, *Teutoni*, *Ambroni* a *Harudovia* vo veľkom opúšťajú Kimberský (dnes Jutský) polostrov, nútení hľadať si nové sídla.

³⁷ AVIENUS. *Ora maritima*, verše 123 – 129.

³⁸ AVIENUS. *Ora maritima*, verše 404 – 415.

³⁹ AVIENUS. *Ora maritima* verše 380 – 389.

Stredomorím, iste posádky lodí svojich známych v Kartágu oboznámili s výsledkami svojej plavby. Po niekoľko storočí sa Feničania obmedzili na plavbu v Stredomorí, Propontide a po Pontus Euxeinus,⁴⁰ pevninou obklopených moriach, ktoré sú bez prílívov a omnoho menej drsné než otvorený oceán. Avšak pred vládou kráľa Šalamúna⁴¹ prešli Heraklovými stĺpmi a čelili nebezpečenstvám Atlantiku. Ich krehké a malé plavidlá, sotva väčšie ako moderné rybárske člny, postupovali na juh pozdĺž afrického pobrežia až po úsek zavodnený Gambiou a Senegalom. Takýto bol približne stav poznatkov o západoafrickom pobreží pred Hannoovou plavbou.

Z tohto teda vyplýva, že cesty obidvoch moreplavcov sa síce mohli uskutočniť približne v rovnakom čase aj s obdobným obchodným motívom, avšak kým Himilco sa plavil z pohľadu Feničanov do úplne neznámych končín, Hanno išiel v protismere Herodotom zmieňovaných priekopníkov. Pri Hannoovi je väčšmi zaujímavý dôvod a cieľ plavby, než úvahy, kam najďalej sa dostal. Rozdielov v porovnaní so zmienenou kartáginskou výpravou je veľa. Himilcova výprava vyplávala za obchodom a mala prebádať neznáme zdroje cínu v cudzích severných moriach, no Hanno poznal miesta, kam sa ide plaviť. Jeho flotila nalodila až 30 000 ľudí⁴² s cieľom na príhodných miestach zakladať kolónie. Tento kartáginský „projekt“ bol na tie časy megalomanský, ale dá sa pochopiť, ak mal počas plavby splniť viacero úloh. V tejto súvislosti pomáha domyslieť si, aké mohli byť tieto neznáme povinnosti púnskych moreplavcov opäť Plinius. V jeho diele *Naturalis historia* stojí: „*Existovali kedysi isté záznamy o kartáginskom veliteľovi Hannoovi, ktorý nariadil v období najväčšieho rozkvetu púnkeho štátu prebádanie obvodu Afriky.*“⁴³

Háčik je v tom, že túto informáciu si možno vyložiť pomerne zoširoka. A veru aj tak, že Kartáginec Hanno možno nebol sám účastníkom výpravy, ale ju iba materiálne zabezpečil a poveril úlohami! Jeden prameň ešte môže byť náhoda, ale v presne takomto duchu – o Hannoovi a príkazoch na oboplávanie Afriky sa o našej problematike zmiňuje Pliniov súčasník, rímsky zemepisec Pomponius Mela. Naše problémy a neistota tu pramenia z tajnostkárstva púnскеj admirality. Potom je namieste položiť si otázku, prečo bolo žiaduce vykonať takúto plavbu? Napadá ma jedno vysvetlenie. Totiž okrem potreby úrodnej pôdy púnsky štát mohol trápiť nedostatok zlata! Boli etnikom obchodníkov a moreplavcov, lenže surovínová základňa Kartágom ovládaných území (dnešné

---

⁴⁰ Dnešné Čierne more.

⁴¹ Židovský kráľ Šalamún z rodu Dávidovho vládol v rokoch 965 – 928 pred n. l.

⁴² HANNO. Periplus 1.

⁴³ PLINIUS. *Naturalis historia* V, 1, 8.

Alžírsko, Tunisko a Líbya) zlatom neoplývala. Iste, situácia sa trochu zmenila k lepšiemu, keď Hasdrubal a Hannibal ovládli vnútrozemie Hispánie, ale to bude až v 3. storočí pred n. l. a problém bol asi akútnej už v období okolo rokov 500 až 450 pred n. l. Z hľadiska medzinárodnej politiky je záležitosť jasná. Zdrojom kovu bol už v 2. tisícročí pred n. l. najmä Egypt. Lenže ten sa práve stal satrapiou Perzie. Peržania potrebovali tony talentov zlata na paláce, na vojnové štvanie Grékov medzi sebou a podobne. V Kartágu sa časom nevyhnutne dostavili metalické „suchoty“. „Prameňom“ zlatého kovu bol aj Punt, avšak ten bol na opačnom konci „líbyjského pobrežia“. Prišlo sa teda na riešenie: vysadiť kolonistov na vhodných miestach pri zdrojoch pitnej vody. Veď z kolónie bude časom prístavné mesto a to sa na dlhšej plavbe vždy hodí.

Hannoov periplus bol vlastne úradne zverejnenou správou o kolonizačnej činnosti v priestoroch na západnom, resp. južnom pobreží Líbye. Zachovala sa jeho grécka verzia. V nej sa dá dočítať, že *„potom, ako sme prešli stĺpy (Melkartove), pokračovali sme v plavbe dva dni cesty, kde sme potom našli prvé mesto, ktoré sme nazvali Thymiaterium, ležalo uprostred veľkej roviny.“*⁴⁴ Človeku je hneď jasné, že priplávali k pobrežiu dnešnej Západnej Sahary. Správa, z ktorej vznikol grécky preklad, už len sumarizovala vykonané činy, nebola žiadnym „lodným denníkom“. Svedčí o tom štvrtý odstavec, veď tu spomenutá stavebná činnosť musela trvať týždne, ak nie mesiace. Hovorí: *„Po tom, čo sme postavili tu oltár Neptúnovi, pokračovali sme ďalej smerom na východ (polovicu dňa), až kým sme nedošli k bažinám ležiacim neďaleko mora husto porastenej vysokým rákosím. Boli tu tiež slony a iné divé zvery, ktoré sa tu pásli vo veľkých množstvách.“*⁴⁵ Ďalej sa spomína založenie až piatich kolónií relatívne neďaleko od seba.⁴⁶ Dnes ich už nie je možné lokalizovať, aspoň pokým by púštne búrky neodkryli niečo pre archeológov. Potom sa plavili stále na juh, až prišli k prvej veľkej rieke: *„Plaviac sa odtiaľto sme prišli k Lixus, veľkej rieke tečúcej z Líbye. Pri nej kočovní ľudia volajúci sa Lixitci pásli svoje stáda. S nimi sme pobudli istý čas a spriatelili sme sa.“*⁴⁷ Výprava sa dostala zrejme do blízkosti dnešného Senegal. Tu je dostatok vlahy na kočovný chov dobytky.

Geografmi sprostredkovanú predstavu o týchto končinách mali v 1. storočí n. l. i rímski učitelia. Plinius píše, že *„35 míľ od Zulil je Lixus, kolónia vytvorená cisárom Klaudiom, o ktorej hovoria starí spisovatelia v najpodivuhodnejších legendách: Toto bolo miesto, kde stál palác Antaea a miesto jeho boja s Hercuľom*

⁴⁴ HANNO. Periplus 3.

⁴⁵ HANNO. Periplus 4.

⁴⁶ Išlo o kolónie Carinus Murus, Gytha, Acra, Melittu a Arambis.

⁴⁷ HANNO. Periplus 6.

a boli tu záhrady dám zo západu. Vskutku jedno z ramien mora sa tu rozprestiera do vnútrozemia s veterným kanálom, ktorý, ako ľudia dnes vysvetľujú tento príbeh, sa istým spôsobom ponáša na ochranného hada; objíma ostrov, ktorý hoci je susediaca oblasť značne vyvýšená, je napriek tomu jedinou časťou nezaplavovanou pri záplavách. Na ostrove sa taktiež vypína oltár Hercula, ale o slávnom háji v príbehu, v ktorom sa rodilo zlaté ovocie nie je nič iné, až na výnimku nejakých olivových divých krov. Bezpochyby treba cítiť ešte menej údivu pri ohromujúcej klamlivosti Grécka rozšírenej ľuďmi okolo týchto hadov a rieky Lixus, ktorí odrážajú, že naši vlastní rodáci a títo celkom nedávno rozprávali len o málo menej pozoruhodné príbehy o tých istých veciach, udávajúc, že toto mesto je výnimočne silné a väčšie, než kedy bolo veľké Kartágo a navyše, že je umiestnené na priamke s Kartágom a v takmer nezmerateľnej vzdialenosti od Tangier a všetky ostatné detaily tak dychtivo zhltnuté Corneliom Nepposom.⁴⁸

Zaujímavé je i toto tvrdenie: „Povyše tohto národa žili nepriateľskí Etiópania osídľujúc kraj plný divých zverov a odrezaní od okolitého sveta veľkými vrchmi. Hovorí, že odtiaľto pramení Lixus a v horách žijú ľudia rôznych podôb: Troglodyti – obyvatelia jaskýň, ktorí hovoria ako Lixitci, sú hybkejší nohami ako kone.“⁴⁹ Svedčí to o tom, že na týchto miestach pobudli dostatočne dlho, aby spoznali, aspoň z rozprávania tlmočníkov, južné predhoria Guinejskej vysočiny. V nasledujúcom zázname sa Kartáginci mýlili. Vzdialenosť, ktorú prešli totiž pochopiteľne merali v dňoch strávených na mori. Lenže im unikol faktor rýchlosti pohybu. Vďaka pasátom vanúcim zo severovýchodu a Kanárskemu prúdu, ktorý ich unášal na juh, museli preplaviť väčšiu vzdialenosť ako je z Kartága k Melkartovým stĺpom. Preto, ako už poznamenal aj Plinius, oznamujú: „Potom, ako sme si od nich zobrali niekoľko tlmočníkov, plavili sme sa 12 dní smerom na juh pozdĺž púšte, potom sme sa otočili smerom na východ na jeden deň plavby. Tu sme v zákutí zálivu našli malý ostrov v priemere 15 stadií, ktorý sme osídlili a nazvali ho Cerne. Z našej cesty sme usúdili, že je umiestnený naproti Cartagu, pretože cesta z Cartaga k stĺpom a odtiaľ do Cerne bola tak isto dlhá.“⁵⁰

Následný opis plavby svedčí o niekoľkých vodných tokoch. Nakolko nepoznáme ich staroveké domorodé pomenovania, je ťažko rozhodnúť, ktorá z nich je dnešná Gambia a ktorá Casamance. Každopádne vďaka opisu fauny prostredia v texte išlo o tieto miesta. („Plaviac sa odtiaľto sme prišli k ďalšej rieke, veľmi veľkej a širokej, plnej krokodílov a hrochov. A potom sme sa otočili a išli späť do

⁴⁸ PLINIUS. Naturalis historia V, 1, 2 – 4.

⁴⁹ HANNO. Periplus 7.

⁵⁰ HANNO. Periplus 8.

Cerne)⁵¹ V týchto miestach už doplávali tak ďaleko na juh, že reči tunajších domorodcov nerozumeli ani tlmočníci, ktorí sa plavili s Hannoovou flotilou od rieky Lixus. Túto skutočnosť zaznamenali do periplu nasledovne: „*Odtiaľ sme plávali na juh 12 dní sledujúc pobrežie, ktoré bolo osídlené Etiópanmi, ktorí pred nami ušli a nečakali na nás. Ich reč Lixitci, ktorí boli s nami nemohli rozumieť.*“⁵² V dvanástom a trinástom bode sa opisuje vôňa stromov na pobreží a kanálovitý tvar jeho línií. Ide o územie od dnešného mesta Conakry po Palmový mys, čiže tzv. „Pobrežie čierneho korenia“. To, čo nasledovalo potom, bolo pre moreplavcov, akoby sa ocitli vo Vulcanovej⁵³ ríši. Spomínajú totiž, že odkedy opustili „Západný roh“, dozaista dnešný Palmový mys, neustále videli na pobreží oheň a cítili z neho sálat pálavu: „*Nabrali sme si tu vodu a plavili sme sa pozdĺž pobrežia 5 dní, až kým sme prišli k veľkej zátok, ktorú naši tlmočníci – ako vraveli, volali Západný roh. V nej (zátok) bol veľký ostrov a v ňom jazero so slanou vodou, v ktorom bol ďalší ostrov, na ktorom sme sa vylodili. Za dňa sme nevideli nič iba lesy, ale v noci sme videli horieť mnoho ohňov a počuli sme zvuky flauty a cimbalov a rámus bubnov a veľkú vravu. Pochytila nás hrôza a jasnovidci nám prikázali opustiť ostrov. A potom plaviac sa rýchlo preč, prešli sme horiacou krajinou plnou vôní, z ktorej sa valili veľké prívally ohňa dole do mora. Ale ku krajine sme sa nemohli priblížiť kvôli veľkej pálave.*“⁵⁴ Keď doteraz stotočne znášali všetky útrapy, tak po tom, čo videli na pobreží dnešného Kamerunu ich určite prešla chuť zakladať kolónie a chceli už len čo najskôr splniť svoje „zlaté“ poslanie. Pozorovali: „*A plávali sme pozdĺž naplno ochromení hrôzou. Po štvordňovej ceste sme videli krajinu v noci pokrytú plameňmi a uprostred bol jeden obrovský oheň väčší než zvyšok, ktorý vyzeral, akoby sa dotýkal hviezd. Za dňa sme ho videli ako veľmi vysokú horu zvanú Voz bohov. Z tadiaľ plaviac sa pozdĺž ohňových gejzírov sme prišli k zátok zvannej Lievik juhu.*“⁵⁵

Dnes je viac menej isté, že kartáginskí námorníci videli najstarší známy výbuch sopečnej Kamerunskej hory. Tá sa rozprestiera naproti Bonnyjskému zálivu a od neho sa už stáča pobrežie priamo na juh. Arrianos z Nikomédie, žijúci v 2. storočí n. l. v súvislosti s časom, ktorý trvala plavba až sem, píše: „*Líbyjčan Hanno opustil Kartágo a vyplavil sa poza Herkulove stĺpy na Atlantický oceán ponechávajúc Líbyu po ľavej strane. Plavil sa na východ 35 dní. Keď*

⁵¹ HANNO. Periplus 10.

⁵² HANNO. Periplus 11.

⁵³ Vulcanus bol rímsky boh ohňa a kováčstva stotožňovaný s gréckym Héfaistom.

⁵⁴ HANNO. Periplus 14 – 15.

⁵⁵ HANNO. Periplus 16 – 17.

sa však otočil na juh, čelil mnohým problémom: nedostatok vody, horúčava a ohnivé rieky ústiace do mora.⁵⁶ S výhľadom na panorámu ohňových gejzírov sa teda začali plaviť konečne na juh. Pochopiteľne, potrebovali vodu, tak využili príležitosť bezpečného prístavu, ktorá sa im naskytna v podobe zátoky lievikovitého tvaru.⁵⁷ Následne sa dozvedám o tom, čo Kartáginci po vylodení sa na brehu videli a zažili. Opísané udalosti sú prijateľné vzhľadom k miestam, kde sa nachádzali. Ale prečo to náhle rozhodnutie o okamžitom návrate flotily domov? Ako si vysvetliť posledné vety tzv. Hannoovho periplu: „*Vo výklenku tejto zátoky bol ostrov ako ten prvý, mal jazero, v ktorom bol ďalší ostrov, plný divochov. Boli tu aj ženy, dokonca viac ako mužov. Mali chlpaté telá a tlmočníci ich volali gorily. Keď sme ich prenasledovali, nepodarilo sa nám zajať žiadneho ich muža, všetci ušli, vyliezli na príkre miesta a svahy a bránili sa kameňmi, ale vzali sme tri ich ženy, ktoré hrýzli a škriabali (tých čo ich chytili). Tak sme ich zabili a stiahli z kože a doniesli sme ich kožu do Kartága, pretože sme už necestovali ďalej, lebo sa nám už minuli zásoby.*“⁵⁸ Tu niečo nesedí! Iba hlupák by cestoval do úplného minútia sa jeho zásob a až potom sa rozhodol pre návrat. Veď čo by jedli počas späťcestnej cesty popri pobreží, na ktoré nemohli pre pálavu ani vystúpiť?

Som presvedčený, že výprave náhoda dopomohla dostať to, kvôli čomu túžili oboplávať celú Líbyu. Incident s mužmi a ženami, čo mali „chlpaté telá“ poskytuje náhľad do tejto záhady. Tlmočníci na kartáginských lodiach tieto tvory nazvali „Gorillami“.⁵⁹ Tí, ktorí do Kartága Hannoovi priniesli informácie pozostávajúce z týchto slov, sami prezrádzajú, kde sa museli nachádzať. Ide o slovo „gorila“, ktoré vyjadruje KiKongské slová „ngo’ diida“ (= silné zviera, ktoré samo seba búcha), milý opis gorilieho charakteristického bitia sa do hrude. Za čias Hanna ľudia hovoriaci touto rečou pravdepodobne žili dosť blízko dolného Zairu a používali tieto slová. Tým, že Hanno použil jedno z týchto dvoch slov do nápisu venovanému Baalovmu chrámu, priznáva, že ním vyslané lode (práve) preplávali rovník. Tu sa teda museli dostať do kontaktu s niektorými kmeňmi z etnika Bantu,⁶⁰ a ak už aj nie Kartáginci osobne, tak aspoň sprostredkovane, cez domorodcov, získali zlato z vnútrozemia Afriky, z tzv. Zimbab-

⁵⁶ ARRIANUS. Indica XLIII, 11 – 12.

⁵⁷ Ťažko si predstaviť výstižnejší opis. Leží pri dnešnom Libreville, hlavnom meste Gabunu.

⁵⁸ HANNO. Periplus 17.

⁵⁹ Plinius vo svojej Naturalis historia tiež spomína tvory, ktoré označuje ako Gorgades. (VI, 200.)

⁶⁰ LACROIX, W. F. G. *Africa in antiquity : a linguistic and toponymic analysis of Ptolemy's map of Africa, together with a discussion of Ophir, Punt and Hanno's voyage*. Saarbrücken: Verlag für Entwicklungspolitik, 1998, s. 384.

we – Transwaal. Veru, v takomto kontexte je už pochopiteľné rozhodnutie pre návrat do Kartága aj bez vykonania úplného oboplávania „Líbye“, čiže afrického kontinentu. Stalo sa, s čím velenie výpravy nemohlo dopredu počítať, totiž, že lacno prídu do kontaktu so zlatonosnou oblasťou a nemusia priplávať až k Puntu. Toto by podľa môjho názoru plne vysvetľovalo tajnostkárstvo Kartágincov aj ich miestami dezinformačné záznamy v tzv. Hannoovom periple.

Každopádne bol to pozoruhodný moreplavecký výkon. Je zaujímavé pokúsiť sa odpovedať ešte na otázku, akou rýchlosťou plavba prebiehala. Vychádza mi, že flotila hnaná Kanárskym a od Palmového mysu Guinejským prúdom, mohla naozaj postupovať veľmi rýchlo. Pre nautické schopnosti lodí týchto čias, teda v 5. storočí pred n. l., je pre mňa informačným prínosom toto Hérodotovo tvrdenie, že „*lod' zvyčajne prejde za najdlhší deň asi sedemdesiatštyri dní (siah), za noc šesťdesiatštyri dní.*“⁶¹ Z tejto skutočnosti som vyvodil nasledovné. Sto orgyí predstavuje jeden stadion. Vzhľadom na vysokú pravdepodobnosť, že Herodotos počítal vzdialenosti v attických stadionoch, by sa jednalo o výborné plavebné schopnosti lodí v polovici 1. tisícročia pred n. l. Uvedený údaj dáva za 24 hodín dĺžku 1 300 stadií, čo predstavuje približne 231 kilometrov.⁶² Nuž, keď by bol takýto plavebný výkon absolvovaný každý deň, ktorý nekotvili, ani neskúmali vnútrozemie, tak vychádzajú zaujímavé výsledky. Od zmienených stĺpov po dnešnú Kamerunskú horu, pri magmatickej a pyroklastickej činnosti nazvanej „Voz bohov“ ide o úsek vyše 8 500 kilometrov. Ak túto vzdialenosť vydělíme počtom zdoláných kilometrov za jeden celý deň na mori (231), potom dĺžka cesty do Bonnyjského zálivu vychádza na necelých 37 dní. To je približne toľko, ako pre túto časť plavby súhrnne udáva hore zmienený Arrianos z Nikomédie. Odchýlka dva dni pripadá na vrub buď nepresne zaznamenaných dní plavby v gréckej mutácii textu alebo je dôsledkom rýchlejšieho pohybu plavidiel unášaných prúdmi na voľnom oceáne. V Stredomorí, odkiaľ čerpal svoje údaje o plavebných dĺžkach lodí za deň a noc Herodotos, neprichádzali Gréci do styku s tak mohutným prúdením vodných mäs, ako je tomu v Atlantiku.

Na koniec môjho článku o plavbách, ktoré boli iniciované podnikavým obchodným duchom Kartága, možno dodať, že je škoda, ako málo či už námorných poznatkov alebo vedomostí o ďalekom geografickom obzore, preniklo do povedomia dobovej antickej verejnosti. Gréci a rímski autori neraz pracovali len s útržkovitými informáciami a aj z nich sa často dochovalo žalostne málo.

⁶¹ HERODOTUS. *Historiae* IV, 86.

⁶² Attický stadion meral 177,6 metra a to x 1 300 stadií dáva 230 880 metrov.

Preto sa ani niet čo čudovať, že dodnes miesto istoty o prítomnosti fenických lodí či už v Británii, v Afrike na juh od rovníka, prípadne na Kanárskych ostrovoch, panujú len domnienky a hypotézy.

BITKA PRI GRANIKU

Ladislav ŽUPČÁN

Ladislav ŽUPČÁN: BATTLE OF THE GRANICUS. *Alexander the Great was the son of Macedonian general named Philip. Alexander wanted to be the famous king. Fact that Alexander was a good commander was approved with his military results. The battle of Granicus was the first that Alexander the Great fought against the Persians. The battle was also the one in which he came the closest to being killed in. At the bank of Granicus river, where the battle took place, the Persians decided to confront Alexander the Great, considering that they were in an advantageous position. The battle did not take much time, because Alexander had own plan how to win. Alexander's victory was splendid and destructive, because the enemies lost 20.000 soldiers. When he won he honored soldiers and commander who had died in battle. Author of this contribution focuses on the battle near river Granicus.*

Keywords: *Alexander the Great, sources, army, river Granicus*

Prvým veľkým víťazstvom Alexandra Macedónskeho v priebehu jeho ťaženia proti perzskej ríši bola bitka pri Graniku v máji roku 334 pred Kr. Predohrou tejto bitky bolo prechod cez Hellespont. Pred odchodom však prišla nečakaná správa: „*V Pierí sa ustavične potí socha Orfea, syna tráckeho boha Oigra. Každý z veštcov tento úkaz vykladal inak, ale Aristandris, veštec pochádzajúci z Telmissu, vyzval Alexandra, aby mal dobre na mysli tento zjav; lebo znamená, že básnici, či už epickí či lyrickí a všetci spevci budú musieť vynaložiť mnoho práce, aby básňami a piesňami oslavovali Alexandra a jeho činy.*“¹

Jedného slnečného rána roku 334 pred Kr. Alexander prešiel morskou úžinou, ktorá oddeluje Európu od Ázie. Ešte v Európe obetoval na Protesilaovom hrobe,² ktorý ležal na výbežku polostrova Callipolis. Uprostred morskej

---

¹ ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 11.

² Protesilaos – bol na začiatku trójskej vojny prvý Achájec, ktorý po prístáti gréckej flotily pri trójskom pobreží skočil na pevninu (HYGINUS. *Fabulae* 103). V súboji premohol niekoľkých trójskych bojovníkov a potom ho porazil princ Hektor (HYGINUS. *Fabulae* 114). Na počudovanie, ani sám Achilles nebol dosť odvážny, aby bol prvý, asi preto, lebo jeho matka Thetis mu predpovedala, že ten, čo prvý vstúpi na pevninu, padne ako prvý.

úžiny, ktorú voláme Dardanely, tam kde je široká iba štyri kilometre, obetoval Alexander Poseidonovi, vládcovi mora, obeť nápojom. Zlatú čašu, z ktorej pil, hodil na konci ceremoniálu do mora. O tom nás informuje Arrianos: „*Uprostred hellesponskej úžiny zabil býka k počte Poseidona a pre Nereona previedol obeťnú spomienku, pri ktorej hodil zlatú čašu do mora.*“³ Za to, že tak presne poznáme miesto a čas novej svetovej epochy, vďačíme Alexandrovej záľube vo veľkých gestách, jeho presvedčeniu o účinnosti symbolov, jeho nadaniu vedieť prostým mysliam macedónskych roľníkov a pastierov ozrejmiť veľké súvislosti.⁴

V Ázii sa možno stratiť, potopiť, zmiznúť a rozplynúť sa v priestore. V Ázii môže človek dokonca nájsť pokoj duše, keď sa vzdá príslušnosti k Západu, hoci Aristoteles režiséra *Olivera Stonea* hovorí Alexandrovi na jednej výučbe takto: „*Východ dokáže len zabíjať a zničiť.*“ Najťažšia úloha, pred ktorú stavia človeka Ázia, je sebazáchova. Keď sa Alexandrova loď priblížila k trójskym brehom, kráľ stál na prednej časti lode, vzpriamený a v plnej zbroji, lesknúcej sa na slnku, s bielym chocholom na helme. Keď loď nabehla na plytčinu, Alexander mohutným rozmachom vrhol oštep. Kráľovská zbraň sa hlboko zaborila do zeme. Rúčka kopije sa ešte chvela, keď mladý kráľ skočil na pevninu.⁵ Neskôr dal na mieste, kde sa zapichol jeho oštep, postaviť oltár „*ochrancovi pristania, Athene a Herakleovi.*“⁶ Okrem toho hod oštepom mal zmysel aj ako akt z hľadiska medzinárodného práva. Tým, že sa kráľ dotkol hrotom svojho oštepú Ázie, vyhlásil túto krajinu za „*doryktetos*“, „*územie získané kopijou*“.⁷ Týmto gestom sa Alexander už na samom začiatku ustanovil za legitímneho pána krajiny, ktorú sa chystal podmaniť.

Toho dňa, keď Alexander prekročil Hellespont, začalo sa nové obdobie vo vzťahoch medzi Západom a Východom.⁸ Tento prechod však bol spojený so značným operatívnym rizikom. Na mori mali prevahu Peržania. Alexander mal síce k dispozícii loďstvo členov korinského spolku, lenže väčšina miest sa stavala voči nemu a jeho podujatiu odmietavo. Túto možnosť využíval teda len obmedzene.⁹ Len čo sa kráľ vylodil pri Tróji, hneď aj zamieril do tohto mesta. Trója bola síce už vtedy zničená, ale zrúcaniny existovali. Obetoval tu patrónke

³ ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 11.

⁴ BÄMM, Peter. *Alexander Velký alebo premena sveta*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1971, s. 63.

⁵ BENOIST-MÉCHIN, Jacques. *Alexander the Great. The Meeting of East and West*. New York : Hawthorn Books, 1966, s. 53–56.

⁶ ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 11.

⁷ DIODOROS. *Bibliotheca Historica* XVI, 17, 2.

⁸ VAVŘÍNEK, Vladimír. *Alexandr Velký*. Praha : Svoboda, 1967, s. 54–55.

⁹ BARKER, Philip. *Alexander the Great's Campaigns*. Cambridge : Cambridge University Press, 1979, s. 23–25.

Athene a v svätyni jej zasvätil celý arzenál zbraní.¹⁰ Sám si vybral zbrane zo starých, údajne homérskeho trofeje, vrátane štítu, ktorý mu mal neskoršie zachrániť život. Arrianos o tom píše: „Venoval do chrámu svoju zbroj ako votívny dar a miesto nich si odtiaľto vzal niektoré z posvätných zbraní, uchovaných tam ešte z dôb trójskej vojny. Tieto zbrane ako prví nosili hypaspistovia pred ním do bitky.“¹¹ S Hefajstionom vzdali hold nesmrteľným priateľom. Aj iní antickí autori túto udalosť zachytávajú približne v rovnakom znení.¹²

Druhá časť armády prekročila morskú úžinu o desať míľ bližšie k Dardanelám. Prechod viedol Parmenion, najstarší a najskúsenejší generál Alexandrovej armády. Parmenion dostal rozkaz „aby prepravil zo Sestu do Abydu väčšinu pechoty a jazdy. Preprava bola prevedená na 160 triádach a okrem toho na veľkom počte nákladných lodí. Alexander však, ako píše veľká časť autorov, odplával z Elaiuntu do Achajského zálivu, pri ktorom behom plavby osobne velil veliteľskej flotile.“¹³ Veľkosť vojska bola okolo 30 000 až 35 000 pešiakov a 4 000 až 5 000 jazdcov.¹⁴

Previezť také kvantum ľudí a zvierat na lodiach, aké boli v tých časoch k dispozícii, muselo trvať niekoľko dní. Silnejšia perzská námorná eskadra mohla potopiť celú Alexandrovu armádu. Lenže Dareios, mocný vládca, urobil hneď na začiatku najväčšiu zo všetkých chýb, podcenil protivníka. Len čo Alexander prekročil Hellespont, horel nedočkavosťou stretnúť sa s nepriateľom. Stalo sa to prekvapujúco rýchlo. Peržania ho očakávali len dva dni cesty od miesta, kde jeho armáda vstúpila na ázijskú pôdu. Ich bojové sily boli rozmiestnené na vyvýšenom východnom brehu malej riečky, z ktorej ovládali aj nižšie položený protilahlý breh na západe. Riečka bola prudká a vlievala sa do Marmanského mora, ktorého brehy boli vzdialené iba niekoľko míľ. Nebola však

---

¹⁰ HAMMOND, Nicholas. *The Genius of Alexander the Great*. London : Duckworth, 1997, s. 54–55.

¹¹ ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 11.

¹² PLUTARCHOS. *Vita Alexandri* 15, 4; DIODOROS. *Bibliotheca Historia* XVII, 17, 3.; JUSTINUS *Epitoma Historiarum Philippicarum* XI, 5, 12.

¹³ ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 11.

¹⁴ Mnohí antickí autori uvádzajú rozdielnu veľkosť vojska. Napríklad Diodoros v svojom diele *Bibliotheca Historia* XVII, 4 udáva 32 000 pešiakov a 5 100 jazdcov. Iustinus v diele *Epitoma Historiarum Philippicarum* XI, 6, 2 udáva 32 000 pešiakov a 4 500 jazdcov. Plutarchos v svojich dielach *De Fortuna* I, 3, 327d a *Vita Alexandri* 15, 1, zasa 30 000 pešiakov a 4 000 jazdcov, vychádzajúc z Aristubola, ktorý udáva 30 000 pešiakov a 4 000 jazdcov a z Ptolemaia, ktorý udáva 30 000 pešiakov a 5 000 jazdcov. Mimo iného Anaximenes vyčíslil veľkosť vojska na 43 000 pešiakov a 5 500 jazdcov.

dost hlboká, aby rozhodného protivníka odradila od útoku.¹⁵ Riečka, o ktorej hovorím, sa volá Granikos, ktorú „*Peržania nazývajú Stragana*.“¹⁶

„*Granikos má rýchly a spadajúci prúd tečúci z úbočia hory „Ida“ neďaleko prameňa Skamandera, ktorá zavlažuje trójsku planinu. Tečie medzi modrínovými a olšovými hájmi, tečie prudkým spádom a hĺbi si koryto prímorskou krajinou, obracia sa okolo jedného úbočia Idy a krátkym, priamym kamenitým riečiskom sa dostáva k severu k Propontide cez pláň pri gréckom meste Adrasteia. Terén je tam plytký, ale pevný a vhodný k jazde na koňoch. Výborné miesto, kde sa armáda Ázie môže stretnúť s útočníkom a odraziť ho.*“¹⁷ Rieka Granikos vyviera v úpätí Idy, ktorej sláva ešte prevyšuje slávu tejto rieky. Je to vrch, kde pásol ovce Paris. Sediac pri prameni Granika, rozhodol princ z Tróje spor o krásu medzi Hérrou, Athenou a Afroditou. Zlaté jablko podal Afrodite, bohyni lásky. Z Paridovho rozhodnutia sa vyvinuli konflikty, ktoré napokon viedli k Trójskej vojne. Niekoľko perzských satrapov zhromaždilo vojsko s počtom 35 000 mužov, z veľkej časti zostavených z gréckych žoldnierov. Celkovo bolo 10 000 perzských pešiakov, 8 000 gréckych žoldnierov a 15 000 perzských jazdcov.¹⁸ Avšak tieto počty sú len hypotetické, keďže rôzne pramene¹⁹ uvádzajú značne odlišné počty vojakov.

Prvou z veľkých chýb, ktorých sa Dareios dopustil bolo, že umožnil Alexandrovi bez problémov prekročiť Hellespont a nechal ho nerušene sa pri Abyde spojiť s predvojom, ktorému velil Parmenion. Táto situácia vyvolala hneď ďalšiu vážnu chybu. Pre anatólske bojisko nevymenoval najvyššieho veliteľa. Motívom tohto opatrenia bola zrejme ohľaduplnosť voči maloázijskému satrapovi, pretože jediný muž, ktorý prichádzal do úvahy na miesto najvyššieho veliteľa, bol Grék Memnon z Rhodu. Memnon pochádzal z kniežacieho rodu. Manželstvom s „*Barsinou, dcérou satrapu Artabaza*,”²⁰ získal príbuzenský vzťah nielen s vysokou „iránskou“ šľachtou, ale dokonca aj s Achajmenovcami.

¹⁵ AUSTIN, Michael. Alexander and the Macedonian Invasion of Asia: Aspects the Historiography of War and Empire in Antiquity. In *War and Society in the Greek World*, 1993, roč. 117, č. 4, s. 52–58.

¹⁶ LEO ARCHIPRESBYTER. *Historia de preliis Alexandri Magni* I, 60.

¹⁷ PFROMMER, Michael. *Alexander der Große. Auf den Spuren eines Mythos*. Mainz : Zabern, 2001, s. 61–62.

¹⁸ NIKOLITSIS, Nikos. *The Battle of Granicus*. Stockholm : Skrifter Utgivna av Svenska Institutet i Athen, 1976, s. 56–60.

¹⁹ Diodoros v *Bibliotheca Historia* XVII, 19, 5 udáva celkový počet perzskej armády na 100 000 mužov, kým Justinus v diele *Epitoma Historiarum Philippicarum* XI, 6, 11 len 60 000 mužov. Arrianos v *Anabasis Alexandri* I, 14, veľkosť perzského vojska znižuje na 20 000 pešiakov a 20 000 jazdcov.

²⁰ DIODOROS. *Bibliotheca Historia* XVII, 23, 5.

Patrila mu časť Troady. Okrem toho vykonával funkciu hyparcha, vysokého komisára gréckych miest na pobreží Anatólie.²¹

Podľa všetkého Alexander poznal Memnona. Keď mal Alexander zhruba sedem alebo osem rokov, žil Memnon rok vo vyhnanstve na kráľovskom dvore v Pelle. O vojne sa od neho naučil Alexander tolko, ako od svojho otca. Memnon nebol prvý generál, ktorý sa venoval vojne profesionálne, ako celoživotnému povolaniu, ale bol okrem Filipa a Mentora prvý, ktorý ju vyzdvihol na úroveň vedy.²² Memnon začínal ako námorník. Bol veliteľom vojenských lodí a rozumel boju na mori rovnako ako na súši. Uvažoval o vojách, nie bitkách. Tento generál mal prehľad o celom bojisku, to znamená o celom politickom a strategickom kontexte. Memnon rozumel aj politike. Vedel vyjednávať, vedel ako kultivovať ľudí a ako ich aj motivovať. Jeho vojenské majstrovstvo zahrňovalo všetko. Vedel útočiť a brániť, vedel mužstvo cvičiť a vedel mu veliť. Dával svojim vojakom stravu a včas im platil. Jeho ľudia ho milovali. A zvládal i svoje emócie! Hnev nepoznal, hrdosť bola v jeho očiach nešvár. Pokiaľ mal k úspechu viesť odklad, mohol zdržať akciu celú sezónu. Nikto ho nedokázal vyprovokovať. V akcii bol nebojácny a v prenasledovaní neúnavný. Pritom sa nebál prispôbovať okolnostiam. Svojím najlepším ľuďom pomáhal nahor a svojim pánom slúžil ku cti. Pokiaľ mal jednu slabinu, mal na to právo. Chcel, aby bol uznaný, ani nie tak pre svoje schopnosti alebo snahu, ale pre radikálnosť svojich koncepcií a všetkých činností. Memnon patrila medzi prvých vojvodcov, ktorí používali mapy. Skúmať terén sa považovalo za znižovanie vojenského umenia.²³ O generálovi sa predpokladalo, že bojisko pozná buď z vlastných skúseností alebo zo správ dôstojníkov, informátorov, alebo od miestnych ľudí, ktorým mohol veriť. Zakresľovať si pre nich bolo hlúposť. Ale Memnon robil viac, než aby si len zaznamenával bojisko. Urobil si mapy konkrétnych bojových polí, a to nielen takých, na ktorých sa armády v minulosti už stretli, ale i takých, ktorých sa zatiaľ vojna nedotkla, ale niekedy neskôr sa to mohlo hodiť. Mal zoznamy ciest a vodných tokov, priesmykov a náhorných rovín i údolí. Po celej Malej Ázii poznal cesty a horské úseky, o ktorých vedeli len pastieri kôz. Vedel o miestach vhodných na utáborenie vojska a o tom, aký je k nim prístup a aké sú možnosti zásobovania. A nepočítal pritom len s víťazstvom. O každom tábore mal zistené, koľko mužov a ako rýchlo z neho môže odísť a kedy, mal dokonca zakreslené i pozície, odkiaľ bolo možné zo zálohy kryt plánovaný ústup z tábora pre

²¹ WIESEHÖFER, Jozef. *Das Antike Persien (Von 550 v. Chr. bis 650 n. Chr.)*. Zürich : Albatros Im Patmos Verlag, 2005, s. 76–79.

²² ODEON, Scott. *Memnon*. New York : Medallion Press, 2006, s. 39–40.

²³ HECKEL, Waldemar. *Who's Who in the Age of Alexander the Great: Prosopography of Alexander's Empire*. Oxford : Blackwell Publishing, 2006, s. 206–211.

prípád, že by plánovanú bitku prehral. Zaznamenal si údaje týkajúce sa zmien ročného obdobia, východu, západu slnka a mesiaca. Vedel, ako dlhý je deň a noc na ktoromkoľvek bojisku v celej Ázii na západ od rieky Halys. Vedel, ktoré rieky sú v ktorom ročnom období rozvodnené, kde sa dajú prebrodiť. Keď bol hotový s manévromaním nejakej bitky zo svojej pozície, urobil to isté z hľadiska protivníka.²⁴ Memnon bol známy tým, že sa zaujímal o všetko, čo súviselo s vojenskou stratégiou. Nejaký čas strávil aj na Filipovom dvore zrejme iba preto, aby získal informácie o vojenských novinkách u Macedóncov.

Memnon bol schopným protivníkom Alexandra, lebo cítil, že macedónsky vpád do Malej Ázie by mohol ohroziť jeho majetok. Tohto Gréka z Rhodu môžeme dôstojne merať s Alexandrom v stratégií, lenže vo velení sa musel podriaďovať satrapovi Anatólie. Vo vojenskej rade mohol podávať iba návrhy. Memnon rozpoznal najslabší článok Alexandrovej vojenskej situácie. Bola to otázka prísunu potravín, preto navrhol metódu „spálenej zeme“. Podľa jeho koncepcie perzské vojská by sa mali stiahnuť na východ, do šírých priestorov Malej Ázie, posiatych divými pohoriami, mali by vziať všetok dobytok a nechať iba zničené dediny a popol spálenej úrody. Alexander by sa čoskoro vyčerpával a to, ako vždy v takých prípadoch, skôr nedostatkom krmiva pre kone, než nedostatkom stravy pre mužov.²⁵ Už z bezohľadnosti, s akou chcel postupovať vidno, že Alexandra ako protivníka nepodceňoval. Memnonov plán ďalej počítal s prerušením Alexandrovho zásobovania cez Hellespont od mora. A napokon zamýšľal poštvať proti Alexandrovi, keď sa dostatočne vzdiali od svojej základne na východ, mestá v Helade. Alexandrovej prevahe na súši chcel čeliť stratégiou námornej vojny. To bola Memnova taktika.²⁶ Keby boli Peržania Memnonov plán realizovali, pre Alexandra by vznikla nanajvýš kritická situácia. Pravda, nevieme, aké protopatrenia by urobil Alexandrov „génus“ proti Memnonovmu postupu.²⁷ Memnonove plány sa neuskutočnili, satrapovia nemali pochopenie pre námornícke úvahy. Ich myslenie bolo kontinentálne. Vyhýbať sa boju s kráľom, o ktorého hrdinskej odvahe už toľko počuli, sa im zdalo nerytierske.²⁸ Opustiť krajinu bez boja bránila satrapovi jeho hrdosť.

Alexander narazil na Peržanov tretieho májového dňa pri svojom postupe z Abydu. Postupoval s vojskom k rieke takto: „*Ťažkoodenci boli usporiadaní v dvojitej falange, jazdci boli umiestení na krídlach a ťažné zvieratá podľa*

²⁴ ODEON, ref. 22, s. 61–69.

²⁵ WORTHINGTON, Ian. *Alexander the Great*. New York : Longman, 2003, s. 72–74.

²⁶ MCCOY, William. Memnon of Rhodes at the Granicus. In *American Journal of Archeology*, 1989, roč. 110, č. 31, s. 413–414.

²⁷ Podľa môjho názoru by sa Alexander musel vrátiť do Grécka, i keď možno len dočasne.

²⁸ HAMMOND, Nicholas. The Battle of the Granicus River. In *American Journal of Archeology*, 1980, roč. 100, č. 36, s. 73–74.

rozkazu išli vzadu. *Hegelochos s jazdnými kopijníkmi a asi s 500 ľahkoodencami išli vpredu, aby preskúmali postavenie nepriateľa.*²⁹ Alexandrova armáda sa objavila pri Graniku po štvorhodinovom pochode z Priapu. Podľa antických prameňov by rozmiestnenie Peržanov mohlo vyzeráť takto: perzské vojsko sa zhromaždilo na protíľahlom brehu rieky. V prednej časti bola kavaléria, s počtom 20 000 jazdcov v horizontálnom priestore dva a pol kilometra. Za nimi približne štyristo metrov bola zoradená nepriateľská ťažká pechota, a to grécki žoldnieri, väčšinou z Arkádie a z Peloponézu, celkom šesť až sedem tisíc. Týchto ešte posilňovalo 60 000 naverbovaných miestnych mužov z Frýgie, Mýsie, Arménie a Paflagónie, nepochybne odvedených násilím, skôr predstavujúcich roľníkov a nádenníkov než vojakov. Alexandrova armáda mohla byť usporiadaná asi takto: pešie vojsko tvorilo silu 34 000 mužov so sarisami v dvadsiatich šiestich plukoch po 1 500 mužov a 3 000 v mužov v kráľovskej garde, mimochodom samí ťažkoodenci. Podporné divízie predstavovali Odrysovia, Triballovia, Ilýri, Paionovia, grécki spojenci a žoldnierska pechota. Za nimi bola ľahko i ťažko vyzbrojená a takmer 10 000 sila z predmostia, teda radoví macedónski vojaci a trácki žoldnieri, čo tvorilo dohromady ďalších 30 000 mužov. Jazda sa skladala z ôsmich plukov pod vedením Filota, v každej bolo 200 jazdcov, s výnimkou kráľovskej, vedenej Kleitom, s počtom 300 mužov. Táto macedónska zložka zahŕňala celkom 8000 mužov, zastúpená tu bola aj thesalská ťažká kavaléria, ktorej velil Kalas, podriadený Parmenionovi, tieto oddiely zaujali ľavé krídlo. Kráľovskí kopijníci tvorili ďalších 800 mužov, rozdelených do štyroch častí, samí Macedónčania. Paionskú ľahkú kavalériu tvorilo 200 jazdcov, jazdu gréckych spojencov okolo 600 mužov a trácku 400. K týmto jednotkám musíme pripočítať 500 krétskych lukostrelcov a asi rovnaký počet Agriánov s oštepami.

Perzská jazda bola rozmiestnená na nevhodnom teréne na brehu rieky (obr.1), zatiaľ čo pechota spoločne s gréckymi hoplítami boli umiestnení v zálohe. Alexander si zrejme všimol ako nerozumne sú usporiadané rady nepriateľa. Časť perzskej jazdy bola v kontakte s prvými prichádzajúcimi Macedónčanmi.³⁰ Hneď na začiatku Alexander so svojimi druhmi podnikol krycí útok. Zvyšok jazdy zatiaľ zaisťoval formáciu s macedónskou pechotou. V strede macedónskej línie bola rozmiestnená ťažká pechota s jazdou po oboch krídlach.³¹ Arrianos nám udáva mená všetkých veliteľov. „*Ľavému krídlu velil Parmenion a Alexander veľí pravému krídlu. Na krajnom pravom krídle stál*

²⁹ ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 13.

³⁰ DAVIS, Edgar. *The Persian Battle Plan at the Granicus*. In *James Sprunt Studies in History and Political Science*, 1964, roč. 46, č. 12, s. 33–44.

³¹ HAMMOND, *The Battle of the Granicus River*, ref. 28, s. 77–78.

*Filotas, syn Parmeniona, a velil ťažkej jazde, lukostrelcom a agriánskym kopijníkom. Za ním nasledoval Amyntas, syn Arrabaiov, ktorý velil jazdným kopijníkom, Paionom a pluku Sokrata. Vedľa týchto stáli gardoví hypaspitovia s veliteľom Nikanorom, synom Parmenionovým; po nich nasledovala falanga Perdikka, syna Oronta, ďalej falanga Koina, syna Polemokrata, (falanga Kratera, syna Alexandra) a falanga Amynta, syna Andromena; vedľa nich oddiel pod vedením Filipa, syna Amynta. Na ľavom krídle stáli na prvom mieste thesalskí jazdci, ktorým velil Kalas, syn Harpalov; vedľa nich spojenecká jazdca pod veliteľom Filipom, synom Menelaovým; po nich Trákovia, ktorým velil Agathon; za týmito nasledovala pechota, a to falanga Kraterova, Meleagrova a Filipova až do stredu celej fronty.*³² Stojí za povšimnutie, že už teraz sa vynárajú budúci veľkí generáli ako Krateros a Perdikkas, ktorí v tomto období velili ešte len falangám. Ptolemaios a Hefaistion tu ešte vôbec nevelili. Ako správny profesionál Alexander nemal na bojisku žiadneho oblúbenca.

Perzské veliteľstvo vyzeralo takto: na jeho ľavom krídle bol Arsames, satrapa provincie Kilikie, ktorý bol podporovaný Memnonom a 500 gréckymi jazdcami, väčšinou z Iónie, ktoré platil sám Memnon. Vpravo od nich bol Arsites, satrapa hellespontskej Frýgie, ktorý bránil svoju vlastnú oblasť a mal vrchné velenie, s ním 1 000 frýgických a 2 000 paflagónskych kavaleristov. Ďalej nasledovalo 2 000 Hyrkáncov pod velením Spithridata, ktorý bol satrapom Lýdie a Iónie, Arsitovým bratancom a Dareiovým zaťom.³³ Tí, ktorí bojovali pod Arsitovým velením, mali prápor zdobený zlatým jastrabom v šarlátovom poli. Peržania týmto práporom hovorili „*hadí*“ pretože boli úzke a dlhé.³⁴ Spithridates mal po pravici svojho brata Rhoisaka, ktorý velil 1 000 Médov v železnom krúžkovom zbroji.³⁵ Perzský stred tvorilo 4000 mužov ťažkej kavalérie pod vedením satrapu Atyzie a Mithrobarzana z Veľkej Frýgie a Kappadokie. Na bojisku bol aj ďalší Dareiov zať Mithridates s 1 000 mužmi ľahkej jazdy, ktorú si sám platil. Vpravo od Mithriada velil 2 000 baktrijským jazdcom Dareiov syn a Artaxsesov vnuk Arbupales.³⁶ Pravému krídlu perzskej armády velil Farnacez, brat Dareiovej ženy Lysaei, s jazdnými divíziami z Pamfýlie, Arménie a Médie, ktorým boli v čele Nipates, Petenes a Rheomithrez, mimochoďom všetko členovia kráľovskej rodiny. Najužší výbežok perzského pravého

³² ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 14.

³³ BADIAN, Ernst. The Battle of the Granicus. In *Ancient Macedonia*, 1977, roč. 2, č. 19, s. 273–276.

³⁴ WIESEHÖFER, ref. 21, s. 124–128.

³⁵ Takáto železná krúžková zbroj vážila okolo 40 až 45 kg a len parthské kone uniesli takúto váhu s mužom.

³⁶ DEVINE, Adam. Demythologizing the Battle of the Granicus. In *Phoenix*, 1986, roč. 40, č. 3, s. 256–257.

krídla tvorila lýdska ľahká kavaléria, ktorej velil Omarez. Asi o 300 metrov vzadu bola zoradená do zostupného svahu grécka pechota, ktorá bola zoskupená do 6700 mužov v troch plukoch, ktorým velili Memnonovi synovia Agathon a Xenokrates a Mentorov syn Thymondas. Za pechotou týchto žoldnierov sa nachádzala spodina naverbovaných miestnych obyvateľov v počte asi 60 – 70 tisíc mužov.³⁷

Zrekonštruovať presný priebeh bitky je dosť ťažké, pretože jednotlivé antické pramene si navzájom odporujú. Bitka sa začala klamným útokom macedónskej jazdy a ľahkej pechoty na ľavom krídle, ktorej velil Parmenion. Alexander vypustil svoje prvé útočné jednotky do rieky a sám sa vrátil na pravé krídlo.³⁸ Macedónčania, ktorí sa zrazili ako prví s nepriateľom „*aj keď zápasili veľmi statočne, boli od nich pobití, samozrejme, niektorí z nich odišli k blížiacemu sa Alexandrovi.*“³⁹ Alexander vydal ihneď vojenský pokrik, možno v tomto znení ako nám zanechal autor z 10 storočia: „*Množstvo Peržanov sa nevyrovná nášmu počtu. Nás je viac než ich. Aj keby ich bolo stokrát viac než nás, nemôžu nás vážne ohroziť, rovnako ako nemôže sršňovi uškodiť veľké množstvo dorážajúcich múch.*“⁴⁰ V čele jazdy vyrazil priamo proti masívnym formáciám (obr. 2), ktoré boli proti nemu pripravené. Úder nasmeroval hneď proti najvyššiemu perzskému veleniu, ktoré stálo podľa ich tradície uprostred. Potom sa vydal na pomoc svojim vlastným stredovým útočníkom. Peržania ihneď posilnili túto stranu a Macedónčania boli zatlačení späť.⁴¹ V tomto okamihu však Alexander na čele svojich hetairoioiv zaútočil v klasickej klinovej formácií do stredu perzskej zostavy (obr. 3). Peržania podnikli protiútok oddielom jazdy, ktorá bola tvorená šľachticmi.⁴² Nejaký čas sa táto zrážka vyvíjala nerozhodne, lebo Macedónčania museli bojovať ako muž proti mužovi. Keď dospeli na vrchol, Peržania už vyčerpali svoje oštepky a začali používať bodné zbrane. Pri tomto strete a strkaní sa Alexandrovi zlomila kopija a tak si vzal inú, od jedného svojho šľachtica, istého Demarata z Korintu, ktorý bol pravdepodobne vnuk onoho Demarata, ktorý kedysi vyjednával Alexandrov návrat z vyhnanstva.⁴³ S touto novou kopijou sa Alexander vrhol na perzského generála Mithridata,

³⁷ FOSS, Clive. The Battle of the Granicus. In *Ancient Macedonia*, 1977, roč. 2, č. 12, s. 496–97.

³⁸ DEVINE, Adam. The Pawn–Sacrifice at the Battle of the Granicus. The Origins of a Favorite Stratagem of Alexander the Great. In *Ancient World*, 1988, roč. 18, č. 12, s. 5–12.

³⁹ ARRIANOS. Anabasis Alexandri I, 15.

⁴⁰ LEO ARCHIPRESBYTER. Historia de preliis Alexandri Magni I, 64.

⁴¹ DAVIS, ref. 30, s. 87–89.

⁴² HECKEL, Waldemar. *The Wars of Alexander the Great*. London : Osprey Publishing, 2002, s. 26–27.

⁴³ FOSS, ref. 37, s. 497–498.

zabil ho a okamžite sa ocitol uprostred bojiska. Dostal však ranu do prilby a zostal chvíľu omráčený, ale vzápätí sa prebral a snažil sa bojovať ďalej.⁴⁴ Zatiaľ čo si s útočníkom vyrovnával „účty“, iný proti nemu pozdvihol šabľu a chystal sa ho zabiť, ale v tom zachránil Alexandrovi život Kleitos. O tom nás informujú viacerí antickí autori.⁴⁵ Mohli by sme si dať otázku, čo by sa stalo, keby Kleitos nebol v pravý čas na pravom mieste. To by však boli iné dejiny.

Macedónska jazda sa následne otočila doľava a začala pomaličky zatlačovať Peržanov (obr. 4), ktorí boli stále zamestnaní ľavou stranou macedónskej línie. Zaneprázdnenosť Peržanov využila macedónska pechota k útoku proti menej kvalitným pešiakom stojacim v perzskej línii. Zatlačenie strednej časti frontu vyvolalo paniku v radoch perzskej jazdy na krídlach, ktoré sa následne vzdali a ušli z bojiska.⁴⁶ Jazdou opustená perzská pechota sa potom obrátila na útek, pri ktorom boli mnohí perzskí vojaci pobití.⁴⁷ Táto bitka bola „jazdecká, podobala sa však skôr boju pechoty. Zápasili v hustom šíku kôň proti koňovi a muž proti mužovi. Macedónčania sa usilovali celkom vypudieť Peržanov od brehu a zatlačiť ich na rovinu, Peržania sa snažili nepustiť nepriateľov na breh a vrhnúť ich späť do rieky. Hneď sa však začali uplatňovať výhody na strane

⁴⁴ BADIAN, The Battle of the Granicus, ref. 33, s. 286.

⁴⁵ Ako napríklad Arrianos v diele *Anabasis Alexandri* I, 15: „Behom boja sa Alexandrovi zlomila jeho kopija. I vyzíadal si novú od Aretia, kráľovského sluhu. Avšak i tomu sa kopija v boji zlomila, takže stotočne bojoval len s polovicou kopije. Ukazoval to Alexandrovi a poradil mu, aby sa obrátil na niekoho iného. Dal mu to Korintčan Demaratos, šľachtic z jeho družiny. Alexander ju uchopil a vtom uvidel sa zblížiť k sebe Dareiovoho zaťa Mithridata, cválajúceho na koni ďaleko pred ostatnými jazdcami zostupovanými do klínu. Tu mu vyrazil oštep i on a ranou kopije do tváre zrazil Mithridata z koňa. V tej chvíli sa však vyrútil na Alexandra Rhoisakes a dal mu šabľou po prilbe: urazil mu síce kus prilby, avšak sila úderu bola prilbou otupená. Taktiež jeho Alexander zrazil z koňa, vrazil mu kopiju cez pancier do prs. Spithridates už mal napriahnutú šabľu zozadu na Alexandra, keď Kleitos, syn Dropida, jeho predstihol, zatal mu do paže mečom.“ Ďalej je to Plutarchos v diele *Vita Alexandri* 16, 4: „Keď sa naňho súčasne vrhli vojvodcovia Rhoisakus a Spithridates, vrhol sa proti tomu a predišiel útokom Rhoisaka, ktorým zasiahol do brnenia, ale keď zlomil si oštep siahol po meči. Z ich zrážky sa postavil Spithridates koňa z boku, vzpriamal sa v sedle a prudko ho zhora zasiahol krátkou perzskou šabľou. Zrazil mu síce chochol s jedným krídlom, ale prilba vydržala, len tak-tak, rana, ostrou šabľou sa ho dotkla len končekov vlasov. Keď Spithridates sa rozhodol k druhej rane, predstihol ho Kleitos priezviskom Čierny a prebodol ho kopijou.“ A o tomto zanechal zmienku aj Diodoros v svojom diele *Bibliotheca Historia* XVII, 20, 6–7: „Peržania vpadli na Alexandra práve v tomto momente (keď stratil oštep) a Rhoiakus s bratom cválajúci na koňovi zasiahol mečom Alexandrovu hlavu hrôzostrašnou silou, že jeho prilba sa rozbila na dve časti a zostal omráčený. Túto situáciu Rhoisakus chcel využiť na zabitie kráľa, ale v tom Kleitus, zvaný Čierny, zoskočil z koňa a odrezal Peržanovi pravú ruku.“

⁴⁶ DEVINE, ref. 38, s. 15–16.

⁴⁷ MATTHEWS, Rupert. *Alexander the Great at the Battle of Granicus: A Campaign in Context*. London : The History Press, 2008, s. 100–101.

vojakov Alexandra. Mali totiž väčšiu silu a skúsenosti a bojovali dlhými drevenými kopijami proti krátkym oštepom, ktoré Macedónčania vrhali.⁴⁸ Bitku rozhodli pevné odhodlanie zvíťaziť, kázeň a silné kopije. Bitka bola relatívne krátka a konečný úder zasadila nepriateľovi macedónska jazda. Ako sa ukázalo, okovaná perzská kavaléria sa pohybovala príliš pomaly a ťažkopádne.

Celkové straty Macedónčanov boli 100 – 200 mužov⁴⁹ (osobne si myslím, že tento počet je veľmi klamlivý). Alexander im preukázal zvláštnu posmrtnú poctu a ich „*rodičom a ich deťom odpustil pozemkové dane, ako aj všetky pracovné povinnosti a poplatky z majetku.*“⁵⁰ Dokonca prejavil obrovskú ľudskosť, keď „*osobne každého navštívil, pozrel ich poranenia a spýtal sa ako ich získali, a každého vypočul ako rozprávali o svojom hrdinstve. Dal pochovať i perzských vojvodcov a taktiež i gréckych žoldnierov, ktorí v nepriateľských službách stratili život.*“⁵¹

Aby pokoril Atheny a samotných Athenčanov, poslal im správu o svojom skvelom víťazstve a tristo perzských brnení, aby to obetovali na akropole Athene. Správa znela: „*Alexander, syn Filipov, a Gréci s výnimkou Lakedaimončanov – od barbarov obývajúcich Áziu.*“⁵² Alexander chcel jasne poukázať, že práve Spartania najviac bojujú proti Macedónčanom a majú kontakty s Perziou. Do zajatia padlo okolo 2 000 nepriateľov, 1 000 jazdcov a 3 000 pešiakov padlo v boji.⁵³ Na perzskej strane padli „*perzskí vojvodcovia Nifates, Petenes, lýdsky satrapa Spithridates, kappadocký hyparchos Mithrobuzanes, Dareiov zať Mithradates, ďalej Arbupeles, syn Dareba, syna Artaxerxa, Farnakes, brat Dareiovej manželky a veliteľ cudzineckých oddielov Omares. Arsites ušiel z bitky do Frýgie a tam skončil sebvraždou, pretože bol pokladaný za pôvodcu tejto ťažkej porážky Peržanov.*“⁵⁴ Straty vojakov na obidvoch stranách, vychádzajúc z antických prameňov, sú dosť zavádzajúce, lebo sa objavujú príliš rozdielne údaje.⁵⁵ Na perzskej strane bojujúci grécki žoldnieri sa do

⁴⁸ ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 15.

⁴⁹ DEVINE, ref. 36, s. 271–273.

⁵⁰ ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 16.

⁵¹ ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 16.

⁵² ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 16.

⁵³ BADIAN, ref. 33, s. 284.

⁵⁴ ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 16.

⁵⁵ Plutarchos v diele *Vita Alexandri* 16, 8 udáva, že u barbarov padlo 20 000 pešiakov a 2 500 jazdcov, ale Diodoros v *Bibliotheca Historia* XVII, 21, 6 udáva 20 000 padlých pešiakov a 10 000 jazdcov. Na strane Macedónčanov padlo podľa Plutarcha v diele *Vita Alexandri* 16, 8, ktorý citoval od Aristobula celkovo 34 mužov a z toho 9 pešiakov. Justinus v *Epitoma Historiarum Philippicarum* XI, 6, 12 uvádza padlých 9 pešiakov a 120 jazdcov. Arrianos zasa v *Anabasis Alexandri* I, 16, uvádza padlých 30 pešiakov a 60 jazdcov.

samotnej bitky nezapojili, napriek pôvodu ich Alexander nechal zmasakrovať a tých, ktorých ušetril, poslal ako otrokov do baní v oblasti Pangionu.⁵⁶ Odoslal ich „spútaných do Macedónska na trestné práce, pretože v rozpore so spoločným uznesením celého Grécka bojovali na strane barbarov, Gréci proti Grékom.“⁵⁷ Tento Alexandrov „brutálny“ čin prispel k tomu, že grécki žoldnieri v perzských službách bojovali v ďalších bitkách proti Macedónčanom obzvlášť zatrpknuto.

Alexandrov ťah prekročiť Granikos a ihneď zaútočiť priamo proti nepriateľovi bol skvelý. Nevydal sa na pochod proti prúdu, aby našiel ľahšiu cestu, ani sa nesnažil prepraviť svojich mužov na druhú stranu bezpečne. Tým, že nepriateľa porazil na mieste, ktoré si sám zvolil, ho totiž pripravil nielen o porážku, ale taktiež mu vzal morálnu silu. Jednoznačne v tomto prípade Peržania niesli zodpovednosť zato, že prehrali. Boli presvedčení, že menšiu armádu porazia len s jazdou. Bola to ich stará pýcha. Lenže jazdcom chýbala istá „noblesa“.⁵⁸ Rozhodli sa zabiť Alexandra v bitke na otvorenom poli, v boji muža proti mužovi. Alexander si uvedomoval, že to nebolo rozhodujúce víťazstvo. Pochopil, že bol ešte len na začiatku svojho veľkého ťaženia. Vedel dobre, že ak chce dosiahnuť cieľ, ktorý sa stále zreteľnejšie rýsoval, bolo nutné Dareia poraziť, keďže zamýšľal dobytie celej perzskej ríše.

Alexander o svojich plánoch veľmi nehovoril, nanajvýš sem tam naznačil, možno sa zveril Hefastionovi.⁵⁹ Zrejme nechcel vydesiť svojich Macedónčanov, že sa tak skoro nevrátia do rodnej vlasti. A tak sa vydal na pochod do vnútrozemia.

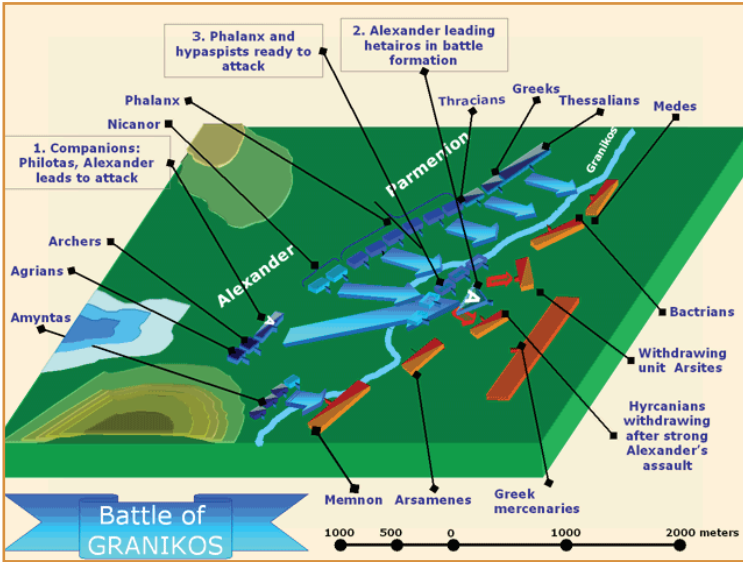
---

⁵⁶ ROBINSON, John. Alexander's Brutality. In *American Journal of Archeology*, 1952, roč. 56, č. 8, 169–170.

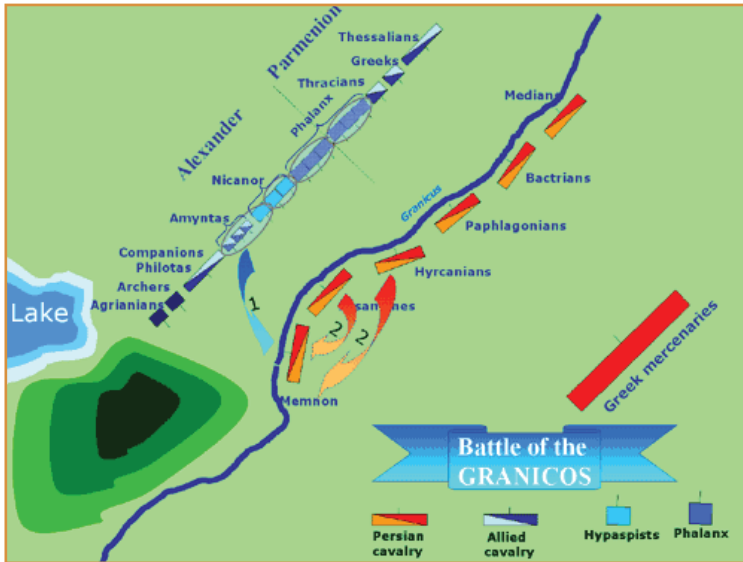
⁵⁷ ARRIANOS. *Anabasis Alexandri* I, 16.

⁵⁸ HERZFELD, Ernst. *The Persian Empire*. Wiesbaden : Coronet Books, 1968, s. 187–188.

⁵⁹ BOSWORTH, Brian. *Conquest and Empire. The Reign of Alexander the Great*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988, s. 100.

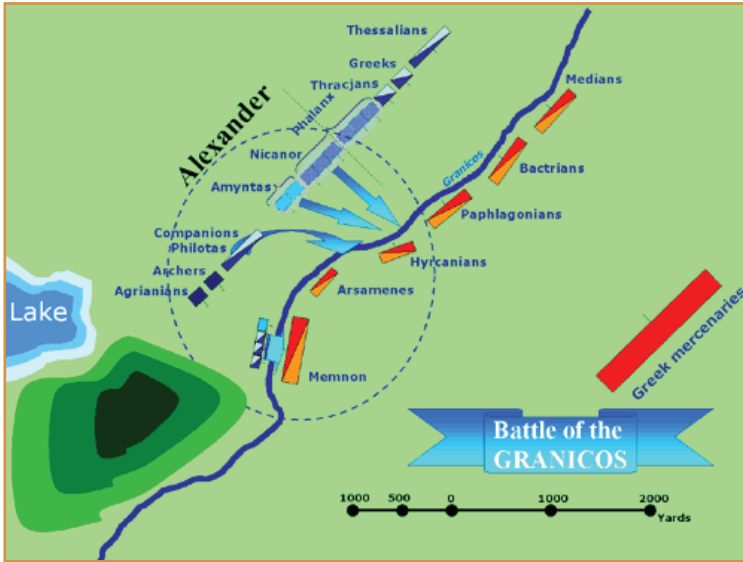
Obr. 1 Schéma rozostavania armád pred bitkou pri Graniku.⁶⁰

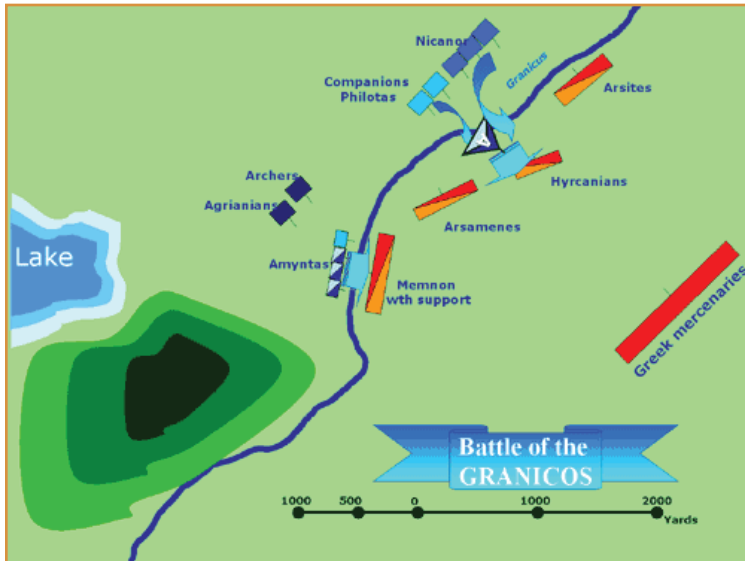
Obr. 2 Bitka pri Graniku (Fáza 1).⁶¹

⁶⁰ FULLER John F. CH. *The Generalship of Alexander the Great*. London; New Jersey : New Brunswick, 1960, 340 s.

⁶¹ Ibidem.

Obr. 3 Bitka pri Graniku (Fáza 2).⁶²

Obr. 4 Bitka pri Graniku (Fáza 3).⁶³

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

MAKKABEJSKÉ POVSTANIE V HISTORICKÝCH PRAMEŇOCH

Adam BOHINÍK

Adam BOHINÍK: *Rebellion of the Maccabees in Historical Sources.* „*And Mathathias cried out in the city with a loud voice, saying: „Every one that hath zeal for the law, and maintaineth the testament, let him follow me,“ “ says the psalm in first book of the Maccabees. This exclamation called the people to rebellion against pagan customs which wanted the ruler Antiochus IV. Epiphanes (175 – 164 BC) install in Israel after he plundered and defiled the temple of chosen nation. These words of Jewish priest caused rebellion that is in history known as the Maccabean revolt. It is event that faithful Jew remember in special holiday. But it was helenisation from the beginning so violent, as described in tradition? Was chosen nation really only victim who was trying to stop the penetration of foreign manners in their daily lives?*

Keywords: *rebellion of the Maccabees, Roman Empire, historical sources*

„*Nech ide za mnou každý, kto horlí za zákon a chce zostať verný zmluve!*“¹ Toto zvolanie pochádzajúce z úst istého kňaza Matatiáša² sa v roku 167 pr. Kr. rozliehalo po dedinkách izraelského vidieka a vyzývalo ľud k odboju proti pohanským zvyklostiam, ktoré chcel seleukovský panovník Antiochos IV. Epifanes (175 – 164 pr. Kr.) násilne zavádzať do života vyvoleného národa potom, čo mu vyraboval a znesvätil chrám. Slová židovského kňaza nezostali bez povšimnutia a vyvolali rebéliu, ktorá do dejín vošla ako Makkabejské povstanie,³ výsledok ktorého si veriaci Židia dodnes pripomínajú osobitným

¹ 1Mak 2, 27.

² Bol to kňaz, ktorý pochádzal z rodiny Hasmoneovcov, ktorá svoj pôvod odvodzovala od kňazského rodu Joaribovcov, ktorí mali svoj majetok priamo v Jeruzaleme, no po krvavých udalostiach vyplienenia a následného znesvätenia chrámu sa odobrali na vidiek do dediny Modein, kde došlo k faktickému vypuknutiu rebélie potom, ako Matatiáš zabil kráľovho vyslanca, ktorý nútil Židov obetovať prasa na oltári ako poctu pre kráľa, čo však bolo v prísnom rozpore so židovským Zákonom. Práve on bol otcom piatich synov – Jána zvaného Gadis, Šimona zvaného Tasi, Júdu, ktorý sa nazýval Machabejec, Eleazara zvaného Hauran a Jonatána zvaného Apfus, ktorí viedli odboj aj po jeho smrti. Pozri 1Mak 2, 15–26 ako aj BIČ, Miloš. *Výklady ke starému zákonu V.* Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1996, s. 238.

³ Pomenovanie Makkabejského povstania je odvodené od príménia jedného z Matatiášových synov Júdu. „Makkabejský“ znamená pravdepodobne „kladivo“ (z aram. *makkabâ*) alebo

sviatkom.⁴ Ale bola helenizácia zo strany Seleukovcov naozaj od začiatku taká násilná, ako by sme sa nazdávali? Bol vyvolený národ naozaj iba obeťou, ktorá sa bránila prenikaniu cudzích mravov do ich každodenného života? Mnohé z toho, čo vieme z relevantných prameňov informujúcich o spomenutých udalostiach nasvedčuje, že tomu nebolo celkom tak, nehovoriac o tom, že svedectvo Josepha Flavia,⁵ jedného z najvýznamnejších historikov židovstva, syna vyvoleného národa, nesie v sebe miestami rozporuplné správy. Nazrime teda do kníh, ktoré nám pomôžu aspoň trochu poodhaliť závoj histórie a pochopiť, ako ku spomenutým udalostiam došlo.

O podrobnom priebehu hebrejského odboja proti seleukovskej nadvláde a náboženskému útlaku zo strany Antiocha IV. Epifana sa dozvedáme predovšetkým z biblických prameňov, konkrétne z dvoch kníh Makkabejských,⁶ no

---

„ničiteľ“ (zo slovesa *kabáh* – ničiť, hubiť). Podľa iného výkladu sa odvodzuje od prvých hebrejských písmen (*mkhy*) slov výroku „*Kto je rovný tebe medzi bohmi, Pane?*“ [mi khāmokhāh bā’elim jhwh] Pozri Ez 15, 11 a BIČ, ref. 2, s. 233.

⁴ Ide o sviatok známy ako Chanukkah pripomínajúci udalosti očistenia a znovuposvätenia židovského chrámu v Jeruzaleme, ktoré sa odohrali 25. kisleva v roku 164 pr. Kr., teda na deň presne tri roky od jeho znesvätenia. Pozri 1Mak 4, 36–61. 2Mak 10, 1–10 a FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 7, 6 ako aj *Bellum judaicum* I, 1, 4 a tiež WAGNER, H. Clarence. *Chanuka. Boží zázrak svetla*. Žilina, 2002, s. 12. STERN, Marc. *Svátky v živote Židů. Vzpomínání, slavení, vyprávění*. Praha : Vyšehrad, 2002, s. 129 a 133. AVICHAIL, Eliahu. *Judaizmus*. Bratislava, 1997, s. 40–58. NEWMANN, J. – SIVAN, G. *Judaismus od A do Z. Slovník pojmů a termínů*. Praha, 2004, s. 52.

⁵ Svojím pôvodným hebrejským menom sa volal Jozef ben Mattijahú, no svet ho pozná skôr pod novou podobou jeho mena Josephus Flavius. Pochádzal z poprednej kňazskej rodiny z Jeruzalema a jeho matka bola dokonca priamym potomkom hasmoneovského rodu. Počas protirímskeho povstania sa aktívne zapojil do odboja, no židovská domobrana nemala proti vynikajúco vycvičenej armáde Vespasiana žiadnu šancu, a preto sa po hrdinskej obrane svojej posádky vzdal a dokonca sám vyzýval k podobnému postupu i svojich súkmeňovcov naďalej vzdorujúcich za hradbami Jeruzalema. Zrejme sám osud chcel, že sa dostal do Vespasianovej priazne, keď mu predpovedal, že sa stane cisárom, čo sa napokon v roku 69 aj skutočne naplnilo. Po neúspešnom presviedčaní svojich rodákov a dobytí Jeruzalema v roku 70 sa dostal do Ríma, kde získal rímske občianstvo a žil až do svojej smrti na štátne trovy v priazni cisárov Vespasiana, Tita a dokonca i Domitiana. Počas svojho pobytu v Ríme sa venoval literárnej činnosti a pod patronátom istého Epafrodita napísal okrem iného spomínané dielo *Židovské starožitnosti* (*Antiquitates Iudaicae*). Pozri SÜETONIUS. *De vita duodecim Caesaribus* VIII, 5, 6 a tiež CLEMENTZ, Heinrich. Einleitung zur Übersetzung. In *Jüdische Altertümer*. Halle, 1899, s. 4–5. DOSTÁLOVÁ, R. – SEGERT, S. *Předmluva k dílu Jozefa Flavia*. In *Můj život*. Praha, 2006, s. 7–18.

⁶ Prvá kniha Makkabejská bola napísaná v období medzi rokmi 120 – 90 pr. Kr., pričom jej autora nepoznáme. Kniha ako celok pozostáva zo šesnástich kapitol, ktoré v sebe zachytávajú dramatické udalosti židovskej histórie v rozsahu asi štyridsiatich rokov, konkrétne od roku 175 pr. Kr., keď na sýrsky trón nastúpil Antiochos IV. Epifanes až do roku 134 pr. Kr., keď zomrel posledný z makkabejských bratov Šimon. Postupne čitateľovi predkladá nepriaznivú politiku Antiocha Epifanesa v Judei, jeho hanebné vyplenenie a znesvätenie chrámu, protináboženské helenizačné postupy protiviacie sa Židom a vedúce k povstaniu iniciovanému statočným kňazom Matatíášom ako hlavou Hasmoneovcov. Svoju pozornosť venuje i hrdinovi Júdovi, ktorý sa po viacerých víťazných ťaženiach proti sýrskym vojvodcom a okolitým

dodatčne nám ich vykresľuje i člen tohto národa, svetu známy ako Josephus Flavius vo svojom diele *Židovské starožitnosti*.⁷ Vo svojej podstate sa pramene zhodujú v tom, čo bolo podstatou makkabejského odboja, ako prebiehal a čo

---

národom podujal znovuposvätiť vydrancovaný jeruzalemský chrám. Ďalej predstavuje osudy Júdovho brata a nástupcu v úrade Jonatána, ktorý zasa svojou prezieravosťou a diplomatickou obratnosťou zabezpečil pre Židov mnoho politických, náboženských, ale aj ekonomických výhod, kým nebol zákerne zabitý. Poslednou výraznou osobnosťou, ktorú predstavuje autor, je posledný z rodiny Makkabejcov Šimon, ktorému sa dostalo trojititulatúry a to knieža, veľknaz a vojvodca, stmelujúc tak vo svojich rukách hneď tri dôležité úrady. Práve jemu pripisuje kniha zásluhu vyslobodenia vyvoleného národa spod jarma gréckej nadvlády a dokladuje to množstvom chváloslov. Pozri *Úvod do prvej knihy makkabejskej*. In Sväté písmo. Trnava, 2001, s. 2020. BIČ, ref. 2, s. 232.

Pre vznik 2 Mak sa uvažuje nad obdobím medzi 124 pr. Kr. a rokom 63 pr. Kr. a aj jej autor zostáva pre nás anonymný. Obsahovo zachytáva 2 Mak obdobie od roku 175 pr. Kr. do roku 161 pr. Kr., teda od prenasledovania Židov v rámci helenizačnej politiky Antiocha IV. Epifana (175 – 164 pr. Kr.) cez oslobodzovací boj Júdu Makkabejského až po víťazstvo nad vojvodcom Nikanorom. Obsah spisu predkladá autor svojmu čitateľovi v piatich obrazoch vyzdvihujúc dôležitosť a posvätnosť chrámu. Prvý obraz informuje o Heliodorovi plánujúcom siahnuť na chrámový majetok a vykradnúť pokladnicu, ktorý je však „zázračne“ zahnaný na útek. V druhom obraze nás autor informuje o prohelénskych aktivitách a reformách veľkňazov Jasona a Menelaa, tvrdej politike Antiocha IV. vydávajúceho dekrét o odstránení židovského kultu, vyplnení jeruzalemského chrámu a krutom prenasledovaní Žákonu verných Židov. Toto žalostné postavenie izraelského národa sa pokúša odstrániť Júda Makkabejský, ktorému sa venuje tretí obraz vykresľujúc jeho odboj proti Antiochovým vojvodcom, znovuzískanie Jeruzalema a znovuposvätenie chrámu. Vo štvrtom obraze sa dozvedáme o ďalšej odbojnej činnosti Júdu proti vojnovým zásahom Antiocha V. Eupatora (164 – 162 pr. Kr.), čím sa mu podarí získať slobodu kultu pre Židov. A napokon nám autor predkladá piaty obraz v podobe akéhosi prehľadu Júdových bojov za Demetria I. Sotéra (162 – 150 pr. Kr.), ktorých vyvrcholením bola porážka jeho vojvodu Nikanora. Pozri *Úvod do druhej knihy makabejskej*. In Sväté písmo. Trnava, 2001, s. 2021 a 2024.

⁷ Flavius napísal svoje dielo v gréčtine v rozsahu dvadsiatich kníh, ktoré obsahovo zachytávajú dejiny židovského národa od počiatkov, teda od stvorenia sveta až po rok 66, keď v Judei vypukla tzv. Prvá židovská vojna (66 – 74), ktorá skončila porážkou Židov a zničením ich veľkolepého chrámu. Udalostiam pojednávajúcim o odboji Makkabejcov proti seleukovskej nadvláde sa venujú iba knihy XII a XIII. Pri informovaní o židovskej rebélii sa Flavius pridržava osnovy príbehu 1Mak a podobne vykresľuje násilnosti páchané na Židoch počas vlády Antiocha IV. Epifana ako aj sformovanie sa odboja pod vedením Matatiáša a jeho synov. V ďalších kapitolách sa postupne venuje bojovým aktivitám Júdu, Jonatána a Šimona tak, ako nasledovali za sebou vo svojom vedúcom postavení v národe. Autor sa pri svojom rozprávaní opiera predovšetkým o biblické pramene, nakoľko ich považuje za dostatočne relevantné pre rekonštrukciu dejín svojho národa a voľne ich parafrázuje, aj keď treba dodať, že niektoré informácie ba i celé úseky v jeho spracovaní absentujú. Okrem toho dopĺňa svoje biblické zdroje aj o informácie, ktoré by sme naopak v Biblii hľadali bezúspešne. Je teda nesporné, že pri koncipovaní svojich Starožitností musel mať Flavius k dispozícii aj pramene inej ako hebrejskej proveniencie, čo napokon dokazuje i odvolávaním sa na diela gréckych i rímskych autorov, akými boli napr. Justinus, Polybios, Appianus či Diodoros. Cieľom Flaviovoho diela bola v prvom rade obhajoba židovského náboženstva, kultúry a vôbec židovstva ako takého pred antickým svetom. Flavius, dobre poznajúc rímsku averziu voči židovskému národu, chcel Rímu predstaviť svoj národ a jeho dejiny a prispieť tak k odstráneniu, resp. vyvráteniu všetkých predsudkov, poloprávď a lží, ktoré o ňom už dlhšie kolovali v ríši. Pozri DOSTÁLOVÁ – SEGERT, ref. 5, s. 7–18. CLEMENTZ, ref. 5, s. 5.

dosiahol a bežný čitateľ by ich označil za takmer totožné. No pri hlbšom začítaní sa a presnejšom porovnávaní jednotlivých pasáží sa začnú objavovať i isté odlišnosti, či dokonca veci, ktoré si navzájom odporujú. Práve týmto chcem venovať pozornosť v tejto štúdií, i keď je potrebné poznamenať, že problematika makkabejského povstania je zaiste podstatne širšia. V snahe poukázať predovšetkým na niektoré sporné miesta v jednotlivých prameňoch som si vybral iba isté oblasti, ktorým sa postupne venujem. Konkrétne ide o tieto tematické jednotky: nejednota židovského národa, udalosti znesvätenia chrámu, smrť kráľa Antiocha IV. a napokon korešpondencia a zmluvy v prameňoch. Taktiež som si stanovil za cieľ zodpovedať nasledujúce otázky: Ako je možné, že niektoré pasáže nachádzajúce sa v Biblii nenájdeme u Josepha Flavia, hoci z nej sám čerpal a naopak niektoré nájdeme jedine v *Židovských starožitnostiach*, no nie v Biblii? Čo mohlo Josepha Flavia pri koncipovaní jeho verzie ovplyvniť? K akým prameňom a informáciám mohol mať Joseph Flavius prístup? Malo to potom vplyv na to, ako predstavil udalosti židovského odboja svojmu čitateľovi? A aký?

Potom, ako v roku 323 pr. Kr. v Babylone naposledy vydýchol Alexander Macedónsky, odštartovala smrť kráľa sériu bojov medzi správcami jeho veľríše, ktoré vošli do histórie ako tzv. vojny diadochov (321 – 281 pr. Kr.) a územie Sýrie a Palestíny sa už tradične stali jablkom sváru medzi dvomi bojujúcimi stranami, tentokrát Ptolemaiovcami vládnuccimi v Egypte a Seleukovcami, ktorí ovládli Sýriu. Z neustáleho zápasenia o toto strategicky i obchodne dôležité územie vyšiel napokon ako víťaz Ptolemaios I. Sotér (367 – 283 pr. Kr.), ktorý obsadil Jeruzalem, začleniac tak Sväté mesto i jeho obyvateľstvo na dlhé obdobie do sféry vplyvu egyptského kráľovského dvora sídliaceho v Alexandrii.⁸ Pokiaľ ide o postoj ptolemaiavskej dynastie k židovskému národu, treba v súlade s tým, čo nám hovoria pramene skonštatovať, že bol v mnohých ohľadoch mierny a obojstranne prospešný. V rámci samosprávy sa nerealizovali väčšie zmeny a azda jediným podstatným rozdielom bola skutočnosť, že dane a poplatky sa viac neposielali na perzský, ale na egyptský kráľovský dvor. Mechanizmus moci fungoval ďalej tak, ako to bolo zaužívané už od čias perzských kráľov.⁹ Ptolemaios I. nerealizoval väčšie zásahy do infraštruktúry židovskej samosprávy, ani neodstránil posádky z dôležitých pevností krajiny,

⁸ SCHÄFER, Peter. *Dějiny židů v antice od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu*. Vyšehrad, 2003, s. 15–36. LEMAIRE, André. *Dějiny hebrejského národa*. Praha, 1992, s. 70–72. GRIMAL, Pierre. *Fischerwelgeschichte. Der Hellenismus und der Aufstieg Roms*. Frankfurt am Main 1965, s. 43–44. GRANT, Michael. *Von Alexander bis Kleopatra. Die hellenistische Welt*. Ebner Ulm, 1984, s. 59.

⁹ GRÄTZ, Heinrich. *Volkstümliche Geschichte der Juden*. Köln, 2000, s. 323. LEMAIRE, ref. 8, s. 71.

kde sa majoritne angažovali opäť sami Židia. Flavius vysvetľuje, že tak postupoval preto, lebo Židia sa už predtým osvedčili ako lojálni a verní „poddaní“ voči akejkol'vek „vrchnosti“, najmä ak sa tá nezdráhala ukázať na oplátku aj svetlú stránku svojej tváre.¹⁰

Seleukovci sa však nikdy nezmierili so stratou tohto významného územia a v rámci veľkolepej politiky vedenej Antiochom III. (222 – 187 pr. Kr.), právom nazývaným Veľkým, sa odohralo niekoľko stretov na bojovom poli, ktoré napokon zaradili Sýriu a s ňou i Palestínu do seleukovských rúk.¹¹ Neustále vedené boje však vyčerpávali nielen kráľovskú pokladnicu, ale pustošili i krajinu, ktorá potrebovala zaceliť svoje rany. Práve v týchto ťažkých chvíľach sa ukázal Antiochos ako štedrý darca a mecenáš, keď svojím dekrétom¹² nariadil prispieť z vlastných zdrojov na obnovu Jeruzalema i jeho chrámu. Ani smrť Alexandra Veľkého neznamovala koniec jeho posolstva, ktoré sa pozvoľne realizovalo práve rukami jeho rozhádaných generálov. V realizácii tohto odkazu nezaostával ani Antiochos, ktorý na svojom území budoval stále nové mestá resp. obnovoval tie staré podľa gréckeho vzoru polis. Tie sa stávali akýmisi malými ostrovmi gréckej kultúry a poznania na pôde orientálneho sveta. Práve v nich dochádzalo ku každodennému kontaktovaniu sa gréckeho obyvateľstva s domácim, ktoré malo stále väčší záujem participovať na spoločenskom i politickom živote, tón ktorého udávali práve Gréci. V tomto zmysle sa predovšetkým spomenuté mestá stali dôležitým nástrojom pozvoľnej helenizácie v oblasti.¹³ Ak by sme sa nazdávali, že všetci obyvatelia Jeruzalema javili rovnaký záujem o toto kontaktovanie sa s gréckym živlom, opak bol pravdou. Tým sa dostávame k prvej tematickej jednotke mojej štúdie a síce vnútornej nejednote židovského národa.

Už od čias zákonníkov Ezdráša a Nehemiáša¹⁴ vládla medzi Židmi výrazná xenofóbia voči každému cudziemu vplyvu a len neochotne sa zozna-

¹⁰ FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 1 a pozri tiež LEMAIRE, ref. 8, s. 71. JONHSON, Paul. *Dějiny civilizací svaté země*. Praha, 2003, s. 75–79.

¹¹ POLYBIUS. *Historiae* XVI, 18–21. MOMIGLIANO, Arnaldo. *Hochkulturen im Hellenismus*. München, 1979, s. 118–20. LEMAIRE, ref. 8, s. 72. GRÄTZ, ref. 9, s. 336–338. GRIMAL, ref. 8, s. 161–65. GRANT, ref. 8, s. 95.

¹² FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 3, 4.

¹³ SCHNEIDER, Carl. *Die Welt des Hellenismus. Lebensformen in der spätgriechischen Antike*. München, 1975, s. 89–94 a o mestách tiež POKORNÝ, Petr. *Řecké dědictví v Orientu*. Praha, 1993, s. 97–103. GRIMAL, ref. 8, s. 175–178. GRANT, ref. 8, s. 91–93. HARMANN, Joachim. *Weltgeschichte. Bis zur Herausbildung des Feudalismus*. Berlin, 1978, s. 347–356.

¹⁴ Ezdráš a Nehemiáš boli vedúce osobnosti židovského národa potom, ako im kráľ Kýros II. Veľký dovolil vrátiť sa z babylonského zajatia späť do vlasti, obnoviť zničený Jeruzalem a opäť si vybudovať chrám. Pozri AVICHAIL, ref. 4, s. 22–24. MOMIGLIANO, ref. 11, s. 101.

movali s novými podnetmi, najmä ak boli inej ako domácej proveniencie.¹⁵ Nemožno sa preto čudovať, že Jeruzalem bol dlho iba dobre opevneným, no politicky bezvýznamným horským mestom, v ktorom vlastne vládol veľkňaz radiaci sa s veľradou.¹⁶ Nie všetci obyvatelia mesta zdieľali spokojnosť s tým, akým smerom sa uberal život v Jeruzaleme. Stále viac sa objavovali hlasy rodiacej sa opozície svedčiace o vnútornej nejednote národa, ktorá tu bola svojím spôsobom neustále. Už počas mocenského súperenia Ptolemaiovcov a Seleukovcov o toto územie v čase tzv. piatej sýrskej vojny¹⁷ (202 – 195 pr. Kr.) bol ľud rozdelený na dva tábory podporujúce jednu či druhú z bojujúcich strán, sledujúc pritom i vlastné záujmy.¹⁸ Prvou zo súperiacich strán bola skupina tzv. Oniášovcov pomenovaná podľa veľkňaza Oniáša. Bol to starobylý veľkňazský rod, ktorý si vďaka svojej oddanosti voči ptolemaiovskému kráľovskému dvoru získal patričný vplyv i slušný majetok. Bolo teda prirodzené, že obhajovali egyptské nároky, najmä keď zoberieme do úvahy spomenutý benevolentný postoj Egypta voči Palestíne v politickej oblasti. V opozícii k oniášovcom stála skupina tzv. tobiášovcov, ktorá nehľadiac na to, že boli navzájom i spríbuznení,¹⁹ pretláčala do popredia záujmy Antiocha III. Veľkého a netajila sa averziou voči egyptskofilskej politike. O osudoch významných predstaviteľov oboch rodov nás napokon stručne informuje aj sám Flavius.²⁰

Nejednota obyvateľov Svätého mesta sa však netýkala iba riešenia politických záležitostí, ale časom prenikla aj do citlivej oblasti náboženstva. Oba spomenuté tábory sa totiž prirodzene museli konfrontovať so skutočnosťou, že grécky živel v ich susedstve, predovšetkým vo významných mestách, neustále naberal na sile a intenzite a mnoho obyvateľov sa netajilo svojím záujmom o novinky a módne trendy pochádzajúce z gréckych dielní. To pravdaže kládlo hlavne židovského národa, ktorým bol v tom čase veľkňaz Oniáš III., otázku, ako sa k takémuto cudzineckému vplyvu postaví celý vyvolený národ. Konzervatívny veľkňaz v súlade s tradíciou vernosti Zákonu a overenou praxou neznáme radšej odmietať, než spoznávať a experimentovať, grécke novoty a mravy odsú-

¹⁵ Ex 34, 11–16. Ezd 10, 11 a tiež pozri AVICHAIL, ref. 4, s. 22–24. MOMIGLIANO, ref. 11, s. 101.

¹⁶ POTOK, Chaim. *Putování. Dějiny Židů*. Praha, 2002, s. 214. LEMAIRE, ref. 8, s. 71.

¹⁷ Išlo o sériu vojenských ťažení, v rámci ktorých chceli Seleukovci rozšíriť svoje panstvo na úkor Ptolemaiovcov. Konali sa v rozpätí rokov 274 – 168 pr. Kr. a bolo ich celkom šesť. Pozri APPIANOS. *Rhomaïque XI* a bližšie tiež GRANT, ref. 8, s. 58–116. GRIMAL, ref. 8, s. 130–180.

¹⁸ GRÄTZ, ref. 9, s. 336.

¹⁹ Zakladateľ tohto rodu, istý Tobias, si zobral za manželku sestru veľkňaza Oniáša II. Pozri FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae XII*, 4.

²⁰ Bližšie o týchto rodoch pozri tiež FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae XII*, 4 ako aj GRÄTZ, ref. 9, s. 336. LEMAIRE, ref. 8, s. 71. POTOK, ref. 16, s. 215. SCHÄFER, ref. 8, s. 30–42, no ten tvrdí, že Tobiasovci podporovali ptolemaiovské záujmy a až vo vhodnej chvíli zmenili stranu v prospech seleukovskej dynastie, čím na úkor Oniášovcov mocensky zosilneli.

dil a odmietol. Ibaže toto gesto podľa mňa nijakým spôsobom nezaručilo, že aj v očiach ostatných obyvateľov mesta bude jeho postoj chápaný ako a priori správny, a tak mali tobiášovci opäť dôvod vystúpiť proti jeho politike.²¹ Tak nás druhá kniha makkabejská informuje o nepokojoch, ktoré vypukli v Jeruzaleme a boli podnecované istým Šimonom. Bol to práve on, kto začal veľkňaza osočovať priamo pred kráľom, vtedy ešte Seleukom IV., a šíril zvesti o bohatstve uloženom v chráme, čo priviedlo panovníka k myšlienke, aby ho vykradol. Touto úlohou poveril svojho kancelára Heliodora, ktorý ju však nedokázal splniť.²² Praktické dôvody jeho neúspechu nepoznáme a ani 1Mak, ani Flavius sa vo svojom diele o tejto epizóde nezmieňujú. V súlade s trendom helenistického písomníctva,²³ opriať biele miesta histórie púťavými legendami, nám 2Mak vysvetľuje, že príčinou jeho neúspechu bol Boží zásah. Heliodora mali zastaviť tajomní mládenci v plnej zbroji prirovnaní k anjelom, ktorí ho vyhnali z chrámu a zabránili tak jeho znesväteniu.²⁴ Podľa mňa však na tomto mieste možno vziať do úvahy aj skutočnosť, že aj keď obyvatelia Svätého mesta poznali pravú príčinu Heliodorovho neúspechu, autor spomenutého príbehu sa ho v súlade so svojím literárnym zámerom osláviť Božiu pomoc, rozhodol radšej nahradiť vykresleným zásahom vyššej moci.

Ani táto udalosť však ľud nestmelila a vášne neochladli a z prameňov sa ďalej dozvedáme, že intrigy prerástli až do takej miery, že Šimon sa nezastavil ani pred vraždením, takže Oniáš bol nútený obrátiť sa na samotného panovníka, no „*nie ako žalobca občanov, ale zo starostlivosti o obecné blaho celej pospolitosti. Videl totiž, že pokojné pomery sa nedajú obnoviť bez kráľovho zásahu, a že Šimon nezanechá svoje šialenstvo.*“²⁵ V tomto čase dochádza k zmene na seleukovskom tróne²⁶ a novým panovníkom sa stáva Antiochos IV.

---

²¹ 2Mak 3, 4.

²² 2Mak 3, 1 – 4, 6.

²³ Ak nazeráme na 2Mak ako na historický prameň a pátrame po jej historickom prínose, treba nám poznamenať, že v jej prípade ide o klasické dejepisecké dielo svojej doby, pokiaľ sa sústredíme na formu a štýl, obsah zostáva rýdzo židovský. Tie sú totiž typicky helénske a predstavujú nám príklad vtedy obľúbenej tzv. patetickej alebo rétorickej histórie, ktorej hlavným cieľom bolo čitateľa nielen informovať, ale aj pobaviť ho a v neposlednom rade zapôsobiť na jeho cit a fantáziu prostredníctvom hyperbolických údajov či nadprirodzených úkazov zasahujúcich do priebehu ľudských dejín. Treba taktiež dodať, že v dôsledku takéhoto zamerania historická skutočnosť často trpela a dostávala sa do úzadia, pretože púťavé a miestami skráslené rozprávanie dostávalo prednosť pred detailne ilustrovanými historickými údajmi opierajúcimi sa o faktografiu. Pozri POKORNÝ, ref. 13, s. 319. GRIMAL, ref. 8, s. 198–200. SCHNEIDER, ref. 13, s. 55.

²⁴ 2Mak 3, 7. BIČ, ref. 2, s. 284.

²⁵ 2Mak 4, 5–6.

²⁶ Seleuka IV. zavraždil jeho vlastný kancelár, spomínaný Heliodor, pretože sa chcel zmocniť ríše, no zakrátko aj ten padol rukou vraha, pretože za podpory niektorých politických protivníkov Seleuka IV. na trón nastúpil Antiochos IV., ktorý sa vrátil z Ríma, kam ho ako

zvaný Epifanes (teda „zjavený boh“), ktorý si však ku sklonku svojej vlády vyslúžil vďaka svojej krutosti prímene Epimanes (teda „šialenec“).²⁷ Hoci Oniáš sa k nemu obrátil preto, aby ukončil sváry vo vlastnom národe, ešte nemohol tušiť, že paradoxne práve on zasadí vyvolenému národu podstatne tvrdšiu ranu a pripraví mu dlhé utrpenie. Nielenže Oniáš nedosiahol zmierenie rozhádaných strán, ale bol ešte aj podlo zbavený úradu, o čo sa zaslúžil jeho vlastný brat Ješua. Ten si za úplatok²⁸ kúpil veľkňazský úrad u kráľa, ktorý ho s príslubom prísunu ďalších financií, v tejto funkcii rád potvrdil. Doteraz bol tento úrad vždy dedične odovzdávaný a panovník nového kandidáta v tejto funkcii doživotne potvrdzoval. Oniášov brat Ješua, pochádzajúc z veľkňazskej krvi, mal právny nárok na úrad, no získať ho mal riadne až po smrti svojho predchodcu.²⁹

Napriek neočakávanej zmene v najdôležitejšom židovskom úrade, nám pramene nehovoria o väčších nepokojoch, ktoré by túto zmenu mali sprevádzať. Práve naopak. S novým veľkňazom prišiel i nový politický kurz, ktorý sa začal presadzovať aj v praxi. Sám veľkňaz si svoje hebrejské meno Ješua pogrécil na Jason deklarujúc tak svoje nadšenie pre helenistické dedičstvo a vyžiadal si u kráľa právo zavádzať v národe grécke zvyklosti a mravy, vystavať v Jeruzaleme gymnasion a udeľovať jeho občanom občianske práva.³⁰ V praxi sa Jason vlastne podujal na úlohu prebudovať zaostalé horské mesto s konzervatívnou správou na moderné prosperujúce mesto podľa vzoru *polis*. Každé významnejšie grécke mesto malo vlastné gymnasion, v ktorom sa konali športové hry zasvätené rôznym božstvám, ktorých obrazy a sochy tieto budovy zdobili.³¹ Zrejme podobný projekt mal vyrásť v blízkosti chrámu, ktorého miesto si mal vybrať jediný pravý Boh a cvičiť tu mali, ako nás o tom ďalej informujú oba spisy, nahí muži a chlapci. Títo sa, azda z osobnej hanby, odhodlali i k tomu, že nahrádzali svoje predkožky a verejne tak vlastne popierali ten najmarkantnejší znak ich príslušnosti k vyvolenému národu, vlastnú obriezku. Akoby to nestačilo, zápaseniu a pretekom sa začali venovať stále viac i kňazi, ktorí dávali hrám prednosť pred svojou službou v chráme, inak významnou poctou, a neváhali sa zúčastňovať ani hier mimo Jeruzalema ako jeho

---

rukojemníka poslal jeho otec Antiochos III. Pozri APPIANOS. *Rhomaika* XI, 8, 45. LIVIUS. *Periochae* XLVI. BENGTON, Hermann. *Herrschergestalten des Hellenismus*. München, 1975, s. 208. GRANT, ref. 8, s. 74–96.

²⁷ Pozri POLYBIUS. *Historiae* XXVI, 1. APPIANOS. *Rhomaika* XI, 8, 45.

²⁸ Jason prisľúbil kráľovi zaplatiť 360 talentov striebra, 80 talentov z „iného dôchodkového prameňa“ a ďalších 150 talentov, ak dostane plnú moc pri realizovaní svojich plánov. Pozri 2Mak 4, 8.

²⁹ POTOK, ref. 16, s. 215.

³⁰ 1Mak 1, 14. 2Mak 4, 7.

³¹ SCHNEIDER, ref. 13, s. 290–298.

zástupcovia, presne tak, ako to praktizovali Gréci.³² Myslím, že tieto udalosti museli byť vnímané pravovernými Židmi zachovávajúcimi celý život Tóru priam s apokalyptickou hrôzou a táto napätá situácia opäť raz prispela k výraznej polarizácii obyvateľov mesta. Na jednej strane stáli tí, ktorí mali záujem zúčastňovať sa spoločenského života, čo ich prirodzene nútilo kontaktovať sa s cudzincami a preberať ich zvyklosti a mravy. Na strane druhej stálo zoskupenie horliteľov za Zákony otcov a posvätnosť chrámu tzv. chasidejci, ktorí žiadali okamžité a nekompromisné odsúdenie všetkých pohanských ohavností.³³

Ani pokrokový Jason realizujúci modernizáciu Jeruzalema sa však neudržal dlho v úrade, pretože si ho za príslub ešte väčších peňazí kúpil opäť od kráľa istý Menelaos. 2Mak ho predstavuje ako brata už spomínaného zradného Šimona, ktorý vystupoval proti veľkňazovi Oniášovi (III.). Spomínaný Menelaos sa hebrejským menom volal taktiež Oniáš, no ako prívrženec nového politického kurzu si ho pogrčtil. Čo mohlo veriaci ľud azda najviac pobúriť bola skutočnosť, že do úradu sa dostal muž, ktorý nielenže nepochádzal z veľkňazského rodu, ale navyše „*nebol súci za veľkňaza, lebo bol posadnutý vášňou krutého tyrana a zúrivosťou divej zveri.*“³⁴

Ani z jedného prameňa sa priamo nedozvedáme dôvody, ktoré prispeli k strate Jasonovho úradu. Možnú teóriu ponúka Heinrich Grätz, ktorý sa nazdáva, že akokoľvek progrécky orientovaný Jason sa nezdal významným spoločenským kruhom dostatočne horlivým v šírení gréckych novôt, a preto si vybrali jedného spomedzi seba, hoci právne nemal na spomínaný úrad žiaden nárok.³⁵ Jasonovi nezostávalo teda nič iné, ako utiecť pred sokom v úrade a podobne ako ním vyhnaný Oniáš si život zachrániť v exile. Menelaos realizoval ďalej načrtnutú „reformu“ židovského národa, ale pri jej šírení sa dopúšťal aj takých skutkov, ktoré ešte viac búrili beztak rozhorčený národ. Trúfol si siahnúť na chrámové poklady a postupne ich rozpredávať len preto, aby si získal náklonnosť vplyvných ľudí.³⁶ Táto bezostyšná svätokrádež však neunikla pozornosti zosadeného Oniáša, ktorý ho verejne karhal zo svojho útočiska v Apolónovom chráme³⁷ v Dafne pri Antiochii, kam sa uchýlil. Menelaos sa však nezastavil ani pred jeho dohováraním, využil neprítomnosť kráľa a podnietil jeho zástupcu, istého Andronika, aby Oniáša vylákal a úklad-

³² 2Mak 4, 11–18.

³³ GRÄTZ, ref. 9, s. 340.

³⁴ 2Mak 4, 25.

³⁵ GRÄTZ, ref. 9, s. 349.

³⁶ 2Mak 4, 32.

³⁷ Skutočnosť, že veľkňaz bol nútený využiť právo azylu, navyše pohanského chrámu, nasvedčuje, že Oniášovi išlo o život. Pravoverní Židia sa totiž zdráhali, čo len vstupovať do budov pohanov, pretože by sa tak poškvrnili. Ex 34, 11–16 a Jn 18, 28. Práve preto nevošli napr. veľkňaz a zákonníci do súdnej budovy k Pilátovi, keď chceli obžalovať Ježiša.

ne zavraždil, takže sa nad tým „*zhrozili nielen Židia, ale aj mnohí z iných národov a s odporom prijali nespravodlivé krvipreliatie takého muža.*“³⁸ Sám kráľ vraj nezakryl svoje zdesenie nad takou svätokrádežou a nechal jeho vraha potrestať smrťou. 2Mak nás na tomto mieste informuje: „*Antiochos bol tiež skormútený do hĺbky a plakal od dojatia pre ohľad na čnostný život a statočnosť zosnulého. Nato v ňom skypel hnev a hneď dal strhnúť z Andronika purpur, zvliecť kabátce a kázal ho previesť celým mestom až na miesto, kde sa dopustil zločinu na Oniášovi. Tam dal krvilačníka zabiť, a tak dostal (Andronikos) od Pána zaslúžený trest.*“³⁹ Hoci nám spis pateticky vykresľuje kráľovu bolesť nad smrťou Oniáša, trúfam si namietat'. Totiž skutočnosť, že sám Antiochos ho zbavil len pre peniaze úradu, ktorý vzápätí neváhal opäť predať Menelaovi ponúkajúcemu ešte väčšiu sumu, sa stavia do protikladu s tým, čo nám predkladá prameň. Navyše si treba uvedomiť, že oniášovci vždy viac inklinovali k egyptskému pánovi a Oniáš sám odsúdil preberanie gréckych zvykov. Okrem toho netreba zabúdať, že autor 2Mak (ani 1Mak, ani Flavius o týchto udalostiach neinformuje) nám tlmočí patetickú históriu, ktorá má v prvom rade zapôsobiť na city svojho čitateľa. To, že autor zakomponoval do vykresľovaného príbehu významnú osobu kráľa žialiaceho nad stratou statočného človeka, má podľa mňa zvýrazniť spravodlivosť Oniáša a vystupňovať vážnosť zločinu, za ktorý je udelený aj primeraný trest, tu navyše prezentovaný ako trest od Pána, hoci vykonaný nepriamo prostredníctvom svetskej moci deklarujúcej tak posolstvo, že zlo bude vždy potrestané.

Vyššie načrtnuté udalosti nám celkom inak predkladá vo svojom diele Flavius, pričom treba poznamenať, že odborná literatúra si túto skutočnosť veľmi nevšíma.⁴⁰ Aj on menovite vymenúva predstaviteľov najvyšších kruhov jeruzalemskej spoločnosti, no uvádza ich v iných vzťahových súvislostiach. Podľa neho boli Oniáš (III.), Ješua (Jason) a Oniáš (Menelaos) synmi veľkňaza Šimona II., a teda mali byť bratmi, pričom sa postupne všetci traja vystriedali vo veľkňazskom úrade. Podľa neho mal teda aj Menelaos pochádzať z veľkňazskej línie, a tak mal mať nárok aj na tento úrad. 2Mak ho však predstavuje ako syna zradného Šimona, ktorý si úrad jednoducho kúpil, pričom ho ani nebol hoden.⁴¹ Lenže aj okolnosti, ku ktorým pri ich výmene v úrade došlo, prezentuje Flavius inak, než 2Mak. Kráľ mal do úradu menovať Jasona ako legitímneho následníka potom, čo zomrel jeho brat Oniáš. A až v dôsledku istých sporov medzi ním a kráľom ho mal v úrade vystriedať jeho mladší brat Menelaos,

³⁸ 2Mak 4, 35.

³⁹ Ibidem, 4, 37.

⁴⁰ Pre porovnanie pozri GRÄTZ, ref. 9, s. 347–350. LEMAIRE, ref. 8, s. 75–76. POTOK, ref. 16, s. 216–217. JOHNSON, ref. 10, s. 85.

⁴¹ 2Mak 4, 25. FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 5, 1.

menovaním ktorého však vznikol medzi oboma bratmi spor, takže sa všetok ľud rozdelil na dva tábory. K Jasonovi sa pridala väčšina národa a títo utláčali Menelaa, na stranu ktorého sa pridali už spomínaní Tobiášovci. Tí sa preto utiekali ku kráľovi a sami sa odhodlali zriecť doterajšieho spôsobu života a prijímať grécke zvyky, ba čo viac, mali od kráľa získať povolenie zavádzať grécky spôsob života aj vo Svätom meste, kde z ich iniciatívy začali budovať gymnasion.⁴² Z uvedeného vyplýva, že Flavius vo svojom diele vysvetľuje vnútornú nejednotu národa ako výsledok sporu medzi dvoma veľkňazmi, pričom jedného z nich možno chápať ako „soka v úrade“. Taktiež prvotné aktivity postupnej helenizácie Jeruzalema, ktorými bolo zavádzanie gréckych mravov a spomenuté stavebné projekty sa nepripisujú Jasonovi, ale Menelaovi, ktorý si vyžiadal povolenie priamo u kráľa.

Prameň	2Mak	Flavius	1Mak
Postavy	Oniáš III. – brat Jason Zradný Šimon – brat Menelaos	Veľkňaz Šimon – synovia Oniáš, Jason, Menelaos	-
Veľkňazský úrad	Oniáš bol zbavený úradu, brat Jason ho kúpil (úplatok), po ňom ho kúpil Menelaos (úplatok)	Oniáš III. zomrel – kráľ menuje Jasona, po spore s ním menuje Menelaa	-
Postoj ľudu	Rozdelil sa, časť podporuje Jasona, potom Menelaa a v opozícii stoja verní (chasidejci)	Ľud stojí pri Jasonovi a tobiášovci stoja pri Menelaovi	Proti progrécky orientovaným stoja verní Zákona
Helenizačné aktivity	Jason na základe povolenia kráľa zavádza grécke zvyklosti a buduje gymnasion	Menelaos na základe povolenia kráľa zavádza zvyklosti a buduje gymnasion	Niektorí z ľudu sa obrátili na kráľa a začali zavádzať grécke zvyklosti

Na základe toho, čo som načrtol, je zjavné, že oba pramene operujú s rovnakými informáciami, ale každý ich sprostredkúva rozdielne. Kým 2Mak nám tľmočí príťažlivý príbeh spestrený patetickými epizódami s cieľom zapôsobiť na čitateľa, Flavius ponúka iba krátku schematickú správu, v ktorej sa síce pokúša povedať veľa, no vynecháva pritom mnohé dôležité súvislosti

⁴² FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 5, 1.

resp. nedovádza ich do konca, čo sťažuje čitateľovi pochopiť kauzalitu toho, čo sa stalo. V tomto prípade je 2Mak precíznejšia vo svojom rozprávaní, zachováva kontinuitu príbehu a podrobne informuje čitateľa o všetkých súvislostiach historickej skutočnosti. V oboch prameňoch sa objavujú rovnaké mená protagonistov, ktorí stáli na začiatku pozvoľnej helenizácie Jeruzalema, ale každý ich predstavuje v iných vzťahoch. Taktiež okolnosti zmien v poste veľkňaza, ako aj reakcie ľudu na tieto zmeny sú čitateľovi predkladané v odlišných súvislostiach a počiatky pozvoľnej helenizácie sú pripisované odlišným postavám. V čom mohla teda tkvieť príčina vzniku takto odlišne sprostredkovaných informácií?

Ak vychádzam z poznámky Kaisera o tom, že Flavius nepoznal 2Mak,⁴³ a teda nemohol z nej čerpať informácie o aktivitách spomenutých veľkňazov, potom si hneď kladiem otázku, odkiaľ o načrtnutých skutočnostiach vedel? S najväčšou pravdepodobnosťou musel čerpať z takých zdrojov, ktorým slúžila práve 2Mak aspoň ako predloha, pretože 1Mak o veľkňazoch mlčí. To je napokon tiež zaujímavé, keď si uvedomíme, že vznikla v Jeruzaleme, teda v centre diania, kým 2Mak v Alexandrii.⁴⁴ Jej význam nemožno poprieť už len z dôvodu, že nás informuje o aktivitách samotných veľkňazov majúcich záujem o praktizovanie gréckeho spôsobu života. V každom prípade Flaviovi podľa môjho názoru možno vyčítať schematický spôsob jeho informovania bez akcentu na absentujúce súvislosti. Z jeho podania vyplýva pre čitateľa napríklad otázka, ako je možné, že Menelaos začal budovať v meste gymnasium, keď sám predtým informuje, že Jason spolu s ľuďmi, ktorého podpore sa tento stále tešil, ho utláčali a prenasledovali.⁴⁵ Autor však neponúka žiadnu odpoveď a s ponechaním otvoreného konca sa venuje ďalej iným udalostiam. Aj skutočnosť, že vedúce osobnosti židovského národa predstavuje v odlišných vzťahoch a súvislostiach, by sa podľa mňa dala vysvetliť tým, že pokiaľ Flavius naozaj čerpal zo zdrojov opierajúcich sa o 2Mak, už tie mohli obsahovať skreslené informácie, ktoré sa ďalším zjednodušovaním stále viac ochudobňovali o potrebné súvislosti a Flavius ich mohol tak využiť iba v ich zredukovanej podobe.

Hoci každý z uvedených prameňov pracuje s tými istými informáciami tak povediac vo vlastnej réžii, pravdou zostáva, že oba svojím obsahom podporujú teóriu, že helenizácia Palestíny nezačala násilne zo strany Antiocha IV., ale už dávno predtým, pričom ju podporili najvyššie politické kruhy na čele s veľkňazom, čo pravdaže neznamenal, že sa týmto novým smerom chcel uberať celý národ. Zaujímavú poznámku pre ich dôvody nám predkladá Grätz, ktorý tvrdí, že aristokratické vrstvy chceli preberať grécke zvyklosti okrem iného aj

⁴³ KAISER, Otto. *Odkaz alexandrijských Židů*. Vyšehrad, 2000, s. 43

⁴⁴ Sväté písmo, ref. 6, s. 2020 a 2083.

⁴⁵ FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 5, 1.

preto, aby sa priblížili k svojim susedom, akými boli Samaritáni, Edomčania, Filištínci či Amorejčania.⁴⁶ S týmito etnikami ich totiž spájala minulosť plná bojov a krvi. Keď sa obzrieme do minulosti židovského národa zistíme, že ten musel od vstupu do Kanáanu takmer bez prestávky bojovať nielen o územie, ale aj vlastnú existenciu.⁴⁷ Zrejme sa nazdávali, že zapojením sa do projektu univerzálneho helenizmu ich teraz spoločné grécke zvyky, z ktorých sa navyše dalo profitovať, navzájom zblížia a zabudnú tak na staré sváry, nemusiac sa viac skrývať za hradbami Jeruzalema v obave pred možným útokom.

Ďalšou tematickou jednotkou, v ktorej možno sledovať výrazné odlišnosti jednotlivých pramenných báz, sú udalosti vyrabovania a následného znesvätenia jeruzalemského chrámu. Ešte počas úradovania vyššie spomínaného veľkňaza Jasona nedochádzalo k vážnejším stretom s panovníkom. 2Mak ako jediný prameň nás informuje o priateľskej návšteve kráľa, ktorú mal podniknúť v rámci svojej inšpekčnej cesty po mestách Judey, potom ako sa dozvedel, že Egypt plánuje podniknúť útok na jeho državy.⁴⁸ Jason mu pripravil „*okázalé uvítanie, takže vtiahol vo svetle fakiel a za radostných výkrikov.*“⁴⁹ Je zaujímavé, že informáciu o takejto ešte mierumilovnej návšteve Antiocha spomína z odbornej literatúry, ktorú som mal k dispozícii iba A. Lemaire. Všetci ostatní autori, inak taktiež hojne využívajúci informácie 2Mak, ju mlčky prehládajú.⁵⁰ Spomenutá udalosť nasvedčuje tomu, že hoci celá jeruzalemská pospolitosť neprejavovala nadšenie pre helenizovanie svojho života, postupne sa aj tak pozvoľne realizovala. No v súvislosti s nastávajúcimi udalosťami sa malo mnohé radikálne zmeniť.

Všetky tri pramene nás rôznym spôsobom informujú o udalostiach, ktoré predchádzali napadnutiu Jeruzalema a násilnostiam, ktoré mali Židov prinútiť zriecť sa svojho kultu i spôsobu života. Musím však poznamenať, že v tom, čo nám predkladajú autori jednotlivých spisov, sú opäť isté odlišnosti. Z relevantných prameňov vieme, že Antiochos IV. využil zamestnanosť Ríma v boji proti macedónskemu kráľovi Perseovi a na jeseň roku 169 pr. Kr. začal tzv.

---

⁴⁶ GRÄTZ, ref. 9, s. 339. AVICHAIL, ref. 4, s. 22–24.

⁴⁷ Joz 6; 8; 10 a Sdc 2; 7; 15.

⁴⁸ Egyptský panovník Ptolemaios V. zanechal po sebe dvoch maloletých synov Filométoara a Fyskona a vdovu Kleopatru, ktorá bola sestrou Antiocha IV. a istý čas vládla ako ich regentka. Po jej smrti sa však o chlapcov starali poručníci, ktorí zastávali protiseleukovskú politiku. Antiochos neváhal reagovať na túto výzvu a pri svojom ťažení sa chcel prezentovať ako ochranca záujmov svojich synovcov. SCHNEIDER, Thomas. *Lexikon der Pharaonen*. München, 1994, s. 217–219. GRANT, ref. 8, s. 72.

⁴⁹ 2Mak 4, 22.

⁵⁰ LEMAIRE, ref. 8, s. 75.

šiestu sýrsku vojnu a zaútočil na Egypt, na čele ktorého stáli jeho maloletí synovci s poručníkmi.⁵¹

Spomínané vojenské ťaženie prebiehalo v dvoch menších výpravách, no 1Mak nás o ňom informuje iba krátko a súhrnne, bez väčšieho záujmu podrobnejšie ho vykresliť, čo však autorovi zameriavajúcemu sa na udalosti v Judei nemožno vyčítať. Nerozlišuje medzi prvou či druhou výpravou a hneď sa dostáva k udalostiam plienenia jeruzalemského chrámu, pričom poskytuje i presný časový údaj – rok 143 seleukovskej éry⁵² t.j. rok 169 pr. Kr. Autor vkladá do svojho rozprávania žalospevy vyjadrujúce zármutok ako aj zdesenie židovského národa nad zničením jeho svätostánku a postupne nás ďalej informuje o udalostiach roku 145 s. e. (167 pr. Kr.), keď sa malo krviprelievanie v meste zopakovať opäť, tentokrát rukou kráľovského úradníka, ktorého spis síce nemenuje, no od Flavia i z 2Mak vieme, že išlo o istého Apolónia.⁵³ Vyplienený chrám sa mal stať miestom uctievania pohanského boha a na základe kráľovského dekrétu sa mali všetci verejne zriecť svojej viery a obetovať novým bohom. Znesvätenie chrámu bolo tak dovŕšené 15. kisleva 145 s.e. teda 167 pr. Kr., keď na posvätný chrámový oltár postavili podobizeň Dia Olympského, ktorému mali 25. kisleva toho roku všetci hromadne prinášať obeť z poškvrnených zvierat. Autor dopodrobna opisuje postup kráľom poverených úradníkov pri systematickej likvidácii judaistického kultu i spôsobu života, vysvetľujúc tak dôvody rodiacej sa rebélie.⁵⁴

Ďalšiu správu dostávame od autora 2Mak. Ten svoje rozprávanie začína zmienkou o druhej výprave v rámci Antiochovho ťaženia, o ktorej vieme, že sa uskutočnila v roku 168 pr. Kr. O prvej výprave sa explicitne nezmieňuje, no z toho, čo nám predkladá, jasne vyplýva, že musela byť aj prvá. Ďalej informuje o tom, ako sa počas tohto vojenského ťaženia rozšírila správa o smrti kráľa, čo motivovalo zosadeného veľkňaza Jasona, aby sa pokúsil odstrániť Menelaa a znovu si tak vydobyl svoj úrad násilím. Autor zapája v súlade s kritériami helenistickej tradície do udalostí občianskej vojny nadprirodzené zjavenia a úkazy jazdcov v plnej zbroji, čím sa opäť snaží zvýrazniť vážnosť situácie, ako aj blížiacej sa pohromy. Do vzájomného zápasenia medzi znepriatelenými

⁵¹ APPIANOS. *Rhomaika* XI, 66. CASSIUS DIO. *Rómaiké historió* XX, 25. POLYBIUS. *Historiae* XXVIII, 17–23.

⁵² Pri datovaní jednotlivých udalostí budem používať oba spôsoby, teda aj podľa vlády Seleukovcov aj podľa kresťanskej chronológie. Skratka „s. e.“ bude znamenať „seleukovskej éry“, ktorá sa podľa macedónskeho kalendára začínala v apríli roku 311 pr. Kr.

⁵³ FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 5, 5; 2Mak 5, 24. Vo svojom diele o Vojne židovskej Flavius tvrdí, že spomínaným úradníkom, ktorý rozpútal opätovné krviprelievanie v Jeruzaleme, bol Antiochov veliteľ Bakchides. Toho však do Judey poslal oveľa neskôr až Demetrios I. FLAVIUS. *Bellum judaicum* I, 1, 2 a porovnaj s 1Mak 7, 8. FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 10, 2.

⁵⁴ 1Mak 1, 17–67.

velkňazmi o mesto sa zapája sám kráľ, ktorý sa vrátil z Egypta a začína veľké krviprelievanie a zotročovanie umocnené zveličenými počtami obetí. Túto apokalyptickú scéneriu autor ešte stupňuje tým, ako opisuje svätokrádežné lúpenie chrámu, pri ktorom mu pomáha sám kráľom dosadený nehodný velkňaz Menelaos. Hlava židovského národa sa tak stavia proti svojmu vlastnému národu i Bohu.⁵⁵ Pisateľ 2Mak nenecháva svoju správu bez príslušného komentára a poučuje čitateľa tlmočiac mu biblické posolstvo pramieniace z vykreslených udalostí. „*Vševládny sa nakrátko nahneval pre hriechy obyvateľov mesta, že preto bolo toto miesto vystavené takému pohrdnutiu. Keby sa neboli dopustili toľkých hriechov, bol by musel aj tento odstúpiť od svojej bezočivosti hneď pri vstupe po zbičovaní ako kedysi Heliodor.*“⁵⁶ Násilnosti páchané na členoch vyvoleného národa a kruté prenasledovanie zo strany kráľa a jeho sluhov zdôrazňuje na konkrétnych príbehoch statočného starca Eleazara⁵⁷ ako aj matky a jej siedmich synov voliacich radšej utrpenie a smrť, než zradu vlastného Zákona⁵⁸, ktoré majú v prvom rade povzbudiť utláčaných vo vytrvalosti a vernosti Bohu a, v súlade s farizejskou interpretáciou viery, upevniť ich nádej v posmrtný život a spravodlivú odmenu na druhom svete.

V prípade Flaviovhovho rozprávania je zrejmé, že mal k dispozícii pramene antických autorov, pretože v porovnaní s biblickými spismi predkladá svojmu čitateľovi prekvapivo presne vykreslený priebeh spomenutého ťaženia. Ani on síce nerozlišuje medzi čiastkovými výpravami, ale uvádza presné dôvody Antiochovho útoku (maloletosť jeho synovcov, neschopnosť klásť odpor), bojové strety na egyptskom území (vyodenie pri Pelúsiu, ovládnutie Memfisu, obliehanie Alexandrie) ako aj dôvody ukončenia celého ťaženia, ktorým bola požiadavka Ríma okamžite opustiť Egypt, známa aj ako „deň z Eleusis“⁵⁹. Flavius odvolávajúc sa na kráľov strach pred Rímom, čo znovu poukazuje na fakt, že disponoval bohatými informáciami z antických prameňov, pokračuje vo svojom rozprávaní a informuje nás o tom, ako po svojom návrate z Egypta kráľ zabral mesto celkom bez boja, pretože jeho verní mu otvorili brány, ale aj o útokoch proti odporcom helenizačného trendu. Tieto udalosti datuje do roku

---

⁵⁵ 2Mak 5, 1–24.

⁵⁶ Ibidem, 5, 17.

⁵⁷ Ibidem, 6, 18–3.

⁵⁸ Ibidem, 7, 1–42.

⁵⁹ Potom, ako sa Rím vysporiadal s kráľom Perzeom v bitke pri Pydne v roku 168 pr. Kr., odovzdal Gaius Popillius Laenas kráľovi Antiochovi rozhodnutie senátu, aby okamžite opustil Egypt panovník, ktorého hľadal pomoc u Ríma. Laenas nakreslil okolo seba a kráľa palicou kruh a neopustili ho, kým sa potupený kráľ nevzdal svojho nároku na dobyté územie a nesľúbil poslušnosť. FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 5, 2. POLYBIUS. *Historiae* XXIX, 27. LIVIUS. *Ab urbe condita* XLV, 11. APPIANOS. *Rhomaika* XI, 66. JUSTINUS. *Historiae philippicae* XXXIV, 3.

143 s. e. teda 169 pr. Kr., no o lúpení chrámu sa ešte nezmieňuje.⁶⁰ Až o dva roky na to 25. deň mesiaca kislew roku 145 s. e. (167 pr. Kr.) sa mal kráľ s veľkým vojskom vrátiť späť a hoci predstieral mierumilovné úmysly, rozpútal krvavé jatky nehľadiac ani na dovtedy preukazovanú priazeň zo strany jeho podporovateľov. V súhrnnom rozprávaní vykresľuje rabovanie chrámu a zotročovanie obyvateľov mesta, budovanie opevneného hradu s macedónskou posádkou, tzv. Akry, znesvätenie oltára prinesením obety prasata pre modlu Dia Olympského, ktorej sa mal zúčastniť kráľ osobne, ako aj menovaním všetkých zákazov smerujúcich k úplnému odstráneniu židovského kultu. Tragické udalosti dopĺňa o informácie o prvých mučeníkoch a obetiach prenasledovania a vo svojej správe venuje priestor taktiež Samaritánom.⁶¹ Kým biblické spisy im z pochopiteľných dôvodov odvekej nevráživosti Židov voči tomuto etniku venujú minimálnu pozornosť, Flavius k nim pristupuje ako skutočný historik. Zabúda na averziu voči tomuto národu a sprostredkúva nám informácie o ich reakcii na kráľovo počínanie, dokladujúc ich aj konkrétnou korešpondenciou. Tí sa totiž obrátili na samotného panovníka s prosbou, aby k nim nepristupoval tak tvrdo ako voči Židom, pretože vraj nie sú s nimi príbuzní a navyše prikladajú žiadosť, aby mohol byť ich chrám na vrchu Garizim zasvätený Diovi Helénskemu.⁶² 2Mak však dodáva, že napokon bol samaritánsky chrám zasvätený Diovi Pohostinnému a vysvetľuje, že tomu bolo tak „*vzhľadom na povahu tamojších obyvateľov.*“⁶³

⁶⁰ FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 5, 3.

⁶¹ Ibidem, XII, 5, 4.

⁶² Ibidem, XII, 5, 5.

⁶³ 2Mak 6, 2. O prepadanutí Jeruzalema a vyplienení chrámu hovorí Flavius aj vo svojom diele *Bellum judaicum* a ako jeden z dôvodov Antiochovho útoku uvádza, že istá skupina obyvateľov stále podporovala záujmy Ptolemaiovcov, proti ktorým viedol v tom čase svoju výpravu. Do úradu veľkňaza kladie istého Oniáša, ktorý mal nájsť útočisko v Egypte, kde vystaval malý chrám. To naznačuje osobu Oniáša IV., ibaže Flavius ho do úradu kladie chybné, pretože v Jeruzaleme sa svojho úradu nikdy neujal a prednosť pred ním dostal Alkimos. FLAVIUS. *Bellum judaicum* I, 1, 31 a porovnaj s *Antiquitates Iudaicae* XIII, 3 a 1Mak 7, 1. Aj to však nasvedčuje skutočnosti, že Antiochos mal viacero dôvodov preto, aby podnikol útok na Jeruzalem (odpor Židov voči helenizácii, podpora Ptolemaiovcov, nedostatok financií a pod.).

Pri porovnávaní sprostredkovaných informácií vyplýva nasledovné:

Prameň	1Mak	2Mak	Flavius
Antiochove výpravy	O ťažení do Egypta informuje súhrnne, nerozlišuje výpravy.	Zmieňuje sa o druhej výprave Antiocha IV. do Egypta (168 pr. Kr.), z čoho vyplýva, že jej musela ešte jedna predchádzať (169 pr. Kr.).	Explicitne nerozlišuje medzi prvou a druhou výpravou.
Rabovanie chrámu	Udalosť datuje jasne do roku 143 s. e. / 169 pr. Kr.	Udalosť datuje nepriamo údajom „po návrate kráľa“ z 2. eg. výpravy, čo naznačuje rok 144 s. e. / 168pr. Kr. , keď výprava skončila.	Udalosť datuje nepriamo údajom „po návrate kráľa z Egypta“, k čomu došlo roku 144 s. e. / 168 pr. Kr. a opisuje hneď aj útok na Jeruzalem, ALE ešte nehovorí o lúpení chrámu! Kráľ ho rabuje až roku 145 s. e. / 167pr. Kr.
Znesvätenie chrámu – obeta	Hovorí o dekréte kráľa o helenizovaní ríše. 15. kisleva je postavená na oltári modla, 25. kisleva jej prinášajú obety. Udalosti sú datované jasne do roku 145 s. e./ 167 pr. Kr. Informuje aj o Ištivom príchode Apolónia.	Jednoznačne neuvádza časový údaj tejto udalosti, no pomôckou pre jej časové zaradenie môže byť udalosť zasvätenia chrámu na Garizime Diovi Pohostinnému, ku ktorému došlo roku 146 s. e./ 166 pr. Kr. Tiež informuje o Ištivom príchode Apolónia.	Súhrnne vymenúva udalosti od znesvätenia, cez plienenie až po prenasledovanie Židov a všetko datuje do roku 145 s. e. / 167 pr. Kr. Informuje o Ištivom príchode, ale kráľa, nie Apolónia. Toho tu nespomína.

Z chronologického hľadiska možno pri vzájomnom porovnávaní všetkých troch prameňov vyhodnotiť ako najspolahlivejšiu 1Mak. Tá si síce nekladie ambície informovať o Antiochovom ťažení do Egypta, no uvádza presné časové údaje pri dôležitých udalostiach, akými bolo vyrabovanie a následné znesvätenie chrámu. 2Mak sa síce snaží venovať aj Antiochovým zahraničným aktivitám, no v konečnom dôsledku svojho čitateľa mátie. Kráľov návrat z Egypta v dôsledku vypuknutia nepokojov v Jeruzaleme, keď chcel zosadený Jason získať späť svoj úrad, zaradzuje za spomínanú druhú výpravu. Ibaže z prameňov vieme, že z nej sa panovník musel vrátiť z celkom iných dôvodov. Donútil ho k tomu totiž víťazný Rím vystupujúci ako ochranca Ptolemaia VI. v roku 168 pr. Kr. potom, čo porazil kráľa Perzea.⁶⁴ Dôvody kráľovho návratu, ktoré tu vykresľuje 2Mak korešpondujú aj podľa prameňov oveľa viac s udalosťami po jeho prvej výprave v roku 169 pr. Kr. Vtedy sa v dôsledku neúspešného obliehania Alexandrie a blížiacich sa nilských záplav, no predovšetkým pre spomínané vnútorné nepokoje vo vlastnej ríši prameniace z falošnej správy, že kráľ padol, musel vrátiť z Egypta a rovnako sa k tejto interpretácii pridáva aj odborná literatúra.⁶⁵ 2Mak teda zrejme celú pasáž zaradila chybne.

2Mak ďalej bez časového údaju informuje o poslaní Apolónia, ktorý prišiel s mierumilovnou tvárou kuž spustošenému Jeruzalemu a využijúc sobotňajšieho odpočinku začal opäť vraždíť. Podobný scenár udalostí nám predkladá aj 1Mak, ktorá ho aj presne datuje do roku 145 s. e. teda 167 pr. Kr., čiže dva roky po vyplienení chrámu. Vtedy malo dôjsť taktiež k dvojakému znesväteniu oltára – najprv postavením modly, potom obetami z poškrvrnených zvierat, o ktorom vieme vďaka 1Mak na deň presne. 2Mak o tejto svätokrádeži prekvapivo mlčí a celkovo len málo dbá na presné časové zaradenie spomínaných udalostí. No ako pomôcku pri ich datovaní tu podľa mňa možno využiť inú informáciu o zasvätení samaritánskeho chrámu na vrchu Garizim. Tú navyše Flavius aj presne datuje do roku 146 s. e. teda 167/6 pr. Kr. To by relatívne korešpondovalo s chronológiou 1Mak i Flaviom za predpokladu, že významnejší jeruzalemský chrám bol Diovi zasvätený skôr než ten samaritánsky.

Azda najviac otázok vyplývajúcich z tejto analýzy pripravuje opäť Flavius. Ako som už spomenul, je nesporné, že mal k dispozícii pramene cudzej proveniencie, vďaka ktorým získal podrobné informácie o Antiochovom postupe v Egypte či intervencii Ríma. Sám však situuje vo svojom diele niektoré pasáže tak, že nedávajú zmysel. Podľa neho sa Antiochos mal odobrať do Jeruzalema

⁶⁴ POLYBIUS. *Historiae* XXIX, 27. LIVIUS. *Ab urbe condita* XLV, 11 a 12. APPIANOS. *Rhomaika* XI, 66. JUSTINUS. *Historiae philippicae* XXXIV, 3.

⁶⁵ Pre porovnanie LEMAIRE, ref. 8, s. 76. JOHNSON, ref. 10, s. 86. GRÄTZ, ref. 9, s. 352–353. POTOK, ref. 16, s. 220. SCHNEIDER, ref. 48, s. 155.

potom, ako „*odtiahol z Egypta zo strachu pred Rimanmi.*“⁶⁶ Prítomnosť Ríma tu však jasne naznačuje koniec jeho druhej výpravy t.j. júl 168 pr. Kr., keď bol vyhnaný z Egypta. Aby bol pozorný čitateľ zmätený naozaj dokonale, sám ešte túto udalosť datuje chybne do roku 143 s. e. (169 pr. Kr.) a informuje o kráľovom útoku na mesto, ktoré mal vďaka svojim prívržencom získať bez boja, potrestať protivníkov helenizácie, no chrám sa podľa neho ani nedotkol. Až o dva roky – 145 s. e. (167 pr. Kr.) – sa mali v jeho podaní súhrnne odohrať všetky udalosti počnúc plienením, cez znesvätenie, zabíjanie a zotročovanie, budovanie Akry až po násilné helenizovanie, realizácia čoho určite presahuje rámec jedného roka. Myslím, že aj v tomto prípade sa dopustil Flavius chyby a to, že v snahe vypovedať čo najviac faktov, mu nielenže unikli potrebné súvislosti, ale aj chybne operoval s niektorými časovými údajmi resp. celými pasážami textu. Útok na Jeruzalem realizovaný po odchode z Egypta, ako to sám predkladá svojmu čitateľovi, by podľa mňa mohla byť iba trestná výprava, no treba upozorniť, že len v teoretickej rovine. Tá mala potrestať tých, ktorí sa naďalej odmietali helenizovať a otvorene vystupovali proti kráľovej vôli aj potom, čo už raz pocítili Antiochov hnev, keď im vyraboval chrám v roku 169 pr. Kr. To by vysvetlilo skutočnosť, že kráľ zabral mesto bez boja, pretože brány mu otvorili jeho sympatizanti. Otázkou zostáva, prečo by sa pri tomto útoku nedotkol chrámu, o ktorom sa Flavius ani slovom nezmieňuje, hoci udalosti datuje práve do roku 143 s. e. (169 pr. Kr.), keď bol aj podľa ostatných prameňov vylúpený. Správa by dávala zmysel za predpokladu, že jej bol jednoducho pridelený chybný časový údaj a o chráme sa nehovorí nič preto, lebo bol v tomto čase už dávno vyplienený potom, čo sa kráľ vracal zo svojej egyptskej výpravy v roku 169 pr. Kr. Znesvätený mal však byť až o dva roky neskôr v rámci naplnenia kráľovského dekrétu o helenizácii ríše v roku 145 s. e. (167 pr. Kr). Hlavným problémom Flaviovej správy o podobnej možnej trestnej výprave je fakt, že o nej píše Flavius ako jediný. Ani 1Mak, ani 2Mak ako staršie a teda relevantnejšie pramene sa o nej nezmieňujú.

Podľa tohto, čo nám hovoria pramene a podľa toho, k čomu som dospel vo svojej analýze, by mali byť vyššie spomenuté udalosti podávané v nasledujúcom časovom slede:

---

⁶⁶ FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 5, 2.

	Udalosť	Prameň
143 s. e./ 169 pr. Kr.	1. prvá Antiochova výprava do Egypta. 2. snaha Jasona získať späť svoj úrad násilím. 3. prvý návrat kráľa z Egypta kvôli nepokojom. 4. vraždenie v Jeruzaleme a plienenie chrámu.	1. Appianos. <i>Rhomaika</i> XI, 66. Polybius. <i>Historiae</i> XXVIII, 17–23. Flavius. <i>Antiquitates Iudaicae</i> XII, 5, 2. 2. 2Mak 5, 5. 3. 1Mak 1, 21. 2Mak 5, 11. 4. 1Mak 1, 23. 2Mak 5, 13–21.
144 s. e./ 168 pr. Kr.	1. druhá Antiochova výprava do Egypta. 2. intervencia Ríma a druhý návrat Antiocha z Egypta. 3. možná trestná výprava proti Jeruzalemu.	1. 2Mak 5, 1. 2. Flavius. <i>Antiquitates Iudaicae</i> XII, 5, 2. Polybius. <i>Historiae</i> XXIX, 27. Livius. <i>Ab urbe condita</i> XLV, 11 a 12. Appianos. <i>Rhomaika</i> XI, 66. Justinus. <i>Historiae philippicae</i> XXXIV, 3. 3. Flavius. <i>Antiquitates Iudaicae</i> XII, 5, 3.
145 s. e./ 167 pr. Kr.	1. vraždenie v Jeruzaleme pod vedením Apolónia 2. znesvätenie chrámu a oltára v Jeruzaleme (modla a obety) 3. násilné zavádzanie kráľovho dekrétu o helenizácii	1. 1Mak 1, 30. 2Mak 5, 24. 2. 1Mak 1, 57. Flavius. <i>Antiquitates Iudaicae</i> XII, 5, 4. 3. 1Mak 1, 46. 2Mak 6, 6. Flavius. <i>Antiquitates Iudaicae</i> XII, 5, 4.
146 s. e./ 166 pr. Kr.	1. zasvätenie chrámu na vrchu Garizim Diovi	1. 2Mak 6, 2. Flavius. <i>Antiquitates Iudaicae</i> XII, 5, 5.

Poslednou tematickou oblasťou, v ktorej chcem poukázať na isté odlišnosti, je smrť kráľa Antiocha ako i korešpondencia a zmluvy v prameňoch. Okrem opätovného získania Jeruzalema a znovuposvätenia chrámu spadajú do roku 148 s. e. (164 pr. Kr.) ešte dve iné významné skutočnosti. Prvou je zmena na seleukovskom tróne. Všetky tri pramene nás opäť so záujmom informujú o smrti utláčateľa Antiocha IV. Treba však poznamenať, že opäť s markantnými rozdielmi. 1Mak a Flavius zhodne popisujú záverečnú fázu kráľovej výpravy do

Perzie s cieľom odstrániť separatistické snahy niektorých oblastí ako aj získať kapitál potrebný pre žoldnierov i zaplatenie kráľovho dlhu voči Rímu.⁶⁷ Ten sa vo svojom zúfalstve uchýlil, podobne ako kedysi jeho otec, k lúpeži chrámu v Elymaide, ktorý bol „*bohatý na striebro i zlato*“,⁶⁸ no stretol sa s otvoreným odporom miestneho obyvateľstva, takže stratil časť svojho vojska a bol s hanbou zahnaný do Babylónie. Tu mal prijať posla, ktorý mu zvestoval správy o úspechoch židovského odboja a potupe jeho vojsk.

Keď si uvedomíme, v akej prekérnej situácii sa panovník nachádzal, nemožno sa čudovať, že „*sa zľakol a veľmi sa rozrušil. Klesol na posteľ a od hnevu ochorel, lebo sa mu nestalo po vôli. A zostal tam mnoho dní, lebo sa mu obnovovala trápna úzkosť*“.⁶⁹ Veď jeho satrapovia sa búrili a vyhlasovali za kráľov svojich území, nemal dostatok financií pre svojich žoldnierov, nehovoriac o dlhu voči Rímu. Okrem toho cieľ jeho výpravy nebol dosiahnutý tak, ako si predstavoval, a akoby to nestačilo, referovali mu ešte aj o tom, ako odbojní Židia porazili jeho vojská a zvrhli ním nastolený kult. Antiochos už nevstročil do hlavného mesta a zomrel na svojej výprave. Ešte pred smrťou menoval za správcu svojej ríše a regenta pre svojho maloletého syna istého Filipa, ktorý bol jeho dôverníkom a taktiež „*mu odovzdal korunu, svoj plášť a prsteň, aby viedol jeho syna Antiocha a vychoval ho za vláďára*“.⁷⁰

Hoci väčšina literatúry o roku smrti panovníka váha medzi 164 pr. Kr.⁷¹ (148 s. e.) a 163 pr. Kr. (149 s. e.), 1Mak ho kladie vyslovene do roku 149 s. e.⁷² a aj podľa mňa to má svoje opodstatnenie. Ak vychádzame z predpokladu, že Antiochos dostal správu o všetkých Júdových úspechoch tak, ako to líči 1Mak, určite ju obdržal až v roku 149 s. e. Veď staviteľské projekty opevnenia chrámovej hory ako aj Betsury započaté v decembri roku 148 s. e., nehovoriac o ceste do

---

⁶⁷ V rámci mierovej zmluvy, ktorá bola Antiochovi predložená v roku 188 pr. Kr. v hlavnom meste Frýgie v Apamei potom, čo ho rok predtým Rimania porazili v bitke pri Magnesii, sa mali Seleukovci vzdať územia Malej Ázie, mnohých gréckych miest a okrem toho mali zaplatiť tribút 12 000 talentov striebra, pričom každý rok mali odovzdať tisíc talentov, nehovoriac o výdavkoch, ktoré mal za svoju spoluprácu s Rímom získať pergamský kráľ Eumenes (350 talentov). Okrem toho museli rozpustiť svoje vojsko, odovzdať časť slonov a lodí, zabezpečiť pravidelný prísun obilia pre Rím i Pergamon a odovzdať členov kráľovskej rodiny ako rukojemníkov do Ríma. APPIANOS. *Rhomaika* XI, 9. POLYBIUS. *Historiae* XXI, 42. BENGTONSON, ref. 26, s. 207.

⁶⁸ 1Mak 1–5. 2Mak 9, 1–3. FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 9, 1.

⁶⁹ M. Bič tvrdí, že kráľ zomrel v septembri až októbri 164 pr. Kr., teda ešte pred posvätením chrámu (december 164). Podľa jeho poznámky by teda v správe posla z 1Mak 6, 7 nemali byť udalosti znovuzískania chrámu. Pozri 1Mak 6, 8–10. BIČ, ref. 2, s. 251.

⁷⁰ 1Mak 6, 16. 2Mak 9, 29. FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 9, 2.

⁷¹ SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha, 1995, s. 152. BARNAVI, Eli. *Atlas univerzálních dějin židovského národa*. Praha, 1995, s. 44. GRÄTZ, ref. 9, s. 375. LEMAIRE, ref. 8, s. 78. BIČ, ref. 2, s. 251.

⁷² 1Mak 6, 16.

Babylónie, ktorú musel posol prekonať, sa nemohli obmedziť na dobu jedného mesiaca a zákonite sa museli predĺžiť do roku 149 s. e. teda 163 pr. Kr. V posledných okamihoch kráľovho života vkladá autor 1Mak do jeho úst vyznanie: „*Teraz sa rozpomätávam na zlé veci, ktoré som popáchal proti Jeruzalemu; ako som pobral z neho všetko zlaté a strieborné náradie a ako som poslal bezdôvodne nivočiť júdske obyvateľstvo. Teraz jasne vidím, že ma preto zastihlo toto nešťastie.*“⁷³

Kráľ si v ňom uvedomuje svoju vinu, ktorej sa dopustil voči Jeruzalemu, chrámu i jeho ľudu a svoju smrť vníma ako trest za ňu. Podobne vníma a čitateľovi prezentuje jeho smrť aj Flavius a v stručnej poznámke polemizuje s Polybiom, ktorý sa nazdáva, že to bol trest za kráľov úmysel vyplieniť Artemidin chrám v Perzii.⁷⁴ On však dodáva, že „*je predsa jasné, že niečo, čo sa ešte len zamýšľa, no nie je vykonané, si nezasluhuje trest,*“ a uznávajúc vážnosť Polybiovej mienky, prikladá svoj názor, že „*oveľa pravdepodobnejšie je, že kráľ musel zomrieť kvôli vyrabovaniu nášho chrámu.*“⁷⁵

Koniec Antiochovho života nám v celkom inom duchu vykresľuje 2Mak (ani 1Mak, ani Flavius podobné skutočnosti nespomínajú). Jej autor píšuci v duchu helenistickej tradície nám tlmočí príbeh, ktorý nabera miestami až rozprávkové črty a osobne si myslím, že jeho podanie bolo skôr jeho skromným želaním, než skutočnosťou. Antiochos sa na základe správy, ktorú obdržal, mal rozhodnúť definitívne skoncovať s Jeruzalemom, no sám Boh ho mal zastaviť strašnou ranou. Nielenže ho zachvátila bolesť čriev, ale jeho utrpenie je v príbehu vystupňované hrozivým pádom z koča a akoby to nestačilo, pridávajú sa červy vypadáajúce z jeho útrov a rozklad zaživa sprevádzaný takým strašným zápachom, že sa ho desil celý tábor. V tejto bolestnej agónii si mal kráľ uvedomiť svoju vinu voči židovskému národu a s lútosťou i pokorou sa podvoliť Božej vôli. Autor spisu fantáziou skutočne nešetril, keď ďalej prezentuje doteraz zatvrdilého prenasledovateľa Antiocha ako milovníka judaizmu, ktorý nielenže chce zvýhodniť Židov v jeho kráľovstve, obohatiť chrám a zo svojich vlastných dôchodkov (čo bolo pri jeho finančnej tiesni naozaj nereálne) financovať bohoslužby, ale dokonca sa sám chce stať Židom a vydať sa na misijnú činnosť.⁷⁶ 2Mak nám teda ani tak nepodáva historickú správu ako skôr zidealizovaný príbeh s jasnou osnovou zločinu, trestu a katarzie kráľa Antiocha s cieľom oslavy Boha, ktorý vždy chráni svoj ľud a potrestá jeho nepriateľov.

⁷³ 1Mak 6, 12.

⁷⁴ Išlo o spomínaný chrám v Elymaide (Súsy) zasvätený bohyni Nanei, ktorú Gréci stotožňovali s Artemis. Pozri POLYBIUS. *Historiae* XXXI, 9. FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 9, 1. BIČ, ref. 2, s. 251.

⁷⁵ FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 9, 1.

⁷⁶ 2Mak 9, 1–17.

Okrem toho sa zomierajúci panovník obracia na Židov ešte aj v osobnom liste, v ktorom ich vyzýva k tomu, aby „*pamätali na dobrodenia, ktoré im preukazoval či už všetkým, alebo jednotlivcom, a aby zachovali vo svojej priazni jeho samého i jeho syna.*“⁷⁷ Pozorný čitateľ si iste položí otázku, aké dobrodenia, keď sa obzrie len pár rokov do minulosti. Ak teda list nie je iba autorovou fikciou a naozaj bol adresovaný Židom, možno s určitosťou povedať, že nie tým v Jeruzaleme. Pokiaľ čítam správne medzi riadkami listu, mohlo by ísť o antiochijských Židov,⁷⁸ pretože kráľ argumentuje osobou svojho syna ako tým, ktorého „*som mnohým z vás častejšie zveroval a odporúčal, keď som odchádzal do náhorných krajov.*“⁷⁹ Podľa toho muselo ísť o kompetentné osoby z Antiochie.

Druhou spomenutou skutočnosťou spadajúcou do roku 148 s. e. čiže 164 pr. Kr. bola diplomacia, ktorá sa pod Júdovým vedením rozohrela po porážke Lyziáša. Hneď na začiatku treba poznamenať, že ani 1Mak, ani Flavius ju nespomínajú a z mne dostupnej literatúry ju spomína opäť jedine Lemaire opierajúc sa o 2Mak, no iní autori ju mlčky prehliadajú.⁸⁰ Ide o štyri listy, ktoré sú priamo datované do roku posvätenia chrámu, teda do roku 148 s. e. K židovskému národu sa v nich postupne prihovárajú Lyziáš, nový panovník Antiochos V. zvaný Eupator a dokonca i Rimania. A. Lemaire vysvetľuje význam a súvislosti korešpondencie tak, že Júda sa po porážke Lyziáša obrátil priamo na Rím s prosbou o pomoc v boji proti seleukovskej dynastii. Ten v rámci svojej rafinovanej zahraničnej politiky nesúcej sa v duchu hesla *divide et impera* neváhal intervenovať vo veciach hocako malého národa, ktorý sa navyše búril voči spoločnému protivníkovi. Lyziáš preto radšej nadviazal mierové rozhovory so Židmi, ktorí mu predložili svoje požiadavky a tie ďalej tlmočil mladému kráľovi. Podobne aj ten pod tlakom okolností ukončil násilnú helenizáciu a náboženské prenasledovanie a povolil Židom žiť podľa ich vlastného Zákona.⁸¹

V prípade listov i Lemaireho interpretácie sa však objavujú mnohé sporné miesta, ktorým ani autor nevenuje väčšiu pozornosť. Napríklad kráľ svojim listom vracia Židom chrám, no ten už sami predtým získali, očistili a posvätili a určite sa tak stalo, ešte pred prijatím jeho listu. Kráľ sa v ňom totiž odvoláva na osobu Menelaa čoby na zmierovateľa medzi ním a ľuďom.⁸² To avšak

---

⁷⁷ Ibidem, 9, 26.

⁷⁸ BIČ, ref. 2, s. 299.

⁷⁹ 2Mak 9, 25.

⁸⁰ LEMAIRE, ref. 8, s. 78 a s tým pre porovnanie pozri GRÄTZ, ref. 9, s. 372. GRANT, ref. 8, s. 42. BIČ, ref. 2, s. 299. SEGERT, ref. 71, s. 152. POTOK, ref. 16, s. 223. JOHNSON, ref. 10, s. 86–87.

⁸¹ 2Mak 11, 16–38. LEMAIRE, ref. 8, s. 78.

⁸² 2Mak 11, 29.

nekorresponduje so skutočnosťou, že Júda musel zostaviť osobitný oddiel vojakov, ktorí chránili tých, čo očisťovali chrám pred útokmi macedónskej posádky v Akre, kde sa stále zdržiaval aj Menelaos. Prečo by útočil na tých, ktorí renovovali chrám, ak sa to dialo v súlade s panovníkovou vôľou?⁸³ Veľmi otáznou sa podľa mňa javí aj intervencia Ríma, keďže 1Mak spomína oficiálnu zmluvu uzatvorenú Júdom až okolo roku 160 pr. Kr. čiže 152 s. e.⁸⁴ Aj keď sa autor snaží dať svojej správe punc dôveryhodnosti odvolávajúc sa na prameň spomínajúci mená dvoch rímskych legátov Quinta Memmia a Tita Manlia, dovoľm si polemizovať so spoľahlivosťou tohto posolstva. Kým o osobnosti Tita Manlia sprevádzanej prídomkom Torquatus vieme vďaka antickým prameňom pomerne dosť veľa,⁸⁵ o spomenutom Quintovi Memmiovi história mlčí.⁸⁶ Z toho, v akom duchu nám 2Mak prezentuje spomínanú korešpondenciu, by sa navyše mohlo zdať, že Židia už vlastne získali svoju náboženskú slobodu a kráľ ju aj patrične odobril svojím dekrétom, no v skutočnosti sa z nej mohli tešiť až o dva roky neskôr (150 s. e. / 162 pr. Kr.). Ku korešpondencii je vôbec potrebné poznamenať, že i logicky zapadá svojím obsahom skôr do udalostí roku 162 pr. Kr., keď vyvolený národ definitívne získal svoju náboženskú slobodu, no otáznym stále zostáva jej presné datovanie rokom 148 s. e. / 164 pr. Kr. I na priek priateľskému tónu, v akom bola podľa 2Mak ladená spomenutá korešpondencia s kráľom, sa už dva roky po obnove chrámu objavili nové dôvody pre opätovné ozbrojené strety.

O ďalšom zaujímavom príklade diplomacie v súvislosti s aktivitami Júdu nás informuje autor 1Mak. Júda využil krátke obdobie pokoja a zamestnanosť už nového⁸⁷ kráľa Demetria⁸⁸ a v mene celého národa nadviazal ešte v tom istom roku kontakty s Rómom, aby s ním uzatvoril zmluvu o spojeníctve a vzá-

⁸³ 1Mak 4, 41. FLAVIUS. *Antiquitates Judaicae* XII, 7, 6. *Bellum judaicum* I, 1, 4.

⁸⁴ Pozri 1Mak 8, 1. GRANT, ref. 8, s. 42. LEMAIRE, ref. 8, s. 79. POTOK, ref. 16, s. 223.

⁸⁵ LIVIUS. *Ab urbe condita* V, 11; XXII, 60; XXIII, 34; XXIV, 60. POLYBIUS. *Historiae* XXXI, 18. ZIEGLER, Konrat et al. *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike in fünf Bänden*. Band I. Stuttgart, 2003, s. 965.

⁸⁶ Iba Livius spomína istého Tita Memmia ako člena delegácie, ktorá však bola poslaná do Galie. LIVIUS. *Ab urbe condita* XLIII, 5.

⁸⁷ Po smrti Antiocha IV. nastúpil v súlade s jeho vôľou v roku 164/3 pr. Kr. na trón jeho maloletý syn Antiochos V. Eupator (164 – 162 pr. Kr.). Jeho krátku dvojročnú vládu možno hodnotiť skôr ako bábkovú, keď si uvedomíme, že skutočnú moc mal vo svojich rukách jeho poručník Lyziáš. Už o rok nato za pomoci niektorých senátorov tajne ušiel z Ríma princ Demetrios I. (162 – 150 pr. Kr.), syn Seleuka IV., ktorý tam žil dvadsaťtri rokov ako rukojemník a nechal popraviť Lyziáša i svojho maloletého bratranca Antiocha a stal sa kráľom. APPIANOS. *Rhomaika* XI, 46. JUSTINUS. *Historiae philipicae* XXXIV, 3. POLYBIUS. *Historiae* XXXI, 11–15. DIODORUS. *Bibliotheca historica* XXXI, 27.

⁸⁸ Demetrios sa v tomto čase musel vysporiadať taktiež s rebéliou v Médií, kde sa satrapa tejto oblasti Timarchos vyhlásil za kráľa a taktiež v Kapadócií, kde sa na trón posadil Ariarathes IV. DIODORUS. *Bibliotheca historica* XXXI, 40.

jomnej pomoci v prípade útoku. K tomuto kroku ho malo oprávňovať to, že naň ľud preniesol veľkňazskú hodnosť potom, čo zomrel nehodný Alkimos,⁸⁹ aspoň pokiaľ sa opierame o Flavia.⁹⁰ 1Mak však nič podobné nespomína a o Alkimovej smrti sa aj s presným časovým údajom zmiňuje na inom mieste.⁹¹

Zmluva medzi Židmi a Rómom v podstate predstavovala bežnú dohodu o tom, že ani jedna strana nebude nijako podporovať protivníkov druhého partnera dohody a v prípade ohrozenia mu príde na pomoc. Zaujímavý je však dodatok tejto zmluvy o prípadných zmenách a novelizáciach. Kým 1Mak tvrdí, že tieto sa môžu realizovať podľa ľubovôle toho ktorého partnera,⁹² Flavius tvrdí, že sa tak môže stať iba so súhlasom Ríma, nie inak.⁹³ Osobne si myslím, že pravdepodobnejšou bude Flaviova verzia dodatku, keď si uvedomíme, že v prípade podobných vazalských zmlúv rozhodoval v prvom rade Rím o tom, či napadnutému partnerovi na pomoc príde alebo nie. Menšie mocnosti a štátiky sa tešili už len samotnej skutočnosti, že na ich strane je taká autorita, akou bol Rím. Veď napokon k jeho intervencii vo veciach židovského národa vlastne ani nikdy nedošlo.⁹⁴

Podobne stojí za pozornosť i stať o tom, ako predstavil autor 1Mak rímsky národ. Po výpočte jeho slávnych víťazstiev vykresľuje v skutku zjednodušeným spôsobom štruktúru rímskej správy. Podľa neho na čele spoločnosti nikdy nestál jednotlivec, ktorý by nosil korunu a purpur a rozhodujúce právomoci vkladala rada tristodvadsiatich poradcov do rúk jediného človeka.⁹⁵ Je očividné, že ide naozaj o veľmi schematickú predstavu o rímskej administratíve. Korunu v Ríme naozaj nikto nenosil, no purpurová tóga bola azda najmarkantnejším znakom menovaného diktátora.⁹⁶ Podobne zmienka o tristodvadsiatich poradcoch, teda senáte, nebola okolo roku 160 pr. Kr. možná, keďže už Sulla zvýšil počet senátorov na šesťsto mužov.⁹⁷ A rovnako ani zmienka o tom, ako vkladali Rimania rozhodujúce právomoci do rúk jediného muža na dobu jedného roka nie

---

⁸⁹ 2Mak, ktorá nás vo všeobecnosti informuje o kňazskej elite oveľa podrobnejšie, než 1Mak, z čoho napokon vyplýva aj jej nezanedbateľný prínos, ho charakterizuje ako bývalého veľkňaza, ktorý sa však v čase intenzívnej helenizácie za čias Jasona zrejme venoval viac hrám v gymnasióne, než službe oltára, a preto už nemal právo slúžiť v obnovenom chráme. Za veľkňaza ho však vymenoval Demetrios I. Sotér (162 – 150 pr. Kr.). Pozri 1Mak 7, 5. 2Mak 14, 3. GRÄTZ, ref. 9, s. 379.

⁹⁰ FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 10.

⁹¹ 1Mak 9, 54.

⁹² Ibidem, 8, 30.

⁹³ FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 10, 6.

⁹⁴ BIČ, ref. 2, s. 255. SEGERT, ref. 71, s. 153. GRANT, ref. 8, s. 42.

⁹⁵ 1Mak 8, 14.

⁹⁶ MAŠKIN, N. A. *Dějiny starověkého Říma*. Praha, 1957, s. 158.

⁹⁷ Ibidem, s. 159.

je správna, keďže vieme, že išlo vždy o dvoch volených konzulov.⁹⁸ Flavius túto skreslenú predstavu o riadení ríše svojmu kompetentnému čitateľovi samozrejme nepredkladá, no zdôrazňuje, že išlo o vôbec prvé spojenectvo medzi Rímom a Jeruzalemom a jeho význam podčiarkuje osobami Júdu vo funkcii veľkňaza a jeho brata Šimona, o ktorom sa zmieňuje ako o vojenskom veliteľovi, čo avšak nekorešponduje s tým, ako prerozdelené tieto vedúce funkcie umierajúci Matatiáš ešte na počiatku povstania.⁹⁹ Celkom správne poznamenáva Grant vo svojej publikácii, že v prípade vyššie uvedenej zmluvy, išlo skôr o demonštrovanie vzájomného priateľstva, než o strategicky významné spojenectvo,¹⁰⁰ keďže ešte v roku 160 pr. Kr. došlo k novému útoku na Judeu, no Rím sa neúnúval zasiahnuť.

Iným rozporuplným príkladom židovsko-rímskej diplomacie je dohoda, ktorá však už pochádza z čias úradovania posledného preživšieho syna makkabejského rodu – Šimona. Toto hasmoneovské knieža¹⁰¹ malo využiť priaznivú politickú situáciu¹⁰² na opätovné nadviazanie diplomatických vzťahov s Rímom a Spartou, aby potvrdili svoje vzájomné priateľstvo. Ibaže v prípade tejto diplomacie sa objavujú isté nejasnosti. Azda najmarkantnejšou záhadou je

⁹⁸ Ibidem, s. 157.

⁹⁹ FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XII, 10, 6.

¹⁰⁰ GRANT, ref. 8, s. 42.

¹⁰¹ V roku 170 t. j. 142 pr. Kr. dosiahol židovský národ vlastnú slobodu a do svojho čela si sám zvolil Šimona, ktorý vo svojich rukách kumuloval právomoci troch najdôležitejších funkcií a to kniežata, veľkňaza a vojvodu. Od tohto času sa vydávali všetky oficiálne dokumenty a zmluvy v jeho mene a aj literatúra chápe tento rok ako faktický počiatok vlády hasmoneovskej dynastie v Jeruzaleme, ktorej zakladateľom bol práve Šimon. Pozri 1Mak 13, 42. FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XIII, 6, 6 ako aj GRÄTZ, ref. 9, s. 406. BARNAVI, ref. 71, s. 46. LEMAIRE, ref. 8, s. 83. SEGERT, ref. 71, s. 155. BIČ, ref. 2, s. 268.

¹⁰² O sýrsky trón sa v tomto čase bili dvaja panovníci, Demetrios II. a Antiochos VI., pričom každý obhajoval svoje nároky i legitimitu vlády odvolávajúc sa na dedičstvo po svojom otcovi. Potom ako Demetrios stratil priazeň obyvateľov hlavného mesta a svojej žoldnierskej armády bol nútený opustiť Antiochiu a útočisko spolu s rodinou hľadal v meste Seleukeia v Babylónii. Značnú časť jeho ríše spolu s významnými mestami, ako boli Antiochia, Berytos, Byblos, Ptolemaida či Askalon, si postupne podmaňoval jeho sok Antiochos, presnejšie poručník tohto dvojročného kráľa – chlapca, Diodotos Tryfon. Beztak napätú situáciu oboch panovníkov komplikovali navyše ešte aj Parti, ktorých kráľ Mithradatés I. Veľký, známy však aj ako Arsakés VI. Energetés Filhelén, si podmanil územie provincie Médie a Babylónie a vôbec sa netajil záujmom aj o ďalšie územné zisky na úkor beztak okyptenej seleukovskej ríše. Aj keď si partský kráľ neváhal pripojiť k menu pridomok Filhelén (teda „priateľ Grékov“), obyvatelia ovládnutých oblastí sa búrili proti cudziemu pánovi a sami viackrát uistili v posolstve Demetria, že ak im príde na pomoc, pridajú sa na jeho stranu. Prekérnu situáciu tohto kráľa, navyše ukráteného o vlastný trón, sa po zavraždení svojho brata pokúsil využiť Šimon a i napriek predchádzajúcim úkladom voči osobe jeho zosnulého brata Jonatána sa naň obrátil s posolstvom, v ktorom žiadal o vzájomné prímérie. Panovník prijal dary, ktoré podľa starovekého zvyku posolstvo sprevádzali a vo svojej odpovedi udelil vlastne Židom úplnú samostatnosť. Pozri LIVIUS. *Periochae* LII. FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XIII, 5. 1Mak 13, 34. GRANT, ref. 8, s. 98.

fakt, že Flavius čerpajúci svoje informácie z biblického prameňa 1Mak, svojmu rímskemu čitateľovi ani slovom nespomína spomenuté posolstvo, hoci malo nepochybne svoj význam, keďže autor 1Mak poznamenáva, že Židia sem poslali „zlatý štít v hodnote tisíc mín.“¹⁰³ M. Bič sa vo svojich komentároch nazdáva, že je len málo pravdepodobné, že by Židia posielali toľký obnos zlata (cca. 44 kg), keď Rím pre nich doteraz ani nepohol prstom, hoci jeho intervenciu by veľakrát uvítali.¹⁰⁴ Do úvahy by však podľa mňa prichádzala možnosť, že Šimon, čoby oficiálny panovník vlastného ľudu a zakladateľ novej dynastie, si týmto gestom chcel hneď na začiatku svojej vlády získať priazeň senátu. Otázkou však zostáva, prečo by to Flavius zamlčal?

Podobne rozporuplná sa javí aj správa, ktorú mali poslať do Jeruzalema Sparťania. Problematickým by sa podľa mňa ani tak nezdal jej obsah pojednávajúci o vzájomnom priateľstve a podpore,¹⁰⁵ ako skôr objektívne skutočnosti, ktoré v konečnom dôsledku veľmi neverifikujú originalitu spomenutej správy. Ak Šimon obdržal toto posolstvo v roku 141/140 pr. Kr., potom úvod listu „vládcovia Sparty a ich mesto“¹⁰⁶ vôbec nie je na mieste, keď si uvedomíme, že už v roku 146 pr. Kr. bol Peloponézsky poloostrov včlenený do rímskeho impéria ako jeho provincia Achája a Sparta už viac nevystupovala ako suverénny mestský štát na čele s kráľmi. Okrem toho z prameňov vieme, že posledný významnejší vládca, ktorý dokázal Sparte zabezpečiť aspoň nejaký vplyv bol kráľ Nabis, ktorý zomrel avšak už roku 192 pr. Kr.¹⁰⁷ Rovnako posledný legitímny spartský kráľ z rodu Agiovcov Agesipolis III. zahynul potom, čo loď, na ktorej sa plavil spolu s inými exulantmi do Ríma, prepadli piráti a zabili ho.¹⁰⁸ O akých vládcov potom ešte mohlo ísť?

Ako posledný príklad obsahovej rozdielnosti jednotlivých prameňov uvediem spor medzi novým panovníkom Antiochom VII. a židovským kniežatom Šimonom. Antiochos VII. hneď na začiatku svojho panovania nadviazal kontakty so Šimonom a potvrdil mu všetky výsady, ktoré dostal predtým od jeho brata.¹⁰⁹ Aj keď autor 1Mak opäť priložil do svojho spisu presné znenie kráľovho posolstva, Flavius sa ani o ňom nezmieňuje a v jeho diele nachádzame aj iné odlišnosti. Kráľ Antiochos sa v čase svojho nástupu na trón potreboval vysporiadať predovšetkým so samozvaným protikráľom Tryfonom, ktorý ešte žil a Flavius nás informuje, že pri jeho prenasledovaní ako aj obliehaní v meste

---

¹⁰³ 1Mak 14, 24.

¹⁰⁴ BIČ, ref. 2, s. 270.

¹⁰⁵ 1Mak 14, 20.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ LIVIUS. *Ab urbe condita* XXXIV, 26. GRIMAL, ref. 8, s. 169–172.

¹⁰⁸ POLYBIUS. *Historiae* XXIV, 11.

¹⁰⁹ Teda od kráľa Demetria II.

Dore, poslal Šimon panovníkovi slušný kapitál ako aj vojenskú posilu, čo kráľ rád prijal. Toto priateľské gesto malo navyše prispieť aj k tomu, že obaja sa navzájom zblížili a stali sa dôverníkmi.¹¹⁰ Biblia však hodnotí vzťah obidvoch vladárov celkom inak. Podľa 1Mak odmietol Antiochos podanú pomocnú ruku jeruzalemského kniežata, hocako ju v danej chvíli potreboval, ba čo viac zanevrel naňho. Zrušil všetky privilégia, ktorých sa Jeruzalemu dostalo a žiadal o okamžité vydanie strategicky dôležitých pevností, akými boli napríklad prístavné mesto Joppe, Gazara a Akra, ktoré vraj Židia zabrali násilím a celkom neoprávnene.¹¹¹ Pri vzájomnom porovnaní týchto statí, a je potrebné poznamenať, že vo Flaviovom diele to vôbec nie je jediný prípad, sa núka otázka, ako je možné, že vo svojej práci podal tento historik načrtnuté skutočnosti v celkom protichodných vzťahoch a súvislostiach. Možnou odpoveďou podľa mňa zostáva, že pri práci historika, ktorý má k dispozícii dostatok pramenného materiálu poskytujúceho rozmanité informácie, záleží v konečnom dôsledku vždy na jeho úsudku, ktoré fakty do svojho diela vyberie a v akom kontexte ich potom svojmu čitateľovi predostrie a ďalej interpretuje. Je však zvláštne, že Flavius, ktorý dobre poznal biblický spis knihy makkabejskej a svoje dielo písal so zámerom obhajoby židovského pokolenia v očiach Ríma, jej faktografiu uvádza často až v antagonistických súvislostiach.

Ďalšou pasážou, o ktorej sa Flavius ani slovom nezmieňuje, je opäť správa o rímskom posolstve. Hoci jej zaradenie do diela by malo nepochybne svoj význam, pretože by tak autor poukázal na dobré vzťahy medzi Rómom a Jeruzalemom už v čase druhého storočia pred Kristom, predsa sa tak nestalo. Otázkou opäť zostáva prečo? Nazdávam sa, že Flavius to mohol v tomto prípade urobiť zámerne. Pri koncipovaní svojho spisu mal k dispozícii aj diela mnohých iných autorov. Tie mu poskytovali dostatočné množstvo doplnkových a často až zákulisných informácií, ktoré biblický autor jednoducho ani nemohol poznať. Táto úžasná dostupnosť informácií bola na jednej strane nepochybne výhodou, no na strane druhej zároveň komplikáciou, pretože Flavius sa musel nejakým spôsobom konfrontovať s tým, čo mu ponúkajú autori antickí a čo biblické spisy. Nepochybne narazil na viacerých miestach na výraznú diskrepanciu mnohých tvrdení a podobne bolo tomu podľa mňa aj v tomto prípade. List adresovaný egyptskému kráľovi Ptolemaiovi, vtedy VIII. Fyskónovi (145 –116 pr. Kr.) je písaný v mene rímskeho konzula, istého Lucia a spomína taktiež židovských vyslancov veľkňaza Šimona a ich bohatý dar v podobe zlatého štítu.¹¹² Okrem toho sa zmieňuje aj o tom, ako mal rímsky senát prostredníctvom listov osloviť

¹¹⁰FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae* XIII, 7, 2 a *Bellum judaicum* I, 2, 2.

¹¹¹ 1Mak 15, 25.

¹¹² 1Mak 15, 15. BIČ, ref. 2, s. 273.

vtedy významných mocenských predstaviteľov Predného Východu a mnohé mestá, pričom ich žiadal, aby neohrozovali Jeruzalem a jeho záujmy, pretože ten je chránencom Ríma.¹¹³ Tento list je pritom v Biblii zaradený do udalostí roku 139/8 pr. Kr. Ak však nahliadneme do zoznamu rímskych konzulov zistíme, že v tomto období nevystupoval ani jeden s menom Lucius.¹¹⁴ V relácii troch rokov pred a po roku 139 pr. Kr. by do úvahy prichádzali iba dvaja adepti s týmto „praenomen“, pričom pravdepodobnejším sa javí konzul pre rok 142 pr. Kr. Lucius Caecilius Metellus Calvus za predpokladu, že práve počas jeho úradovania poslal Šimon do Ríma svoj dar s cieľom získať si podporu senátu potom, čo Demetrios II. daroval Židom samostatnosť. K podobnej úvahe sa prikláňa aj M. Bič tvrdiac, že spomenutý list spadá aj svojim obsahom skôr do udalostí roku 142/1 pr. Kr. a v biblickom prameni nemusí byť radený chronologicky správne.¹¹⁵ Možno práve z podobných dôvodov nezaradil Flavius spomenuté rímske posolstvá do svojho diela, aby sa tak vyhol zbytočným komplikáciám či špekuláciám, aj keď si stále myslím, že obsah listov pojednávajúci o dobrých vzťahoch s Rímom by nepochybne prispel svojou čiastkou k cieľu jeho diela, a síce obhájiť židovský národ.

V závere štúdie zostáva už len zhodnotiť to, k čomu som sa v rámci analýzy prameňov v ich troch podobách dopracoval. Zo všetkých troch porovnaných spisov možno podľa mňa ako najspolahlivejší označiť prvú z makabejských kníh. Je pravdou, že o mnohých osobnostiach a udalostiach, ktoré majú v príbehu makkabejského povstania nepochybne svoj nezastupiteľný význam, mlčí, ale to, čo si jej autor vymedzil za predmet svojho záujmu, podáva jasne, zrozumiteľne, v potrebných súvislostiach a jasnej chronologickej postupnosti. Práve preto sa nečudujem, že drvivá väčšina súčasných autorov sa pri tlmočení tohto úseku dejín opiera práve o osnovu rozprávania jej autora.

Pokiaľ ide o druhú knihu makkabejskú, charakterizoval by som ju ako výborný zdroj takých informácií, ktoré dychtivý čitateľ postráda v knihe prevej. I napriek tomu, že jej obsah je iba zostručnenou verzou iného diela, a že jej autorovi záleží oveľa viac na posolstve biblickom než historickom, predsa nás informuje o takých osobnostiach a udalostiach, ktoré jedinečným spôsobom dopĺňajú pestrú mozaiku príbehu židovského povstania a prispieva tak k jeho

---

¹¹³ V liste sú spomenutí Demetrios II. Nikator (145 – 138 pr. Kr.) kráľ Sýrie, Attalos II. (159 – 138 pr. Kr.) kráľ Pergamonu, Ariarates V. Filopator (163 – 130 pr. Kr.) kráľ Kapadócie a Arsakes teda Mithridates I. Veľký (171 – 138 pr. Kr.) kráľ Partov. Pozri 1Mak 15, 22.

¹¹⁴ Konzulmi pre rok 139 pr. Kr. boli Gneus Calpurnius Piso a Marcus Popillius Laenas. Pozri MAXIMUS. *De factis dictisque memorabilis* I, 3, 2. LIVIUS. *Periochae* LV. APPIANOS. *Rhomaika* VI, 13. POLYBIUS. *Historiae* XXXVIII, 12. [Online]. Dostupné na internete <http://www.ualberta.ca/~csmackay/Consuls.List.html> [Cit. 16. februára 2011].

http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_römischen_Konsuln [Cit. 16. februára 2011].

¹¹⁵ BIČ, ref. 2, s. 273.

občerstveniu, ale aj pochopeniu v širších kauzálnych súvislostiach. V tom vidím napokon aj jej najväčší význam.

Posledným z prameňov, ktorý bol predmetom mojej analýzy, bola iba malá časť Flaviovho diela, s ktorým sa však spájalo aj najviac otázok. Je nepochybné, že Flavius čerpal pri koncipovaní svojho diela z prvej knihy makkabejskej, ale aj z prameňov cudzej proveniencie. Dokazuje to množstvo informácií, ktorými dopĺňa svoju biblickú predlohu a ktorými autor spomenutého biblického spisu nemohol disponovať. S faktom, že Flavius mal k dispozícii aj iné zdroje, som si na začiatku položil otázku, aký vplyv to malo potom na jeho dielo? Nazdávam sa, že rovnako pozitívny ako aj negatívny. Dostupnosť širokého spektra informácií a rôznorodých pohľadov iných autorov, bola na strane jednej obrovským obohatením, no na strane druhej aj značným skomplikovaním jeho autorského zámeru. Množstvom doplnkových a miestami priam zákulisných informácií vhodne obohatil príbeh biblického autora a prispel tak podľa môjho názoru k zaradeniu židovských dejín do širšieho kontextu dejín všeobecných. Na druhej strane však toto množstvo faktov prispelo i k tomu, že na mnohých miestach sa v snahe sprostredkovať svojmu čitateľovi čo najviac údajov dopúšťa nepresností. Chybne zaradzuje celé pasáže textu, jeho chronológia na mnohých miestach trpí a občas sa obmedzuje iba na súhrnné vymenúvanie faktov, no bez potrebných súvislostí, čo potom v konečnom dôsledku čitateľa mátie. Skutočnosť, že Flavius disponoval aj nadštandardnými informáciami prispela i k tomu, že veľakrát podľa mňa zámerne zamlčuje svojmu rímskemu publiku to, čo by mohlo vzbudiť prípadnú polemiku. To by mohla byť odpoveď na otázku, ako je možné, že hoci sám dobre poznal biblický zdroj a čerpal z neho, mnohé veci jednoducho prehliada a ani slovom sa o nich nezmieňuje. Aj keď je jeho prvoradým zámerom obhájiť bohatú históriu vlastného národa v očiach Ríma, paradoxne prehliada hlavne tie pasáže, ktoré by nasvedčovali priaznivým vzťahom medzi Jeruzalemom a Rómom. Je celkom možné, že medzi tým, čo tlmočí biblická verzia a tým, k čomu sa dopátral v zdrojoch antických, mohla byť istá diskrepancia, a preto radšej obišiel sporné pasáže. Ak však porovnávam to, ako Flavius vykresľuje osudy makkabejských bratov vo svojom skoršom diele *O vojne židovskej* s tým, čo predkladá v *Židovských starožitnostiach*, musím jednoznačne poznamenať, že urobil podstatný pokrok. Priebeh udalostí makkabejského povstania v spomenutom prvom diele je podaný naozaj zoširoka len v akomsi stručnom prehľade bez akcentu na súvislosti a kauzalitu príbehu. Pritom si často pletie mená osobností, vo svojom rozprávaní chybne radí a pomenúva dejiská bojových stretov, ich aktérov ako aj iné udalosti nehovoriac o tom, že celkom opomína ich chronologické zaradenie. Tieto nedostatky, ktoré však naozaj radikálnym spôsobom odstránil vo svojom neskoršom diele

o histórii vyvoleného národa, podľa mňa súvisia opäť s jeho autorským zámerom. Cieľom spisu *O vojne židovskej* bolo predsa predstaviť odpor Židov voči Rímu, obliehanie Jeruzalema a jeho následné zničenie. Myslím, že práve preto venoval dejinám hasmoneovského rodu druhoradú pozornosť.

Na záver štúdie musím dodať, že aj napriek vymenovaným nedostatkom toho, ako Flavius vykreslil svetu židovskú rebéliu druhého storočia pred Kristom, nemožno nijakým spôsobom spochybníť obrovský význam jeho diela ako celku. I napriek tomu, že v očiach svojich súkmeňovcov zostal len zradcom a jeho vlastný národ nenašiel nadšenie pre jeho dielo, nikdy nezaprel svoju príslušnosť k vyvolenému národu a náboženstvu. A to ani vtedy, keď požíval priazeň cisárov v pohanskom Ríme.

VÝPRAVA ŽIDOV NA POMOC CAESAROVĚ OČAMI IOSEPHA FLAVIA

Peter DZURJANÍK

Peter DZURJANÍK: The Expedition of Jews Organized to Support Caesar with the Eyes of Ioseph Flavius. As far as the Jew expedition organised to help Caesar who was beleaguered in Alexandria in 47 BC is concerned, we have to rely on minimum sources. Also scientific literature has not paid lot of attention to this event so far. Partially responsible for this situation are reserved ancient sources, on the other hand this event was underestimated by researches. Following study points out that this campaign was not only redundant but was also a crucial milestone for further Jewish history.

Keywords: Jews, Caesar, 47 BC, Ioseph Flavius

Výprava Židov na pomoc Caesarovi obklúčenému v Alexandrii v roku 47 pred Kr. nepatrí v súčasnosti k najpreskúmanejším udalostiam v dejinách. Čiastočne za to môže nelichotivá situácia dobových prameňov, na strane druhej sa podceňuje jej význam. V štúdiu sa pokúsím poukázať na to, že toto ťaženie malo nielen svoje opodstatnenie, ale bolo priam kritickým míľnikom pre chod židovských dejín.

Dobové pramene nie sú práve najpestrejšie – účasť Židov v pomocnej výprave dnes nájdeme spomenutú len v XIV. knihe *Židovských starožitností* a I. knihe *Vojny židovskej* Iosepha Flavia. Ten síce uvádza aj ďalších autorov, ktorí o nej písali, no ich diela sa nezachovali a tak poznáme len tie pasáže, ktoré citoval Iosephus Flavius. Vojna alexandrijská, pripisovaná Caesarovi, ale zrejme spísaná jeho dôstojníkom Aulom Hirtiom,¹ sa taktiež zmiňuje o príchode spojencov vedených Mithridatom z Pergamu, ale nič nehovorí o tom, že v jej radoch boli Židia vedení idumejským Antipatom a o tom, akú úlohu zohrali.

---

¹ CONTE, Gian Biagio. *Dejiny rímskej literatury*. Praha : KLP, 2003, s. 224.

V modernej literatúre sa židovskej úlohe pri oslobodzovaní Caesara venoval predovšetkým Luciano Canfora,² no len do tej miery pokiaľ súvisela s osobou Caesara. Nepopisuje dôvody účasti Židov a ani dôsledky, ktoré z jej existencie pre judských Židov vyplynuli. Ostatní autori venujúci sa dejinám Židov sa obmedzujú často len na zmienku, že Židia pomohli Caesarovi v Egypte, ale opäť bez toho, aby sa snažili zasadiť ju do kontextu a skúmať jej dopady. Príkladom môže byť napr. Peter Schäfer.³

Štúdia je rozdelená na štyri celky. V prvom sa snažím priblížiť Caesarovu situáciu v Alexandrii na prelome rokov 48 a 47 pred Kr., čo ho prinútilo požiadať o pomoc, a prečo sa obrátil práve na obyvateľstvo blízkovýchodných území Rímskej ríše. V druhom sa venujem situácii v Judeji, ktorá viedla k tomu, že kráľ a veľkňaz Hyrkanos II. tejto požiadavke vyhovel. Tretí rekonštruuje pomocnú výpravu Židov a jej skutky a napokon posledný hovorí o politických dopadoch, ktoré z nej vyplynuli.

Caesarova situácia v Egypte

Iosephus Flavius sa vo svojich dielach nezmienuje o tom, aké príčiny viedli Gaia Iulia Caesara požiadať o pomoc, ba ani ako sa ocitol v obklúčení v meste Alexandria. Je to dané zameraním a rozsahom ako *Židovských starožitností*, tak aj *Vojny židovskej*. Uvedomenie si Caesarovej pozície je potrebné na to, aby sa dala pochopiť jeho vďaka za úspešné zorganizovanie záchranej výpravy a jej kladný výsledok. Preto je potrebné zhodnotiť Caesarove aktivity v Alexandrii na prelome rokov 48 a 47 pred Kr. Obmedzím sa na stručné zhrnutie faktov a udalostí, ktoré ho donútili o vojenskú pomoc požiadať a čomu musel čeliť, kým pomoc nedorazila.

Prvým dôležitým činiteľom bol nedostatok vojenskej sily, ktorou vojvodca disponoval krátko po príchode do Alexandrie. Je zaznamenané, že mal pod velením len dve légie, osemsto jazdcov a niečo viac ako 10 vojnových lodí. Spolu narátal tritisíc dvesto vojakov.⁴ Vo svojich zápiskoch tento stav zdôvodňoval tým, že viac so sebou zobrať nemohol a to pre vyčerpanosť vojakov z nedávno podstúpených bojov, namáhavých pochodov, a pretože medzi nimi bolo aj množstvo zranených, ktorí nestihli byť nahradení novými odvedencami a potrebovali sa zotaviť.

² CANFORA, Luciano. *Gaius Iulius Caesar : Demokratický diktátor*. Praha : Vyšehrad, 2007, s. 214–221.

³ SCHÄFER, Peter. *Dějiny Židů v antice : Od Alexandra Velikého po arabskou nadvládu*. Praha : Vyšehrad, 2003, s. 84.

⁴ CAESAR. *Commentarii de bello civili III*, 106, 1–2.

Taktiež sa spoliehal na rýchlo sa šíriacu zvest o svojom nedávnom víťazstve nad Pompeiom pri Farsale, ktorá mu otvorila dvere už vo viacerých krajinách. Aj v Egypte mu mala pomôcť odradiť miestne obyvateľstvo a vládu od nepriateľských prejavov voči jeho osobe.⁵ Nízku početnosť armády spomenul aj Cassius Dio.⁶ Ten navyše vysvetlil, prečo Caesar nemohol vyčkať či už na zotavenie svojich mužov alebo na príchod nových jednotiek. Bola tu opodstatnená obava, že by Pompeius získal v Egypte podporu a nové zdroje na pokračovanie vojny.⁷ Ak tomu chcel zabrániť, musel sa vydať na cestu čo najskôr. Ohľadom tohto faktora je dôležitá aj skutočnosť, že Caesar priplával do Egypta v zimnom období,⁸ a teda na plavbu nevhodnom, pretože v tomto čase vial nepriaznivý vietor, ktorý plavidlá často hnal k brehom, kde stroskotali. Počas zimy ustávala plavba nielen pri africkom pobreží, ale prakticky po celom Stredomorí. To samozrejme Rimanom sťažovalo nielen prípadné vyplávanie z Egypta a návrat do Itálie, ale ohrozený bol aj príchod posíl, ktoré by si dali po mori privolať.⁹

Druhým činiteľom, ktorý zároveň nútil Caesara čo najrýchlejšie povolať posily, bol nepriateľský postoj domáceho obyvateľstva podnecovaný predstaviteľmi egyptského štátu. Prakticky už po prístátí v Alexandrii vypukli prvé prejavy nevôle a potýčky, ktoré mali za následok nemálo mŕtvych.¹⁰ Viaceré zložky domácich boli pobúrené požiadavkou Rimanov o zaplatenie dlhu ešte po predchádzajúcom panovníkovi a to aj napriek tomu, že Caesar jeho značnú časť odpustil a požadoval len zaplatenie poslednej splátky. Navyše museli živiť rímsku armádu a starať sa o jej potreby.

Po vypuknutí otvoreného nepriateľstva medzi Rimanmi a vládou ptolemaiovského štátu sa do radov egyptského vojska hlásili aj tzv. „milites Gabiniani“, čo boli rímski vojaci, ktorých do Egypta priviedol ešte v roku 55 pred Kr. Aulus Gabinus, v tom čase správca Sýrie, za účelom znovunastolenia Ptolemaia XII., zvaného Auletes, na trón. Tí sa totiž už vďaka manželským zväzkom plne začlenili do egyptskej spoločnosti. Navyše ich bývalý vodca Aulus Gabinus bol „Pompeiov človek“, a ako vojaci slúžiaci kedysi v rímskej armáde poznali stratégiu rímskych vojsk. Caesar túto skupinu vojakov dokonca označil za jadro nepriateľského vojska, ktoré rátať dvadsaťtisíc pešiakov. Popri nich tu bolo aj dvetisíc jazdcov.¹¹

⁵ CAESAR, ref. 4, III, 106, 3–4.

⁶ CASSIUS DIO. *Historia Romana*, XLII, 35, 3.

⁷ CASSIUS DIO, ref. 6, XLII, 7, 1.

⁸ Canfora datuje Caesarov príchod na 2. október roku 48 pred Kr. In CANFORA, ref. 2, s. 401.

⁹ CAESAR, ref. 4, III, 107, 1. SÜETONIUS. *Divus Iulius* 35, 1.

¹⁰ CAESAR, ref. 4, III, 106, 5.

¹¹ CAESAR, ref. 4, III, 110, 2.

Trefou a poslednou výraznou okolnosťou určujúcou Caesarovo postavenie, bola veľkosť územia, ktoré mal pod kontrolou a v ktorom mohol operovať. Po prvom útoku Egyptanov ostala Caesarovi v Alexandrii v rukách len štvrt Brucheion, v ktorej sa nachádzal rozľahlý palácový komplex, divadlo a prístup k prístavu. Lode, ktoré tam boli ukotvené, však musel dať zapáliť, aby sa ich nezmocnili nepriatelia.¹² Rimania sa tak ocitli v situácii, keď boli nielen uzatvorení v úzkom priestore, ale aj bez potrebných pravidelných zásob jedla či vody.¹³ Egyptanom sa naviac podarilo odstaviť prívod pitnej vody do Brucheionu a namiesto nej do kanálov prečerpávali slanú morskú vodu.¹⁴ Caesarovi sa však v rýchlom čase podarilo nájsť náhradný zdroj vody a taktiež zažehnať zmätky prepukajúce vo vlastnej armáde.¹⁵ No aj tak bola jeho situácia kritická.

K tomu treba pripočítať vnútornú situáciu v ríši. Pompeius bol síce mŕtvy, ale jeho stúpenci stále organizovali odpor voči Caesarovej strane. Panstvo Rimanov na Blízkom východe kolabovalo, pretože klientský systém s Rómom tu vybudoval práve Pompeius a jednotliví vládcovia boli považovaní za jeho klientov. Tí sa teraz cítili dezorientovaní situáciou medzi oboma táborami a nebolo jasné ku komu sa nakoniec pridajú. Útokom na ázijské územia hrozili aj Parti a Farnakes, syn Mithridata Eupatora. Vo Farnakovom prípade sa táto obava skutočne naplnila. V momente, keď sa dozvedel, že Caesar je obkľúčený a volá po vojenskej pomoci, vyrazil na okamžitú výpravu proti rímskym silám v Sýrii vedených Gnaeom Domitiom Calvinom a po bitke pri arménskom Nikopolí si tak podmanil značnú časť územia, ktoré predtým patrilo jeho otcovi.¹⁶

Caesarovi neostávalo nič iné, len obrátiť sa so žiadosťou o pomoc na krajiny a mestá, ktoré ju boli schopné zabezpečiť čo najrýchlejšie (Rodos, Kréta, Kilíkiá, Sýria či oblasť Palestíny). Mali dodať nielen vojakov, ale aj lode, zbrane a prepotrebné potraviny.¹⁷ Tieto posolstvá zveril ľuďom, ktorí u neho požívali vysokú dôveru a vyznali sa v pomeroch daných krajín. Vidieť to aj pri osobe, ktorá bola vybraná na zorganizovanie expedície v oblasti Sýrie a Kilíkie a k jej následnému vojenskému veleniu. Bol ňou Mithridates z Pergamu, významný podporovateľ Caesara a znalec záležitostí maloázijských a sýrskych krajín. Taktiež patrila medzi schopných veliteľov a u Caesara bol rátaný k najbližším spojencom ako po politickej, tak aj po vojenskej stránke.¹⁸ Kedy presne bol Mithridates

¹² CAESAR, ref. 4, III, 112, 8; 111, 2–6. PLUTARCHOS, Caesar, 49, 3. CASSIUS DIO, ref. 6, XLII, 38, 2.

¹³ CAESAR, Bellum Alexandrinum, 1. PLUTARCHOS, ref. 12, 48, 4.

¹⁴ CAESAR, ref. 13, 5–7.

¹⁵ Túto situáciu – a jej súvis s výpravou – bližšie rozoberám v ďalšej časti textu.

¹⁶ CAESAR, ref. 13, 38–41. APPIANOS, Bella civilia II, 91. CASSIUS DIO, ref. 6, XLII, 46, 2–3. PLUTARCHOS, ref. 12, 50, 1,

¹⁷ CAESAR, ref. 13, 1.

¹⁸ CAESAR, ref. 13, 26.

Caesarom vyslaný do týchto oblastí nevieme, spomína sa len, že to bolo v začiatkoch vojny a Canfora túto udalosť spája s dátumom boja o alexandrijský prístav, čo bolo 11. novembra 48 pred Kr.¹⁹

Caesarovo postavenie sa neustále zhoršovalo a bol nútený podniknúť rad opatrení, aby vydržal až kým mu pomocné jednotky nedorazia na pomoc. Najskôr sa pokúsil dobyť ostrov Faros, ktorý držali v rukách Egyptania a bránili Rimanom v zásobovaní a príchode vojenských síl. Bleskovou akciou sa mu podarilo zmocniť sa ostrova a zanechať tu vojenskú posádku.²⁰ Ďalej dal popraviť vrchného správcu Pothina, ktorý proti nemu intrigoval a štvál proti nemu egyptskú armádu a obyvateľstvo.²¹ Egyptania sa však odmietli zmieriť so stratou Faru a 6. januára 47 pred Kr.²² zviedli o prístup do prístavu námornú bitku.

Zrážka oboch flotíl priniesla jasné víťazstvo Rimanom. Všetky ich plavidlá zostali neporušené, zatiaľ čo nepriatelia o viaceré prišli a museli sa zachrániť útekou. Caesar sa tento moment rozhodol využiť a zaútočil aj na Faros a umelý násyp, zvaný Heptastadion, spájajúci ho s pevninou. Náhlým útokom ich chcel definitívne získať pod svoju kontrolu. Tento stret však bol oveľa tvrdsí než námorná bitka a zmienku o nej nevynecháva takmer žiaden antický dejepisec venujúci sa Caesarovi.²³ Len počet utopených legionárov sa odhadol na štyristo osôb a približne rovnaký počet obetí bol z radov námorníkov a veslárov. Posádky potopených lodí sa snažili zachrániť sa na blízkych plavidlách, ale tým len spôsobili, že sa potápali aj tie. Rovnaký osud postihol aj čln s Caesarom na palube a tak sa sám musel zachraňovať plávaním do bezpečia. Sťažoval mu to najmä odev, ktorý nielen vsiakol vodu a ťahal ho ku dnu, ale svojou výraznou purpurovou farbou upozorňoval Egyptanov na svojho majiteľa. V tomto momente bol Iulius Caesar asi najbližšie smrti a vyviaznuť sa mu podarilo s „odretými ušami“.

Záverom zhrniem poznatky o Caesarovej aktivite v Egypte v súvisе s Mithridatovou výpravou. Iulius Caesar od oboznámenia sa s aktuálnym stavom vecí vedel, že tunajšia situácia si vyžaduje urýchlené riešenie a ak ju má vybaviť k svojej spokojnosti, tak bude potrebovať omnoho väčšie vojenské sily, než aké mal v danú chvíľu k dispozícii. Väčšinu tromfov mali v rukách domáci hodnostári, ktorí boli proti Caesarovej prítomnosti v krajine a jeho zasahovaniu do vnútroštátnych záležitostí helenistickej monarchie – či už to bolo domáce

---

¹⁹ CANFORA, ref. 2, s. 402.

²⁰ CAESAR, ref. 4, III, 112, 5–6.

²¹ CAESAR, ref. 4, III, 108, 2–3; 112, 12.

²² Podľa datovania použitého u Canforu. In CANFORA, ref. 2, s. 403.

²³ CAESAR, ref. 13, 17–21. SUETONIUS, Divus Iulius, 64. PLUTARCHOS, ref. 12, 49, 4. CASSIUS DIO, ref. 6, XLII, 40, 3–5.

prostredie, početná prevaha alebo dostatok ľudských, materiálnych a finančných zdrojov na vedenie vojny.

Caesarovou úlohou bolo preto získať a udržať si v Alexandrii také postavenie, aby sa bol schopný účelne brániť, kým táto pomoc nedorazí. Na kalkulovaní s posilami stál celý plán riešenia vzniknutej situácie. Bol si vedomý, že sa bude musieť udržať dlhú dobu, pretože príprava výpravy takýchto rozmerov bude vyžadovať značný čas a tak si musel zabezpečiť také zdroje, aby jeho armáda vydržala bojovať do príchodu sviežich síl. Caesarovo postavenie bolo také závažné, že ak by nedorazila plánovaná pomoc načas, tak by bol jeho život skutočne vážne ohrozený. Dostal sa do životunebezpečných situácií minimálne dvakrát – keď ho prepadli Egypťania počas záchranej misie na pomoc XXXVII. légii²⁴ a počas bojov o ostrov Faros – a hoci sa jeho postavenie krátko pred Mithridatovým príchodom zlepšilo, bolo len otázkou času, kedy by obdobná situácia nastala opäť. Ako to bolo s Caesarovou možnosťou opustiť Egypt v prípade núdze? Cesta z Alexandrie po mori bola voľná po väčšinu času, ale aj tak si nemohol dovoliť odísť s celou svojou armádou. Mohol rátať len s možnosťou, že v prípade vážnej a neodvratiteľnej hrozby môže utiecť len s obmedzeným počtom mužov a väčšinu z nich by musel ponechať v Egypte svojmu osudu. Ak by taká situácia nastala, tak by sa vážne otriasla rímska autorita nad celou východnou polovicou ríše – a to v čase, keď sa očakával útok Partov! Tým sa potreba úspešnosti Mithridatovej misie ukazuje ako o to závažnejšia.

Hyrkanove a Antipatrove dôvody pre poskytnutie pomoci Caesarovi

Židom v čase organizovania výpravy Mithridatom z Pergamu vládol veľkňaz Hyrkanos II. a jeho najväčší podporovateľ Antipater z Idumeje. Patrili medzi Pompeiových klientov a zrejme nebolo jednoduché rozhodnúť sa či Mithridatovej žiadosti vyhovejú. Iosephus Flavius si všimol, že korene odsúhlasenia pomoci Caesarovi siahajú do vzdialenejšej minulosti než boli roky 48 – 47 pred Kr. a súviseli s dynastickými spormi v Hasmoneovskej dynastii. Čitateľovi tak predostrel vlastný pohľad na túto akciu ako na vyvrcholenie dlhodobého procesu, ktorý začal v čase prvého nástupu Hyrkana II. na trón po smrti jeho matky Salome Alexandry z pozície práva prvorodeného.

Ešte za života matky však proti nej povstal Hyrkanov brat Aristobulos. Získal si širokú podporu významných činiteľov celej krajiny a podarilo sa mu zhromaždiť schopnú armádu. S jej pomocou sa mu podarilo za niečo viac ako

---

²⁴ CAESAR, ref. 13, 9–11. PLUTARCHOS. ref. 12, 49, 3.

pätnásť dní zmocniť sa dvadsaťdva strategických pevností Judeje.²⁵ Datovanie kráľovninho úmrtia, a teda aj nástup Hyrkana, zaznamenal Iosephus zmätočne. Hneď na začiatku štrnástej knihy uviedol, že sa tak stalo za konzulátu Quinta Hortensia a Quinta Caecilia Metella, ktorý vykonávali roku 69 pred Kr.²⁶ Avšak po preskúmaní iného miesta o niečo ďalej čitateľ zisťuje, že autor píše, že Aristobulos vládol tri roky a šesť mesiacov, čo zasa poukazuje na rok 67 pred Kr.²⁷ Začalo tak dlhé obdobie, trvajúce tridsať rokov, počas ktorého Hyrkanos a Aristobulova vetva rodu súperili o prvé miesto v štáte. Táto doba sa dá rozdeliť na tri etapy vyznačujúce sa určitými špecifikami,

1. Obdobie rokov 69/67 – 63 pred Kr. Aristobulovi sa krátko po smrti matky podarilo zvrhnúť Hyrkana a sústrediť všetku moc do vlastných rúk. Hyrkanos musel na verejnosti odprisahať, že sa vzdáva úradu veľkňaza a titulu kráľa v Aristobulov prospech a ďalej už do verejných záležitostí zasahovať nebude. Takýmto spôsobom si zachránil život.²⁸ Hyrkanovi sa vďaka pomoci Idumejčana Antipatra podarilo vytvoriť opozičnú skupinu, ktorá sa snažila zvrátiť nové pomery v krajine aj za podpory zo strany nežidovských síl.²⁹ V tejto etape zohrávala úlohu aj Rímska ríša, ktorú reprezentovali najmä veliteľ Pompeius a jeho kvestor Scaurus.³⁰

Rím zohral predovšetkým úlohu nezúčastnenej strany a arbitra, ktorý rozhodoval o tom, ktorá skupina má oprávnený nárok na trón. Obaja konkurenti sa uchádzali o podporu Ríma a boli ochotní vynaložiť všemožné úsilie, aby sa im to podarilo. Preto je táto etapa charakteristická aj veľkou korupciou zainteresovaných rímskych exponentov.³¹ Tí sa mierne priklonili k mladšiemu Aristobulovi. Scaurus ani Pompeius sa nesnažili vyriešiť situáciu definitívne. Obaja boli zahľtení inými problémami a navyiac im nevyjasnená situácia v Judeji dávala priestor na neskoršie zasahovanie do vnútorných záležitostí štátu. Aristobulos bol síce potvrdený v pozícii kráľa a veľkňaza, ale Rimania odmietali akékoľvek likvidačné kroky proti Hyrkanovi a jeho stúpencom, hoci sa o ne Aristobulos neustále pokúšal.³²

2. Obdobie rokov 63 – 47 pred Kr. Pompeius sa pre neustále problémy s Aristobulom a jeho prívržencami rozhodol preniesť svoju podporu na Hyrkana a Antipatra. Do opozície tak prešiel Aristobulos a jeho dvaja synovia Alexander a Antigonos, ktorí v odboji pokračovali aj po definitívnej zmene rímskeho

²⁵ IOSEPHUS FLAVIUS. *Antiquitates Iudaicae*, XIII, 16, 5 § 427.

²⁶ FLAVIUS, ref. 25, 1, 2 § 4.

²⁷ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 6, 2 § 97.

²⁸ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 1, 2 § 4–7. FLAVIUS, *Bellum Iudaeum I*, 6, 120–122.

²⁹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 2–3 § 11–12; 16–20.

³⁰ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 2, 3; 3, 1 § 29; 34.

³¹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 2, 3; 3, 1 § 30–32; 34–36.

³² FLAVIUS, ref. 25, XIV, 2, 3 § 33.

postoja (roky 57, 56 a 55 pred Kr.). Aristobulos sa do nepriazne Rimanov dostal nerešpektovaním Pompeiových inštrukcií,³³ čím ohrozil Pompeiove strategické plány v oblasti a neskôr nedokázal kontrolovať vlastných stúpcov, ktorí podnikli kroky v konečnom dôsledku škodiace Aristobulovým záujmom. Vyvrcholilo to tým, že napriek Aristobulovmu záväzku odmietli Pompeiovi vydať Jeruzalem a Pompeius ho musel dobýjať, čo ho len zdržiavalo od iných, akútnejších záležitostí.³⁴ Rok 63 pred Kr. preto znamenal aj začiatok procesu začleňovania Judeje do sústavy rímskych provincií a zmenu dovtedajšieho systému vládnutia.

Po spomenutých povstaniach sa Hyrkanovi a Antipatrovi podarilo stabilizovať svoje postavenie, za ktoré boli zaviazaní Pompeiovi a jemu blízkym osobám, a tým sa začlenili do jeho širokej klientely. Rovnako to chápal sám Caesar a keď uvažoval nad tým, ako si vo východnej polovici impéria vytvorí oporné body, rátal, že bude musieť pohnúť aj pomermi v Judeji. Hyrkana aj Antipatra považoval za verných stúpcov Pompeia a preto sa zameral na Aristobula, ktorý v tom čase žil v Ríme ako väzeň. Potom čo Pompeius s viacerými senátormi ušiel z Itálie, oslobodil Aristobula a dal mu velenie nad dvoma légiami(!), aby s nimi vytiahol do Sýrie, zmocnil sa svojho bývalého panstva a pripravil tu pôdu na neskoršie Caesarove rokovania o novom usporiadaní v tomto priestore. Celý plán však veľmi rýchlo padol, keď pompeiovcí otrávil Aristobula ešte v Ríme a Alexander bol v Antiochii popravovaný za svoje predchádzajúce výčiny proti Rimanom. Aj v tomto čine „mal prsty“ Pompeius, pretože ten ho dal odstrániť prostredníctvom svojho svokra Quinta Caecilia Metella Scipiona.³⁵

3. Obdobie rokov 47 – 37 pred Kr. Ani po Aristobulovej smrti a opätovnom potvrdení Hyrkana Caesarom za vodcu Židov boje o moc neutíchli. V tejto fáze sa do konfliktu primiešala aj Partská ríša a súboj Aristobulos-Hyrkanos sa presunul na generáciu ich potomkov, resp. nástupcov, Antigona (syn Aristobula) a Heroda (syn Antipatra, ktorý stál za Hyrkanom). V rokoch 40 – 37 pred Kr. sa Antigonovi podarilo Judeu ovládnuť a Hyrkana zohavením odstrániť aj z postu veľkňaza, pretože podľa židovských náboženských predpisov mohol túto hodnosť zastávať len človek fyzicky úplne v poriadku. Nesmel mať amputovanú žiadnu časť tela ani ju mať zdegenerovanú.³⁶ Podarilo sa mu zajať aj Herodovho brata Fasaela (ktorý vo väzení spáchal samovraždu).³⁷ Herodovi sa podarilo utiecť do Ríma a s pomocou Marca Antonia poraziť ako Partov, tak aj samého

³³ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 3, 3 § 46–47.

³⁴ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 4, 1–4 § 55–72.

³⁵ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 7, 4 § 123–125.

³⁶ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 13, 10 § 366.

³⁷ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 13, 10 § 367–369.

Antigona, ktorý sa stal Antoniovým väzňom. Marcus Antonius si plánoval Antigona ponechať, aby ho neskôr mohol viesť vo svojom triumfálnom sprievode, ale keď videl, že ten je stále medzi Židmi populárny a žiadajú si ho za kráľa viac ako Heroda, rozhodol sa ho v Antiochii popraviť.³⁸ Bolo to po prvýkrát, čo Rimania vyniesli rozsudok smrti nad kráľom.³⁹

Po prvotnej analýze by sa mohlo zdať, že tento konflikt nebol nič viac, než boj o moc medzi pár jednotlivcami, ktorých podporovali početné tábory priaznivcov. Ale skutočne išlo len o to, kto bude kráľom a veľkňazom Židov? Tento zápas trval predsa 30 rokov a pokračoval aj po tom, čo jeho hlavní protagonisti (Hyrkanos a Aristobulos) zahynuli. Muselo ísť o oveľa hlbšie príčiny, ktoré rozbúrili krajinu takýmto spôsobom. Schäffer upozorňuje na to, že v pozadí opisu udalostí, ktoré zaznamenal Iosephus Flavius, sa črtá ako zdroj problémov náboženská a ideologická príčina.

Za Hyrkana I. (135/134 – 104 pred Kr.) sa začali prejavovať prvé obrysy vážnej opozície pre rod Hasmoneovcov. Boli ňou členovia nového náboženského prúdu farizejov, ktorí kritizovali príklon židovského veľkňazského rodu k ideálom helenizmu. Idea, že veľkňaz je len správcom ľudu, ale jeho skutočným pánom je boh, začala u posledných Hasmoneovcov upadať a namiesto toho začali siahäť po titule kráľ so všetkými aspektmi, ktoré z toho titulu v helenistickom svete vyplývali. Práve farizeji na tento odklon od náboženského chápania úlohy vodcu upozorňovali a kritizovali aristokraciu a saducejov za to, že sa tomu nebránia. Obraz hasmoneovského a pohanského panovníka sa z ich uhla pohľadu začal prekrývať a tomu sa snažili všemožne zabrániť.⁴⁰ Za Alexandra Iannaia (103 – 76 pred Kr.) mali farizeji už takú politickú silu, že sa ich kráľ rozhodol prenasledovať a týmto jeho represáliám podľahlo mnoho tisíc farizejov⁴¹ a viedlo to aj k šesťročnej občianskej vojne.⁴²

Salome Alexandra razila opačnú politiku a poskytla farizejom širokú možnosť seberealizácie.⁴³ Nastal opačný extrém, keď sa moci v štáte chopili farizeji a začali sa mstiť na svojich odporcoch. Jej syn Hyrkanos, ktorý sa stal veľkňazom, bol taktiež stúpencom farizejov, čo ešte viac vyhocovalo pomery medzi momentálne protežovanými farizejmi a vplyv strácajúcimi saducejmi. Tí si na svoje čelo zvolili Aristobula, mladšieho syna kráľovnej Alexandry, a aj s jeho pomocou sa situácia čiastočne stabilizovala a výstrelky farizejov sa už

³⁸ FLAVIUS, ref. 25, XV, 1, 1 § 9–10.

³⁹ SCHÄFFER, ref. 3, s. 88.

⁴⁰ SCHÄFFER, ref. 3, s. 73–76.

⁴¹ FLAVIUS, ref. 25, XIII, 13, 5 § 372–373.

⁴² FLAVIUS, ref. 25, XIII, 13, 5 § 376.

⁴³ FLAVIUS, ref. 25, XIII, 15, 5 § 403.

viac verejne netolerovali.⁴⁴ Práve s pomocou saducejov začal Aristobulos občiansku vojnu proti matke, ktorá bola na smrteľnej posteli, a jej nástupcovi Hyrkanovi.

Zrážka medzi Aristobulom a Hyrkanom tak nebola len bojom o to, kto je z nich vhodnejší na vladársky a veľkňazský stolec. Išlo aj o boj dvoch svetonázorových prúdov a o to, aké miesto má v spoločnosti panovník a čo si z tohto titulu môže dovoliť. Ako stúpál vplyv Antipatra a do politiky sa začali dostávať aj jeho synovia (najmä Herodes), o to menej stúpcov Hyrkanovi zostávalo, pretože práve Antipater a Herodes začali stelesňovať tie idey, ktoré vyznával Aristobulos. Schäffer dokonca nazval iróniou osudu, že Hyrkan a farizeji pomáhali k vzostupu rodine, ktorá stelesnila vrcholnú podobu helenistickej vlády v Palestíne.⁴⁵

Iosephus Flavius venoval tomuto internému bratskému boju o trón celú štrnástu knihu *Židovských starožitností* a úlohu židovskej výpravy stavia do svetla jedného z mnohých prostriedkov boja o vládu nad Židmi medzi týmito dvoma bojujúcimi stranami. Dôraz dával na boj medzi Aristobulom a Hyrkanom ako jednotlivcami. Vzťahy medzi saducejmi a farizejmi nerozoberal. V tejto pasáži sa dá nájsť len jediná zmienka, ktorá naznačuje, že v záležitosti išlo o hlbší ideový konflikt. Nachádza sa v pasáži, kde k Pompeiovi prišli tri delegácie, ktoré požadovali, aby rozhodol vo veciach správy Judeje podľa ich predstáv. Prvé dve zastupovali Hyrkana a Aristobula, tretiu tvorila delegácia bližšie nešpecifikovaných predstaviteľov židovského národa, z ktorých názorov sa však dá usudzovať, že pravdepodobne išlo o farizejov.⁴⁶ Táto zmienka je zaujímavá najmä z pohľadu jej ojedinelosti. Iosephus sa v rámci témy sporov medzi Aristobulom a Hyrkanom už viac nezmienal o tejto skupine, či o ich prípadných ďalších aktivitách. Vo *Vojne židovskej* existencia tretieho posolstva k Pompeiovi úplne absentuje.

Z popisu Iosepha Flavia, týkajúceho sa dôvodov, ktoré nútili Hyrkana a Antipatra pomôcť Caesarovi vyplýva, že ich hlavnou motiváciou bola snaha presvedčiť Caesara o svojej oddanosti Rímu a rehabilitovať sa v jeho očiach. To, že proti nim chcel Caesar roku 49 pred Kr. zorganizovať výpravu na čele s Aristobulom a Alexandrom, len povzbudzovalo oboch mužov k tomu, aby sa v prospech Caesara angažovali čo najhorlivejšie a najrýchlejšie. Situáciu mali uľahčenú aspoň v tom zmysle, že sa nemuseli rozhodovať medzi podporou Pompeia a Caesara, keďže Pompeius bol už mŕtvy. Pompeiovi prívrženci boli síce stále mocní a mali dostatok zdrojov, aby sa mohli Caesarovi postaviť, ale

⁴⁴ SCHÄFFER, ref. 3, s. 79.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 3, 2 § 41.

z ich pohľadu bolo jasné, že ak Iulius Caesar v Alexandrii uspeje, tak okamžite bude riešiť situáciu bývalých Pompeiových klientov na Východe. V danom okamihu sa jeho reakcie ani postoje nedali predvídať. Keď prišiel do Sýrie Mithridates z Pergamu a začal vyzývať na poskytnutie pomoci Caesarovi, tak práve Hyrkanos a Antipater boli tými, kto si uvedomovali, že svojou aktivitou môžu stiahnuť nôž, ktorý mali na krku. Žiaden iný vládca v oblasti Sýrie a Palestíny sa nemusel Caesara obávať tak, ako oni dvaja, pretože vedeli, že Caesar sa ich už raz pokúšal odstrániť a nahradiť inými. A aj keď už boli Aristobulos a Alexander mŕtvi, tak Caesar mal stále po ruke Antigona, ktorý v minulosti dokázal, že je schopný viesť armádu a môže sa spoľahnúť na značnú skupinu podporovateľov v Judeji.

Priebeh výpravy očami Iosepha Flavia

Iosephus Flavius považoval Antipatra Idumejského za človeka neustále aktívneho a tvoriaceho. Bol to práve on, kto sa otvorene postavil za posolstvo Mithridata z Pergamu a spolu s ním presviedčal ostatných vládcov a úradníkov Sýrie a okolia, aby podporili Caesara, čo napokon slávil úspech a získal konečnú podporu Nabatejcov, sýrskych kniežat a taktiež podporu takmer všetkých sýrskych miest (!).⁴⁷ Táto informácia je o to cennejšia, že ju neuvádza žiaden z ďalších autorov, ktorých diela sa nám dochovali.

Po dohodnutí podmienok sa pomocné oddiely sformovali a Mithridates sa s nimi vydal na cestu do Alexandrie. No výpravu bol nútený zastaviť už v Askalone pred Pelusiom, ktorý bol vstupnou bránou do Egypta, a preto bol Egyptanmi silne opevnený a zabezpečený vojskom.⁴⁸ Tu sa Antipater znova stretol s Mithridatom a priniesol so sebou aj pomocný oddiel zložený zo Židov. Nie je celkom jasné, aká veľká táto podpora bola, pretože sám Iosephus uvádza dva odlišné údaje. Na jednom mieste uvádza počet židovských vojakov o hodnote tritisíc mužov,⁴⁹ avšak neskoršie cituje dekrét vydaný Caesarom, kde sa udáva počet ozbrojencov presne o polovicu menší.⁵⁰ Nech už bol jeho zbor akokoľvek veľký, bol Mithridatovi značnou pomocou. Spoločnými silami opätovne zaútočili na Pelusion, a práve Antipatrovým silám sa podarilo vytvoriť v hradbách pevnosti prielom, ktorým sa vojaci dostali do jej vnútrajška a nepriateľov poraziť.⁵¹

---

⁴⁷ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 1 §128–129. FLAVIUS, ref. 28, I, 9, 187188.

⁴⁸ CAESAR, ref. 13, 26.

⁴⁹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 1 § 128. FLAVIUS, ref. 28, I, 9, 187.

⁵⁰ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 2 § 193.

⁵¹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 1 § 130.

Úloha Antipatra a jeho oddielu sa však čoskoro ešte zvýraznila. Po príchode do Egypta sa vojenská výprava dostala do oblasti, ktorú obývali Židia. Tí boli lojálni egyptskej vláde a s Caesarom nesympatizovali. Rozhodli sa postaviť Mithridatovi a Antipatrovi na odpor a zabrániť im v tom, aby sa mohli pripojiť k Rimanom uväzneným v Alexandrii. Hrozila tak nová konfrontácia, čo by znamenalo, že ak by sa aj Mithridatovi podarilo prebiť, mal by v radoch svojej armády ďalšie straty na životoch a pomoc Caesarovi by sa zasa o niečo scvrkla. Naviac by takéto riešenie popudilo ostatných Židov žijúcich v Egypte – či už v Memfide alebo priamo v Alexandrii, kde mali vyhradenú samostatnú štvrť. Antipater bol poverený s nimi vyjednávať. Výsledok rokovaní sa ukázal pre Mithridata viac ako prekvapivý – nielenže im miestni Židia povolili prejsť cez ich územie a zriekli sa akéhokoľvek nepriateľstva voči nemu, ale dokonca výprave poskytli zásoby a financie.⁵²

Iosephus Flavius pripisuje toto ich rozhodnutie listu, ktorý mal Antipater od židovského vodcu a veľkňaza Hyrkana II. V ňom Hyrkanos vyzýval všetkých Židov, aby Antipatra a ostatných zásobili akýmkoľvek proviantom a materiálom, ktoré práve potrebovali a aby sa usilovali o priateľstvo s Caesarom. Autorita veľkňazského úradu zaúčinkovala a Židia sa podvolili. Okrem toho sa správa o Hyrkanovom liste rozšírila po celom okolí a zakrátko prišla k Mithridatovi výzva aj od Židov z Memfidy, ktorí ho pozývali aj s celým vojskom do svojho mesta. Mithridates tomu s radosťou vyhovel, pretože inak by mu hrozilo, že by sa musel dostať k Alexandrii priamo cez Deltu, alebo by si musel priechod vydobýť násilím. Po príchode vstúpili títo Židia do jeho armády, a tak rozšírili rady tých, ktorí už boli vo vojsku s Antipatom.⁵³ Namiesto zrážok a potýčiek sa pomocná výprava naopak posilnila a tento úspech je Flaviom prisudzovaný práve Antipatrovi a Hyrkanovi a ich diplomatickej činnosti. Z toho je vidieť, ako sa obaja menovaní museli na výpravu pripravovať a dôsledne si napláňovať postup a aktivity, ktoré na nepriateľskom území bude nutné podniknúť.

Tento bezproblémový postup musel pôsobiť aj na Ganymeda, hlavného veliteľa egyptských síl. Ak by sa rozhodol Mithridatovu výpravu ignorovať, mohlo sa rýchlo stať, že by sa zrazu ocitol pod dvojitém útokom – ako zo strany Caesara, tak aj zo strany približujúceho sa Mithridata. A tak sa začalo posledné dejstvo Caesarovho obklúčenia. Ak sa pridržam Canforovej datácie,⁵⁴ tak približne týždeň po tom, ako sa Mithridates a Antipater prebili cez Pelusion, sa obaja dostali do otvoreného boja s regulárnymi jednotkami egyptského vojska. Boli vyslané kráľom Ptolemaiom XIII. a Ganymedom, aby Mithridata zničili

⁵² FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 1 § 131. FLAVIUS, ref. 28, I, 9, 190.

⁵³ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 1 § 132.

⁵⁴ CANFORA, ref. 2, s. 403. Bitku pri Pelusiu datuje do 6. marca 47 pred Kr. a bitku pri „Židovskom tábore“ na 15. marec toho istého roku.

alebo ho aspoň zdržali, kým sa na danú situáciu nestihnú dôkladne pripraviť.⁵⁵ Zatiaľ čo autor spisu *Vojna alexandrijská* miesto zrážky oboch vojsk neuvádza (hovorí len o Delte), Iosephus ho označuje menom Židovský tábor. Obaja autori majú zároveň iný náhľad na priebeh bitky.

Iosephus si samozrejme všimal, aké miesto v tomto boji zaujal Antipater a jeho Židia. Antipater ako človek, ktorý sa osvedčil na poste veliteľa, mal na starosti ľavé krídlo, zatiaľ čo Mithridates viedol do boja pravé krídlo. Mithridates stratil osemsto mužov a pustil sa na útek a víťaziaci nepriateľ sa ho pustil prenasledovať. To využil Antipater, ktorý v tomto čase už na svojom úseku frontu zvíťazil a obrátil sa proti Egypťanom, ktorí zdolali Mithridata. Ani po ich zahnaní na útek neustal, ale dobyl aj ich tábor. Pritom vraj stratil minimum svojich spolubojovníkov. Potom poslal po Mithridata, aby sa vrátil.⁵⁶ Je zaujímavé, že údaj o padlých Židoch sa u Iosepha líši – v *Židovských starožitnostiach* spomína päťdesiat padlých, vo *Vojne židovskej* osemdesiat.⁵⁷ Buď išlo o chybu pri preberaní údajov zo staršej *Vojny židovskej* alebo našiel iný prameň a rozhodol sa použiť údaje z neho. Je však otázne, či to urobil z toho dôvodu, že novší prameň považoval za hodnovernejší alebo len preto, že bol pre Antipatra priaznivejší. Je všeobecne známe, že údaje o padlých sú často prehnané a dajú sa použiť skutočne len orientačne. V každom prípade je zjavné, na čo chcel Iosephus týmito údajmi upozorniť. Celý jeho popis bitky sa sústredil nato, že práve Antipater a jeho jednotky boli elementom, ktorý nielenže prispel k víťazstvu, ale ho aj dosiahol. Hlavný veliteľ Mithridates bol porazený, jeho vojaci rozprášení a zahnaní na útek. Taktiež kládol mimoriadny dôraz na skutočnosť, že keď po neho dal Antipater poslať so správou o víťazstve, našli ho vojaci „značne vzdialeného od bojiska.“⁵⁸ Celé rozprávanie o výprave Židov Iosephus zakončuje Mithridatovou reakciou na výsledok bitky. Caesarovi poslal list, v ktorom presne vykreslil, čo sa odohralo a že o víťazstvo sa prakticky postaral sám Antipater a jemu samému zachránil život pred nepriateľmi, ktorí ho prenasledovali.⁵⁹

Vo *Vojne alexandrijskej* nachádzame odlišný popis.⁶⁰ V prvom rade tu chýba akákoľvek zmienka o Antipatrovi, Hyrkanovi či židovských vojakoch. Je zaujímavé, že medzi etnikami, ktoré Caesar žiadal o podporu sa uvádzajú Nabatejci

---

⁵⁵ CAESAR, ref. 13, 27.

⁵⁶ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 2 § 133–135.

⁵⁷ FLAVIUS, ref 28, I, 9, 191.

⁵⁸ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 2 § 135. Citované podľa prekladu Williama Whistona. In WHISTON, William. *Antiquities of the Jews – Book XIV*. [Online]. [Cit. 8. október 2010].

<http://sacred-texts.com/jud/josephus/ant-14.htm>

⁵⁹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 2 § 133–136. FLAVIUS, ref. 28, I, 9, 192.

⁶⁰ CAESAR, ref. 13, 27.

a ich kráľ Malchos,⁶¹ ale Židia sa nespomínajú v žiadnej súvislosti. Podiel na víťazstve pri Pelusiu pripisuje čisto len Mithridatovi. Taktiež len Mithridatovi pripisuje zásluhy za to, že pri pochode Egyptom získal späť pod Caesarovu správu kraje, ktorými prechádzal.⁶² Nenachádza sa tu ani žiaden katastrofický scenár hroziacej porážky Mithridatovho vojska. Práve naopak, prvý útok Egyptanov je skôr popísaný ako tragédia na nepriateľovej strane. Prvá časť expedičného ptolemaiovského vojska nevyčkala na hlavnú časť armády a sama sa preplavila cez Níl a napadla Mithridata ukrytého v opevnení. Ten podnikol protiútok a len málo chýbalo k tomu, že by ich do posledného pozabíjal. Preživší sa zachránili v rieke a pripojili sa k zvyšku, ktorý už dorazil na bojisko.

Nespomína sa tu ani to, že by sa Mithridatovi podarilo zmocniť nepriateľského tábora. Dokonca to z takéhoto priebehu nevyzerá ani na víťazstvo Mithridatovho vojska, pretože zničil len nepriateľský predvoj. Hlavná časť armády zostala neporušená na opačnom brehu Nílu. Egyptania síce podnikli ešte jeden výpad, ale už sa nedozvedáme ako dopadol. Autor totiž pokračuje tým, že Mithridates píše Caesarovi list so správou, ako sa situácia vyvinula.⁶³ Informovanie Caesara sa teda spomína u oboch autorov, ale kontext je zjavne odlišný. Zatiaľ čo u prvého Mithridates píše o víťazstve a skutkoch Antipatra, u druhého ide len o zhrnutie doterajšieho boja a pravdepodobne v tomto liste aj požiadal Caesara, aby využil situáciu a vyrazil k nemu, čím by sa obe vojská mohli spojiť. V rovnakom čase ako Caesar sa o tejto udalosti dozvedel aj Ptolemaios XIII. so svojim vojenským štáбом a tak sa vydal na pochod proti Mithridatovi, čím uvoľnil obliehanie. Caesar sa bez problémov mohol prebiť z Alexandrie a rovnako sa ponáhlal k Mithridatovi. Chcel sa však vyhnúť ozbrojenému kontaktu s Egyptanmi dovtedy, kým sa nespojí s posilami, a preto smeroval k bojisku inou cestou – Ptolemaios sa plavil po Níle, Caesar po jednom z jeho bočných ramien. Tu je vidieť ďalšia vážna odchýlka v popise udalostí. U Iosepha, sústredeného na Antipatra a Židov, je zavŕšením výpravy bitka pri „Židovskom tábore.“ Naopak vo *Vojne alexandrijskej* ide len o predohru pred omnoho závažnejším stretnutím a to priamo medzi Caesarom a Ptolemaiom (tzv. bitka pri Níle), ktorému venuje oveľa širší priestor ako celému dovtedajšiemu pôsobeniu Mithridatovej výpravy.⁶⁴ V tomto podaní je tak hlavnou postavou Caesar, ktorý dokázal poraziť Egyptanov a svojpomocne sa oslobodiť z obklúčenia, hoci nepriamo sú dané isté zásluhy aj Mithridatovi.

Čo ale ďalší doboví autori sledujúci Caesarove osudy v Egypte? Spomínajú Mithridata a Židov? Plutarchos sa nezmienil o žiadnej pomocnej výprave

---

⁶¹ CAESAR, ref. 13, 1.

⁶² CAESAR, ref. 13, 26.

⁶³ CAESAR, ref. 13, 28.

⁶⁴ CAESAR, ref. 13, 29–31.

a venoval sa len popisu aktivít Caesara v Egypte a vzťahu s Kleopatrou. Ukončenie vojny zmienil iba stručne správou, že krátko nato ako Caesar vydal Egyptanom mladého kráľa, zaútočil na nich a porazil ich.⁶⁵ Iné podrobnosti z bitky neuviedol. Suetonius zaznamenal ešte menej, keď len spomenul, že Caesar v tejto vojne zvíťazil. Konkrétne bitky, ani iné podrobnosti, sa u neho nenachádzajú.⁶⁶ Aj Appianus sa obmedzil len na prehlásenie, že posledná bitka bola vybojovaná na brehoch Nílu a Caesar v nej zvíťazil.⁶⁷

Veľmi podrobne o Caesarovom pobyte v Egypte píše Cassius Dio. Vo svojom diele sa zmienil aj o Mithridatovi a dokonca uvádza fakty, ktoré nenájdeme ani u Iosepha Flavia, ani vo *Vojne alexandrijskej*. Spomenul už blokádu pri Pelusiu, kde sa egyptské sily snažili zabrániť votrelcom vstupu do Egypta. Voľnému priechodu bránili najmä lode. Mithridates na ne podnikol prekvapivý útok zo strany mora aj z Nílu. Takto sa mu podarilo blokádu uvoľniť. Následne zaútočil aj na samotnú pevnosť Pelusion a to ako pechotou, tak aj za pomoci flotily.⁶⁸ Mithridates sa potom objavil v ďalšej bitke s Ptolemaiovými prívržencami. Tento boj lokalizuje u nejakého jazera v blízkosti Nílu a močarísk. Egyptania tu Mithridatove sily porazili a zahnali na útek. Caesar sa obával, že keby im vyrazil na pomoc, nepriatelia by mu mohli nachystať pascu. A tak si pripravil taký plán útoku, aký mu v danej chvíli vyhovoval a za pomoci ľsti Ptolemaia porazil.⁶⁹

Ak porovnáam záznam Cassia Diona s Iosephom Flaviom, tak nachádzam v popise udalostí viacero podobností, ale aj isté odlišnosti. Cassius potvrdil, že Mithridates pri Pelusiu skutočne narazil na blokádu, s ktorou sa musel vysporiadať. Taktiež hovorí aj o Mithridatových problémoch v bitke v Delte. Bližšie miesto stretnutia neurčil, ale aj on tvrdil, že Mithridates bol porazený a musel utiecť. Avšak rovnako ako ostatní doteraz menovaní spisovatelia, nespomenul účasť Židov a nemenoval ani osobu Antipatra. Víťazstvo pri Pelusiu aj porážka v Delte sa pripisuje konkrétne na Mithridatovu osobnú zodpovednosť. Zaznamenaný nie je ani zvrät bitky v Delte, a teda ani dobytie nepriateľského tábora tak, ako nám to podal Iosephus Flavius. Napriek týmto rozporom sa však nedá povedať, že by si Cassius Dio a Iosephus Flavius protirečili. Skôr sa dopĺňajú. Pri opise udalostí z Pelusia sa Cassius Dio zameriava na námorný stret, v ktorom hrá hlavnú úlohu Mithridates a pozemnú operáciu proti pevnosti len spomína, ale bližšie sa jej nevenuje. Naopak Iosephus sa výhradne sústreďuje na Antipatra a jeho úspechy pri dobýjaní

⁶⁵ PLUTARCHOS, ref. 12, 49, 5.

⁶⁶ SÜETONIUS, ref. 9, 35, 1.

⁶⁷ APPIANOS, *Bella civilia* II, 90.

⁶⁸ CASSIUS DIO, ref. 6, XLII, 41, 2–3.

⁶⁹ CASSIUS DIO, ref. 6, XLII, 43.

pevnosti, ale nič nehovorí o tom, že by prebiehali aj nejaké boje na mori. Každý z autorov sa zameril na istú fázu boja, ale ucelenejší pohľad je možné vidieť až pri porovnaní oboch opisov.

Napokon sú tu ešte správy od autorov, ktorých diela sa nezachovali kompletne, resp. sa nezachovali vôbec, ale vo svojom diele ich cituje Iosephus Flavius. Odvoláva sa na Strabona, Hypsikrata a Asinia Polliona. Strabon citujúc Hypsikrata uvádza, že Mithridates privolal Antipatra v čase, keď bol sám v Askalone a v ďalšom pochode mu bránili jednotky v Pelusiu. Počet Antipatrovej armády odhadol Hypsikrates na tritisíc mužov. Taktiež je tu spomenutá Antipatrova aktivita ohľadom získavania kniežat ochotných vojensky podporiť Caesara a že sa na výprave zúčastnil aj sám veľkňaz Hyrka-nos.⁷⁰ Asinius Pollio (citovaný Strabonom) Antipatra menovite nespomenul, ale uviedol, že Mithridata na výprave do Egypta sprevádzal Hyrkanos.⁷¹ K tomu Iosephus cituje ešte Caesarov dekrét z roku 47 pred Kr., kde poukazuje na Hyrkanove zásluhy v čase, keď mu prišiel na pomoc s tisícpäťsto vojakmi a v bojoch preukázal statočnosť.⁷²

Údaje Hypsikrata, Asinia Polliona a najmä samého Caesara potvrdzujú účasť Židov na pomocnej výprave, hoci sa ich prítomnosť nespomína u autora *Vojny alexandrijskej* či Cassia Diona. U Plutarcha či Suetonia sa to dá vysvetliť tým, že centrom ich pozornosti bola predovšetkým osobnosť a život Caesara. Ostatným udalostiam sa venujú okrajovo. Cassia Diona od týchto udalostí oddeľuje najväčší časový úsek a napriek tomu, že sa im venuje pomerne podrobne, je jasné, že nemal k dispozícii žiadny prameň upozorňujúci na prítomnosť Židov vo výprave.

Prečo však nespomína Židov *Vojna alexandrijská*? Jej autor bol prakticky v centre diania a mal všetky potrebné informácie k tomu, aby dokázal reprodukovať priebeh výpravy. Prečo ich teda opomenul? Odpoveďou je cieľ, pre ktorý bola *Vojna alexandrijská* napísaná. Mala osláviť Caesarove skutky a velitelské schopnosti. Caesar mal byť stredobodom všetkých aktivít a skutky ostatných osobností sa dostávali do úzadia, resp. sa spomínali vtedy, keď sa už nedali obísť.

Z prameňov, ktoré spomínajú pomoc Židov však vyplýva ešte jedna dôležitá otázka. Akú úlohu hral v tejto výprave veľkňaz Hyrkanos? Iosephus Flavius dáva zásluhu za vytvorenie židovských jednotiek priamo Antipatrovi a pri opise pochodu a bitiek spomína len jeho osobu. Uvádza tiež, že Caesar po bitke v Delte Antipatra poveril po zvyšok vojny dôležitými akciami, pri ktorých bol

⁷⁰ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 3 § 139.

⁷¹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 3 § 138.

⁷² FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 2 § 192–193.

Antipater dokonca ranený.⁷³ Pri citácii zo spisov rímskych autorov však jasne uviedol, že veľkňaz bol v Egypte osobne prítomný.⁷⁴ Taktiež Caesar vo všetkých svojich dekrétach udeľuje zásluhy menovite Hyrkanovi a – ako som už uviedol – chváli ho aj za statočnosť prejavenu priamo v boji.

Prikláňam sa k verzii, že Hyrkanos ako veľkňaz a vodca Židov si nemohol dovoliť odísť na niekoľkotýždňové vojenské ťaženie. Nenasvedčujú tomu ani osobné vlastnosti a charakter Hyrkana, ktoré nám Iosephus Flavius popisuje.⁷⁵ Ďalší dôkaz Hyrkanovej absencie na výprave vidím v tom, že keď Antipater prehovárал egyptských Židov, aby im nebránili v pochode, a aby im poskytlí nevyhnutný proviant, presviedčal ich Hyrkanovým listom.⁷⁶ Ak by bol veľkňaz spolu s Antipatom v Egypte, tak by pred nich predstúpil osobne. Je jasné, že politicky bola židovská pomoc deklarovaná ako pomoc židovského veľkňaza Hyrkana a Antipater sa ako jeho reprezentant osobou židovského panovníka neustále zaštitoval. Takto boli všetky úspechy, ktoré v bojoch a v diplomacii dosiahol on, pripísané na vrub Hyrkanovi.

Iosephus Flavius nám svojim popisom zanechal dôležité informácie o Mithridatovej výprave. Bez nich by sa nám zachovala len jej skreslená verzia a sama pomocná výprava by stratila význam, ktorý v skutočnosti mala. Jej dopady boli pre všetkých zúčastnených kľúčové. Caesar získal šancu prelomiť obliehanie a vytvoriť si situáciu, v ktorej mohol viesť konfrontáciu so súperom za jemu vyhovujúcich podmienok. Caesar plne chápal význam ako celej výpravy, tak aj aktivity Antipatra a Hyrkana. A tak po tom, ako usporiadal záležitosti v Egypte a ďalšie urgentné potreby, rozhodol sa pomocou dekrétov vyriešiť nielen situáciu Judeje, ale Židov vo všeobecnosti.

Dôsledky výpravy pre Judeu a Židov

Iosephus Flavius venoval skúmaniu prameňov, ktoré sa týkali Caesarových rozhodnutí ohľadom Židov veľkú pozornosť a v *Židovských starožitnostiach* im poskytol priestor v dvoch kapitolách – ôsmej a desiatej. Naproti tomu sa táto dôležitá stať vo *Vojne židovskej* nenachádza. Zrejme v čase jej vydania ešte nemal tieto dokumenty zozbierané.

Autor zaznamenáva potrebu Caesarovho jasného prehlásenia, že Hyrkana potvrdzuje v úrade, aby zamedzil Antigónovým nárokom na veľkňazský stolec a postavenie vodcu Židov. O tom, že jeho obavy z nebezpečenstva, ktoré hrozilo od Aristobulovho syna, boli oprávnené, svedčili udalosti krátko po Caesarovom

⁷³ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 2 § 136.

⁷⁴ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 3 § 138.

⁷⁵ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 1, 3; 9, 2 § 13; 158.

⁷⁶ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 1 § 131–132.

príchode z Egypta. Antigonos ho už čakal a prišiel na schôdzu, kde sa prerokovávali záležitosti Judeje. Antigonos obvinil Antipatra zo závažných prečinov. Pripisoval mu účasť na otrávení jeho otca a na poprave brata Alexandra v Antiochii. Lamentoval nad tým, že teraz sú úklady strojené jemu. Okrem toho vraj Hyrkanos a Antipatros riadia krajinu násilím, hoci po smrti Aristobula mal úrad veľkňaza prejsť na neho.⁷⁷ Vo *Vojne židovskej* sú tieto obvinenia doplnené o ešte vážnejší argument, v ktorom Antigonos tvrdil, že Caesarovi obaja židovskí predáci poskytli pomoc nie z oddanosti, ale zo strachu pre skoršie spory, ktoré s ním mali, a preto, aby sa zbavili následkov svojho priateľstva s Pompeiom.⁷⁸ Týmto posledným tvrdením vystihol skutočné motívy svojich nepriateľov a ohrozil Antipatrove plány.

Antipater však bol na audiencii tiež prítomný a bránil sa práve svojimi skutkami a zásluhami z nedávnej výpravy, kde vraj dostatočne prejavil svoju oddanosť Caesarovi. Za svedka si bral samého Caesara a dokonca došlo k scéne, pri ktorej si Antipater pred rímskym vojvodcom strhol odev, aby ukázal počet svojich rán, ktoré utŕžil pri bojoch.⁷⁹ Poukázal tiež na minulosť Antigona a jeho rodiny, keď vyvolali vzburu proti Gabiniovi a bojovali proti Rimanom. Upozorňoval, že aj teraz, ak by sa dostal k vláde nad Židmi, mohol by nadobudnuté prostriedky využiť proti nemu a Rimanom vôbec.⁸⁰ Po vypočutí oboch strán dal Caesar za pravdu Antipatrovi a Hyrkana potvrdil vo funkcii veľkňaza a Antipatrovi udelil titul „epitropos (prokurátor) Judeje“. K tomu ešte dovolil Hyrkanovi obnoviť jeruzalemské hradby, ktoré boli zničené Pompeiom.⁸¹ Na tomto mieste Iosephus jasne dokazuje, že tieto dobrodenia získali Hyrkanos a Antipater na základe toho, že sa osvedčili za výpravy na jeho záchranu. Caesar mal reálnu možnosť rozhodnúť sa aj pre Antigona, s ktorého rodinou už mal kontakty predtým, ale vybral si súčasných vládarov Židov po argumentoch, v ktorých bol dôraz najmä na ich činnosť v Egypte. Ako ďalej Caesar naložil s Antigonom sa Iosephus nezmieňuje, ale s najväčšou pravdepodobnosťou si ho ponechal v zálohe, keby sa ho Hyrkanos alebo Antipater rozhodli prestať poslúchať a začali by podnikáť kroky, s ktorými by nesúhlasil.

Iulius Caesar naviac svojim rozhodnutím udeliť Hyrkanovi vrchné postavenie v oblasti židovského kultu a Antipatrovi vrchné právomoci v oblasti civilnej a vojenskej správy naznačil, že sa rozhodol pokračovať v politike svojich predchodcov. Už v roku 63 pred Kr., keď Pompeius dobyl Jeruzalem a dosadil do veľkňazského úradu Hyrkana, mu odmietol potvrdiť aj titul kráľa. Judea od

⁷⁷ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 4 § 140.

⁷⁸ FLAVIUS, ref. 28, I, 10, 196.

⁷⁹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 4 § 141. FLAVIUS, ref. 28, I, 10, 197.

⁸⁰ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 4 § 141–142. FLAVIUS, ref. 28, I, 10, 197–198.

⁸¹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 4 § 143–144. FLAVIUS, ref. 28, I, 10, 199.

tej chvíle musela Rímu odvádzať tribút a jej význam v oblasti sa znížil. Viac ako polovicu svojho územia stratila, pretože Pompeius z jej hraníc vyčlenil množstvo miest, ktoré podriadil novovytvorenej provincii Sýria.⁸² To bol samozrejme pre ekonomiku židovského štátu šok, pretože tým prišla o značnú sumu z daní plynúcich každoročne do jeruzalemskej pokladnice. Pompeius tak urobil prvý krok k tomu, aby bola Judea včlenená do rímskeho systému provincií a v tomto smere Pompeiove rozhodnutia chápe aj Iosephus Flavius.⁸³

Gabinus v decentralizácii moci pokračoval. V roku 57 pred Kr., po potlačení Alexandrovej revolty, znova potvrdil Hyrkana ako židovského veľkňaza, ale územie Judeje rozdelil do piatich oblastí a na čelo každej z nich určil zbor zložený z aristokratov, ktorý riešil správne záležitosti (nazývali sa synodoi čiže synedria). Rozhodnutia o najzávažnejších politických otázkach prenechal sebe. Iosephus napísal, že Židia tak boli oslobodení od vlády jednotlivca a nechali sa radi spravovať aristokraciou.⁸⁴

Caesarovo rozhodnutie vyčleniť civilnú a vojenskú správu pre Antipatra a Hyrkanovi ponechať len veľkňazstvo nemenilo správu Judeje, jej princípy mali byť stále zachované. V skutočnosti sa ale Antipater dostal do pozície, v ktorej mohol sústrediť všetku moc do svojich rúk. Najmä ak Hyrkanos bol len jeho figúrkou na šachovnici osobných politických ambícií. Zo správcu Idumeje sa stal faktickým vládcom celej Judeje. K tomu získal Antipater aj rímske občianstvo a oslobodenie od platenia daní. Tieto výhody mu garantoval Caesar už počas krátko sýrskeho pobytu.⁸⁵ Ôsma kapitola spomína ešte ďalšie dva dekréty, jeden o uzatvorení priateľstva a spojenectva s Rimanmi a druhý o poctách, ktoré Hyrkanovi prejavili Aténčania, ale tie sú sem zaradené omylom a vzťahujú sa na obdobie vlády Hyrkana I.⁸⁶

Po Ceasarovom odchode si Antipater zobral na starosť spomínanú obnovu hradieb a upokojuvanie situácie v krajine, kde hrozilo opäť prepuknutie nepokojov. Zdá sa, že Antipatrova neprítomnosť v Judeji počas jeho egyptského dobrodružstva a Hyrkanova neschopnosť vládnuť, podporili opozíciu, ktorá bola namierená proti obom.⁸⁷ Taktiež svojim synom zveril správu istých oblastí štátu. Staršiemu Fasaelovi Jeruzalem a okolie, mladšiemu Herodovi Galileu. Tento krok pobúrili Židov, ktorí sledujúc najmä počínanie Heroda pochopili, že

---

⁸² FLAVIUS, ref. 25, XIV, 4, 5 § 73–74

⁸³ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 4, 5 § 77.

⁸⁴ FLAVIUS, ref. 28, I, 8, 169–170. FLAVIUS, ref. 25 XIV, 5, 4 § 90–91.

⁸⁵ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 3 § 137.

⁸⁶ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 8, 5 § 145–155.

⁸⁷ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 9, 1 § 156–157.

Antipater a jeho rodina už má v krajine prakticky vplyv a právomoci kráľov a to kráľov absolutistických.⁸⁸

Keď sa Caesar vrátil do Ríma (stále išlo o rok 47 pred Kr.), vydal o svojich rozhodnutiach týkajúcich sa Judeje dekrét, ktorý mal byť uložený medzi verejné záznamy Ríma a do židovského archívu. Vyhotovený bol v latinčine aj gréčtine. Je to jeden z najdôležitejších dekrétov tohto druhu a Caesar sa v ňom zmieňuje, že keď bojoval v alexandrijskej vojne, tak medzi tými, ktorí bojovali na jeho strane boli aj Židia, ktorí sa svojim hrdinstvom osvedčili.⁸⁹ V nadväznosti na tieto zásluhy udelil Caesar nasledujúce odmeny. Hyrkanovi a jeho synom dedične daroval tituly etnarcha a veľkňaz Židov a zároveň im priznal štatút spojencov a priateľov rímskeho národa. Čo sa týka práv a privilégií, spájajúcich sa s postom veľkňaza, tak tie boli taktiež potvrdené. Medzi ne patrila aj sudcovská právomoc v interných záležitostiach Židov. Napokon udáva, že Judea nesmie byť využívaná na vyhľadávanie miest vhodných na zimné tábory pre rímske vojská a Židia ani nemusia platiť žiadne financie s tým spojené, čo bolo významné právo.⁹⁰

V ďalšej skupine dekrétov sa spomína nárok Hyrkana a jeho potomkov na príjmy z miest, ktoré mu boli udelené a potvrdzujú sa aj jeho právomoci vyplývajúce z jeho titulu veľkňaza a etnarchu Židov. Zdôrazňuje sa najmä jeho sudcovské právo, keď sa môže zastať nespravodlivo stíhaných Židov. Spomína sa tu aj posolstvo, ktoré má byť vyslané k Hyrkanovi a má s ním prerokovať uzatvorenie spojeneckej a priateľskej zmluvy. Tá má byť uložená v Ríme na Kapitole, v Sidone, Tyre, Askalone a v jeruzalemskom chráme.⁹¹

Nasledujúci zaznamenaný dekrét hovorí len o udelení veľkňazstva pre Hyrkana a jeho deti s tým, že sa potvrdzujú ich privilégiá vyplývajúce z vykonávania tejto funkcie. Spomínajú sa tu aj jeho zásluhy, ktoré vykonal pre prospech senátu a rímskeho ľudu.⁹² Výrazným privilégiom bolo aj to, že sa Judeji odpúšťalo platiť tribút (s výnimkou mesta Joppe, pre ktoré platili osobité podmienky) v čase, keď sa slávil rok sabbathu, čo bol rok, v ktorom sa podľa židovských náboženských predpisov nesmeli siať a ani zberať ovocie zo stromov. Obdobie tohto odpočinku sa oslavovalo každý siedmy rok a v roku nasledujúcom sa stanovovala výška na štvrtinu toho, čo bolo zasiate.⁹³ Výklad tejto správy je sporný. Napr. Schalit sa domnieva, že výška tribútu po roku sabbathu (štvrtina z toho, čo sa zasialo) bola vyšším tribútom, než bol počas bežného obdobia, aby

⁸⁸ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 9, 2–3 § 158; 163–167.

⁸⁹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 2 § 193.

⁹⁰ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 2 § 194–195.

⁹¹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 3 § 196–198.

⁹² FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 4 § 199.

⁹³ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 6 § 202–203.

sa tak vykryl rok, keď sa daň neplatila. Výšku bežného tribútu odhaduje na päťtinu toho, čo sa zasialo.⁹⁴ Naopak Schäffer si myslí, že ide o nesprávnu úvahu a výška uvedeného tribútu v dekréte je daň, ktorá sa vyberala každý rok okrem siedmeho.⁹⁵ Táto daň sa platila v meste Sidon.

Výnimkou v tomto usporiadaní bolo prímorské, a teda prístavné, mesto Joppe. Toto mesto Židia kedysi ovládali, ale Pompeius ho vyňal zo správy židovského štátu.⁹⁶ Caesar ho týmto rozhodnutím znova Židom vrátil a stanovil im zaň špeciálnu daň, ktorá je presne vyčíslená na 20 675 modiov obilia za jeden rok (opäť platí, že za siedmy rok tribút platiť nemuseli).⁹⁷ Keďže jeden modius obsahoval asi 8,7 litrov, tak sa celková výška dane vyšplhala na asi 179 872 a pol litra obilia. Aj tento bod však závisí od spôsobu prekladu sporných paragrafov 202 a 206. Podrobnejšie sa týmto problémom zaoberá Schalit.⁹⁸ V Sidone sa platila aj daň za Joppe.

Dekrét pokračuje nariadením, aby Židia platili veľkňazovi dávky vo výške, v akej sa platili veľkňazom aj v minulosti. V rámci Judeje sa nesmeli ani verbovať do rímskeho vojska, ktoré tu nesmeli ani zimovať, či vyberať si poplatky na tento účel alebo vyžadovať iné kontribúcie. Taktiež sa nesmeli ani siahäť na židovský majetok a rekvirovať ho.⁹⁹ Záverom tohto dekrétu sa udeľujú bližšie nešpecifikované osady a mestá, ktoré Židia kedysi vlastnili. Nachádzali sa v úrodnej Jizreelskej nížine. K tomu sa od územia Sýrie a Fenície odčlenili ďalšie sídla, ktoré sa znova pričlenili k Judeji, ale nie sú menované.¹⁰⁰

Posledným bodom je špeciálne privilégium, ktoré sa venuje židovským diplomatickým misiám. Vyslanci, ktorých pošle veľkňaz do Ríma, majú právo sedieť na zápasoch gladiátorov alebo zvierat vedľa senátorov. Toto právo náležalo aj Hyrkanovi a jeho potomkom. Ak budú chcieť rokovať so senátom, uvedie ich sám diktátor alebo jeho magister equitum. Po prednesení požiadavky dá senát vyhotoviť písomný dekrét s rozhodnutím a ten vyslanci dostanú do desiatich dní od jeho vyhotovenia.¹⁰¹

Z roku 44 pred Kr. pochádza rozhodnutie o tom, že sa Jeruzalemu povoľujú znova vystavať hradby.¹⁰² Iosephus Flavius rozhodnutie v tomto smere spomína v čase, keď bol Caesar v Sýrii, teda v roku 47 pred Kr. Prečo je tu teda posun

⁹⁴ SCHALIT, Abraham. *König Herodes : Der Mann und sein Werk*. Berlin : De Gruyter, 1969, s. 780; 149.

⁹⁵ SCHÄFFER, ref. 3, s. 84; 196.

⁹⁶ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 4, 4 § 76.

⁹⁷ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 6 § 205–206.

⁹⁸ SCHALIT, ref. 94, s. 777–781.

⁹⁹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 6 § 203–205.

¹⁰⁰ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 6 § 207–209.

¹⁰¹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 6 § 210.

¹⁰² FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 5 § 200.

o tri roky? Odpoveďou môže byť zmienka v neskoršie zmieňovanom dekréte, v ktorom sa skrz konzulov hovorí, že Caesar už o veci rozhodol, ale dekrét o tom doteraz nebol uložený v archíve a tak to robia teraz, po jeho smrti.¹⁰³ Je však veľmi problematické určiť, či sa takýto prípad dá vzťahovať aj na toto konkrétne rozhodnutie. Dekrét z roku 44 pred Kr. ešte pokračuje a hovorí o tom, že Židom je dovolené znížiť svoju daňovú povinnosť v roku, ktorý nasleduje po roku odpočinku (sabbath). S výškou stanovenej dane sa nemalo hýbať.¹⁰⁴

Uvedené dekréty sa týkajú priamo Caesara a Judeje. Caesar sa však neobmedzoval vo svojich odmenách len na Židov žijúcich v Judeji. Zaoberal sa aj sťažnosťami Židov z iných oblastí ríše, ktorým sa nedovoľovalo žiť podľa ich náboženských zvykov a predpisov. Špeciálnym listom sa napr. obracia na úradníkov ostrova Paros, ktorí bránili Židom zhromažďovať sa na vlastných bohoslužbách a vyberať príspevky na spoločné obety a slávenie sviatkov. Caesar poukázal na to, že hoci zakázal viacero kultov pre ich výtržnosti počas kultových slávností, Židom povolil sláviť svoj kult aj naďalej, pretože ho nepovažoval za nebezpečný. Prikazuje teda urobiť okamžitú nápravu.¹⁰⁵

Podobné výčitky sa objavujú aj v ďalších citovaných dokumentoch. Vzťahujú sa predovšetkým na mestá Egejského mora a Malej Ázie. V prospech tunajších židovských komunit však nezasahoval len Caesar, ale aj jeho nástupcovia, medzi nimi aj konzuli po Caesarovej smrti v roku 44 pred Kr. – Marcus Antonius a Publius Cornelius Dolabella (ten nastúpil ako konzul *suffectus* po Caesarovi). Tí so židovskými vyslancami uzatvorili zmluvu o priateľstve.¹⁰⁶ Dolabella musel často riešiť aj žiadosti Židov, ktorí boli rímskymi občanmi, aby boli vyňatí z brannej povinnosti. Dolabella vydal viacero nariadení, kde im toto privilegium potvrdzuje. Súviselo to s obmedzeniami, ktoré im ich zákon prikazoval. Počas siedmeho dňa (sabbathu) nesmeli bojovať, jedine v sebaobrane, a ak na nich niekto priamo útočil. Okrem toho bol problém aj v stravovaní vojakov, pretože Židia mali prísne pravidlá ohľadom jedál a vojak na pochode si mohol len ťažko zaobstarať správne pripravené čerstvé jedlo. V tomto smere Dolabella písal Efezanom a v podobných rozhodnutiach ho napodobňovali aj iní. Podľa inštrukcií rímskych úradníkov potom upravovali svoje zákony ostatní. Iosephus uvádza prípady, ktoré sa vyskytli na Déle, v Sardách či na Kose.¹⁰⁷ Nešlo len o záležitosť odpustenia vojenskej služby, ale v týchto rozhodnutiach sa riešili židovské záležitosti vo všeobecnosti. Riešili sa tu ich náboženské potreby, miesta, kde sa mohli schádzať na svoje bohoslužby a súdne procesy, ktoré sa

¹⁰³ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 10 § 221.

¹⁰⁴ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 5 § 201.

¹⁰⁵ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 8 § 213–216.

¹⁰⁶ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 9 § 217–222.

¹⁰⁷ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 14–15 § 231–233.

riadili židovskými zákonmi. Iosephus Flavius uvádza aj mestá Laodikeu, Miletos, Pergamon či Halikarnas¹⁰⁸ a vo všetkých dokumentoch sa už len opakujú záležitosti, o ktorých som sa vyjadril vyššie. Sám autor chcel pôvodne zaznamenať všetky dekréty, ktoré sa mu podarilo nazhromaždiť,¹⁰⁹ sám však uznal, že to nie je ani reálne pre ich počet a ani potrebné, pretože sa opakujú.¹¹⁰

Súbor dokumentov, ktoré sa Iosephovi podarilo nazhromaždiť je skutočne ohromujúci a vidieť z neho, že pokiaľ stála na začiatku tohto procesu výprava Antipatra a Hyrkana so svojimi vlastnými plánmi a cieľmi, tak napokon z nej získali prospech nielen Židia z Judeje, ale aj z ďalších kútov sveta. Preto nie je divu, že po Caesarovej smrti za ním Židia veľmi trúchlili: „*Pri hlbokom štátnom smútku nariekalo vo svojich strediskách aj množstvo cudzincov, vždy po svojom spôsobe, obzvlášť Židia, ktorí ešte niekoľko nocí po sebe idúcich navštevovali žiarovisko.*“¹¹¹

Iosephus Flavius je autor, ktorý vnímal dianie v širších súvislostiach. Pri písaní o Antipatrovej výprave stále sleduje tri hlavné momenty. Prvým z nich je jeho pohľad na danú dobu ako na úpadok moci Hasmoneovcov. V sporoch medzi Aristobulom a Hyrkanom videl príčinu toho, prečo sa vláda prastarého rodu, odvodzujúceho svoj pôvod od Makabejcov, skončila katastrofou, a to vyvraždením celej dynastie po meči. Hyrkanos bol podľa neho osoba nevhodná na vládnutie, ktorá svojou nemohúcnosťou prakticky darovala Herodovi do rúk absolútnu moc. Hyrkanos bol v jeho podaní objektom udalostí, nie ich subjektom. To, že iniciatívu preberá rod Antipatra dosvedčoval aj fakt, že celú organizáciu ťaženia na pomoc Caesarovi naplánoval sám Antipater. Osobne sa výpravy zúčastnil a riskoval počas nej život. Z tohto uhla pohľadu je výprava akýmsi vyvrcholením procesov, ktoré vznikli v čase, keď v hasmoneovskom rode vznikli spory a boj o vládu. Z pohľadu Iosepha Flavia bola pre Antipatra židovská výprava otvorenou bránou vedúcou ku kráľovskej moci, ktorej sa nakoniec zmocnil jeho syn Herodes. Pre Hasmoneovcov to naopak bola vstupná brána do pekiel, okamih, ktorý rozhodol o ich odchode zo scény. Celé toto obdobie, dlhé približne tridsať rokov, je zároveň bojom o budúcnosť, bojom o to akú bude mať podobu funkcia vladára Židov.

Iosephus Flavius nám nepriniesol viac informácií z dobových sporov medzi saducejmi a farizejmi. Ako človek, ktorý prešiel oboma smermi na to mal najlepšie predpoklady. Iosephus však spory medzi náboženskými prúdmi ignoruje

¹⁰⁸ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 20–23 § 241–258.

¹⁰⁹ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 1 § 186.

¹¹⁰ FLAVIUS, ref. 25, XIV, 10, 26 § 265–267.

¹¹¹ SUETONIUS, ref. 9, 84, 5. Citované podľa prekladu Bohumila Rybu In GAJUS SUETONIUS TRANQUILLUS. *Životopisy dvanácti císařů*. Praha : Odeon, 1966, s. 61.

a vníma hektické udalosti len v optike boja dvoch strán dynastie, ktoré sa nakoniec týmto bojom dostanú k vlastnému sebazničeniu.

Druhý výrazný moment v Iosephovom podaní udalostí je pomalé, až nebadané, začleňovanie Judeje do systému rímskej správy. Vďaka tomu, že pomery vo vládnucom rode boli roztrieštené, sa Rimanom darilo preniknúť do tejto oblasti ľahšie. Kroky Pompeia, Gabinia a v neposlednom rade Caesara, len čoraz viac utužovali vzťah medzi Rímom a Jeruzalemom. Aj keď Caesarove dekréty priniesli Judeji určité privilégia, v konečnom dôsledku sa nič nezmenilo. Caesar bol jeden z mála Rimanov otvorenej mysle, bez predsudkov a s prirodzeným nadaním získavať pre svoje zábery ostatných. Práve dekréty, ktoré vydával a ktoré naoko zväčšovali silu a slobodu Judeje, ju ešte viac zväzovali s mocným Rímom. Pritom sa nedá povedať, že by tieto kroky robil Caesar len zo zisťných dôvodov. Z toho, ako túto látku podáva Iosephus Flavius sa zdá, že Caesar bol skutočne Židom zaviazaný a plne si uvedomoval váhu ich pomoci.

Tretí významný moment práce Iosepha Flavia je jeho snaha poukázať, či už Židom, ktorí boli s Rimanmi po dobytí Jeruzalema za židovskej vojny „na nože“ (čo dosvedčuje aj zánik židovského prúdu saducejov, ktorí sa pokúšali o zžitie sa s Rimanmi) alebo Rimanom, s ich predsudkami voči barbarským národom, na spoločné body ich histórie. Iosephus Flavius sa vo svojich dielach vždy chytil akejkolvek zmienky, v ktorej sa potvrdzovalo, že vzťahy medzi Rimanmi a Židmi neboli vždy zlé, ale naopak, sa oba národy od najstarších čias podporovali proti svojim nepriateľom. Rovnako ako kedysi nadviazali Rimania so Židmi spojenectvo a priateľstvo v momente, keď Židia museli bojovať proti Seleukovcom, tak teraz Iosephus vníma v podobnom duchu Antipatrovu výpravu na pomoc Caesarovi. Jeho ideológia, ktorá znela, že Židia a Rimania si môžu vzájomne porozumieť, je cítiť nielen zo XIV. knihy starožitností. Je cítiť v celom jeho diele. A záchrana Caesara bola v tomto zápase silným argumentom, ktorý mohol potvrdiť dokumentmi, ktoré mohol každý vidieť vlastnými očami či už v Ríme na Kapitole alebo aj v jeruzalemskom chráme (ak sa nezničili pri dobýjaní Jeruzalema Titom).

Všetky tieto tri faktory majú spoločný priesečník – židovskú výpravu do Egypta. Stretávajú sa tu všetky dôležité postavy tohto siahodlhého príbehu trvajúceho o čosi viac ako tridsať rokov: Pompeius, Caesar, Hyrkanos, Antipater a ich potomkovia. V jednej epizodickej udalosti sa prejavila pestrá paleta procesov a myšlienok. Práve Iosephus si ich pozorne všímal, aj keď ich všetky vo svojom diele nezaznamenáva.

Na druhej strane si ale Iosephus uvedomil, že obdobie zlepšenia situácie po vydaní dekrétov bolo len krátke a spolu so smrťou Caesara sa Judea dostala presne do rovnakej situácie, v akej bola pred Caesarovým príchodom do Alexan-

drie. Opäť sa rozohrela občianska vojna a ťažko vydobyté privilégia bolo potrebné znova potvrdiť a bolo nutné odhadnúť, kto získa v boji prevahu. A aj keď utíchli boje medzi Octavianom a Antoniom na jednej strane, a Caesarovými vrahmi na strane druhej, už tu bol ďalší konflikt medzi Octavianom a Antoniom. Štátne zriadenie, ktoré upravil Caesar v Judeji, tak bolo po krátkom čase opäť zmenené. Rovnako tak ďalší výdobytok židovskej výpravy sa ukázal ako len dočasný efekt. Hoci Hyrkanos bol potvrdený v úlohe veľkňaza a etnarcha, už za pár rokov ho vystriedal jeho dávny protivník Antigonos.

Čo teda bolo najvýznamnejším posolstvom pomocnej výpravy? Iosephus Flavius za toto najdôležitejšie posolstvo chápe to, že Židia sa svojou akciou jasne prihlásili k Rímu ako najdôležitejšej mocnosti. Pomoc Caesarovi znamenala pomoc samému Rímu, nech už boli pravé zámery Antipatra a Hyrkana akokoľvek vypočítavé a zisťné. Judea účasťou na výprave vsadila svoju reputáciu a vyhrala bank. Škoda, že jeho efekty vyprchali tak rýchlo.

ŠTEFAN II. KOHÁRY – CURRICULUM VITAE ZAUJÍMAVÉHO BAROKOVÉHO ŠLACHTICA

Ján JAKUBEJ

Ján JAKUBEJ: Štefan II. Koháry – Curriculum Vitae of one Interesting Baroque Aristocrat. Štefan II. was born and grew up in castle Čabrad'. His father was killed in battle near Tlmače. Young Štefan studied theology, but after his father death, he decided to continue in father's steps. Although it was at first very difficult for him, he excellently managed new situation. He organized the defense of the castle Filakovo against soldiers of Imrich Tököly, but was defeated and three years of capture followed. During rebellion of František II. Rákoci he endeavoured to achieve peace. Although he had leading positions in the Hungarian Kingdom, he kept in mind indigent and ill people. In older age he abjured all functions and shared his property with charity. He died and was buried in Čabrad'.

Keywords: genealogy, baroque, Štefan II Koháry, Hungarian Kingdom

Obdobie po moháčskej katastrofe ponúkalo takmer nepreberné množstvo možností. Nielen lúpežným rytierom, ale tiež šľachticom snažiacim sa preukázať lojalitu domu Habsburgovcov. K takýmto rodom bezpochyby náležali aj Koháryovci. Vyznačovali sa neochvejnou vernosťou ku korune, odvahou a hlbokou vierou vo svoje ideály, za ktoré viacerí z nich ochotne obetovali aj to najcennejšie, čo dostali od Boha, vlastný život.

Stredoveká genealógia rodu¹ je doposiaľ opradená tajomnom, hoci Samo Tomášik sa prikláňa k názoru,² že Juraj pôsobil okolo roku 1470 ako pohárnik monarchu Mateja I. Huňadyho, zvaného Korvín. Toto tvrdenie však nemá oporu v dobových kronikách.³ Isté je len, že svoje meno odvodili od obce Kohár vo Vesprémskej stolici. V najstaršom období vlastnili usadlosť v Čabradskom

---

¹Podrobný rodokmeň Koháryovcov: [Online]. Dostupné na internete [Cit. 16. februára 2011] <http://genealogy.euweb.cz/hung/kohary.html> v jazyku maďarskom. Za preklad veľmi pekne ďakujem pani Anne Pácovej.

² Píše TOMÁŠIK, Samo. *Pamätihodnosti Muránskeho zámku*. Bratislava : Tatran, 1974.

³ Neuvádza ho napr. ani *Dubnická kronika*, siahajúca až do roku 1479 a ani *Kronika Jána z Turca*, vydaná o deväť rokov neskôr (1488).

Vrbovku.⁴

Imrich Koháry (? – po 1574) – hontiansky šľachtic, pôsobiaci ako kapitán hradu Čabrad a podkapitán Krupiny. V roku 1560 sa oženil s Katarínou Jakoffyovou⁵ a tým získal značný majetok.

Peter Koháry (1564 – 1627) – syn predchádzajúceho. Vyznamenal ako skvelý protiturecký bojovník. Zúčastnil sa na dobýjaní Ostrihomu (1594) a Gyóru (1598).⁶ Za zásluhy získal funkciu kapitána Filakova. Panovníkovi zachoval vernosť v čase Bočkajovho povstania. Počas rokovaní Habsburgovcov s moravskými, sliezskymi a uhorskými stavmi mu bola zverená svätoštefanská koruna, aby ju preniesol od Rudolfa z Prahy do Bratislavy Matejovi II. (1608). Onedlho za vernosť získal titul barón (15. februára 1616). Nakoľko stál po boku mocnára aj pri Betlenovej revolte, stáva sa majiteľom kaštieľa vo Sv. Antone (1622). Čoskoro nato dostal do zálohu panstva Čabrad a Sitno (1622). Kariéru zavŕšil ako hlavný kapitán Nových Zámkov (1623), kráľovský personál (1627) a právoplatný majiteľ spomínanej Čabrade a Sitna (1627). Manželstvo s Barborou Kazyovou Boh požehnal tromi deťmi, Štefanom a dvomi dcérami.

Štefan I. Koháry (pred 1616 – 20. júl 1664) – pokračoval v šľapajach otca. Po jeho smrti ho vychovával poručík Daniel Esterházi.⁷ Slávu získal ako protiturecký obranca pohraničných pevností. Rýchlo postupoval v hodnostiach a vypracoval sa na generála a neskôr dokonca podmaršala. Zachovajúc oddanosť mocnárovi, bojoval proti Jurajovi I. Rákocimu. Odmenou sa mu stala hodnosť

⁴ V prípade hlbšieho záujmu o dejiny sídla viď KUKA, Pavol. *860 rokov obce Čabradský Vrbovok (1135 – 1995)*. Čabradský Vrbovok : Okresný úrad, 1995, 40 s.

⁵ Jakoffyovci odvodzovali svoj pôvod od Hunt–Poznanovcov. Najstarším známym predkom je Jakó (koniec 12. storočia). Sú známi aj jeho súčasníci Móka a Ján. Od nich už možno vystopovať rodokmeň. Vlastnili dedične Hrachovo a Veľkú Suchú. Posledný mužský potomok rodu, František, slúžil ako prefekt na Muránskom hrade v čase, keď ho spravovala Mária Hommonayová-Drugethová (1625 – 1643). Prebudoval kaštieľ v Hrachove. Skonal v roku 1639. Jeho sestra Katarína sa vydala za Gašpara III. Jánokyo, takisto člena miestnej významnej rodiny. Detailnejšie pozri KOJNOK, Ján. *Hrnčiarska Ves – kronika*. Hrnčiarska Ves : Obecný úrad, 1974, s. 3. O Františkovi sa zmieňuje TOMÁŠIK, Samo. *Pamätihodnosti gemersko-malohontské*. Rimavská Sobota : Miestny odbor Matice slovenskej, 1921. Životopis Márie Drugethovej (1585 – 1643) poskytujú HLODÁK, Pavol. *Šľachtický rod Séčiovcov Mária Séci – Muránska Venuša*. Kalinovo : Keramat, 2008, s. 50–67.

⁶ Pre veľké spustošenie obce Babinec odpustil jej Peter práve v roku 1598 povinnosť odvádzať dávky a robotu, ako sa tvrdí na oficiálnej stránke obce [Online]. Dostupné na internete: <http://www.sk.gov.sk/Babinec.html> [Cit. 16. februára 2011]

⁷ Náš Daniel Esterházi (23. júl 1585 – 1654) pochádzal z galantskej vetvy. Po otcovi Františkovi spravoval tento majetok. Konvertoval na katolicizmus pod vplyvom brata Mikuláša. Vyznamenal sa v bojoch s Turkami a pôsobil aj ako vysoký krajinský hodnostár. Jeho dvaja synovia, Žigmund a Tomáš, padli v bitke pri Vozokanoch 26. augusta 1652. Treba však dôkladne rozlišovať, nositeľov mena Daniel bolo totiž v rode Esterháziovcov viacero.

dedičného kapitána hradu Sečany (1647) i Filakovo (1657) a hontianskeho župana (1661). Keďže sa opäť vyznamenal, panovník ho vymenoval za hlavného kapitána stredoslovenských banských miest (1664). Rozšíril panstvo rodu o Divín, Filakovo, Kecskemét a Rimavskú Seč. Zahynul hrdinskou smrťou v bitke pri Leviciach, kde generál Luis Retuit de Souchés⁸ zdrvivúco porazil

---

⁸ Luis Raduit de Souchés (16. august 1608 La Rochelle – 12. august 1682 Jevišovce) sa narodil v chudobnejšej francúzskej šľachtickej hugenotskej rodine. Vynikal sčítanosťou a vzdelanosťou, no tiež prchkosťou a domýšľavosťou. Okrem toho sa považoval za neomylného. Jeho rodisko sa pokladalo za baštu protestantov v krajine a akýsi „štát v štáte“, preto sa ho kardinál Richelieu (9. september 1585 – 4. december 1642) rozhodol po nástupe k moci (1624) čím skôr zničiť. Vydal teda rozkaz na obľahnutie mesta. Medzi obrancami sa nachádzal tiež mladý Luis. Pevnosť kapitulovala po 33 mesačnom obľehaní (1628). Sklamany vývojom udalostí opustil vlast a vstúpil do švédskej armády. Roku 1635 sa prvýkrát spomína už ako hajtman jedného pluku a o 48 mesiacov (1639) ako plukovník. Po nezhodách s generálom Torstensenom bol uväznený a čakal ho vojenský súd. Napokon sa mu podarilo ujsť a pridral sa na stranu rakúskych Habsburgovcov (1642). Pomohol mu vtedy olomoucký biskup Leopold Viliam. Luis patrilo nepochybne k najtalentovanejším vojvodcom obdobia tridsaťročnej vojny. Už 1. októbra 1642 získal hodnosť plukovníka i vlastný pluk, no ten stráca po roztržke s generálmajorm Krakowom (november 1643). Opäť ho však vybudoval už v júni 1644. Napriek tomu, že nedokázal dobyť Olomouc, preukázal tu nesmiernu odvahu. Keď ho cisár vymenoval za veliteľa Brna (marec 1645), podarilo sa mu udržať ho od 3. mája do 23. augusta, kedy ho obliehal práve švédsky generál Torstenson. Kým on disponoval iba 1475 mužmi (z toho bolo len 426 vojakov), nepriateľ nasadil do akcie až 28 000 chlapov. Za odmenu ho povýšili na generálmajora (27. augusta 1646) a maršala, onedlho dokonca hlavného veliteľa cisárskych vojsk na Morave (9. augusta 1648). Už roku 1646 získal erb, 30 000 zlatých a hodnosť „slobodný pán“. V roku 1647 sa zúčastnil na obľehaní Kremže, Rabensburgu, Falkensteinu a Jihlavy. Po skončení konfliktu ostal až do odchodu Švédov (1650) vrchným komisárom. Za švédsko – poľsko – rakúskej vojny dobyl spolu s Montecuccolim 30. augusta 1657 Krakov. Stal sa generálom – poľným zbrojmajstrom (1658) a dohliadal na celé delostrelectvo. Hoci dobyl Toruň a začal obliehať Štetín, nedokázal vytlačiť Švédov z Pomoranska. Opäť sa prejavila jeho povaha a pohádal sa aj s Montecuccolim. Po vypuknutí vojny s Turkami (1663) bol zatlačený až na územie dnešného Slovenska. Práve vtedy však získal titul kniežata. Podnikol však protiútok, oslobodil Nitru (3. mája 1664), následne Levice (13. júna 1664) a nepriateľa pokoril pri Hronskom Beňadiku (19. júna 1664). Pred bitkou pri Saint Gottharde (1. augusta 1664) dosiahol Montecuccoli Souchésovo odvolanie. Už 10. augusta 1664 mu však vrátili hodnosť plukovníka. Následne ho vymenovali za cisárovho tajného radcu (1665) a plukovníka viedenskej mestskej gardy (1668). V roku 1671 zasahuje pri potlačení Vešelénihho sprisahania. O dva roky nato (1673) vo vojne proti Francúzsku musí spojiť svoje sily s armádou Viliama III. Oranžského. Nepohodnú sa však a tak Luis jedná v bitke pri Seneffe úplne samostatne. Hoci spojenci zvíťazili, stratili až 20 000 mužov (jedná sa o najkrvavejšiu bitku 17. storočia). Za neposlušnosť postavili Souchésa pred vojenský súd, zbavili všetkých hodností a vykázali na majetky, ktoré mu dynastia kedysi v vďačnosti venovala. Rehabilitáciu sa pokúsil neúspešne dosiahnuť iba raz (1676). Získal panstvo Jevišovce, Hostín, Boskovstein a Plaveč. Podnikal, postavil tri hámre a kul železo i vyrábala pumpy pre armádu. Vybudoval takisto aj hostinec, kostol a kúpele. V staršom veku trpel epilepsiou.

osmanskú armádu.

Štefan II. Koháry (11. marec 1649 – 29. marec 1731) sa narodil na hrade Čabrad. Jeho otcom bol Štefan I. a matkou Judita Balassová.⁹ Mal dvoch bratov, Wolfganga (Farkaša)¹⁰ a Jána.¹¹ Študoval na jezuitskom kolégiu v Trnave¹² a teológiu na univerzite vo Viedni, pričom knihy zostali jeho záľubou

---

K tomu sa v posledných rokoch pridružila slepota a demencia. V závete, datovanom 14. augusta 1675 si prial, aby jeho pozostatky uložili v kostole sv. Juraja v Brne, čo sa mu aj splnilo. Oženil sa dvakrát. Najprv s Annou Alžbetou, slobodnou pani z Hofkirchenu splodil Jána Ludovíta (bol choromyseľný a zanechal 4 dcéry), Karola Ludovíta (robil poručníka bratovi, zahynul ako maršal v bitke pri Slankamene 19. augusta 1691) a Annu Dorotu. Ďalšia manželka Anna Salome, grófka z Aspermontu-Reckheimu mu počala syna, ktorý umrel krátko po pôrode a o druhom dieťati sa nevie nič určiť. Syn Karola Ludovíta, Karol Jozef, síce splodil päť detí, no dospelosti sa dožili iba 2 dcéry a tým rod de Souchés vymiera po meči v roku 1695.

⁹ DROPPA, J. – BAHÉRY, Juraj. *Dejiny hradu Muráň*. Pohorelá, 1905, s. 107 sa o nej vyslovujú pochvalne: „*Jeho otec Štefan bol barón, matka ale, Judita Balassa baronessa, jedna učená, vzáštne ale nábožná ženská.*“

¹⁰ *Wolfgang (Farkaš) Koháry* (1650 – 1704) gróf, oženil sa s Ludvíkou Rechbergovou a mali spolu osem detí (Juraja, Jána II., Ignáca, Andreja, Barboru, Evu, Juditu a Sofiu). Začal stavať kaštieľ vo Vyšnom Blhu (1689). Dosiahol hodnosť hontianskeho župana (1694). Preslávil sa ako odporca kuruckého hnutia, pretože sa postavil tak proti Tókölymu ako neskôr proti Rákocimu II. Po vypuknutí jeho rebélie bol prevelený do Chorvátska (1703), tu i umiera.

¹¹ *Ján Koháry* (1657 – 1696) získal titul gróf. Ako odporca kniežata väznený Tókölyho povstalcami na hrade Makovica a v Košiciach (1685). Wolfgang mal až štyroch synov :

I. *Juraj Koháry* (1688 – 1716) vyznamenal sa v bojoch s Turkami. Získal hodnosť kapitána cisárskeho vojska, no mladý padol pri Petrovaradíne.

II. *Ján II. Koháry* (1689 – 1717) takisto chýrny hrdina protitureckých vojen a kapitán cisárskeho vojska. Nádejnú kariéru prerušila smrť pri Belehrade.

III. *Ignác Koháry* (umrel 1719) skonol počas štúdií v Trnave.

IV. *Andrej Jozef Koháry* (1694 – 1757) synovec Štefana II. Za oddanosť domu Habsburgovcov sa vyšvihol na kapitána (1717), plukovníka (1730), generálmajora (1739), poľného maršala a generála jazdectva (1748). Vyzbrojil za 161 120 zl. vlastný pluk. Pôsobil ako hlavný (od 10. marca 1731) a dedičný hontiansky župan (od 1737). Vymenovali ho taktiež za tajného radcu koruny (1741). Oženil sa s dcérou komorského grófa Máriou Teréziou Thavonetovou (1720), s ktorou mal 6 detí (3 synov a 3 dcéry). Získal panstvá Ebenthal a Walterskirchen v dnešnom Rakúsku (1735). Vzal od Jozefa Forgáča do zálohu panstvo Vyškovce (1757) a dal prestavať kaštieľ vo Sv. Antone. Rodové majetky rozšíril o časť pozostalosti po Bošňákovcoch v Novohradskej župe (Bolkovce, Dolné Semerovce, Karancs Arpádfalva, Litke a Vinica). Odstúpil Štefanovi Zičimu časť panstva Divín za 20 000 zl. Dal vyhotoviť niekoľko súpisov majetku, máp a iných písomností. Umrel vo Sv. Antone a bol pochovaný v Banskej Štiavnici. Jeho manželka získala štvrtinu panstva Topoľčianky (1747).

¹² Správanie sa trnavských študentov očami Mateja Bela vyzeralo podľa BARTL, Július et al. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VIII. Nový pohľad na svet. Čas osvietených vládcov – od protihabsburských povstaní po začiatky slovenského národného obrodzenia*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2007, s. 137 (dokument č. 39) takto: „*Pridajme k tomu takmer na každej univerzite obvyklý problém, ktorý pochádza z voľnosti mládeže; od*

natrvalo. Vtedy sa mal možnosť zhovárať s chýrnym protitureckým bojovníkom Mikulášom Zrínskym,¹³ čo pre neho mnoho znamenalo.¹⁴ Pri obhajobe doktorskej dizertácie bol prítomný aj cisár Leopold I., ktorý si všimol neobyčajného študenta a obdaroval ho zlatou reťazou v hodnote 200 zl. Táto udalosť zanechala v ňom hlbokú spomienku a počas celého života ostáva verný korune.¹⁵ Napriek vyštudovanému odboru a uzavretej povahe sa napokon stáva vojakom. V tomto rozhodnutí zohrala asi úlohu tragická smrť jeho otca, ktorý padol 20. júla 1664 pri Leviciach, keď ho zasiahlo 7 guliek janičiarov a nakoľko sa mu noha zachytila v strmeni, kôň ho vliekol až po Tlmače.¹⁶ V spomínanej bitke cisárova armáda v počte 30 000 mužov vedená Luisom Retuitom de Souchés rozprášila zbory ostrihomského pašu Sari Huseyna, pod ktorého zástavami sa zišlo 20 000 Turkov, Moldavcov a Valachov.¹⁷ Štefan II. sa stal toho v roku

---

tej sa potom múti pokoj mešťanov. Hoci magistrát univerzity sa stará, aby mládež žila podľa zákonných predpisov a nedopúšťala sa ničoho takého, čo je cudzie správnenému zmysľaniu, v tejto nevypočítateľnej dobe sa však stáva, že niekedy sa dostanú do potýčok s mešťanmi alebo medzi sebou; k obidvom vždy patria ujmy, ktoré potom zostávajú dlhšie, ako by človek myslel. Osobitne lipne mládež na univerzitetnej slobode, ktorú keď niekto z nedbanlivosti alebo úmyselne poruší, nech je hocikým, veru si spraví nepriateľov z múz na čele s Apolónom. Mládež totiž neprestane ujmu vyhadzovať rade svojimi sťažnosťami, kým si cestou práva alebo fakticky nedosiahne zadostučinenie. Považuje za svoju úlohu, aby jej neodobrali jej slobody a neporušene ich odovzdala potomstvu. Keď však dobre vychádza z mešťanmi, niet od toho druhu ľudí priateľskejšieho alebo v spoločnosti príjemnejšieho. Preto dbajú Trnavčania, aby sa z ich chyby nestalo niečo, čo možno vysvetľovať ako urážku. Keď sa naskytné príležitosti, opätujú študenti túto dobrú vôľu, zvlášť, keď vypukne požiar: pri jeho zastavení a ochrane majetoch mešťanov nie je nikto príčinlivejší alebo ochotnejší.“ Verím totiž, že sa od čias Štefanovej mladosti veľmi nezmenilo.

¹³ Mikuláš Zrínsky (1620 – 1664) sa narodil ako syn významného chorvátskeho šľachtica. Jeho pradedom bol slávny protiturecký bojovník Mikuláš Šubič Zrínsky (1508 – 1566), ktorý zahynul pri obrane pevnosti Siget (Sihot). Získal skvelé vzdelanie vo vojenstve i humanitných vedách a ako mladík navštívil Itáliu, kde spoznal miestnu vyspelú kultúru. Po návrate do vlasti bojoval proti Turkom aj Švédom. Pri Jágri zachránil Ferdinanda III. pred kapituláciou, keď mesto obľahol švédsky generál Carl Gustav Wrangel. Za to bol povýšený a onedlho získal aj Rád zlatého rúna. V roku 1655 kandidoval na palatína, no stavy sa priklonili k Františkovi Vešelénimu. Písal taktiež básne a hovoril piatimi jazykmi. Umrel pri love, kde ho zahubil ranený kanec.

¹⁴ Vraj ho toto stretnutie ovplyvnilo na celý život, ako tvrdí [Online]. Dostupné na internete <http://cirbusprofile.webnode.sk/o-mne/> [Cit. 16. februára 2011]

¹⁵ Mladé roky Štefana opisuje HLODÁK, Pavol. *Muránsky hrad a jeho páni*. Kalinovo : Kermat, 2007, s. 132.

¹⁶ Podľa práce PIEŠ, Miroslav. *Základná škola Tlmače – 50. výročie. História a súčasnosť*. Tlmače : Základná škola v Tlmačoch, 2008, s. 7 sa však bitka odohrala už 14. júna 1664. Niekedy sa zvykne uvádzať tiež dátum 19. júl 1664, neviem teda, ku ktorému sa mám prikloniť.

¹⁷ Celý priebeh vojny s Osmanmi v rokoch 1663 až 1664 mapuje SEGEŠ, Vladimír et al.

kapitánom Filakova (dáva opraviť jeho hradby), funkciu však prevzal až o 36 mesiacov neskôr, pretože si potreboval dokončiť uvedené štúdiá, pričom mu bola zverená aj obrana stredoslovenských banských miest proti Turkom a kurucom. Jeho cieľom bolo pomstiť otcovu smrť, preto si do boja vždy brával jeho zakrvavené šaty. Podnikal výpady na turecké územie. Hoci korisť delil spravodlivo, zbabelosť a zradu trestal s najväčšou prísnosťou. Už v roku 1681 mu cisár Leopold za odvahu pri obrane tejto pevnosti voči vyššie vymenovaným nepriateľom poslať zlatú reťaz so svojou podobizňou a menuje ho za svojho komorníka. Šopronský snem mu za zásluhy poslať zlatý kľúč.¹⁸ V roku 1682 Turci práve vo Filakove nahovorili akéhosi Andreja Braka, aby za sľúbených 20 000 zlatých podpálil svoj dom, posádku hradu by potom napadli pri hasení. Toto sa však prezradilo a Štefan nechal Andreja stať a telo rozštvrtiť. Jednotlivé časti napichli na koly a vyvesili na štyri svetové strany.¹⁹ Odpoveď Turkov a kuručov je takmer okamžitá. Posádka v počte 4000 mužov sa od 22. augusta bráni presile 10 000 nepriateľov. Obliehania mesta sa zúčastnilo až 60 000 mužov. Dňa 3. septembra 1682 na svitaní dopadli na mesto prvé granáty, o šiestej večer vypukli požiare na viacerých miestach a o deviatej už horelo celé mesto. Paša Seldi ostreluje hrad zo severu, paša Ibrahim z východu. Okrem toho Michal Apafi²⁰ a generál Michal Teleki²¹ útočia z juhu. Zradil tiež veliteľ stráže Pavel Gyurky a s časťou nemeckých vojakov sa pridá k útočníkom. Na dôvažok pomoc napriek deviatim výzvam neprichádzala, poskytli ju len zemaniam Lukáš Nácsai, Štefan Csont a Gregor Kakuk. Napokon obrancovia pre nedostatok strelného prachu a potravín proti vôli Štefana 10. septembra 1682 kapitulovali, čo on tvrdošijne odmietal, hoci mu hrozilo, že ho nespokojní vojaci

---

Slovensko. Vojská kronika. Bratislava : Perfekt, 2007, s. 40–41.

¹⁸ Jeho prvé úspechy v kariére zaznamenáva DAUCIK, Dušan. Hrdý šľachtic... Štefan Koháry. In *Svensk – slovak info*, 2005, č. 2, s. 3–4.

¹⁹ Podrobne o dobýjaní Filakova [Online]. Dotupné na internete [Cit. 16. februára 2011] http://mesto.sk/filakovo/kultura__spolocnost/jxdrenkofiakovskyhrad1005398016att.2.txt

²⁰ Michal Apafi (1632 – 1690) sedmohradské knieža. Jeho otec Juraj bol prívržencom Bethlena. Michala v roku 1661 vymenoval budínsky paša Ali za vládnuce sedmohradské knieža. Ako sultánov lénnik bojoval proti cisárskym vojskám pri Nových Zámkoch, Nitre a v Novohrade. Neskôr podporoval v odboji Tökölyho.

²¹ Michal Teleki – sedmohradský magnát, kancelár kniežata Apafiho. Už v roku 1666 sa zapojil do sprisahania Františka Vešelého a mal Turkom tlmočiť podmienky, za ktorých je im palatín ochotný zverit Uhorsko do ochrany. O deväť rokov nato (1675) bol vymenovaný za vodcu nespokojných miestnych šľachticov. Keďže však nenaplnil ich očakávania, vysriedal ho vo velení Imrich Tököly (1677). Následne vpadol s veľkým vojskom rebelov na územie východného Slovenska (1678). Po tom, čo Apafi uzavrel mier s dynastiou (1687) bojoval Teleki v jeho službách proti niekdajším spojencom. Hoci sa spojil aj s krutým generálom Heisterom, Tököly ich spojeným vojom uštedril ťažkú porážku (1690).

zvrhnú zo skaly.²² Pevnosť bola na oslavu víťazstva vyhodенá do povetria. Vtedy v ňom zhorel archív Novohradskej župy a samotný hrad sa postupne zmenil na zrúcaninu.²³ Imrich Tóčkóly Štefana čakal pri bráne, až kým nevyšiel ako posledný, ozbrojený mečom a karabínou, čím ukázal, že on sa nevzdal. Odsúdili ho na 35 mesiacov straty slobody. Väznili ho v Regeci, Mukačeve, Tokaji, Blatnom Potoku a Užhorode a to len o chlebe a vode. Tóčkóly sa ho totiž všemožne snažil získať na svoju stranu, lež neuspel. Podmienky v árešte sa mu snažila uľahčiť Helena Zrínska.²⁴ Boli síce snahy ho vymeniť, alebo inak oslobodiť, vždy však zlyhali na nesplniteľných žiadostiach kniežata. Štefan si krátil čas modlitbami a skladaním básní, ktoré si vštepoval do pamäti, nemajúc poruke žiadnych písacích potrieb. Na slobodu sa dostal až o tri roky. Takmer hneď po oslobodení získal za vernosť a útrapy grófsky titul (udialo sa tak 15. júla 1685). Ešte pred uväznením neúspešne prosil Dvorskú komoru, aby mu bolo darované Muránske panstvo. Teraz mu cisár udelil Filakovo a nazval ho „zrkadlom vernosti“. Podobne pápež Inocent XI. ho ocenil ozdobným klobúkom (kalpakom), pochvalnou listinou a odpustovým listom. V roku 1686 zasa získal majetky Tóčkólyho v Rimavskej Sobote a o rok bývalé séčiovské panstvo do zálohu. Vtedy bol vymenovaný aj za kapitána oslobodeného Budína. Dosiahol

---

²² Osobné hrdinstvo Štefana I. aj Štefana II. vyzdvihuje DANGL, Vojtech. *Bitky a bojiská v našich dejinách I. Od Samovej ríše po vznik stálej armády*. Bratislava : Perfekt, 2005, s. 150, 154 (otec) a 170 (syn). O vývoji povstania po páde tejto pevnosti sa v dokumente citovanom BARTL, Július. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VII. Turci v Uhorsku II. Život v Uhorskom kráľovstve počas tureckých vojen a protihabsburských povstaní – od snemu v roku 1608 do satumárskeho mieru*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2006, s. 72–74 (dokument č. 16) píše: „Po obsadení hradu Filakova Jeho Výsosť urodzený pán Imrich Tóčkóly bol jasnou Portou vymenovaný za uhorské knieža a kým som ležal zranený v tábore, vyslala ma Jeho Výsosť spolu s pánom Petrom Hanvaym do Košíc za komorského radcu, pričom nariadil pripraviť pre nás byt v komorskom dome.“ Úryvok pochádza zo spomienok zemana Andreja Sirmaia.

²³ Na túto skutočnosť upozorňuje JANOTA, Ludovít. *Slovenské hrady. Výber z povestí*. Bratislava : Tatran, 1974, s. 90.

²⁴ Helena Zrínska (1643 Ozalj – 1703 Nikomédia) bola poslednou členkou slávneho rodu Zrínskych. Roku 1666 sa zapojila do Vešelénihho sprisahania. V rovnakom čase sa vydala za Františka I. Rákociho a povila mu troch potomkov, Juraja (umrel v detskom veku), Julianu a Františka II. Po smrti manžela sama spravovala majetky Regec, Makovica a Mukačevo. Vyhliadla si za nového životného druhu Imricha Tóčkólyho. Po potlačení jeho revolty hrdinsky bránila Mukačevo pred útokom cisárskych vojsk tri roky (!). Napokon musela kapitulovať tak pre presilu nepriateľov a zradu vlastného tajomníka, čo sa udialo 13. októbra 1688. Následne ju internovali do kláštora uršulínok vo Viedni, odkiaľ ju jej manžel vyslobodil výmenou za podplukovníka Donata Heislera (1691). Odišla so svojim mužom do exilu v Osmanskej ríši, kde aj skonala. V roku 1906 jej ostatky previezli do Košíc.

takisto hodnosť generála preddunajských krajov a banských miest.²⁵ O rok neskôr výrazne prispel k znovudobytiu Jágra. Tu utrpel vážne zranenie pravicou.²⁶ Roku 1690 kúpil od Kráľovskej komory časť panstva v Drienčanoch. O 48 mesiacov nato mu cisár povolil vykúpiť aj majetky Muránskeho panstva a mesto Jelšavu držať ako záloh. Územie prevzal v splundrovanom stave, pretože v dôsledku vyhánania Turkov z krajiny utrpeli jeho sídla v období 1690 – 1696 značné straty. Medzitým, čo susedné obce vykazovali vojnové škody, napr. Revúcka Lehota 221 zlatých, Mokrú Lúku 326 zlatých a Chyžné 228 zlatých, Lubeník utrpel celkové škody za 569 zlatých.²⁷ Bolo to najviac z gemerských dedín a vyššie výdavky mala už len Revúca. Spolu teda mesto vynaložilo na vydržovanie armády 996 zl. 92 den., utrpelo škodu na majetku 33 zl. a odovzdalo 13 meríc ovsu i 1 teľa, za to všetko požaduje náhradu od

²⁵ V roku 1690 vypukla v Španej doline vzbura tzv. „behačov“, o ktorej pramene podľa RATKOŠ, Peter et al. *Z prameňov našich dejín*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 111 informujú nasledovne: „Menovanému je beztak známe, že pred niekoľkými dňami – spočiatku sa nevedelo, z akých vážnych dôvodov, ale potom pri vyšetrovaní a výsluchu sa zistilo, že pre rozdeľovanie loja – vznikla medzi zberbou behačov nevídaná a hanobná vzbura za veľkého kriku a hnevu, že im vraj znížili dávky loja a že im ho vždy nespravodlivo rozdeľujú. Preto nielenže by v temných šachtách prišli o životy, ale bez toho, že by to svojvoľne robili – museli by jeho veličenstvu spôsobiť škody a zmeškať prácu. Pritom treba uvážiť, že túto vzburu behačov možno považovať za predzvesť väčších a škodlivejších nepokojov, na ktoré sa môže v najbližšom čase odvážiť celé banícke osadenstvo, lebo nedávno sa bratia majstri dostavili s viacerými ponosami na slávny hlavný banský úrad a vyhlásili, že ak sa nestane náprava, nebudú zodpovední za prípadné nešťastie, ktoré sa môže prihodiť.“ V decembri 1691 zasa dvorská rada rozhodla o zákaze verbovania baníkov za vojakov a prepustení už zverbovaných, „Preto rozhodla vážena cisárska dvorská komora na žiadosť banských majstrov, že vo významných kráľovských uhorských banských mestách sa verbovanie má stať inhibičné. Jej cisárska Výsosť usúdila, že takéto rozhodnutie je výhodné, pretože spomínané banské mestá a k nim patriaci pracovníci sú pre štát veľmi potrební. Podľa toho vydala týmto najjasnejšia cisárska Výsosť vážny a primeraný rozkaz, že z baníkov nemá byť nikto naverbovaný a tí, čo naverbovaní boli, sa majú vrátiť späť a prepustiť, čoho poslušné vykonanie treba zabezpečiť ... Viedeň 6. decembra 1691.“ Následne nato „Cisárska dvorská komora týmto v priateľstve oznamuje pomocou radcov a hlavného komorského grófa, že verbovanie baníkov do vojenskej služby v uhorských slobodných kráľovských mestách, vedie k veľkým nedostatkom v baníctve, kvôli ktorým aj vážený dvorský vojenský radca požiadala o ich inhibíciu a preto bolo vydané v tejto veci rozhodnutie : Pán hlavný komorský gróf, ktorý je našej Dvorskej komore oddaný, nech bezodkladne pošle tento rozkaz svojim úradníkom a zo svojho sídla nech tento rozkaz rozšíri ... Viedeň 10. decembra 1691.“

Tieto príkazy cituje BARTL, ref. 22, s. 185–186 (pod číslom 51).

²⁶ K tomuto jeho hrdinstvu sa vyslovuje DROPPA – BAHÉRY, ref. 9, s. 109 nasledovne: „Poznamenat je hodno, že keď tu jeden, von sa vyborený pluk celkom až po bránu naspäť hnal, jedna, nahňo namierená guľa tak nebezpečne mu ranila pravícu, že tú viac ani k zbroju, ani k písaniu upotrebiť nemohol.“

²⁷ FRÁK, Gustáv. *Lubeník*. Lubeník : Obecny úrad, 1997, s. 19.

stolice.²⁸ V roku 1700 prevzal panstvo za služby kráľovi Leopoldovi I. v boji proti Turkom Štefan II. Koháry, ktorý ho napokon 24. júna 1701 dostal za 74 457 uhorských zlatých alebo 62 047 rakúskych guldenov a 50 denárov.²⁹ V roku 1702 vyhorel Muránsky hrad, no jeho oprava sa neustále odkladala. O rok neskôr žiada Štefan obyvateľov Jelšavy, aby pracovali na jeho majetku. Tí sa odvolali k Rákocimu pre neoprávnenosť požiadavky a ten im dáva za pravdu. Koncom roka 1703 kuruci Františka Rákociho II. obsadili Koháriho milovanú Čabrad' a v januári 1704 tiež Rimavskú Sobotu a 28. januára toho roku aj Muráň, ktorý udelil generálovi Berčénimu.³⁰ Mestá Jelšava a Revúca

---

²⁸ Presné sumy vynaložené mestom na podporu cisárskych vojsk v uvedených časoch uvádza DUBOVSKÝ, Dušan. *Z histórie Revúcej a ochotníckeho divadla*. Banská Bystrica : Esprint, 1996, s. 13. Súčet nájdeme FRÁK, Gustáv. Vývoj urbárskych pomerov v meste Revúca za feudalizmu až do výkupu v roku 1856. In *Obzor Gemera*, 1989, roč. 20, č. 4, s. 228, no nezhoduje sa s údajmi prvého, ten uvádza takú sumu len pri treťom pobyte týchto mužov. Ja som vychádzal z údajov Fráka a všetky výdavky detailne zachytávam podľa jeho výskumu na s. 64–66.

²⁹ Presnú sumu za hrad aj so všetkými k nemu patriacimi majetkami nájdeme HLODÁK, Pavol – ŽILÁK, Ján. *Panstvo Muráň. Hospodárske dejiny*. Kalinovo : Keramat, 2006, s. 122–123.

³⁰ Mikuláš Berčeni (6. december 1665 – 6. november 1725) sa narodil na hrade Tematín. Jeho rodičmi boli Mikuláš Berčeni starší a grófka Mária Alžbeta Rechberg – Retenlöwen. Študoval na jezuitskom kolégiu v Trnave, potom na Filozofickej fakulte tunajšej univerzity a vzdelanie ukončil na dvore palatína Pavla Esterháziho. V roku 1683 sa síce dobrovoľne podriadiť Tökölymu, no už pri oslobodení Viedne bojuje na strane cisára proti Turkom. V roku 1685 je vymenovaný za kapitána Šale, o rok neskôr Segedína a povýšili ho na plukovníka. V rokoch 1688 – 1693 pôsobí ako zástupca kapitána banských miest. V roku 1689 mu bol udelený grófsky titul. V rokoch 1697 – 1698 ho nachádzame vo funkcii kapitána trinástich hornouhorských stolíc. Niekedy v tom čase sa stal priateľom Rákociho, nakoľko ich majetky susedili. V roku 1698 začal spolu s ním organizovať sprisahanie, no po jeho zatknutí bol Berčeni nútený v roku 1701 ujsť do Poľska. Odtiaľ sa po začatí povstania vracia s početnou armádou. Od počiatku revolty používal titul hlavného generála – generalissima, ktorý mu schválil aj snem v Sečanoch. Nikdy však nestál na čele celej povstaleckej armády. Staral sa o vojensko-organizačné úlohy. Nemal žiadneho priateľa okrem Rákociho a to pre svoj ostrý jazyk. V roku 1704 viedol kuruckú mierovú delegáciu. Vtedy bol takisto zvolený za senátora. V roku 1706 – 1707 je vyslaný do Ruska k cárovi Petrovi I. Pri Trenčíne mal dôležité majetky (Brunovce a Tematín) a preto poznal tunajší terén. V bitke pri Trenčíne vykonával poradné činnosti. Po zranení kniežata sa ani nepokúsil zabrániť rozkladu kuruckých vojev. Na úteku ho zranil na ramene kapitán cisárskych Pavol Vaš. Hoci mal rokovať s Poliakmi a Rusmi, takmer úplne sa kvôli morovej epidémii stiahol do ústrania. Dňa 21. novembra 1710 odchádza do poľskej emigrácie. Domov sa už nikdy nevrátil. Istú dobu (1712 –1717) pobudol vo Francúzsku a v roku 1717 sa spolu s Rákocim presunul do Osmanskej ríše. Žil najprv v okolí Carihradu a keď sa v roku 1720 stali aj s Rákocim politicky nezaujímavými, za miesto pobytu im určili Rodosto. Tu Berčeniho o päť rokov zastihla smrť. Jeho ostatky boli v roku 1906 prevezené do Košíc.

mu odprisahali vernosť.³¹ Štefan II. zatiaľ vyvíjal diplomatické aktivity v prospech dvora. V Banskej Štiavnici sa pokúšal s niekoľkými ďalšími šľachticmi presvedčiť holandských a anglických vyslancov, aby nepodporovali Rákociho, v čom ale neuspeli. Podobne sa snažili bezvýsledne uzavrieť mier. V polovici novembra 1706 prišiel Rákoci do Rožňavy a zostal tu až do Vianoc, odtiaľto riadil povstalecké záležitosti a radil sa s krajinskou radou. Zasadania krajinskej rady v Rožňave sa znovu začali od 17. januára 1707.³² Štefan bol zaneprázdnený vojenskými a politickými činnosťami, v roku 1705 získal hodnosť generálporučíka a o dva roky neskôr aj poľného maršala. Na vlastné náklady vystrojil a stravou zaopatril celý husársky pluk, okrem toho požičal cisárovi značné sumy peňazí. O dva roky nato dobýja od kurucov uvedenú Čabrad.³³ O ďalších 12 mesiacov povstalci pri ústupe úplne rozurmili Sitno, dlho patriace medzi rodové hrady Koháryovcov.³⁴ Na návrat na Muránsky hrad

³¹ Ochranný list Berčeního pre Revúcu znel: „*Ja, gróf Szekszí Mikuláš Bercsenyi, hlavný župan užhorodskej stolice a generál osvieteného milostivého pána kniežata Františka Rákociho, ktorý v mene Božom chopil sa zbrane na slobodu Uhorskej vlasti, dávam týmto na vedomie každému, koho sa to týka, že vzhľadom na to, že obyvatelia Veľkej Revúcej pochopili význam boja za oslobodenie našej vlasti a svojou prítomnosťou prejavili vernosť vlasti a pretože nás požiadali, aby sme im ochranný list na ochranu vlastníctva ich majetkov vydali, uznali sme za odôvodnené a tento pečatou potvrdený ochranný list im týmto vydávame a prikazujeme všetkým dôstojníkom jazdných i peších vojsk, ktoré sú v službách Jeho milosti kniežata Juraja Rákociho, aby chránili ich životy a majetky v ich domovoch i mimo ich domovov, v lesoch i na poli, v kostoloch, farách i školách tak, aby sa im žiadna krivda nestala. Všetci, ktorí by sa opovážili konať proti tomuto rozkazu a obyvateľov uvedeného mesta či už ako osoby, alebo ich majetky ohrozovali, poškodzovali, alebo poškodili, neujdu môjmu prísnemu trestu ... Dané v tábore pod Tokajom 4. októbra 1703, G. B. Mikuláš.*“ Citované podľa DUBOVSKÝ, Dušan. *Pamätnica mesta Revúca. Fragments (1357 – 2007)*. Rožňava : ROVEN, 2007, s. 19.

³² Podrobnejšie o postoji obyvateľov mesta k Rákociho odboju TAJTÁK, Ladislav. *Dejiny Rožňavy I*. Košice : Východoslovenské nakladateľstvo, 1978, s. 100–101.

³³ GALLO, Ján. *Muráň*. Prešov : Dominanta, 2001, s. 44 píše: „*Po vypuknutí povstania Františka II. Rákociho bol donútený ujsť pred kurucmi a títo nechali zbúrať hradby na Čabradi.*“

³⁴ Detailnejšie o zániku hradu na Sitne viď: JANOTA, ref. 23, s. 295. Vtedy prosili predstavitelia mestiečka Štítnik kapitána Muránskeho hradu o zníženie robotných povinností. „*Ponúkame Tvojej Milosti svoje služby a prajeme jej všetko dobré od Boha. Dostali sme list Tvojej Milosti vyhrážajúci sa tvrdým trestom a pochopili sme svoju povinnosť, ktorá nás zaväzuje na pálenie a vozenie uhlia. Avšak už predtým sme žiadali Tvoju Milosť, drahý náš pán kapitán, aby nás Tvoja Milosť oslobodila od služieb pre väzenú stolicu. Aj teraz ponížene prosíme Tvoju Milosť, aby prevzala na seba našu vec, aby sme boli oslobodení od vecí pre väzenú stolicu, radšej sa podrobíme rozkazu Tvojej Milosti, no na dve strany slúžiť veru nemôžeme. Radšej sme ochotní svoju obec opustiť, lebo máme málo ľudí na to, aby sme dvojnásobne slúžili. Potom porúčame Tvoju milosť do Božej ochrany ... Štítnik 27. septembra*

musí čakať až do januára 1711. Jelšavu potreboval vykúpiť od košických jezuitov, ktorým ju záložovala ešte Mária Sěči.³⁵ Obnovil v meste tiež ťažbu medi a striebra v údolí Mašno, za čo však žiada od obyvateľov 2120 zlatých 80 denárov a 2 konce súkna ročne. O 12 mesiacov vyhnal z celej Muránskej doliny všetkých evanjelických kňazov.³⁶ Podobne od menovanej rehole získal Polomku,³⁷ ktorú im zasa odovzdal zadlžený palatín František Vešelėni.³⁸

1709. P.S. Aj teraz máme dva vozy s našimi ľuďmi v tábore, okrem toho len tých mnohých prichádzajúcich a odchádzajúcich nestačíme každý deň voziť.“ Dokument cituje BARTL, ref. 12, s. 352 (pod číslom 113).

³⁵ Anna Mária Sěči, zvaná Muránska Venuša (1610 – 1679) bola dcérou Juraja Sečianskeho a Márie Drugetovej. Ako 17-ročná sa vydala za kapitána Štefana Betlena z Varadína, ale ten v roku 1632 zomrel. Ani jej druhé manželstvo so Štefanom Kunom z Rožálu nebolo šťastné. Mária ho po štyroch rokoch opustila a rozviedla sa. Zo Sedmohradska odišla na Muránsky hrad, kde žila jej sestra Eva Sěčiová, vydatá za Gabriela Iľešháziho. Za povstania Františka I. Rákociho sa Eva vyhlásila za kapitánku hradu a pripojila sa k povstalcom. Keď sa cisárske vojsko na čele s Františkom Vešelėnim chcelo zmocniť nedobytného hradu, pomohla mu Mária Sěčiová. Vešelėni hrad získal bez boja v piatok 6. augusta 1644 nadránom. Svadbu s Muránskou Venušou mal už 8. augusta 1644. Uhorským palatínom sa stal v roku 1655, zomrel v roku 1667 a až po jeho smrti vyšlo najavo, že pripravoval sprisahanie proti Habsburgovcom. Cisársky generál Spork 15. augusta 1670 zatkol Máriu Sěčiovú ako osobu zasvätenú do plánov sprisahancov. Muránsku Venušu zadržali aj napriek slovu kniežata Karola Lotrinského, že ak vydá Muránsky hrad, ponechá ju na slobode (proti sa ale vyslovil sám cisár Leopold I.). Hneď, ako ju Spork zatkol, zmocnili sa vojaci jej archívu, obsahujúceho kompromitujúce písomnosti. Muránsku Venušu eskortovali z Muráňa do Viedne 13. októbra 1671. Tam ju internovali a žila pod policajným dozorom do 15. októbra 1676, kedy jej dovolili vrátiť sa do Uhorska. V pohraničnom mestečku Kőzseg mala príbuzných z rodu Čákiovcov (švagra Ladislava Čákiho) a Sěčiovcov. Venovala sa bylinárstvu a liečeniu chudobných, prípadne sa starala o opustené siroty.

³⁶ Takýto údaj z roku 1712 zachytil HAJSTER, Ludovít. *Jelšava*. Jelšava : Mestský úrad, 1998, s. 24 a o postoji grófa Koháryho k náboženstvu sa podrobnejšie vyslovuje na s. 36.

³⁷ Neďaleká obec Telgárt prijala v čase Štefanovho panovania grécko-katolícke vierovyznanie.

³⁸ František Vešelėni (1605 Banská Bystrica – 27. marec 1667 Slovenská Lupča) sa narodil do uhorskej šľachtickej protestantskej rodiny, pochádzajúcej z Novohradu. Jeho matkou bola Katarína Deršiová, otcom Štefan Vešelėni. František mal aj brata Mikuláša. Študoval na jezuitskom kolégiu v Trnave, kde konvertoval na katolicizmus. Čoskoro sa na strane cisára Ferdinanda II. zapojil do boja proti Turkom a už roku 1627 sa vyznamenal pri dobytí Šurian. Tu sa spoznal s dcérou Tomáša Bosniaka, mladou vdovou Žofiou, s ktorou sa oženil (1629). Manželvia sa usadili na hrade Strečno, ktorý Františkovi panovník daroval za verné služby. Narodili sa im dvaja synovia, Adam (1630) a Ladislav (1633). Po smrti Tomášovej (1634) je Vešelėni vymenovaný za kapitána Šurian a Filakova. Napriek viacerým legendám (napr. že manželka sa utrápila pre jeho neveru) sa zdá, že Máriu Sěčiovú spoznal až po skone Žofie (28. mája 1644). Nech sa vec má akokoľvek, isté je, že mu mocnár prikázal zmocniť sa Muráňa, ktorý sa považoval za nedobytný a ktorý ovládal Gabriel Iľešházi, sympatizujúci s Rákocim. Dosvedčuje to monarchov list zachovaný v archíve Kráľovskej komory vo Viedni. František sa túto dôležitú pevnosť opanoval práve za pomoci Márie (5. augusta 1644) a následne sa s ňou aj

Okrem toho Štefan rozmnožil majetky rodu o niektoré obce v povodí Hrona, tie nadobudol od nitrianskeho biskupa Juraja Selepečniho.³⁹ K tomu sa mu pošťastilo prevziať mesto Revúcu od gemerského župana Kaunitza,⁴⁰ ktorému pripadla po sprisahaní spomínaného Vešeléliho. Ono muselo platiť županovi za vykúpenie z robôt doteraz 555 zlatých a za naturálie 117 zlatých a 50 denárov ročne. Namiesto 1 teľaťa platil mlynár 1 zlatý, za dvoj kamenný mlyn 2 zlaté (stáli tu vtedy 2) a musel dodať 1 ošípanú, za stupy sa odvádzali 3 zlaté a za hámre 72 zlatých (pracovali 3). Tieto hámre vlastnili Ján Petrus, Ján Benko a Ján Benko ml. Kým prví dvaja platili ročne 22 zl., tretí 28 zl.⁴¹ Štefanovo panstvo tak pozostávalo z 24 dedín a bolo najväčšie v Gemerskej stolici (po roku 1730 sa tu rozmohlo kradnutie dreva).⁴² Krajinu ale sužovala cholera a tá neobišla ani Gemer.⁴³ Zomrelo tu 5772 ľudí, čo je 12 % vtedajšieho obyvateľstva

---

oženil (8. augusta 1644), ako je uvedené vyššie. Ferdinand III. ho za zásluhy vymenoval za hlavného kapitána Horného Uhorska (1647). Stav si ho taktiež vyvolili za palatína (15. marca 1655). K tejto funkcii sa ešte pridal post hlavného župana stolíc Gemer (1660) a Pešť. Ferdinand III. jeho zásluhy ocenil udelením Rádu zlatého rúna (1662) a povýšením do grófskeho stavu s prídomkom „z Hadadu“ (1664). Iróniou ostáva, že v tom čase už začal uvažovať o sprisahaní proti dvoru, ktoré nadobudlo organizovanú podobu o dva roky neskôr (1666). Palatín napr. súhlasil s tým, aby bolo Uhorsko zverené do ochrany Osmanskej ríše za poplatok 200 000 zlatých ročne. Takisto sa snažil nadviazať kontakty s Francúzskom a Benátkami. Okolo jeho náhleho skonu sa vynorilo množstvo dohadov – zrejme bol príčinou smrti infarkt, no tvrdí sa, že ho otrávil politickí odporcovia (údajne na rozkaz cisára) alebo si na život užítim jedu siahol sám (vidiac neúspešnosť rokovaní a obávajúc sa potupy po prezradení zámeru).

³⁹ Juraj Selepeční (1595 – 1685) bol veľmi významnou osobnosťou slovenských dejín, zastával viaceré funkcie a navyše sa prejavil ako vzdelanec. Študoval v Ríme a jezuita Ján de Lugo sa o ňom v hodnotiacom liste z 3. novembra 1643 okrem iných pochvalných viet vyslovuje nasledovne: „*Vlastnil viaceré cnosti, nadanie, skromnosť, usilovnosť, štúdium, rozvážnosť – vynikal vo všetkých.*“ Úryvky z dokumentu poskytuje JUDÁK, VILIAM. *Nitrianske biskupstvo (od čias Metodových)*. Nitra : Gorazd, 2006, s. 27–28.

⁴⁰ Presné údaje o povinnostiach obyvateľov DUBOVSKÝ, ref. 28, s. 79 a 82.

⁴¹ Podrobné údaje o povinnostiach obyvateľov Revúcej viď FRÁK, Gustáv. Hrad Muráň, jeho alódiá a poddanské obce okolo roku 1670. In *Obzor Gemera*, roč. 22, č. 1, s. 26–27.

⁴² Okrem tohto rozsiahleho pozemkového vlastníctva získali Koháryovci (domnievam sa, že práve Štefan II.) už v 17. storočí od Forgáčovcov obec Holišu neďaleko od Filakova, ako to potvrdzuje oficiálna stránka obce Holiša [Online]. Dostupné na internete [Cit. 16. februára 2011] <http://www.holisa.ocu.sk/historia.html> a v bližšie neurčenom čase im zrejme patrila aj obec Padarovce, ako sa uvádza na stránke [Online]. Dostupné na internete [Cit. 16. februára 2011] <http://www.tourist-channel.sk/pdarovce/>

⁴³ Na ozrejmenie situácie po skončení epidémie v Jelšave poslúži najlepšie citácia z mestskej knihy, uverejnená HAJSTER, ref. 36, s. 36. „*Pre veľký útlak a nedostatok, chudobu nenapraviteľnú obyvateľov mestských, nemohúce porcie nemecké do Rožňavy neznesiteľne na mesto narazené platiť, muselo mesto toto pol mlyna s výnosmi do zálohu dať.*“

stolice.⁴⁴ Rozmohli sa tiež úteky poddaných, no na Gemeri nie sú veľmi časté, na rozdiel napr. od Novohradu.⁴⁵ Niekoľko mesiacov nato zanechal Štefan aktívnu vojenskú službu. V roku 1712 ho snem za zásluhy penzionoval s plným platom. Dňa 30. novembra 1713 cech šteliarov Muránskej doliny vypracoval nové artikuly, no gróf ich neschválil, keďže ich vyhotovili bez jeho vedomia a navrhol vlastné.⁴⁶ Dňa 15. novembra 1714 sa stáva krajinským sudcom (vtedy dostáva povolenie namiesto podpisu používať medené pliešky so svojim menom, podľa čl. 29/1715 mali byť po jeho skone odovzdané palatínovi). V roku 1715 je vymenovaný za krajinského komisára pre náboženské záležitosti, prešetroval aj sťažnosti na konanie armády a v roku 1720 je predsedom uhorského snemu pre náboženské otázky, prerokúva aj obvinenia voči superintendentovi Danielovi Krmanovi.⁴⁷ Zastával tiež funkciu tajného radcu cisára Karola III.⁴⁸ Toho istého

⁴⁴ Uvedený cenný údaj zistil RÁK, ref. 27, s. 21.

⁴⁵ Problému útekov poddaných za chlebom sa venuje JANČOVIC, Ján. *Z kolisky na Dolnú zem*. Martin : Matica slovenská, 2004, s. 29–45. O útekoch ľudí z Gemera sa však pri popise opúšťania pôdy v skúmaných stoliciah nevyjadruje, hoci zozbieral údaje nielen z Novohradu, ale tiež napr. z Hontu, Malohontu či Heveša. Viem však, že niekoľkí tam odišli, napr. z Jelšavy, ako ukazuje HAJSTER, ref. 36, s. 37.

⁴⁶ Zložitú situáciu v gemerskom baníctve si detailne všíma KRAMARIČOVÁ, Lucia. *História železorudných baní v Železníku*. [Online]. Dostupné na internete [Cit. 16. februára 2011] http://www.minerally.sk/files/hist/301-400/331_historia_zeleznik_1.htm

⁴⁷ Stručný životopis Štefana II. Koháryho poskytuje MACHALA, Drahoslav. *Šľachtické rody. Významné osobnosti slovenských dejín*. Bratislava : Perfekt, 2007, s. 40–41.

Daniel Krman mladší (1663 Omšenie – 23. september 1740 Bratislavský hrad) pochádzal z rodiny evanjelického kňaza. Už jeho starý otec a po ňom tiež otec, Daniel Krman starší, kritizovali náboženskú politiku Habsburgovcov. Tí teda nepohodlných kázatelov neustále prekladali. Jeho otec utiekol do Omšenia s už tehotnou manželkou z obce Blesovce, keď Turci začali ohrozovať Topoľčany. Mladý Daniel prežil v rodisku iba rok a detstvo trávil postupne v Sobotišti, Ilave, Devínskej Novej Vsi, Trenčíne a v Obokovciach. Navštevoval univerzity vo Wroclavi, Lipsku a Wittenbergu. Po návrate pôsobil ako rektor v Ilave i Mošovciach a neskôr tiež vo funkcii farára na Myjave a v Turej Lúke. Aj keď ho úrady uväznili (1699), pošťastilo sa mu ujsť. Tým si získal povest statočného muža. Stal sa superintendentom evanjelickej cirkvi a bol poverený poslanstvom ku švédskemu kráľovi Karolovi XII. (1707). Stal sa očitým svedkom porážky mocnárových vojev Rusmi pri Poltave (8. júla 1709). Od roku 1710 sa utiahol na Myjavu a venoval sa nábožensko-memoárovej spisbe. Keď ho po dlhšom čase (1729) znova obvinili z poburovania ľudu proti dvoru, sám sa udal úradom, súc presvedčený o svojej nevine. Po krátkom procese (ukončenom 1730) bol však uznaný vinným a odsúdený na doživotný žalár. Nepomohli mu ani intervencie Mateja Bela vo Viedni a Ostrihome. V árešte teda napokon Daniel odovzdal svojho ducha Bohu ... K jeho najvýznamnejším dielam patria: *Denník* (z cesty ku švédskemu kráľovi – v rukopise až do 1969), *Osudy krmanovskej rodiny* (1708), *Vyhnanstvá troch Krmanovcov* (1717) a nezachované jazykovedné práce *Rozprava o pôvode Slovákov i Základy gramatiky slovensko-českej*. O jeho väznení pojednáva dráma Jána Soloviča *Zvon bez veže* (1984). Za zmienku stojí, že už 21. mája 1721 sa Štefan vyjadril aj k zabratiu kostola evanjelikom v roku 1685 v Zemianskych Kostolanoch: „*Matej Rajcsányi bol*

roku mu bol Muránsky hrad darovaný cisárom.⁴⁹ V roku 1723 sa stiahol z verejnej činnosti na rodnú Čabrad, ktorú tak vrúčne miloval. Bol posledným majiteľom trvalo obývajúcim hrad.⁵⁰ Stravoval sa mimoriadne striedmo, prijímal iba jedno jedlo denne tak, ako si na to navykol vo väzení. Pomáhal chudobným študentom, prispieval na výstavbu katolíckych kostolov či seminárov, podporoval rehole a zriaďoval sirotince, napr. ten v Polomke, ktorému udelil základ na údržbu vo výške 4500 zl. Uložil ich v Rimavskej Sobote na 6% úrok. Hotovosť na jeho prevádzku sa nachádzala v Polomke a jelšavskej panskej pokladni. Kaplán mu každý deň slúžil omše a on mu diktoval svoje básne a korešpondenciu. Na sklonku života daroval jezuitom a iným mníšskym rádom, špitálom i dobročinným ústavom spolu 713 800 zl. Umiera na Čabradi a pochovaný je v rodinnej hrobke v Hronskom Beňadiku na čestnom mieste krypty pod oltárom miestneho kostola. Nikdy sa neoženil a nezanechal po sebe potomka.⁵¹

ťažko ranený a kňaz Juraj Sabadka bol uväznený, dostal okovy a medzi jazdcami bol vlečený po blate i vode do Oslian. Od násilníkov musel znášať posmech, plúvanie i dýmenie pod nos. Po všetkých týchto príkoriach a útrapách odišiel na Myjavu.“ K tomu vid [Online]. Dostupné na internete <http://www.ecavprievidza.sk/historia.htm> [Cit. 16. februára 2011]

⁴⁸ Na túto jeho funkciu upozorňuje ČÍŽ, Marián – LICHNER, Marián et al. *Kaštieľ vo sv. Antone. The Mansion in Svätý Anton*. Banská Bystrica : Harmony, 2000, s. 61.

⁴⁹ Šlo o poďakovanie monarchu za „*veľa významné služby roku 1720 grófovi Štefanovi Kohárymu*“, ako sa možno dočítať BOTTO, Július. Miestopisné úryvky z Gemera III. Muráň a hrad Muráň. In *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1900, roč. 5, s. 47–54.

⁵⁰ Tak píše PLAČEK, Miroslav – BÓNA, Martin. *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava : Perfekt, 2007, s. 91. Po jeho skone sa totiž rodina prestahovala do pohodlnejšieho kaštieľa vo Sv. Antone a Čabrad, zvanú kedysi aj Litava či „Haradnok“ nechali svojmu osudu. Za zmienku stojí, že hoci neskorobarokový kaštieľ dal postaviť aj Andrej Jozef Koháry v roku 1744, pôvodne na jeho mieste stál hrad, doložený listinami už v roku 1415 ako „malá pevnosťka“. Jeho existenciu dosvedčujú „*okrem výhodnej strategickej polohy tiež nálezy starších stavebných konštrukcií a klenieb*“, ako sa vyslovujú BURIAN, Jiří. – KRÍŽANOVÁ, Eva – MUCHKA, Ivan. *Hrady a zámky v Československu. Premeny slohov a životného štýlu*. Martin : Osveta, 1990, s. 234.

<http://www.hrady.sk/antol.php> [Cit. 16. februára 2011] Zaujímavosťou je, že novopostavený kaštieľ mal 4 brány (symbol 4 ročných období), 7 arkád (tolko, ako dní v týždni), 12 komínov (ako počet mesiacov), 52 izieb (vyjadrujúcich, koľko je v roku týždňov) a 365 okien (rovnaký počet dní má nepriestupný rok). Mnoho z toho sa pri prestavbe v 19. storočí nenávratne stratilo, no ostal aspoň podnetný nápis pri slnečných hodinách: „*Hodiny idú a pôjdu, hoci nemajú nohy ani krok. Jedna však raz príde a povie Ti odíť.*“ Ako upozorňuje ĎURIČ, Igor. *Hrady Slovenska. Kaštieľ vo svätom Antone*. In *Národná obroda*, 19. marec 2004.

⁵¹ Jeho rod ale nevymlrel, zachránil ho pred tým spomínaný Andrej Jozef Koháry (1694 – 1757) a jeho traja potomkovia:

I. Mikuláš Koháry (1721 – 1769) gróf, ktorý zdedil otcov majetok. Od mladosti slúžil v dragúnskom pluku a rýchlo postupoval vo vojenskej kariére, kapitán (6. novembra 1733), plukovník (28. augusta 1754), generál (1758) a poľný podmaršal (1759). Stal sa tiež dedičným

Jeho poézia bola vydaná v troch zbierkach – najprv v roku 1687 v maďarčine *Verše napísané v čase odpočinku*, následne v roku 1722 *Liek proti smútku* v latinčine a napokon v roku 1747 post mortem *Zvonček zarmútených* v rovnakom jazyku. Spolu po sebe zanechal vyše 10 000 veršov.⁵² Je preto

---

hontianskym županom (1758). Unavený virvarom bojov sa uchýlil do kaštieľa vo Veľkom Blhu, kde skonáva na mŕtvicu. Pochovali ho taktiež v Banskej Štiavnici. Zanechal po sebe dlh vo výške 519 966 zl., ktorý si rozdelili a zaviazali sa ho splatiť jeho dvaja bratia.

II. Ignác Jozef Koháry (1726 – 1777) gróf, vyšvihol sa na majora. Bojoval v sedemročnej vojne s Pruskom (1756 – 1763). Pripadla mu hodnosť dedičného hontianskeho župana (1769). Po smrti brata Mikuláša sa stal dedičom fideikomisných majetkov (napr. Muráňa). Vlastnil tiež niektoré majetky na území dnešného Maďarska a rakúske panstvo Walterskirchen.

III. Ján Koháry (1733 – 1800) gróf, ktorý sa po úmrtí brata Mikuláša usadil vo Viedni. Pridelili mu menšie majetky v dnešnom Maďarsku a taktiež Čabraď, Sitno a Vyškovce. Tradične zastával aj úrad dedičného hontianskeho župana (1777 – 1781), no funkcie ho zbavili pre bohémstvo ešte za života Márie Terézie. Sklamaná sa túla svetom a smrť ho našla až v ďalekom Tbilisi.

Posledným výhonkom koháryovského rodokmeňa sa však stal až Ignácov jediný dedič Anton František (Jozef) Koháry (1766 – 1826). Podarilo sa mu vyrovnať dlžoby po Mikulášovi a prebral aj Muránske panstvo (1807). Pôsobil ako dedičný hontiansky župan (1793). Za verné služby ho dynastia odmenila viacerými hodnosťami – dvorský radca (1798), knieža (1815), kancelár (1820), predseda Uhorskej kráľovskej komory a kariéru završil ako vicepalatín, i vyznamenaniami, udelili mu Rád zlatého rúna a Zlatý kríž. Paradoxom je, že po klasicistickej úprave kaštieľa v Jelšave (1796 – 1801) nechal v roku 1812 kvôli vysokým nákladom na údržbu podpáliť hrad Čabraď, taký drahý jeho predkom. Vybudoval Pohorelské železiarne, ktorých 2/3 vlastnil on a 1/3 jeho príbuzný Mitrovský a od grófa Colloreda odkúpil železiarne v Dobšinej, Pohorelej a Polomke (pred 1821). Získal panstvo Šávol' od baróna Heringera a Drškovec od Čákiovcov. K nim totiž patrili Kameňany, Nandraž, Rákoš a samota Surancz (1821). Zriadil Ústrednú kanceláriu vo Viedni (1824) a Riaditeľstvo majetkov v Šávoli (1825). Z iniciatívy cisára Františka I. sa jeho jediná dcéra Mária Antónia Gabriela Koháryová (1797 – 1862) vydala v roku 1816 za Ferdinanda Juraja Augusta Koburga (1785 – 1851). Podpálenie hradu na Čabradi práve do roku 1812 datuje tiež SOJKOVÁ, Mira. Slovenské hrady, zámky a kaštiele. In *Hospodárske noviny*, 25. apríl 2008.

Kedysi taký krásny jelšavský kaštieľ dnes rabujú neprispôsobiví miestni obyvatelia a už pred časom sa náklady na jeho obnovu odhadovali na vtedajších 300 miliónov korún (teraz 10 miliónov €). Do tohto čísla je potrebné započítať aj nové zakrytie časti strechy, z ktorej záhadne zmizlo 600 m² medeného plechu. Z tohto dôvodu mesto znížilo cenu objektu z 99 000 € na súčasných 33 000 €, čo potvrdzuje aj BÁN, Andrej. Nebraf! Dobyvatelia stratených kovov. In *Týždeň*, č. 29/2008, 13. júl 2008 a ten istý Doba železná. V meste dvoch výkupní kovov. In *Nota bene*, č. 87, september 2008, s. 16–17.

⁵² Podľa názoru Drahoslava Machalu bol však iba epigónom (napodobňovateľom) Valentína Balaša (1554 – 1594) a Petra Benického (1603 – 1664), čo si ja rozhodne nemyslím; kým ich básne sú zväčša moralizujúce a citíť z nich istú veselosť, Štefanova poézia je presiaknutá bolesťou, smútkom, pokorou, no najmä snahou o vyrovnanie sa s ťažkým životným osudom. Okrem toho LENGYELOVÁ, Tünde – MRVA, Ivan. *Slovensko. Historický kalendár*. Bratislava : Perfekt, 2007, s. 63 dokonca tvrdia, že jeho básnické dielo „je považované za vrchol

prekvapujúce, že v niektorých prehľadoch dejín literatúry na našom území sa jeho meno vôbec neobjavuje, veď podľa môjho názoru predstavuje Štefanovo básnické dielo hodnotnú súčasť dedičstva čias dávno minulých.⁵³

Z pohľadu numerológie lipol na domove, nerád sa vzdaloval od najbližších na dlhšiu dobu.⁵⁴ Pozitívne reagoval na tanec, hudbu a spev, miloval rozprávky, romantické a dobrodružné príbehy. Jeho duša bola láskavá, citlivá a zraniteľná, cenil si teda pokoj a mier.⁵⁵ Žil pre veľké ideály, ktorým bol ochotný obetovať aj život.⁵⁶ Vynikal svojou vnímavosťou a intuíciou. Vďaka vrodenej bystrosti a inteligencii dokázal dosiahnuť výborné vzdelanie v akomkoľvek odbore.⁵⁷ Prejavovali sa u neho čínorodosť a vysoké ambície. Môžeme povedať, že sa prejavil občas ako zmätkár. Sám však dokázal mnoho pretrpieť.⁵⁸ Nápady, ktoré sa zrodili v jeho hlave, sa vyznačovali originalitou. Oplýval básnickým talentom.⁵⁹ Do uskutočnenia vytýčených cieľov sa púšťal odvážne.⁶⁰ Ak sa mu nedarilo uspieť, správal sa hnevivo a podráždene. V isté dni tiež mohla na povrch preraziť lenivosť, netrpezlivosť či nestálosť. Uvedomoval si však tiež vlastnú hodnotu, no i tak ostal na seba prísny.⁶¹ Starostlivo dbal o svoj zovňajšok. Mal sklony k depresiám a alkoholizmu.⁶² Túžil po slobode a voľnosti. Je jasné jeho prepojenie s prírodou, dokonca disponuje schopnosťami veštca, bylinkára alebo liečiteľa.

Čo sa týka vzťahu k druhým, Štefan sa javí ako skvelý vodca davov, pretože dokáže ostatných nadchnúť a strhnúť.⁶³ Dokázal ich tiež ovplyvniť.

---

maďarskej barokovej lyriky.“

⁵³ Mlíč o ňom aj REZNÍK, Jaroslav. *Túry do literatúry. Po literárnych stopách Slovenska*. Bratislava : Slovart, 2001, hoci o Balašovi a Benickom sa zmieňuje.

⁵⁴ Môžeme to vycítiť napr. z jeho vzťahu k rodnému hradu Čabraď, ktorý po celý život veľmi vrúčne miloval.

⁵⁵ Za povstania Františka Rákociho II. napr. roku 1704 rokoval v Banskej Štiavnici o mieri s vyslancami kurucov, aby tak ochránil krajinu pred ďalším zničením.

⁵⁶ Vidno to napr. v jeho celoživotnej vernosti ku korune, napriek tomu, že kvôli nej pretrpel mnoho príkorí.

⁵⁷ Hoci vyštudoval teológiu, skvelo sa uplatnil vo vojenstve, aj keď mu nikdy veľmi neprirástlo k srdcu.

⁵⁸ Stačí podotknúť, že ho tri roky väznili o chlebe a vode, jeho silného ducha sa im však nepodarilo zlomiť.

⁵⁹ Zanechal vyše 10 000 veršov, ktoré sú nezvykle precítené a vykresľujú všetky jeho súženia a strasti.

⁶⁰ Vycítiť sa to dá napr. z jeho snahy o zveľadenie majetku a získanie nových panstiev.

⁶¹ Viem, že napr. po prepustení z väzenia jedával iba jedno jediné jedlo denne.

⁶² Tieto neduhy sa u neho, pokiaľ mi je známe, vôbec neprejavili a to je veľmi dôležité pre rozvoj jeho osobnosti.

⁶³ Dá sa to doložiť napr. pri obrane Filakovského hradu pred Tóčkólyho vojakmi a Turkami v roku 1682.

Niekedy sa však zamerával na presadenie vlastnej vôle. I keď mal sklony k idealizmu a hľadaniu pravdy, mohol sa prejavovať aj rázne alebo autoritatívne.⁶⁴ Mohla sa u neho prejavovať neznášanlivosť,⁶⁵ panovačnosť či sebeckosť. Zriedkavo bol labilný, vzťahovačný a náladový. Kritiku nestrpel a reagoval na ňu ostro. Vedome by ale nikomu neublížil, pretože sa snaží zachovať veľkodušne⁶⁶ a chápano. S ostatnými potreboval totiž byť v každodennom kontakte, vtedy sa cítil sebaisto.⁶⁷ Okrem toho je priateľský, čestný a odvážny,⁶⁸ aj keď niekedy drzý. Z jeho bytosti však vyžaruje osobné čaro. Pre druhých bol ochotný sa obetovať a pomôcť im. Má vyvinutú empatiu a trápí ho nešťastie druhých. Konal preto mnoho dobrých skutkov. Snažil sa odvrátiť zlo, ochrániť slabších a obhájiť ukrivdených.⁶⁹ Zanechal u iných zväčša dobrý dojem a stal sa ich vzorom. Vedel sa v spoločnosti ovládať, hovoriť otvorene a priamo, i keď sa občas zachoval nekonformne. Ľuďom v jeho okolí teda nebolo jednoduché pochopiť jeho povahu, preto nedorozumenia nechcene vyvolával sám a to napriek tomu, že sa správal družne.

Pokiaľ sa jedná o citový život,⁷⁰ potreboval milujúceho druhu, nakoľko bez neho sa cítil stratený. Mal slabosť pre opačné pohlavie a neúspech či sklamanie v láske niesol ťažko, pretože všetky poryvy duše prežíval naplno a vkladal ich aj do svojej práce. O svojich citoch nikdy na verejnosti nehovoril, aj keď ich význam v jeho živote bol nesmierny. Na ich nenaplnenie nedokázal zabudnúť. Ak sa niekto snažil vypáčiť z neho intímne tajomstvo, vybudoval si okolo seba mentálnu hradbu.

Žiadalo by sa ešte stručne zhrnúť dôvody, pre ktoré som siahol po tomto mužovi, nuž tu Ti ich, ctený čitateľ, predkladám aspoň v niekoľkých bodoch:

1. hoci nemohol dosiahnuť to, čo si najviac priaľ, dokázal skvelo zvládnuť novú úlohu
2. napriek ťažkému životu nikdy nestratil nádej na zlepšenie svojej situácie

---

⁶⁴ Viedol napr. obliehanie Budína a Jágru a v oboch prípadoch sa vyznamenal.

⁶⁵ V mladosti údajne bol nábožensky neznášanlivý, no to sa zlepšilo v staršom veku a v roku 1720 sa už zastáva evanjelického superintendenta Daniela Krmana.

⁶⁶ Obyvateľom gemerských obcí po vyhnaní Turkov odpustil časť daní a poplatkov, pretože mu bolo jasné ich ubiedenie.

⁶⁷ Až do poslednej chvíle ho sprevádzal jeho obľúbený kaplán, čím mu značne uľahčil samotu v starobe.

⁶⁸ Podložiť to viem napr. konštatovaním, že ako mladík viackrát podnikal nájazdy na turecké územie a pritom sa odel do brnenia svojho otca Štefana I., chýrneho protitureckého bojovníka.

⁶⁹ Zakladal napr. sirotince a prispieval na živobytie chudobným študentom. Takmer celý majetok zanechal charite.

⁷⁰ K tejto zložke jeho osobnosti je mimoriadne náročné sa vyjadriť, nakoľko sa nikdy neoženil a ani neviem, či s niekým niekedy udržiaval pomer.

3. bol hlboko veriaci a napriek súženiam nezatrpkol, všetko bral ako Božiu vôľu
4. nevzdával sa a jeho úsilím bolo prekonať ťažkosti vlastnou usilovnosťou
5. pokúšal sa plniť si všetky povinnosti poctivo a svedomito
6. napriek postaveniu žil nadmieru skromne a svoje panstvá zveľaďoval
7. najmä v staršom veku sa vyznačoval náboženskou tolerantnosťou, čo bolo vtedy cenné
8. dokázal sa vzdať vysokých úradov, keď cítil, že ho už sужuje vysoký vek
9. takmer celý majetok zanechal charite, podporoval chudobných a siroty
10. písal poéziu, v ktorej nemoralizoval, lež zachytil netajené súženia ducha a bolesti tela

Jednoducho povedané, Štefana II. Koháryho považujem za človeka, z ktorého postojov sa dá mnohému priučiť a ešte viac ho obdivovať. Pred tolkou vyrovnanosťou, pokorou a odhodlanosťou boriť sa s nelútostným lósom ostáva len úctivo sa pokloniť či stáť v nemom úžase.

VÝVOJ VYUŽÍVANIA KRAJINY ŠIMONOVIAN OD STREDOVEKU DO ROKU 1938

Mária MEDVEĎOVÁ

Mária MEDVEĎOVÁ: *Development of Land-use in Šimonovany since Middle Ages to the year 1938.* The article deals with the landscape development in given location. It discusses the relationship between landscape and human activity and how man affects his surroundings. Landscape is understood as dynamic and constantly changing system. The article focuses mainly on cultural landscape and how human activity transformed surrounding nature. Main attention is paid to territory of Partizánske (Šimonovany). Cardinal aim is to illustrate and interpretate the causes of transformation of the country and to identify the relationship between landscape and man.

Keywords: Land-use; Landscape development; Šimonovany; Middle Age.

Príspevok sa venuje krajine a jej postupnému vývoju vo vybranej lokalite. Hovorím v ňom o krajine, o vzťahu krajiny a človeka a ako človek ovplyvňoval krajinu a krajina život a činnosti človeka. Krajinu musíme chápať ako systém, ktorý je dynamický a stále sa mení. Budeme hovoriť hlavne o kultúrnej krajine, ktorá je činnosťou človeka premenená z prírodnej krajiny. Článok je zameraný na malú oblasť a to na katastrálne územie mesta Partizánske (Šimonovian). Hlavným cieľom bolo poukázať a interpretovať príčiny premien krajiny a taktiež pochopiť a zistiť aký bol a je vzťah medzi krajinou a človekom.

Najviac som využívala pri písaní tejto štúdie publikáciu *Partizánske: Staré a nové epochy* od J. Vladára a E. Wiedermanna z roku 2000.¹ V tejto publikácii je zmapovaná história od dôb dávno minulých až po súčasnosť. Dôležitou časťou bola práca s historickými mapami (1 – 3 vojenské mapovanie), ale aj so súčasnou kartografickou tvorbou. Medzi základné použité metódy radím hlavne štúdium a kritiku písomných prameňov, napríklad kroník, a taktiež syntézu všetkých dostupných zdrojov o danej lokalite. Pretože ide o historicko-geografickú prácu, využila som aj kartografické metódy. Kartografické vyjadrenie objektívnej skutočnosti pokladám za najzrozumiteľnejší a zároveň najkomplexnejší spôsob vyjadrenia požadovaných skutočností. Pomocou týchto

---

¹ VLADÁR, Jozef – WIEDERMANN, Egon. *Partizánske : Staré a nové epochy*. Partizánske : Garmond, 2000.

metód som vytvárala výrezy z historických máp. Pri porovnávaní mapových výrezov z jednotlivých časových období som využila komparatívnu analýzu.

Vývoj využívania krajiny Šimonovian od prvej písomnej zmienky

Šimonovany boli základom pre vznik mesta Partizánske a sú zároveň najstaršou časťou mesta. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1260 pod názvom „Simonyi“, keď sa spomína cesta vedúca okolo nej.² Šľachtici s predikátom „de Simoni“ sú pravdepodobne jednou z prosperujúcich vetiev rodu z hontianskych Varšian (Kalinčiakovo) a najneskôr pred rokom 1304 im patrili na Pohroní a na Ponitří majetky pozostávajúce z 18 – 20 dedín.³ Z hľadiska etnického zloženia boli Šimonovany slovenská dedina a Šimoniovci boli pravdepodobne bilingválni, pretože vlastnili majetky aj v maďarských oblastiach. Názov dediny sa vo väčšine stredovekých spisov uvádza v maďarských ekvivalentoch ako „Simoni“, „Symoni“ alebo „Symony“. Listina z Trenčianskej župy z roku 1408 potvrdzuje aj slovenský názov Šimonovany (Symonowan). Vlastnícky typ miestneho názvu vznikol v druhej polovici 13. storočia a tak by obec mala mať názov Šimonova Ves, keďže prvá písomná zmienka pochádza z tohto obdobia. Ale Šimonovany majú starobylý sufix –any, čo hovorí o tom, že názov vznikol ešte pred koncom 12. storočia.

Pôvodne na tomto mieste rástol hustý les, ktorý bol z časti vyrúbaný a na tomto mieste bola postavená zemianska kúria, ktorá bola obkolesená riekou Nitra a postupom času sa jej tvar menil, skrz umelé prepojenie kanálmi slučky meandru toku (obr. 1a, 1b). Tým pádom sa hrádok ocitol na ostrove a od toho pochádza názov „Vodný hrad“. Tento objekt patrí na Slovensku medzi najstaršie zachované goticko-renesančné šľachtické sídla v kategórii kaštieľov.⁴ Neskôr, najmä častými povodňami, zmenila rieka Nitra svoje koryto a oddialila sa skoro na jeden kilometer od vodného hradu (obr. 1c).⁵

Najväčší rozmach dosiahol rod Simoniovcov v 15. storočí. Nachádzala sa v nich opevnená kúria (hrádok), resp. aj viaceré kúrie, ďalej viac ako 2 desiatky sedliackych usadlostí, farský kostol Panny Márie s cintorínom a zemepanský mlyn.⁶

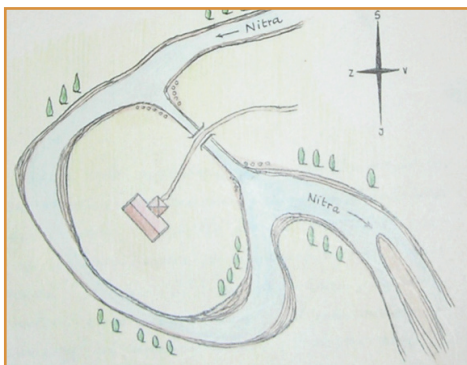
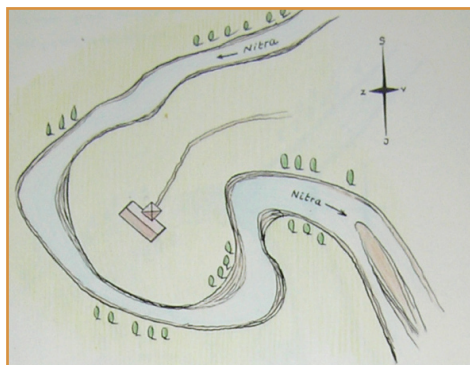
² KROPILÁK, Miroslav. Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II. Bratislava : VEDA, 1977, s. 372.

³ VLADÁR – WIEDERMANN, ref. 1, s. 46–47.

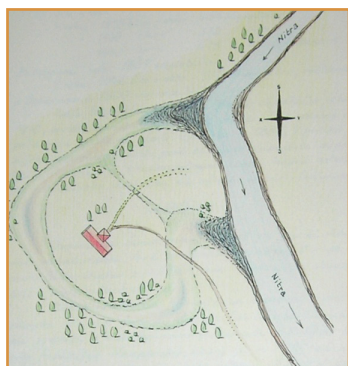
⁴ Ibidem, s. 46

⁵ *Kronika mesta Partizánske I*, uložená na Mestskom úrade v Partizánskom, b. m., b. r., b. č.

⁶ VLADÁR – WIEDERMANN, ref. 1, s. 55

Obr. 1a Tok rieky Nitra a prepojenie meandra umelým kanálom (**1b**). Zdroj: Kronika mesta Partizánske I., uložená na Mestskom úrade v Partizánskom, b. m., b. r., b. č.

Obr. 1c Odklonenie koryta rieky Nitra od Vodného hradu. Zdroj: Kronika mesta Partizánske I., uložená na Mestskom úrade v Partizánskom, b. m., b. r., b. č.

15. storočie bolo aj storočím, kedy Šimoniovci museli chrániť svoje majetky. Tento rod bol toho času verným stúpencom kráľa a odporcom husitizmu, a tak aby ochránili vlastné majetky, museli aj oni husitom platiť. Aj napriek tomu, že husitské nájazdy sa skončili, nenastal na panstve pokoj. Naďalej viedli územné spory so svojimi susedmi a taktiež mali problémy s Jiskrovcami, ktorí chránili práva kráľovnej vdovy Alžbety. Hoci boli stúpenkami gubernátora Jána Huňadyho, často im spôsobil problémy práve on, keď rozdával ich majetky. Po sťažnostiach im boli majetky vrátené.

Šimonovany predstavovali koncom stredoveku vyvinuté sídlo strednej veľkosti v Oslianskom dištrikte Tekovskej župy.⁷ Všetci členovia rodu mali vlastné hospodárstva a k ich kúriam patrili oráčiny, lúky, pasienky a lesy v chotári obce. Poddané, zväčša poľnohospodárske, obyvateľstvo tvorilo väčšinu obyvateľstva. Pestovali sa všetky druhy obilnín a v úrodné roky chodili predávať na trhy (Oslany, Prievidza, Kremnica).

⁷ Ibidem, s. 63.

Vývoj využívania krajiny Šimonovian v novoveku

V 16. storočí nebola situácia v Tekovskej župe veľmi priaznivá. V celej krajine doznievali dôsledky moháčskej katastrofy a stále trvajúce turecké vpády. Vývoj vnútorných pomerov v Uhorsku poznačila aj reformácia. Mnohí šľachtici využili situáciu, v ktorej sa katolícka cirkev nachádzala. Šimoniovci na tejto situácii taktiež profitovali. Privlastnili si cirkevné majetky a kapitál kostolov aj v Brodzanoch, Kamenci a Uhrovci. Šimonoviansky rod sa rozrastal a v roku 1584 bola postavená ďalšia kúria, ktorá sa zachovala dodnes. Na konci 16. storočia bolo v obci 19 zdanených domov a ich obyvatelia platili 38 zlatých dane na protiturecké vojsko.

17. storočie bolo storočím protihabsburských povstaní a vpádov Turkov na naše územie. Po skončení Betlenovského povstania nenastal pokoj v oblasti, lebo okolie Šimonovian niekoľkokrát ohrozili Turci. Ďalšie problémy nastali počas povstania Juraja I. Rákociho a situácia sa neupokojila ani po odtiahnutí posledných povstalcov (1645), lebo stredné Ponitrie bolo ešte väčšmi ohrozované Turkami. Po páde Hlohovca a najmä Nitry začiatkom októbra 1663 ovládli Ponitrie až po Prievidzu i celé Považie ležiace na juh od Trenčína.⁸ Pomoc proti Turkom neprichádzala, tak boli donútení podrobiť sa tureckému sultánovi. Z tureckých daňových súpisov zisťujeme, že aj Šimonovany, Veľké Bielice, Malé Bielice, Návojojce, Oslany a Zemianske Kostolany boli poplatné Turkom. Šimonovany boli pričlenené k Tekovskej *náhiji* a Návojojce, Veľké a Malé Bielice pod Nitriansku *náhiju*. V tom čase Turci na sledovanom území napočítali 27 držiteľov domov a 39 osôb, ktorí boli povinní platiť daň z hlavy. Celková výška daní, ktorú museli Šimonovčania Turkom odovzdať, bola 7023 *akče*, pričom jeden denár mal hodnotu približne 50 *akče*.

Napriek tomu, že Turkom v roku 1665 zostali už len Nové Zámky a bol uzavretý mier vo Vašvári, stále vymáhali dane od všetkých obcí ako predtým a oblasť trpela dvojitým zdanením. Podľa dochovaných záznamov v zime roku 1669 Turci mimoriadne prísne vyberali poplatky od všetkých obcí a mnoho ľudí odvliekli do otroctva. Za neplatenie daní vylúpili Bielice a Žabokreky nad Nitrou.⁹ Súčasne s Turkami sužovali obyvateľstvo aj presuny cisárskych vojsk. Poddaní boli povinní postarať sa o vojakov. Na konci 17. storočia taktiež vrcholili boje s Turkami. Počas tohto storočia počet obyvateľov nestúpал, ale klesal.

Poddanské hospodárstva boli malé a medzi sedliakov boli zaradení len dvaja hospodári a tí obrábali tiež len pôdu okolo jednej štvrtiny usadlosti.

⁸ VLADÁR – WIEDERMANN, ref. 1, s. 71.

⁹ Ibidem.

Celkovo bolo v Šimonovanoch poddanskej obrábanej pôdy len 20 bratislavských meríc, čo bolo veľmi málo. Po všetkých povstaniach a tureckých vpádoch bolo územie zdevastované, ale postupne sa oblasť začala spamätávať. Zanedbané polia a lúky začali roľníci a želiari obrábať a kroviny klčovať, ako o tom píše Šimoniovci kráľovskej miestodržiteľskej rade.¹⁰ Na tomto území v poľnohospodárstve prevláda produkcia *suržice* (miešanka raži a pšenice) a jačmeňa. Postupne v 18. storočí vzrastal podiel pšenice, jačmeňa, ovsu a raži. V sledovanej oblasti bol nedostatok dreva a v roku 1786 sa oficiálne stalo územie obce územím bez dreva. Obyvateľom zabezpečovali drevo zemepáni z iných štátov. V Šimonovanoch, Malých a Veľkých Kršteňanoch sa nachádzali menšie vinohrady. Pestovanie chmeľu v oblasti bolo ojedinelé, ale zápis o jeho pestovaní pochádza z roku 1726, ale urobilo sa iba 1,5 bratislavských meríc chmeľu.

V roku 1743 postihol dedinu veľký požiar. Zhoreli najstaršie budovy ako kostol, fara, škola a v nich všetok dokumentačný materiál a archívy. Pol dediny bolo zničenej a sedemnást najviac poškodených obyvateľov požiadalo o daňové úľavy.¹¹ V tomto období žilo v dedine 22 roľníkov a 28 želiarov, dane odvádzalo 61 osôb. Roľníci a želiari pracovali na 19 štvrtinových a na troch osminových usadlostiach s výmerou 396 bratislavských meríc polí a lúk na 60 koscov.

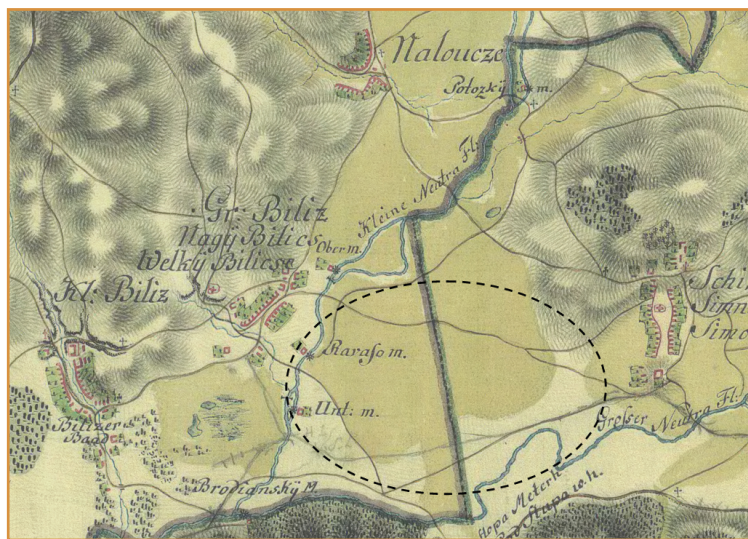
Aj obec Šimonovany zasiahlo obdobie veľkých zmien počas vlády Márie Terézie (1740 – 1780) a Jozefa II. (1780 – 1790). Urbárske povinnosti podľa tlačenej urbáru sa plnili a taktiež sa do neho ručne vpisovali odlišnosti. Podľa predstavitel'a obce richtára Jakuba Jána sa na navýšenie poddanských povinností nikto v obci nestážoval. V roku 1778 sa však objavila takáto sťažnosť, ale pri výsluchoch sa to nepotvrdilo. V roku 1799 sa obyvatelia obce opätovne sťažovali stoličnej vrchnosti. Považovali za veľkú krivdu, že napriek zabratiu pozemkov, panstvo od nich požaduje odvádzanie dávok a vykonávanie iných povinností podľa urbárskej tabuľky, kvôli čomu trpia veľkou núdzou.¹² Pohrozili, že ak nepríde náprava, budú nútení odísť k inému pánovi. Ďalšou zmenou v živote obyvateľstva bolo zrušenie nevoľníctva (1785) a Tolerančný patent (1781). Zrušenie nevoľníctva povolilo poddaným sťahovať sa, mohli uzatvárať manželstvá mimo svojho panstva a dávať svoje deti na remeslá a štúdiá. Tento patent však nenarušoval feudálne vlastníctvo pôdy, takže zemepán mal vždy možnosť zásahu, lebo poddanské povinnosti zostali.

Jasnejšiu predstavu o osídlení a využívaní krajiny nám poskytujú mapy. Prvé podrobné mapy vznikajú v druhej polovici 18. storočia.

¹⁰ Ibidem, s. 79.

¹¹ Kronika mesta Partizánske I, uložená na Mestskom úrade v Partizánskom, b. m, b. r, b. č.

¹² VLADÁR – WIEDERMANN, ref. 1, s. 85.

Obr. 2 Výrez mapy prvého vojenského mapovania. Približný pohľad na terajšie územie mesta Partizánske ku ktorému dnes patria obce Malé a Veľké Bielice, Návojevce a Šimonovany.

Elipsa ukazuje miesto, kde sa v 30. rokoch začalo s výstavbou fabriky a bytov.

Ako vidno mesto vzniklo na rovnej lúke.

Zdroj: 1st Military Survey, Section No. 20 – 2, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna.

Mapy **1. vojenského (tzv. Jozefského) mapovania** (1763 – 1785), na území Slovenska 1769 – 1784, predstavujú prvé mapy veľkých mierok (1 : 28 800) pokrývajúce územie celého Rakúsko-Uhorska s presnejším polohopisom a výškopisom územia. Mapy sa vyhotovovali hlavne kvôli vojenským účelom, ako už vyplýva aj z názvu, a preto sa kartografi zamerali hlavne na strategicky dôležité objekty ako cestná a riečna sieť. Aj na obrázku č. 2 vidno, že je veľmi dôkladne vyznačená cestná sieť. Významnými komunikáciami boli hlavne spojovacie cesty so susednými obcami a hlavne s Oslanmi, ktoré boli sídlom slúžnovského okresu a taktiež sa tam konávali jarmoky na ktorých obyvatelia Šimonovian predávali svoje produkty.

Pre moje účely som urobila výrezy z máp o rozmere 10 x 10 cm s centrom základu mesta Partizánske, Šimonovanmi. Na daných výrezoch budeme môcť pozorovať vývoj krajiny počas troch vojenských mapovaní až do súčasnosti. Najväčšiu časť z mapového výrezu, ktorý pochádza približne z roku 1782 zaberajú lúky a pasienky, čiže trvalé trávne porasty a to 50,13 %. Poľnohospodárska pôda zaberá 38,29 % vybraného územia a zaznačená je v mape bledou maslovou alebo béžovou farbou. Na severovýchode je územie mierne vyvýšené. Reliéf a výškopis je na mape zaznamenaný šrafážou v smere spádnic. Čím je šrafáž tmavšia a hustejšia, tým je územie vyššie. Na našom území je šrafáž

bledšia a redšia, čo aj zodpovedá situácii. Najvyšší bod je 265 m. Lesy a nelesná stromová a krovinná vegetácia (NSKV) pokrývajú iba 2,66 % na severe, ale v rámci celého katastra nie je významná. Táto skutočnosť podčiarkuje hlavne to, že sa nachádzame na rovinatom teréne Podunajskej pahorkatiny. Ich rozloha bola 16,625 ha. Už v tomto období mali Šimonovany problém s dostatkom dreva a museli si ho zaobstarávať z iných obcí.

Tab. 1 Využitie krajiny katastra v roku 1782.

Triedy využitia krajiny	Rozloha (ha)	%
Lesy a NSKV	16,63	2,66
TTP	313,31	50,13
Polia (orná pôda)	239,31	38,29
Vinice	3,69	0,59
Záhrady	11,06	1,77
Vodné plochy	11,00	1,76
Zastavaná plocha (Sídla)	11,19	1,79
Zastavaná plocha (Komunikácie)	18,81	3,01
Spolu	625,00	100,00

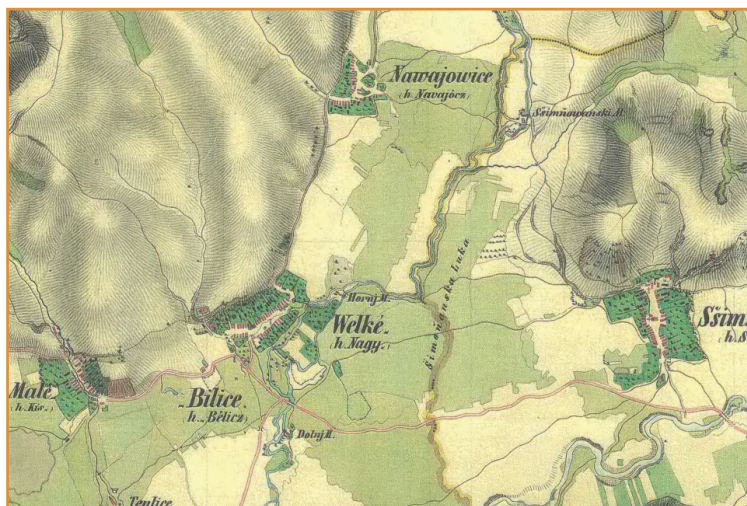
Zaujímavým poznatkom, ktorý poskytuje mapa je, že na území nachádzame vinice a to severne od intravilánu Šimonovian. Tieto sa však rozprestierali len na približne 3,7 ha pôdy, čo je asi 0,59 % ale, keďže boli vyznačené do mapy, domnievame sa, že mali nejaký hospodársky význam. Vinohradníctvo malo určitú dobu tradíciu v regióne o čom svedčí aj pečať Veľkých Bielíc. Väčšina viníc sa však nachádzala v súčasných mestských častiach Veľké a Malé Bielice. O tradícii pestovania vínnej révy hovorí aj miestny názov Vinohrad. Hospodársky význam, hlavne pre poddané obyvateľstvo, mali záhrady v blízkosti obydľí. Z výrezu mapy vyplýva, že tieto záhrady zaberali niečo vyše 11 ha pôdy, čo je 1,77 %.

V 19. storočí sa celou Európou šírila revolučná vlna. Neobišla ani naše územie. Ešte pred rokom 1848 sa vykonal podrobný krajinský súpis v roku 1829 a vtedy v obci žilo 31 rodín. Na pôde sa vysievalo približne 21,1/3 bratislavských meríc obilnín a zbierali úrodu 35,5/9 bratislavských meríc (pšenicu, jačmeň, ovos). V priemere sa na tejto pôde z jednej bratislavskej merice pšenice urodili dve brat. merice. Časté záplavy a dažde spôsobovali, že seno z lúk nebolo veľmi kvalitné.

Ďalšie mapovanie sa uskutočnilo v rokoch 1806 až 1869. Územie Slovenska bolo mapované v dvoch etapách. Severné a východné Slovensko v rokoch 1819 – 1827 a stredné a južné Slovensko v rokoch 1837 – 1858. Kresba máp je

podobná ako pri 1. vojenskom mapovaní. Výhodou tejto mapy je relatívne vysoká presnosť a spoľahlivosť. Mapa sledovaného územia a okolia z druhého vojenského mapovania pochádza z roku 1838 a je v mierke 1 : 28 800. Aj v našej mape je zaznačená podrobne cestná sieť a detailne sú vykreslené okrem hlavných cestných ťahov aj poľné cesty a mosty (obr. 3). Najväčšiu plochu zaberajú polia (orná pôda), ktoré sa rozšírili od posledného mapovania o 9,6 % čo je 60 ha. V tomto období zaberá necelých 50 % sledovanej plochy. Trvalé trávne porasty zaberajú na sledovanom území okolo 40 % plochy. Plocha lúk a pasienkov bola zmenšená o 10 % a z lúk sa väčšinou stala orná pôda. Lesy a nelesná stromová a krovinová vegetácia (NSKV) sa ešte viac zmenšila. V roku 1782 lesy zaberali len 2,66 % a v roku 1838 už iba 1,9 %. V roku 1786 boli Šimonovany vyhlásené za územie bez dreva.

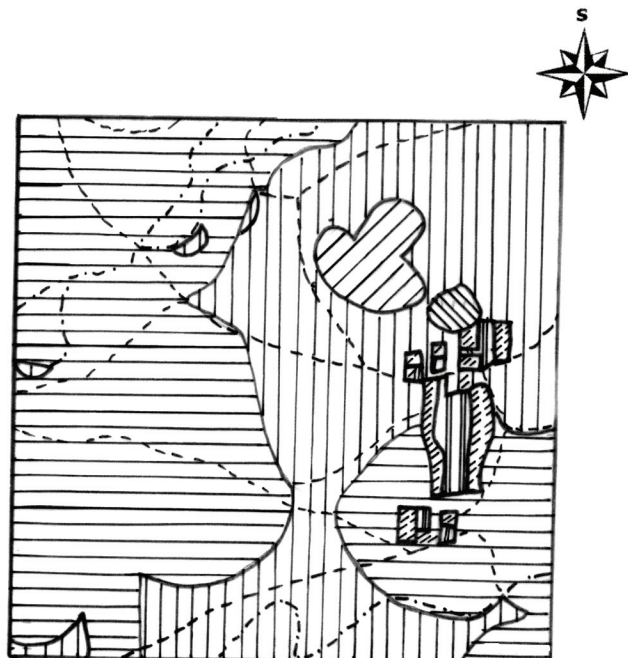

Obr. 3 Výrez mapy druhého vojenského mapovania. Približný pohľad na terajšie územie mesta Partizánske ku ktorému dnes patria obce Malé a Velké Bielice, Návojevce a Šimonovany.

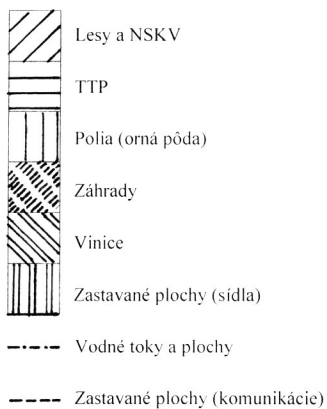
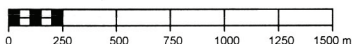
Zdroj: 2nd Military Survey, Section No. 38 – 33,
Austrian State Archive/Military Archive, Vienna.

Využitie krajiny záujmového územia v roku 1782

Triedy využitia krajiny

Mapa 1 Využitie krajiny záujmového územia v r. 1782, Mária Medvedová (2011).

Vinice sa na mape z druhého vojenského mapovania už nenachádzajú (obr. 3). Z opisu na mape sa dá vyčítať, že v Šimonovanoch bolo 51 domov a 24 stajní, a možnosť ubytovať 16 mužov a ustajniť 8 koní. V tabuľke č. 2 môžeme vidieť klasifikáciu jednotlivých tried využitia krajiny katastra v roku 1838 a taktiež to vyjadruje aj mapa č. 2.

Tab. 2 Využitie krajiny katastra v roku 1838

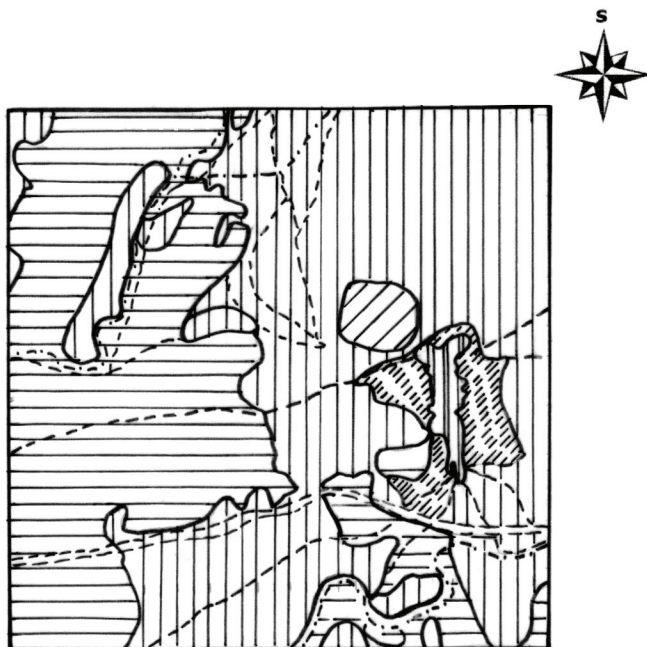
Triedy využitia krajiny	Rozloha (ha)	%
Lesy a NSKV	11,88	1,90
TTP	215,25	40,20
Orná pôda	299,31	47,89
Záhrady	21,31	3,41
Vodné plochy	12,00	1,92
Sídlná zástavba	8,75	1,40
Komunikácie	20,50	3,28
Spolu	625,00	100,00

Tzv. marcové zákony zrušili poddanstvo, potvrdili občiansku rovnosť pred zákonom a rozšírilo sa volebné právo. Taktiež štúrovské ideály sa rozšírili aj do sledovanej oblasti. Hlavne v okolí Oslian a Šimonovian sa pohybovali štúrovské, ale i vládne oddiely na jeseň 1848. Po roku 1848 sa pre obyvateľstvo veľa nezmenilo, lebo zákon o zrušení poddanstva sa vzťahoval len na urbársku poddanskú pôdu. Roľníci však spravovali aj inú pôdu ako kopanice, zmluvnú pôdu, ale i pasienky a lesy, ktorých vyrovnanie zákon neuvádzal, takže ľudia zostali značne závislí od zemeľpánov.¹³

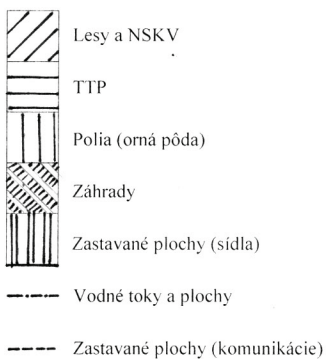
Od roku 1855 sa zriaďovali urbárske sudy, ktoré riešili územné spory pri komasácii a segregácii medzi pánmi a bývalými poddanými.

¹³ VLADÁR – WIEDERMANN, ref. 1, s. 87–88.

Využitie krajiny záujmového územia v roku 1838

Triedy využitia krajiny

Mapa 2 Využitie krajiny záujmového územia v r. 1838, Mária Medveďová (2011).

Komasácia sa začala v Šimonovanoch 6. marca 1849. V roku 1859 vznikla v obci prvá pozemková kniha a keď sa v roku 1863 zavŕšila *komasácia* sú v knihe uvádzaný 38 vlastníci pôdy. Najväčší podiel vlastnili dedičia Františka Šimoniho (127 998 kat. jutár), Alexander Šimoni (72 204 kat. jutár), Viktor Šimoni (62 358 kat. jutár) a Juraj Salzberger (52 512 kat. jutár). V rokoch 1831 až 1866 bola v obci zaznamenaná epidémia cholery, infekčného ochorenia ázijského pôvodu, ktorá značne preriedila rady obyvateľstva. Pred jej vypuknutím žilo v obci v roku 1828 500 obyvateľov. V roku 1870 sa v Tekovskej župe konalo veľké sčítanie ľudu, ktoré nám poskytuje prehľad o tom ako sa po vlne cholery zmenil počet obyvateľov. V Šimonovanoch žilo 329 obyvateľov, z toho 158 mužov a 171 žien.¹⁴

V roku 1873 vypukol v obci opäť požiar, ktorý zničil $\frac{3}{4}$ obce, pretože prevažná väčšina domov bola len slamou, alebo šindľom krytá.¹⁵ V dedine bolo podľa sčítania 52 domov. Najviac rodín žilo v domoch s bítešmi a pánskymi sluhami a tri domy boli opustené.

V rokoch 1869 – 1887 prebehlo v Rakúsko-Uhorsku 3. vojenské mapovanie, ktoré sa malo presnejšie zmapovať krajinu pre potreby armády. Mapovanie Slovenska sa konalo v rokoch 1875 – 1884. Dostupné mapy sú čiernobiele a dajú sa na nich rozoznať hlavné kategórie krajiny. Výrazne sa rozšírila plocha zaberajúca polia (ornú pôdu). V predchádzajúcom mapovaní polia zaberali 48 % a o približne 40 rokov už 76 % rozlohy. Orná pôda sa rozšírila na úkor trvalých trávnych porastov. Na tejto mape vieme rozoznať trvalé trávne porasty a rozdeliť ich na lúky a pasienky, čo doteraz nebolo možné. Pasienky zaberali 2,04 % a lúky 10,53 %. TTP sa zredukovali až o 28 %. Zastavané plochy a záhrady zaberajú približne rovnakú plochu ako predtým. Tabuľka č. 3 ukazuje klasifikáciu jednotlivých tried využitia krajiny katastra z tretieho vojenského mapovania a taktiež to vyjadruje aj mapa č. 3.

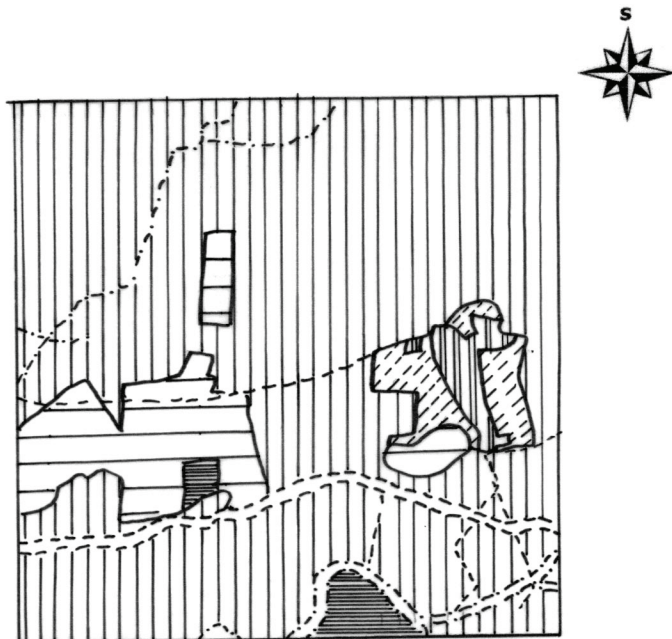
V grafe č. 1 môžeme sledovať vývoj tried využitia krajiny Šimonovian v rokoch 1782 – 1875. Graf ukazuje menenie sa jednotlivých rozlôh sledovaných veličín. Na konci 19. storočia obyvatelia obce priznali chov týchto hospodárskych zvierat: 24 koní, 1 býka, 38 volov, 41 kráv, 15 teliat, 1250 oviec a 34 ošípaných. Najväčší chov oviec udáva Natán Salzberger (800 ks) a salašníctvu sa taktiež venovali aj Jakub Salzberger (300 ks) a Jozef Deviatka (150 ks). Avšak v roku 1907 sa udáva už len 689 ks oviec vo vlastníctve Jozefa Salzbergera.¹⁶ Tradícia chovu oviec pravdepodobne súvisí s pomerne veľkou rozlohou lúk a pasienkov v chotári.

¹⁴ VLADÁR et al., ref. 2, s. 88

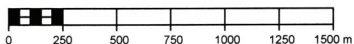
¹⁵ Kronika mesta Partizánske I, umiestnená na Mestskom úrade v Partizánskom, b. m, b. č., b. r.

¹⁶ VLADÁR – WIEDERMANN, ref. 1, s. 89.

Využitie krajiny záujmového územia v roku 1875 (?)

Triedy využitia krajiny

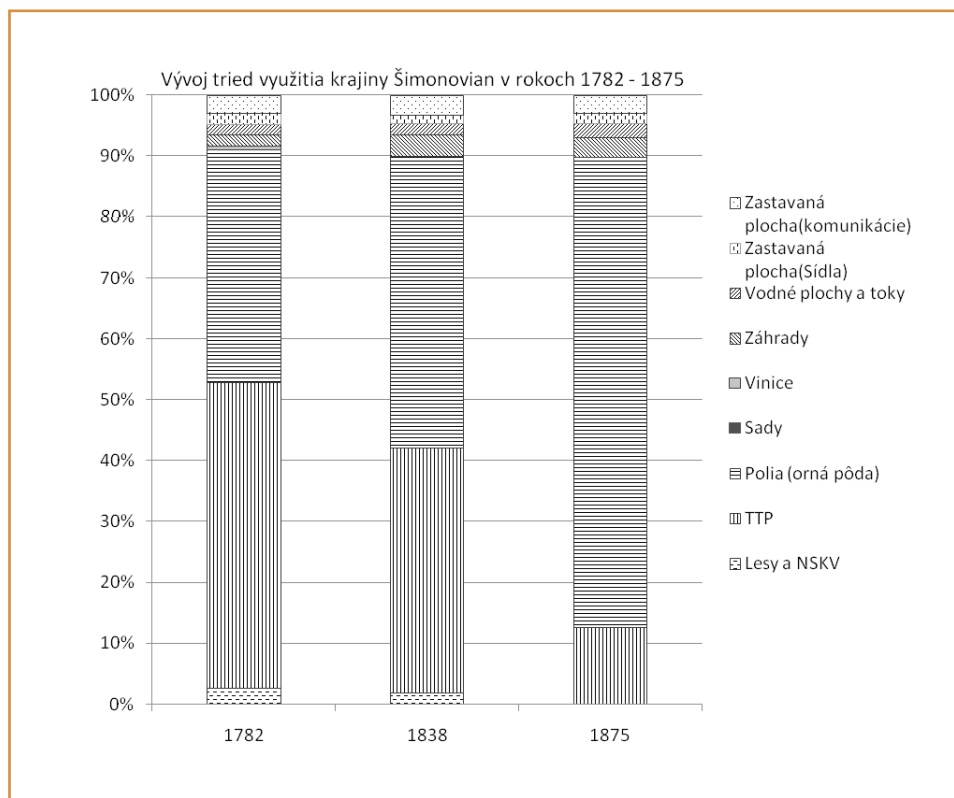

- Lúky
- Pasienky
- Polia (orná pôda)
- Záhrady
- Zastavané plochy (sídla)
- Vodné toky a plochy
- Zastavané plochy (komunikácie)

Mapa 3 Využitie krajiny záujmového územia v r. 1875 (?), Mária Medveďová (2011).

Tab. 3 Využitie krajiny katastra v roku 1875 (?)

Triedy využitia krajiny	Rozloha (ha)	%
Lúky	65,81	10,53
Orná pôda	477,19	76,27
Pasienky	12,75	2,04
Záhrady	20,81	3,33
Vodné plochy	19,19	3,07
Sídlná zástavba	10,94	1,75
Komunikácie	18,31	2,93
Spolu	625,00	100,00

Graf 1 Vývoj tried využitia krajiny Partizánskeho v rokoch 1782–1875.

Do začiatku prvej svetovej vojny zaznamenávame v obci spoločenský a hospodársky rozvoj. Rozvoj zabezpečilo aj obnovenie mosta na ceste z Nitry do Prievidze medzi Šimonovanmi a Malými Uhercami, ktorý mal slúžiť hlavne pre železničnú prepravu smerom do Prievidze. V roku 1896 boli položené koľaje pokračujúce do Prievidze.

Na začiatku 20. storočia sa v Šimonovanoch pestovali najmä jesenná pšenica, jačmeň, zemiaky, cukrová repa, ďatelina, kukurica a ovos.¹⁷ Opätovne zasiahla obec povodeň v roku 1913, ktorá spôsobila škody na domoch aj poliach. Prvá svetová vojna zasiahla výrazne do života obce. Počas prvej svetovej vojny bolo z obce odvedených 54 mužov, z ktorých 1 padol, 4 boli nezvestní a 11 bolo v zajatí. Po skončení vojny a vzniku prvej Československej republiky sa Šimonovany stali sídelnou obcou notariátu, do ktorého patrili Malé Uherce, Veľké a Malé Kršteňany a Brodzany.

Štruktúra obyvateľstva sa výrazne nezmenila, boli to zväčša roľníci a tí čo nevlastnili pôdu a pracovali na veľkostatkoch Jozefa Salzbergera a Elemíra Šimoniho. V tom čase mali Šimonovany rozlohu 699 ha. V 66 domoch (105 bytov) bývalo 483 obyvateľov (213 mužov a 270 žien). Obec si v tomto období žila vlastným pokojným životom až na už spomínané skoro každoročné povodne. V roku 1926 voda opäť stúpila a výrazné škody zaznamenali hlavne veľkostatkári J. Salzberger (326 tis. korún) a E. Šimoni (59 tis. korún). Povodne obec neobchádzali a ďalšia veľká pohroma v obci bola na jar v roku 1931. Voda postupne zasiahla polia, podmyla pozemky, poškodila obytné domy a tiež ochranný val pozdĺž polí. Škoda bola vyčíslená na 149 660 korún.

Ďalšou problémovou oblasťou sa ukázala byť pozemková reforma, ktorá mala poskytnúť ľuďom pozemky z veľkostatkov. Salzbergera nemohli obviniť z nespolupráce, alebo dokonca vyhrážania obyvateľom, ktorí prejavili záujem o prídely, lebo túto prácu za neho robili jeho podriadení. Napísali list, v ktorom roľníci „nesúhlasia“ s uskutočnením reformy na veľkostatku, vyslovujú nezáujem o prídely a hrozbami nútili roľníkov ho podpísať. Pozemkový úrad v Prahe tento list odmietol a nakoniec bolo zabraných 220 ha pôdy a rozdelených medzi 217 žiadateľov.¹⁸

Obyvateľstvo v Šimonovanoch, ako aj celá republika pocítili tri hospodárske krízy v rokoch 1921 – 1923, 1930 – 1934 a v roku 1937. Zvyšovala sa nezamestnanosť a domáci veľkostatkári ju ešte prehlbovali, lebo uzatvorili zmluvy s cudzími robotníkmi, ktorí mali ešte nižšie nároky, preto bolo v rokoch 1926 – 1927 v zime bez práce od 59 – 64 robotníkov. Tieto praktiky zdvihli vlnu nevdôle a v roku 1933 Okresný úrad v Topolčanoch vydal nariadenie, podľa ktorého

¹⁷ VLADÁR – WIEDERMANN, ref. 1, s. 90.

¹⁸ Ibidem, s. 96.

mali prednostne zamestnávať ľudí z vlastných obcí. Ľudia problém s prácou riešili aj vysťahovalectvom. V rokoch 1926 – 1928 sa obec rozrástla o tzv. časť „Domovina“. Bolo to územie, ktoré prideliť robotníkom v pozemkovej reforme a tí si tu postavili 28 domov.¹⁹

V roku 1930 bolo uskutočnené opäť sčítanie ľudu. V obci žilo 509 obyvateľov. Významným krokom pre obec bolo zavedenie elektrickej energie do obce v roku 1933. Celospoločenská situácia sa na konci 30-tych rokov rapídne zmenila v celej republike. Do obce v roku 1938 prichádza firma MAS – Moravské a slovenské strojírny, ktoré odkúpili pozemky od Salzbergera na výstavbu továrne a v Šimonovanoch stúpa počet obyvateľov a rastie aj výstavba bytových domov.

Článok je výsledkom rozboru historických máp, terénneho výskumu a taktiež štúdia literatúry k danej lokalite. Téma je veľmi zložitá a žiada si komplexný pohľad na danú problematiku a to nielen zo strany historika, ale i geografa. Vďaka rekonštrukcii máp v rozličných časových horizontoch som vypracovala iný pohľad na život ľudí na skúmanom území. Cieľom bolo poukázať na vývoj krajiny a vzťahu človeka ku krajine a ich vzájomné ovplyvňovanie sa. Ďalším smerom výskumu by mohol byť podrobný vývoj krajiny v 20. storočí. Zaujímavú tému ponúkajú taktiež možnosti etnografického výskumu alebo spracovanie ústnych výpovedí obyvateľstva o spôsobe života v regióne.

---

¹⁹ Ibidem, s. 97.

IDEA ČECHOSLOVAKIZMU V 1. ČSR

Lucia VALKOVIČOVÁ

Lucia VALKOVIČOVÁ: The Idea of Czechoslovakism in the first Czechoslovak Republic. Study is focused on the forms of czechoslovakism in interwar period, its related problems, social, cultural and economical aspects. The text searches for implications and conditions for formation, claiming, but also refusal of the idea of czechoslovakism in Czechoslovakia in the years 1918–1938. The idea of united czechoslovak nation had less support in Slovakia than in Czech part of the republic, but alliance with Czech nation was considered the best solution in that time. Czech society identified with the idea of czechoslovak state and mainly by educating had been emulating the change of attitudes of Slovaks towards the idea.

Keywords: Czechoslovak republic; czechoslovakism; 1918 – 1938

Vzťah Slovákov a Čechov má mnoho nevyjasnených momentov a pretrvávajúcích predsudkov, ktoré sa odrážajú v stereotypných spôsoboch vzájomného vnímania. Odborná diskusia na tému čechoslovakizmu bola pred rokom 1989 ovplyvnená politickými a ideologickými záujmami. V súčasnosti je literatúra venujúca sa vzťahom Čechov a Slovákov rozsiahla, a to aj vzhľadom k tomu, že po rozpade Československa v roku 1992 sa otvoril priestor na nezáujaté odborné posúdenie faktov, ktoré poznačili spoločné dejiny. Tému venovala pozornosť česká i slovenská historiografia, avšak autori sa ňou zaoberajú skôr okrajovo, na pozadí iných tém, ktoré s čechoslovakizmom súvisia. Téma čechoslovakizmu rezonuje v politologických, jazykovedných, či kulturologických štúdiách, ale vzhľadom k tomu, ako čechoslovakizmus ovplyvnil dejinné udalosti, má svoje miesto i v historiografickej spisbe.

Čechoslovakizmus predstavuje pozoruhodný problém, pretože reprezentuje pokus o spojenie dvoch národov nielen v oblasti štátotvornej politiky, ale tiež v oblasti kultúrnej a jazykovej. Pojem čechoslovakizmus možno teda ponímať ako odborný pojem, ktorý vyjadruje kultúrno–politickú koncepciu hlásajúcu národnú jednotu Čechov a Slovákov, a zároveň ako myšlienkový smer bez negatívneho a pejoratívneho vnímania. Najvýznamnejším medzníkom, ktorý determinoval ďalší vývoj českého i slovenského národa v danom období bol

vznik Československa v roku 1918. Umožnil vystriedať uhorský systém za demokratický, ktorý všetkým občanom, vrátane žien, zaručoval občianske práva. Spojenie územia Čiech, Moravy, Slovenska a Podkarpatskej Rusi v skutočnosti nepredstavovalo jeden celok, pretože jednotlivé časti sa líšili nielen geograficky, ale aj hospodárskou a spoločensko–politickou úrovňou. Nesporne však mali spoločnú jazykovú podobnosť, a tiež kultúrnu a historickú tradíciu. Z hľadiska stability krajiny bolo nevyhnutné hospodárske vyrovnávanie jednotlivých častí, vytvorenie jednotného politického systému, štátnej správy a hlavne vedomia československej štátnosti, a to aj vzhľadom k vysokému percentu etnických menšín¹, ktoré mohli destabilizovať vnútornú integritu štátu. Potreba vytvorenia silného štátu s početným štátotvorným československým národom viedla politických predstaviteľov k presadzovaniu idey politického čechoslovakizmu.

Základom vzniku Československa a zmyslom jeho proklamovania bolo právo na sebaurčenie národov. Z hľadiska medzinárodného právneho zdôvodnenia jeho existencie bol preto organizovaný ako unitárny národný štát, kde väčšinovým a štátotvorným sa stal národ československý. Koncepcia československej národnej jednoty ako syntéza jazyka a kultúry predpokladala národ ako politicky uvedomelú spoločnosť, ktorej spojujúcim faktorom sú politické idey a predovšetkým vedomie spolupatričnosti. V slovenskej tradícii však takéto ponímanie národa čiastočne absentovalo. V prvých rokoch po vzniku spoločného štátu boli postoje k čechoslovakizmu na Slovensku rozličné, niektorí politici ho plne akceptovali, alebo pokladali za nevyhnutný v danom čase, iní ho pokladali za negatívny, vzhľadom k centralistickému presadzovaniu politickej moci v Československu. Z právneho hľadiska bol čechoslovakizmus integrálnou súčasťou oficiálnej štátnej idey a bol zakotvený v ústave z roku 1920. Ústava vychádzala z národnej totožnosti Čechov a Slovákov, zaručovala zásadu rovnosti, ochrany života, majetku a osobnej slobody, tiež zaručovala spolčovacie právo, slobodu tlače, svedomia a vyznania a ochranu národnostných menšín. Preambula ústavy znela: „*My, národ československý, chcťac upevniť dokonalú jednotu národa... prospieť obecnému blahu všetkých občanov tohto štátu.*“²

Československo sa v zahraničnej politike prezentovalo ako národný štát Čechoslovákov, a preto etnická a jazyková odlišnosť Čechov a Slovákov bola

¹ Podľa sčítania obyvateľov z roku 1921 bolo v Československej republike občanov „československej“ národnosti 65,5 %. Občanov nemeckej národnosti 23,4 %, maďarskej 5,6 %, ruskej 3,4 %, židovskej 1,3 % a 0,6 % poľskej národnosti. GAWRECKÁ, Marie. K národnostní otázce v ČSR v letech 1918–1938. In *Národnostní otázka v Československu*. Opava : Slezský ústav ČSAV, 1989, s. 16.

² BEŇKO, Ján et al. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 1998, s. 194.

potlačená v prospech politickej jednoty. Vedomá fikcia ideologicky odôvodňovala existenciu nového štátu na základe národnostného princípu.³ Vzhľadom k medzinárodnému postaveniu Československa v danom období možno myšlienke čechoslovakizmu pripísať pozitívnu úlohu, negatívne sa však odrazilo jej praktické uplatňovanie v oblasti vnútornej politiky. Idealistická predstava o trvalom a pokojnom zblížovaní oboch národov po vyhlásení spoločného štátu, ktoré by vyústilo do splynutia oboch etníc sa nenaplnila, ale vyvolávala, hlavne v slovenskej spoločnosti, obavy. Jednotný národ Čechov a Slovákov sa však z politického hľadiska mal stať základom modernej občianskej spoločnosti a tiež prostriedkom presadzovania autority novovzniknutého štátu na celom nárokovanom území.

Idea jednotného československého národa nemala na Slovensku takú podporu ako v Čechách, avšak spolužitie s českým národom sa zväčša považovalo v danom období za najvhodnejšie riešenie. Česká spoločnosť sa naopak veľmi rýchlo stotožnila s československým štátom a snažila sa získať Slovákov k podobným postojom, a to hlavne prostredníctvom vzdelávania. Postupne sa považovalo za samozrejmé, že Slováci sú rovnako stotožnení s myšlienkou čechoslovakizmu, ktorý ich ochránil pred maďarským revizionizmom a česko-slovenský vzťah sa silne idealizoval. Zdrojom problémov sa preto často stávala vzájomná neznalosť regionálnych špecifik oboch spoločností.

Pre Čechov bolo Československo projektom naplnenia predchádzajúcich štátoprávnych snáh, napriek tomu sa neraz zdalo, že štátotvorný národ československý bol navonok koncipovaný skôr ako národ etnický, než politický. Jednou z hlavných príčin tohto chápania boli vzťahy k národnostným menšinám v republike a najproblematickejším bol vzťah česko-nemecký. Prítomnosť početnej nemeckej menšiny v českých krajinách mala veľký vplyv na centralistické začlenenie Slovenska do ČSR. Snahy o dosiahnutie právnej subjektivity Slovenska boli označované ako pokusy o separatizmus či podporu maďarskej iredenty.⁴ Väčším problémom sa tak stal vzťah česko-nemecký ako česko-slovenský, ktorý bol zdanlivo vyriešený ideou československého národa.

Charakteristickou črtou medzivojnového Československa bolo jeho komplikované národnostné zloženie. Zložité otázky národnostných menšín boli dedičstvom nástupníckych štátov monarchie, v ktorej boli riešené germanizáciou, maďarizáciou, či nedoriešenou federalizáciou. Stredoeurópske pomery

³ KOLÁŘ, František. Poznámky k zahraniční politice Československa. In BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v politickom systéme Československa : Materiály z vedeckého sympózia Častá 11. – 13. november 1991*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1992, s. 166–168.

⁴ KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Začleňovanie Slovenska do Československej republiky (1918–1920). In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v Československu 1918–1939*. Bratislava : VEDA, 2004, s. 63.

neumožňovali utvorenie hraníc podľa etnického rozdelenia oblastí, a preto bolo adekvátne, aby sa novovzniknuté štáty medzinárodnými zmluvami zaviazali k rešpektovaniu široko koncipovaných práv národnostných menšín.

Vzhľadom k tomu, že medzivojnové Československo bolo nepochybne demokratickým štátom a jeho ústava poskytovala všetkým obyvateľom ako štátnym občanom tejto republiky úplnú ochranu života a slobody, nie je nutné vnímať väčšinový československý národ z hľadiska etnického. Dôraz bol kladený skôr na občiansky ako na národný princíp. Z pohľadu národnostnej politiky sa tiež značná pozornosť venovala školstvu na všetkých stupňoch vzdelávania v materinskom jazyku menšinových obyvateľov: „V Československu máme obecných škôl 14,738. Z tých 30,8 % je nemeckých a maďarských, ačkoľvek tieto dve menšiny reprezentujú, ako som povedal, len 29,5 %... V Československu je 8 univerzít a vysokých škôl technických a 38 % z nich patrí Nemcom a Maďarom.“⁵

Maďarské obyvateľstvo na Slovensku sa po roku 1918, podobne ako nemecké v Čechách, stalo národnostnou menšinou. Politicky sa orientovalo na potrianonské Maďarsko, nedôverovalo novému štátu, a zároveň aj po upevnení vnútornej a medzinárodnej situácie Československa rezistencia maďarského obyvateľstva pokračovala. Maďarská menšina mala vďaka menšinovým právam v Československu mnoho možností rozvíjať vlastný národný i politický život. V denníku agrárnej strany *Slovenská politika* v roku 1921 Milan Hodža napísal: „V praxi zaistili sme maďarskej reči v školstve a v súdobníctve a vo správe už i dosiaľ mnoho viac platnosti, než ukladá menšinová klauzula mierových zmlúv. Politicky stavajú sa maďarskí poslanci teraz proti vláde opozične. Sú to z polovice komunisti, ktorí sa stavajú proti vláde zo zásad, z druhej polovice kresťanskí sociáli, ktorí majú s budapešťianskou íredentistickou stranou toho istého mena, mierne rečeno ideové vzťahy. V ľudových masách samých sa táto opozícia vôbec neprejavuje... Nepoviem vám žiadnu tajnosť, keď poukážem na to, že je v školstve a úradníckych miestach procentuálny pomer pre Maďarov ďaleko priaznivejší, nežli pre Slovákov.“⁶

V omnoho ťažšej situácii bola slovenská menšina v Maďarsku, ktorá sa nachádzala pod silným asimilačným tlakom. Podľa štátnej doktríny jednotného československého národa zahraničná politika rezignovala na podporu sloven-

⁵ OSUSKÝ, Štefan. Ochrana menšín. In *Prúdy*, 1921, roč. 6, č. 1, s. 20–21.

⁶ HODŽA, Milan. Poznámky o maďarskej menšine na Slovensku. In HOĎŽA, Milan. *Články, reči, štúdie, zv. VII, Slovensko a republika*. Bratislava : Linografia, 1934, s. 108–110.

ského obyvateľstva v Maďarsku. Záujmy Slovákov v Maďarsku, ktorých nebolo možné priradiť medzi Čechoslovákov, neboli dosť relevantné.⁷

Významné zastúpenie na Slovensku v danom období mala aj židovská komunita, ktorá si ťažko budovala vzťah k novému štátu. Židia na Slovensku boli značne pomadžarčení a na prelome rokov 1918 – 1919 sa stali terčom útokov, rabovačiek a výtržností, pretože boli pokladaní za reprezentantov bývalého politického systému. Postupom času sa objavovali sporadické výzvy pre urýchlenie asimilácie a včlenenie Židov do slovenského národa, ktoré však nemali veľkú odozvu. Židovská národnostná menšina bola voči demokratickej Československej republike lojálna, avšak odmietala asimiláciu, ktorá neodstraňovala antisemitizmus.⁸ Židovské komunity v českých krajinách mali liberálnejší postoj k tradíciám, a zároveň sa vyznačovali vyšším stupňom akultúrácie, asimilácie a integrácie s českým prostredím. Na Slovensku prevládala väčšia sociálna uzavretosť židovských komunít a preferovanie ortodoxných náboženských a kultúrnych tradícií. Československá ústava umožňovala Židom občiansku a náboženskú rovnoprávnosť, ale tiež možnosť prihlásiť sa k židovskej národnosti bez ohľadu na ich jazykovú, či náboženskú príslušnosť.⁹

Súčastou Československa sa stali aj obyvatelia podkarpatského regiónu. V roku 1919 bolo ich územie právne spojené s Československom pod názvom Podkarpatská Rus a v danom období im bolo umožnené rozvíjanie rusínskej národnej identity v demokratických podmienkach. Tento región patril do roku 1918 k mnohonárodnostnému Uhorsku, ale podobne ako mnohé nemaďarské národy po vojne hľadal uplatnenie v inom štátoprávnom zväzku. Jeho zapojenie do novovzniknutého Československa bolo alternatívnym riešením, vynúteným medzinárodnou politickou situáciou, ale tiež mnohí jeho obyvatelia podporovali československú štátnosť, v ktorej videli možnosť svojho vlastného slobodného vývoja. Československo sa zaviazalo zriadiť na tomto území širokú autonómiu, vytvoriť snem, menovať guvernéra, zabezpečiť zastúpenie Rusínov v zákonodarnom zbore, vyberať úradníkov a podobne. Realizácia týchto záväzkov narážala na množstvo problémov a jediným autonómnym znakom Podkar-

---

⁷ KOVÁČ, Dušan. Národnostné menšiny na križovatke medzi vnútornou a zahraničnou politikou. In HARAKSIM, Ludovít et al. *Národnosti na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1993, s. 11–12.

⁸ KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 13–15.

⁹ Pri sčítaní ľudu v roku 1921 sa z obyvateľov židovského pôvodu prihlásilo k židovskej národnosti 54 % obyvateľov. BOTÍK, Ján. *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava : LÚČ, 2007, s. 102.

patskej Rusi až do roku 1938 bola funkcia guvernéra, ktorý mal len obmedzenú právomoc.¹⁰

Úradný jazyk v Podkarpatskej Rusi mal byť určený zasadáním autonómneho snemu, ktorý sa však nikdy nezišiel, a preto sa až do roku 1938 úradne používala spolu s rusínskym jazykom aj čeština a pri verejných udalostiach hrala spolu s československou aj rusínska hymna.¹¹ V roku 1919 civilná správa v Podkarpatskej Rusi žiadala stanovisko od Českej akadémie vied k otázke jazyka Rusínov, ktorá označila ich jazyk ako maloruské nárečie, a to by malo byť uznané ako spisovný jazyk. Avšak dané stanovisko nebolo záväzné a otázku jazyka mali rozhodnúť samotní Rusíni. Nedoriešená otázka národnej príslušnosti a jazyka postupne nadobúdala politické rozmery, stala sa súčasťou volebných programov a bola predmetom sporov medzi politickými stranami, prípadne i členmi jednej strany.

Sociálna štruktúra tejto menšiny nevytvárala priaznivé podmienky pre politický, hospodársky a kultúrny rozvoj a ani pre formovanie národného povedomia. Podkarpatská Rus patrila k najzaostalejším častiam republiky, bola málo priemyselne vyvinutá a prevažne agrárna. Napriek rôznym ťažkostiam bolo pre túto oblasť medzivojnové obdobie z pohľadu rozvoja národno-kultúrnych procesov jedným z najdôležitejších období. Zvýšila sa hospodárska úroveň krajiny, počet mestskej populácie a intenzívne sa zvýšila vzdelanosť obyvateľstva. Na politický vývin pôsobil československý centralizmus a zároveň miestny autonomizmus. Prejavovalo sa to v pôsobení veľkého počtu strán, z ktorých však mnohé boli späté s českými stranami. Situácia sa radikalizovala v 30. rokoch zhoršením ekonomickej situácie, a tiež vzrástol počet českých úradníkov a počet privilegizovaných českých škôl. Časť obyvateľstva podporovala maďarskú iredentistickú politiku, narastala proukrajinsky orientovaná sila, šírila sa ruská národná orientácia a objavovali sa aj politici hlásajúci fašistické myšlienky. Pre československú vládu bolo charakteristické, že boj rôznych prúdov v regióne pomerne často využívala.¹² Československá politika perspektívne počítala so Zakarpatskom ako trvalou súčasťou Československa a rusínske obyvateľstvo malo postupne splynúť s československým národom.

Spoločným rysom pre poľskú i nemeckú menšinu v medzivojnovom období bol fakt, že významný vplyv na ich postoje mali medzinárodné vzťahy

¹⁰ BARNOVSKÝ, M. Politické strany na Podkarpatskej Rusi v rokoch 1918–1938. In BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 194.

¹¹ MAGOCSI, P. R. Koniec Československa – rusínska perspektíva. In *Idea Československa a strední Evropa: Sborník příspěvků z odborné konference konané k 75. výročí 28. října 1918 v Brně a v Martine ve dnech 28. – 30. října 1993*. Brno : Konvoj, 1994, s. 220–222.

¹² VIDŇANSKIJ, Stepan. Zakarpatsko ako súčasť ČSR: Problémy národno-kultúrnej obnovy a štátnosti v r. 1919–1938. In BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 208–211.

Československa s Nemeckom, Poľskom, ale aj medzi Poľskom a Nemeckom zároveň. Postoje štátu boli k týmto menšinám odlišné, čo vyplývalo aj z ich rozdielnej početnosti, koncentrovanosti, rozmiestnením oboch etník a zároveň nemalý vplyv mali vzájomné vzťahy pred rokom 1918.

Od poľskej menšiny, ktorá žila na viac-menej periférnom území krajiny sa očakávalo, že ako slovanský národ bude akýmsi prirodzeným spojencom vo vzťahu k Nemecku, avšak vzťahy s Poľskom sa už od vzniku Československa naštrbili sporom o Tešínsko, kde žila prevažná väčšina poľského etnika v Československu.¹³ Mnohí obyvatelia Tešínska uznávali, že ich územie je hospodárskou a geografickou súčasťou krajiny a nadväzuje na priemyselnú zónu, ktorej rozdelenie by spôsobilo hospodárske problémy v danom regióne. Z poľskej strany však vznikali obvinenia proti Československu, že bol na Poliakov v Tešínsku vyvíjaný nátlak na prijatie českého občianstva, a prípadne, že ich žiadosti o občianstvo boli zasa z politických dôvodov odmietnuté. Podobne boli označované československé štatistické údaje o počte Poliakov ako nespoľahlivé, či sfalšované. Nemožno poprieť určitú „čechizáciu“ obyvateľstva v Tešínsku, ktorá však nebola vykonávaná protipoľským nacionalistickým spôsobom, ale nástrojmi urýchľovania asimilačných procesov ako napríklad prostredníctvom českých spolkov.¹⁴

Politicky bola poľská menšina organizovaná v štyroch stranách, desiatkach nepolitických spolkov a veľmi výrazne bola zastúpená v komunistickej strane. Napriek tomu, že poľskí politickí predstavitelia sa často sťažovali na diskrimináciu poľskej menšiny, tiež sa neraz prejavovalo pozitívne hodnotenie národnostnej politiky štátu od poľských domácich i zahraničných činiteľov. Od januára 1934 sa však situácia výrazne zmenila a začal sa prejavovať v poľskej zahraničnej politike útočný kurz voči Československu, a to v dôsledku uzavretia poľsko-nemeckého paktu. Nastalo obdobie vzájomných útokov, kampaní, sabotáží a dochádzalo k vypovedaniu českých obyvateľov z Poľska a poľských z Československa. Splnenie požiadaviek menšiny bolo podmienené lojálnym postojom k republike a lojalita menšiny zasa postojom štátu k menšine. V druhej polovici tridsiatych rokov sa požiadavky poľskej menšiny stupňovali, ale ich splnenie by ohrozovalo integritu československého štátu. Na ich formovanie mala vplyv medzinárodná poľská politika a propaganda, ktorá spochybňovala oprávnenosť existencie Československa v Európe.

¹³ V celom Československu žilo 75 987 obyvateľov hlásiacich sa k poľskej národnosti podľa sčítania obyvateľstva z roku 1921. SLAMINKA, Vladimír. *Národnostní vývoj československé republiky*. Vyškov : Obzina, 1938, s. 100.

¹⁴ GAWRECKI, Dan. Poľská menšina v Československu 1918–1938. In *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve středné Evropě: Sborník mezinárodní vědecké konference*. Praha : Historický ústav AV ČR, 1999, s. 620–627.

Hlavným problémom už od vzniku Československa bolo správanie sa nemeckého obyvateľstva a jedinečnosť tohto problému si politickí predstavitelia štátu od počiatku uvedomovali. Keďže všetky pokusy dosiahnuť aj minimálne práva v národnostnej samospráve boli bezúspešné, cítili sa mnohí obyvatelia nemeckej národnosti sklamaní a diskriminovaní. Vzhľadom k počtu obyvateľov nemeckej národnosti v Československu, sa ťažko ponímali ako menšina, ale skôr ako hospodársky a kultúrne silná časť obyvateľstva. Strata privilegovaného postavenia a zároveň nechcené získanie pozície menšiny v Československu viedlo obyvateľov nemeckej národnosti k pochopiteľnému odmietaniu novovzniknutého štátu. Zároveň v česko-nemeckých vzťahoch prevládali mnohé stereotypy pretrvávajúce z obdobia Rakúsko-Uhorska.

Novovytvorený československý národ, ktorý podľa počtu obyvateľov tvoril len dve tretiny Československa, nemožno považovať za atypický, pretože zlúčených národov v Európe bolo viac, ako napríklad Francúzsko, Nemecko, či Taliansko. Jazyková blízkosť Čechov a Slovákov bola v porovnaní s inými krajinami výrazná, preto sa analogicky predpokladalo, podľa vzoru iných európskych krajín, že spoločné súžitie prinesie vyrovnanie rozdielov nielen v kultúre a hospodárstve, ale i v jazyku. Okrem toho prevládali názory, že mnohonárodné štáty sa neosvedčili, a aj preto sa Československo prezentovalo ako národný štát. Samozrejme s podložením jazykovej blízkosti sa myšlienka národného štátu obhajovala jednoduchšie.

Predpokladom čechoslovakizmu jazykovej v oblasti bolo, že spisovná slovenčina a podobne i spisovná čeština sú podľa pôvodu pokladané za nárečia jazyka československého, a teda tvoria jeden jazyk. Jazykovedec Novák vysvetľoval pôvod argumentácie jazykovej jednoty nasledovne: *„Konkrétne na pr. pri jazykových dejinách českých (= československých) postupovalo sa od rekonštruovanej praslovančiny, z ktorej vznikli ďalším vývinom všetky dnešné i vymreté slovanské jazyky a nárečia. No inokedy bral sa za užší základ, resp. východisko rekonštruovaný jazykový útvar pračeský (=pračeskoslovenský), z ktorého sa postupom času vyvinuli všetky dnešné nárečia české i slovanské. Tieto predbežné všeobecné poznámky dostačujú hádam na to, aby sme pochopili... ako sa postupovalo pri argumentácii pre národnú ideológiu československú, ktorá sa opierala o výsledky vedeckého bádania. A keďže sa podľa pochopov, bežných najmä u nás v strednej Európe, bral jazyk za najpodstatnejší znak pri určovaní národnosti, uzatváralo sa potom bez všetkého, že sa o výsledok jazykospytného bádania môže opierať aj téza o jednom národe československom.“*¹⁵

¹⁵ NOVÁK, Ludovít. *Jazykovedné glosy k československej otázke. Knižnica Slovenských pohľadov sväzok XXXV.* Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1935, s. 62–63.

Fikcia jednotného československého národa tvorila základ československého jazyka, ktorý prezentoval aj jazykový zákon 122/1920 Zb. Problematickým však bol fakt, že časť českého obyvateľstva pokladala slovenský jazyk len za dialekt češtiny a nie za samostatný jazyk. Neujasnený jazykový problém sa prejavil už vo formulácii návrhu paragrafu ústavy, kde sa hovorilo iba o úradnom jazyku českom. Po rokovaní poslancov slovenského klubu a ústavného výboru bol vytvorený termín „československý jazyk“, ktorý však tiež nebol uspokojivým riešením pre slovenských poslancov, ktorí sa snažili presadiť ako úradné jazyky češtinu a slovenčinu. Pozmeňujúci návrh za Slovenský poslanecký klub podal poslanec Ivan Dérer. Zástupcom slovenského klubu však bolo odporúčané, aby podobné návrhy už nedávali, pretože sa opäť vrátia k návrhu, kde je uvedený iba český jazyk.¹⁶

Na zabránenie rozporuplného používania pojmu „jazyk“ v etnickom zmysle sa prijal termín „znenie“, teda napríklad učebnica v jazyku československom v znení českom alebo slovenskom.¹⁷ Všeobecne sa presadzovalo, že prínos českoslovakizmu nemožno považovať za zámerné nahrádzanie slovenského jazyka češtinou, pretože úradne sa používali oba jazyky. Prenikanie niektorých českých slov do slovenčiny bolo po vzniku štátu nevyhnutné, pretože v slovenskom jazyku absentovali rozličné výrazy verejnej a štátnej správy. Do roku 1921 platila zásada, že úradné znenie právnych noriem v Zbierke zákonov a nariadení bolo v českom jazyku a v slovenskej verzii len ako preklad. Podobne aj názvy miest v cestovnom poriadku boli do roku 1920 udávané v češtine a až neskôr sa originálne slovenské názvy prestali prekladať.¹⁸

Na základe mnohých protestov proti používaniu češtiny úradníkmi a učiteľmi na Slovensku bolo v roku 1927 vydané nariadenie vlády, aby českí zamestnanci na Slovensku používali slovenčinu a dané nariadenie bolo v nasledujúcom období vo veľkej miere rešpektované. Politickým problémom sa stal vplyv češtiny na slovenčinu, keď predstavitelia Slovenskej ľudovej strany a Slovenskej národnej strany vystúpili proti pravidlám slovenského pravopisu, ktoré boli v Matici slovenskej pripravované pod vedením českého filológa profesora Vážneho. Keďže na základe snahy priblížiť slovenčinu čo najviac

¹⁶ KRAJČOVIČOVÁ, Natália. *Slovensko na ceste k demokracii*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2009, s. 62.

¹⁷ JELÍNEK, Milan. Neoddalujme umele spisovnou češtinu a slovenštinu. In KUČEROVÁ, Stanislava et al. *Českoslovenství – středoevropanství – evropanství: Úvahy, svedectvá a fakta k 80. výročí vzniku Československa 1918–1998*. Brno : Konvoj, 1998, s. 423.

¹⁸ RYCHLÍK, Jan. Teorie a praxe jednotného československého národa a československého jazyka v I. republice. In *Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dejin: Sborník příspěvků konference konané ve dnech 24. – 25. září 1992 v aule Obchodní akademie v Hodoníně*. Praha : Ústav T.G.Masaryka, 1993, s. 73.

k češtine boli pri synonymách kodifikované české výrazy, autonomisti si vyžiadali v roku 1932 novú komisiu.¹⁹ Proti zneniu týchto pravidiel sa postavilo protestným memorandom aj 130 slovenských spisovateľov a novinárov, ktorí však odmietali spolitizovanie problému.²⁰

Spisovná slovenčina sa začala stabilizovať koncom dvadsiatych rokov, čo sa prejavilo jej väčším vymedzením voči češtine. V tlači sa postupne stále výraznejšie objavovali názory, ktoré vyzdvihovali vývoj Slovákov k národnému povedomiu, ako to dokumentuje aj úryvok z roku 1933: *„Pre nedostatok školovaných ľudí stali sa naše úrady a školy československými aj rečove. Ideológia politicky jednotného národa československého, zle pochopená istými prihorlivými politikmi slovenskými viedla k umelému, ba niekedy až k násilnému počesťovaniu spisovnej slovenčiny. Lenže pomery za posledných 15 rokov slobodného života vyvinuli sa tak, že slovenský národ vracia sa k základom svojho samostatného národného života.“*²¹

V oblasti kultúry a vzdelávania dosiahlo Slovensko v rámci Československa obrovský úspech. Pred rokom 1918 na Slovensku nebola ani jedna slovenská škola, a preto sa musel školský systém budovať od základu. Nedostatok učiteľov, ktorí by boli schopní vyučovať v slovenskom jazyku, bol v roku 1919 bol taký výrazný, že na Slovensku by sa mohli otvoriť iba 3 stredné školy, respektíve gymnáziá. V školskom roku 1920/1921 pôsobilo na Slovensku už 31 slovenských gymnázií a 5 slovenských reálok, avšak ich žiaci tvorili len 50 % všetkých žiakov.²²

Predpokladom pre zjednotenie celého systému školstva bola ideová jednotnosť vo výchove a zaplnenie škôl personálom, ktorý by rešpektoval československý štát. Otázka unifikácie školstva však nebola doriešená ani koncom dvadsiatych rokov, nesúlad existoval medzi finančným a hmotným zabezpečením škôl, a tiež v platových podmienkach učiteľov. Rozšírením školskej dochádzky do 14 rokov aj na Slovensku bolo potrebné zväčšovať školy a s ich zabezpečením vznikali problémy pre obce.²³ Nedôveru k uplatňovaniu unifikácie vzbudzoval rozdielny prístup vlády k finančnej otázke v štátnom

¹⁹ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20.století. Česko–slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava : Academic Electronic Press Bratislava; Ústav T. G. Masaryka Praha, 1997, s. 82–84.

²⁰ KAMENEC, Ivan. Hlavné trendy vývoja slovenskej kultúry v kontexte spoločenského a politického vývoja. In ZEMKO – BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 451.

²¹ *Slovenská reč*, 1933, roč. 2, č. 1, s. 5, 6, O správnosti jazykovej.

²² *Prúdy*, 1929, roč. 13, č. 4, s. 244, 245, Zo školskej štatistiky.

²³ *Prúdy*, 1930, roč. 14, č. 1, s. 65, 66, Obzor školský.

a konfesionálnom školstve pre českých a slovenských učiteľov a zároveň prispieval k politickej diferenciacii.²⁴

Napriek mnohým ťažkostiam sa postupne školy poslovenčovali a ich počet vzrastal. Významnou udalosťou v oblasti školstva bolo zriadenie vysokej školy v Bratislave ešte v roku 1919. Problematické sa však stalo pôsobenie českých profesorov tu i na iných slovenských školách, v pôsobení ktorých sa videlo predkladanie politického programu československého zblíženia a zjednotenia. „*Vrchol tohto úsilia môžeme pozorovať v poprevratových rokoch najmä v účinkovaní niektorých českých profesorov na Komenského univerzite v Bratislave. Na spomenutom úsilí budovaná a dobudovávaná česká veda stáva sa v Československej republike dokonca akousi oficiálnou vedou, štedre podporovanou príslušnými orgánmi štátneho aparátu. Popularizujúci jej odvar propaguje sa nielen vo verejnosti slovenskej, ale, čo je dôležitejšie, dostáva sa aj do slovenských škôl ľudových, meštianskych i stredných i na univerzity, hlavne na Komenského univerzitu v Bratislave.*“²⁵ Na univerzite sa používal ako vyučovací jazyk čeština, čo vyvolávalo kritiku zo strany študentov, ale tiež niektorých politických strán. Súdobé obavy tiež vyjadruje myšlienka: „*Stojíme pred trápnyim dojmom, že oslobodení Slováci dostali univerzitu, ktorá si urobila programom zánik ich jazyka!*“²⁶

Na existujúcu situáciu v školstve mal vplyv i nedostatok slovenských učebníc, kníh a neujasnenosť gramatiky spisovnej slovenčiny. V roku 1926 bola na podporu vedeckej činnosti na Slovensku zriadená *Šafárikova učená spoločnosť*, ktorá vydávala odborné práce a vedeckú revue. V oblasti spoločenských vied sa tu vyskytli snahy o šírenie idey čechoslovakizmu, ale napriek tomu táto organizácia vytvorila priestor pre formovanie slovenských odborníkov a vedec kých pracovníkov a vytvorila základy pre rozvoj vedy na Slovensku.

Na problematiku jazyka sa viaže i šírenie kultúry prostredníctvom neho. Veľký rozvoj slovenskej kultúry v danom období však bol ovplyvnený ideou čechoslovakizmu len čiastočne. V laickej i odbornej interpretácii sa používali pojmy ako československá kultúra, československé umenie, československá veda, československá história či československá literatúra, avšak oficiálna štátna doktrína v zásadnej miere neovplyvnila slovenskú kultúru ako celok. Myšlienka národnej jednoty mala svojich priaznivcov nielen v politike, ale aj vo všetkých oblastiach kultúry a vedy. Diferencovala spoločnosť a rôznosť názorov

²⁴ KÁZMEROVÁ, Lubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918–1939. In ZEMKO – BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 421.

²⁵ NOVÁK, ref. 15, s. 65.

²⁶ *Slovenské pohľady*, 1927, roč. 43, č. 5, s. 327.

sa prejavovala hlavne na stránkach časopisov a novín vydávaných na Slovensku.

Dôležitým prvkom kultúrno-politického života na Slovensku bola Matica slovenská, ktorá bola obnovená 1. januára 1919. Napriek tomu, že bola snaha zachovať apolitickosť tejto inštitúcie, stávali sa jej členmi politickí činitelia a na jej pôde riešili politické spory a ideové konflikty. Jej členovia s nevôľou sledovali vznik *Šafárikovej učenej spoločnosti*, *Umeleckej besedy Slovenska* či *Zemeldského múzea* v Bratislave v dvadsiatych rokoch. Tieto spoločnosti sa pokladali za širitelky československej národnej jednoty, a to v oblasti jazyka, literatúry a histórie, čo však nemožno poprieť hlavne v začiatkoch ich činnosti. Rozpory vyvolávali aj nízke dotácie, ktoré dostávala Matica slovenská oproti vyšším pre bratislavské a české organizácie.²⁷

České vplyvy výrazne pôsobili na kultúrny a spoločenský život na Slovensku a to samozrejme nielen pod záštitou šírenia idey čechoslovakizmu. Systematická kultúrna podpora umožnila rozvoj slovenského školstva, literatúry, filmového a činoherného umenia a umožnila rozvoj slovenskej inteligencie a elity. Dôležitým prvkom pre potvrdenie jednoty československého národa bolo i utváranie spoločných dejín. Táto tendencia však vznikla už dávno pred rokom 1918 a ešte začiatkom 20. storočia prebehla diskusia na túto tému. Historici na Slovensku vystupovali hlavne proti preceňovaniu husitského hnutia i pôsobenia Jána Jiskru na Slovensku.²⁸

Hospodársky vývoj medzivojnového Československa mal tiež nemalý vplyv na vzájomné vzťahy Čechov a Slovákov, a zároveň vplýval aj na vzťah obyvateľov k štátu. Potreba vytvoriť jednotný hospodársky priestor, začleniť všetky jeho časti vrátane Slovenska a Podkarpatskej Rusi, vzhľadom na rozdielny stupeň ich ekonomického vývoja, prinášala so sebou mnoho ťažkostí. Prispôsobovanie českého priemyslu, ktorý predstavoval jadro predchádzajúceho hospodárskeho celku novým pomerom, bolo pomerne plynulé oproti situácii na Slovensku, ktorá sa bez pomoci vlády nedala udržať. Štátnu podporu si vyžadovalo vytvorenie komunikačnej siete, a to hlavne železničnej, ktorá by prepojila Slovensko s českým územím. Nevýhodou Slovenska zároveň bolo, že do roku 1918 tu existoval len technologicky zastaraný priemysel organizačne a dodávateľsky prepojený s Maďarskom. V ďalšom období bolo Slovensko negatívne ovplyvnené vytváraním jednotného československého trhu, i keď túto skutočnosť mala v nasledujúcich obdobiach vyvážiť možnosť rýchleho hospodárskeho rastu. Veľkým pozitívom boli mnohé sociálne zákony presadené v radikálnej povojnovej situácii, ktoré zmierňovali postavenie najmä robotníkov

²⁷ KAMENEC, ref. 20, s. 451–453.

²⁸ KOVÁČ, Dušan. *Slováci – Česi – Dejiny*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1997, s. 30.

a roľníkov. K pozitívnym javom patrila tiež pozemková reforma, rozvoj živností, či vnútorného obchodu.

Zriaďovanie slovenských pobočiek českých firiem si vyžiadalo príviv českých odborných pracovníkov, čo vyvolávalo nevôľu slovenských národovcov. Demagogicky zneužívané bolo aj zatváranie slovenských tovární, ktoré neboli schopné konkurencie voči českým producentom. Kritická situácia v celých regiónoch na Slovensku vzhľadom na súdobé hospodárske problémy prinášala ako následok negatívne prvky do formovania slovensko-českých vzťahov. Konceptie interpretácií a spôsobov riešenia najzávažnejších hospodárskych otázok sa stali súčasťou propagandy a politických programov strán. Hospodárske ťažkosti spájali s českou konkurenciou, českými politikmi a zároveň vládou v Prahe. Predstavitelia Slovenskej národnej strany a Slovenskej ľudovej strany propagovali ako riešenie politickú autonómiu.²⁹

Vo vzájomnom vzťahu Čechov a Slovákov vznikli v hospodárskej oblasti dva často využívané stereotypy, jedným z nich bolo české tvrdenie o doplácaní na Slovensko, druhým zasa opačne bolo presvedčenie o systematickom využívaní a ožobračovaní Slovenska. Takéto tvrdenia xenofóbneho zamerania vyvolávali negatívne protireakcie a podporovali jednostranné vnímanie rozmanitých problémov. Autorom českého výroku o doplácaní na Slovensko bol ministerský predseda J. Malypetr. Reakciou na jeho tvrdenie bol aj článok v novinách, v ktorom sa M. Hodža snažil vysvetliť situáciu: *„Jestliže sa tvrdí na jedné straně formálně správně, že Slovensko odvádza do společné štátnej pokladnice méně, než by plynulo z poměru obyvatelstva, tu máme odpověď na otázku, proč to. My Slováci sme dobří platci. Toto potvrdili sám ministerský predseda a minister financí. Chyba je to, že s uvedených příčin je na Slovensku méně kapitálu a podnikání, teda aj méně daně zárobkovéj, obrátovéj atd., skrátka, že následkom týchto neurovnaných poměrů, nemá Slovensko takej daňovej základne, ktorú by mohlo mať a ktorú keď by malo, by historické země nemuseli na nás toľko doplácet. Je teda štátnou povinností, vyhovieť slovenským požiadavkom po hospodárskej rovnocennosti a tak rozšíriť slovenskú daňovú základňu.“*³⁰

Druhé tvrdenie o využívaní Slovenska vychádzalo z jednostranného pohľadu, ktorý neakceptoval rozmanitosť hospodárskych problémov na Slovensku a bol využívaný, a to najmä v tridsiatych rokoch, na podporu myšlienky slovenského autonomizmu. Podiel Slovenska na tvorbe hrubého domáceho

²⁹ HALLON, Ludovít. Príčiny, priebeh a dôsledky štrukturálnych zmien v hospodárstve medzivojnového Slovenska. In ZEMKO – BYSTRICKÝ, ref. 4, s. 362.

³⁰ *Slovenský denník*, č. 242 z 24. 10. 1933. In HOĎŽA, Milan. *Články, reči, štúdie*. Zv. VII. Slovensko a republika. Bratislava : Linografia, 1934, s. 414.

produktu Československa bol v medzivojnovom období priemerne 15 %, a preto pochopiteľne Slovensko bolo v pozícii slabšieho spoluúčastníka, čo prirodzene zosilňovalo túžbu po národnej samostatnosti.³¹ Hospodárska situácia na Slovensku začiatkom tridsiatych rokov zapríčinila zintenzívnenie nacionálneho pohybu a stupňovanie sociálnych konfliktov. Stúpalo vystahovalectvo zo Slovenska a bolo nepomerne vyššie ako vystahovalectvo z českých krajín. Obrovská nezamestnanosť a vážne sociálne problémy obyvateľstva na Slovensku mali výrazný vplyv na vzťah k štátu. Po prekonaní zásadných problémov hospodárskej krízy sa situácia postupne stabilizovala, rozbehol sa proces industrializácie, výstavba infraštruktúry, rozvoj poľnohospodárskej výroby, avšak výsledky mnohých investičných akcií sa prejavili až po roku 1938.

S presadzovaním čechoslovakizmu súvisela i personálna otázka v Československu, ktorá vychádzala z tvrdenia, že na Slovensku sa nachádzal a zároveň pracoval na rozličných miestach štátnej a verejnej správy väčší počet Čechov, ako bolo potrebné. Po roku 1918 skutočne na Slovensku po odchode, prípadne rezignácii, maďarských úradníkov nastal úplný nedostatok vzdelaných pracovníkov a česká pomoc bola nevyhnutná. Chýbala tu najmä vzdelaná vrstva úradníkov, ktorá do roku 1918 prakticky neexistovala, pretože v Uhorsku sa úradníkom mohol stať iba občan hlásiaci sa k maďarskej národnosti. Po vzniku Československa odmietla časť starého uhorského aparátu slúžiť v novom štáte a mnohí z nich ani neovládali slovenský jazyk. Územie Čiech a Moravy bolo ešte za čias Rakúsko-Uhorska spravované vlastnými úradníkmi.

Na Slovensku však nechýbali len úradníci, ale aj učители, ktorých nahrádzali českí profesori na novozriadených slovenských obecných a stredných školách. Problém nedostatku učiteľov spôsobil odchod učiteľov maďarskej národnosti zo Slovenska. Mnohí z nich odmietali zložiť sľub novovzniknutému štátu, tak ako si to vyžadovalo aj nariadenie vlády č. 495 z 28. augusta 1919. Učители, ktorí sa po vzniku republiky hlásili k slovenskej národnosti, získali tiež vzdelanie v maďarskom jazyku.³²

Negatívny postoj Slovákov k českým úradníkom sa však plne prejavil až v tridsiatych rokoch, keď mali potrebné vzdelanie už aj domáci obyvatelia, ale miesta boli stále obsadené českými pracovníkmi. V čase hospodárskej krízy a nedostatku pracovných miest daná situácia pochopiteľne vyvolávala nevôľu a kritiku. Dobový postoj charakterizujú slová Dr. Nováka: „*Na Slovensku*

---

³¹ Hrubý domáci produkt na obyvateľa v roku 1921 na Slovensku bol 55,1 %, v roku 1929 55,3 % a v roku 1937 54,2 % českých krajinách. BÁLEK, Alexej. K integrácii a hospodárskému rozvoji Československa 1918–1992. In KUČEROVÁ, ref. 17, s. 471.

³² KÁZMEROVÁ, ref. 24, s. 419.

*hospodársky najistejšie situovaná vrstva štátnych a verejných zamestnancov je i doteraz v prevažnej miere regrutovaná z ľudí z poza Moravy. Keď vezmeme vec z opačného konca, môžeme povedať, že medzi vrstvami sociálne a kultúrne najmenej zaistenými, t.j. medzi roľníctvom a trvalým robotníctvom, Čechov skoro ani niet... I medzi štátnym úradníctvom a zriadenectvom normálne iba nižšie kategórie sú doménou Slovákov... Všetko to spôsobuje a živí nespokojnosť s českými ľuďmi na Slovensku i bez politickej demagógie. Táto nespokojnosť sa najvýraznejšie a najbeztrestnejšie môže prejavovať nechutou voči češtine, ktorá navonok reprezentuje všetkých príslušníkov českého kolektíva na Slovensku.*³³

Vážnejšou časťou tohto problému bolo zastúpenie Slovákov v centrálnej štátnej správe, kde skutočne bol ich počet nepatrný. Táto otázka bola často využívaná v ľudáckej agitácii požadovaním rešpektovania etnického kľúču pri obsadzovaní miest v štátnej správe. Takéto riešenie by však bolo v rozpore s podstatou myšlienky jednotného štátu a zároveň so zásadou rovnoprávnosti občanov. Proporcionálne zastúpenie by len potvrdilo neexistenciu československej národnej identity. Vzhľadom k tomu, že otázka personálneho obsadzovania orgánov štátnej správy nebola nikdy doriešená, prerástla do politického až nacionálneho problému. Riešenie tzv. českej otázky sa stalo jedným zo základných bodov politického programu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, ktorej členovia v tomto záujme používali heslá ako „*na Slovensku po slovensky*“, alebo „*Slovensko Slovákom*“. Ich cieľom bolo odsunutie zamestnancov českej národnosti v štátnej a verejnej správe, ale aj robotníkov pracujúcich v súkromnom sektore. Po prevzatí politickej moci na Slovensku v roku 1938 začala táto strana s urýchlenným uskutočňovaním svojho programu.³⁴

Po roku 1918 prišlo aj k zmene pozícii cirkvi v Československu a jej vplyv postupne upadal, čo však nebol dôsledok obmedzovania štátom, ale súvisel skôr s rozvojom občianskej spoločnosti. Tiež prechádzanie škôl pod štátnu správu vzbudzovalo obavy. Katolícka cirkev sa zásahmi československého štátu cítila poškodená a postupne spochybňovala štátom uplatňovanú myšlienku jednotného československého národa. Moderný štát si však vyžadoval určité zmeny v postavení cirkvi, a to hlavne v porovnaní s jej výsadným postavením z čias Rakúsko-Uhorska. Modernizačné opatrenia, ako bola sekularizácia školstva, uzákonenie rozvodov a občianskych sobášov, či zrovnoprávnenie cirkví v štáte završovala pozemková reforma, ktorá siahala po cirkevnom majetku. Takéto zásahy sa dotýkali života veriacich bežných občanov a vyvolávali na Slovensku

³³ NOVÁK, ref. 15, s. 242–243.

³⁴ RYCHLÍK, Jan. K otázke postavenia českého obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1939–1945. In *Historický časopis*, 1989, roč. 37, č. 3, s. 404.

odpor. Slovenská ľudová strana, obnovená Andrejom Hlinkom, bránila ohrozenú pozíciu katolíckej cirkvi a stavala sa proti vplyvu reformných hnutí. Hlinka z konzervatívnej pozície žiadal autonómiu katolíckej cirkvi na Slovensku, obsadzovanie biskupských úradov Slováckmi, zriadenie teologickej fakulty v Bratislave a zachovanie škôl v cirkevných rukách.³⁵

Česi a Slováci však mali rozdielne vnímanie významu cirkvi, náboženstva a ich funkcií v štáte. V českých zemiach sa hlásila prevažná časť obyvateľstva ku katolíckemu náboženstvu, avšak ich prejavy viery boli skôr laxné, pretože katolícke náboženstvo sa po dlhé stáročia spájalo z habsburskou dynastiou. Katolicizmus vyvolával nevôľu inteligencie, učiteľov, a tiež liberálnych a socialistických smerov. Odpor voči katolíckej cirkvi sa vystupňoval počas 1. svetovej vojny, keď väčšina katolíckych politických strán podporovala monarchiu a legitimitu Habsburgovcov.³⁶ Je prirodzené, že v Čechách po roku 1918 neboli zameraní katolícki vysokí hodnostári národne.

Na Slovensku bolo obyvateľstvo silne religiózne, a to nielen v katolíckom, ale aj evanjelickom náboženstve. Tento fakt sa často využíval v protičeskej agitácii, pretože Česi boli považovaní prevažne za ateistov. Proticirkevne naladená česká verejnosť zosmiešňovala katolíckych duchovných a propaganda v novinách zveličovala chyby cirkvi do enormných rozmerov. Napätie medzi katolíckou cirkvou a štátom pretrvávalo, i keď nedošlo k zaradeniu odľuky cirkvi od štátu do návrhu ústavy a ani k zrovnoprávneniu cirkevného a občianskeho sobáša. Náboženstvo sa naďalej vyučovalo na obecných, meštianskych a stredných školách a väčšina cirkevných zákonov z obdobia pred rokom 1918 zostala zachovaná. Pod štátnu správu však prešli takmer všetky stredné školy, cirkev si ale zachovala väčšinu ľudových škôl a učiteľských ústavov. V roku 1927 bola prijatá dohoda *Modus vivendi* medzi Vatikánom a Československom, ktorá stanovila kompromisné riešenia problémov a prispela k zlepšeniu vzťahu medzi štátom a cirkvou, a zároveň v roku 1928 boli obnovené ich diplomatické vzťahy.³⁷

Postoje k čechoslovakizmu v danom období boli odlišné a postupne diferencovali spoločnosť, ale aj súdobú politickú scénu. Vznikal tak súbor zložitých problémov vyplývajúcich zo spolužitia dvoch národov, ktorých riešenie

---

³⁵ RYCHLÍK, ref. 19, s. 76.

³⁶ TRAPL, Miloš. Začlenení římskokatolické církve do české společnosti po roce 1918. In *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě: Sborník mezinárodní vědecké konference*. Praha : Historický ústav AV ČR, 1999, s. 141–142.

³⁷ Dohoda znamenala pre Československo uznanie hraníc vymedzením diecéz podľa štátnych hraníc, čo bolo dôležité hlavne pre Slovensko, vzhľadom k vymeneniu sa z cirkevnej právomoci maďarských biskupov. Tiež určovala, že vymenovávanie biskupov bude riešené v zhode československej vlády a Vatikánu.

spočívalo v politickom riešení ich vzájomných pozícií, a prirodzene z daného riešenia sa tak postupne odvíjala aj problematika ekonomická, školská či cirkevná. Spoločný štát mal byť priestorom uplatnenia sa slovenského národa spolu s českým národom a ostatnými národnosťami ako rovnoprávnymi partnermi. Vzájomná rovnoprávna spolupráca bola však čoskoro po vzniku Československa sproblematicovaná ambíciami českej politiky s podporou niektorých slovenských politikov.³⁸ Postupné splynutie Slovákov s Čechmi sa nerealizovalo a pre mnohonárodnostný štát vhodnejšou možnosťou mohla byť Masarykova demokratická koncepcia predpokladajúca otvorenú spoločnosť na báze humanitnej demokracie. Krajný názor na Slovensku reprezentovali tzv. autonomisti, ktorí žiadali voľné spojenie oboch krajín, bez realizácie centralistickej politiky. Autonomizmus vychádzal z vnímania odlišnosti slovenskej a českej identity a jeho zdrojmi boli aj negatívne hospodárske pomery, nespokojnosť časti katolíckej spoločnosti, ale tiež pokračujúca emancipácia slovenského národa. Autonomistické hnutie nemalo na Slovensku väčšinovú podporu, a to prirodzene hlavne v počiatkoch spoločného štátu, keď Slovensko ani nedisponovalo potrebnými prostriedkami a ani dostatkom vzdelaných ľudí na samostatné vedenie štátu. Pojem autonómie sa v ponímaní českých politických predstaviteľov spájal s tajným zámerom maďarskej iredenty a snahou rozbiť Československo s následným pripojením Slovenska k Maďarsku. Z pohľadu mnohých českých predstaviteľov sa tiež slovenskí politici vedome zriekli predstavy o autonómii pri tvorbe Martinskej deklarácie.

Otázka slovenskej územnej autonómie úzko súvisela aj s požiadavkami sudetských Nemcov, u ktorých vyvolávala separatistické úmysly. Trvanie českej politiky na ideí čechoslovakizmu, a teda aj na jednotnom československom národe bolo jednoducho nevyhnutné vzhľadom k mnohopočetnej nemeckej menšine, ktorá bola početnejšia ako slovenská časť štátotvorného národa.

Mladá generácia, ktorá už vyrástla v československých školách, vyjadrovala vlastný názor na usporiadanie národnostných vzťahov v Československu. V Trenčianskych Tepliciach sa v júni 1932 zišlo asi 500 stúpencov rôznych politických strán, ktorí v prejavoch a diskusiách odsudzovali centralistický princíp riadenia. Zarytý zástanca čechoslovakizmu I. Dérer, v tomto čase aj minister školstva a širiteľ idey československej jednoty, opísal zjazd nasledovne: *„Pribeh sjazdu bol veľmi búrlivý, študenti autonomistickej orientácie ovládali jednanie a veľkým krikom terorizovali ináč smýšľajúcich. I niektoré pozoruhodnejšie referáty zapadli v tomto nedôstojnom hurhaji. Toto chovanie sa značnej časti študujúcej mládeže zúčastnivejšej sa sjazdu vyvolalo odpor a kritiku*

---

³⁸ BAKOŠ, Vladimír. Poznámky k čechoslovakizmu ako ideológii. In BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 108.

*nielen československej verejnosti, ale i vecne a trpezlivo smýšľajúcich autonómistov.*³⁹

Napriek tomu, že odporcami centralizmu boli najmä predstavitelia a priaznivci HSLS a Slovenskej národnej strany, je nesporným faktom, že v tridsiatych rokoch sa menil postoj aj u iných politických prúdov. Tie pôvodne presadzovali centralizmus či čechoslovakizmus, ale postupne sa prikláňali k názoru, že sa stávajú anachronizmom: „*I veda musí najprv konštatovať a potom rešpektovať nesporné želanie väčšiny Slovákov, aby bolo slovenské kolektívum uznané za osobitný národ. Dnes na Slovensku toto želanie iba slepý môže nevidieť, postrašený zakrývať, alebo zlomyseľný popierať. Dnes slovenskú nacionálnu tézu bránia aj príslušníci takzv. stavovských strán československých. Prichodí tu predovšetkým do povahy strana agrárna a zo socialistických aspoň čiastočne sociálne demokratická.*“⁴⁰

Myšlienka československej jednoty pretrvávala aj v tridsiatych rokoch, ale skôr vďaka oficiálnej propagande, ako svojej životaschopnosti. Nová generácia politikov už nezdieľala názory čechoslovakistickej generácie a slovenskí politici preferujúci čechoslovakizmus sa dostávali do čoraz väčšej izolácie. Keď sa v novembri 1935 stal ministerským predsedom Slovák Milan Hodža, česká verejnosť od neho očakávala zlepšenie vzťahov Čechov a Slovákov, a tým aj upevnenie štátu, avšak jeho zámer zosúladiť požiadavku autonómie s postojmi vládnych strán sa mu nepodarilo. Hodža už pred rokom 1918 vo svojich článkoch rozvíjal tézu o jednotnom československom národe, avšak postupne, vznikom Československa, začal viac upozorňovať na rozdielnosť Čechov a Slovákov v národnom vývine. Nikdy nepreferoval striktný centralizmus, čo sa prejavilo aj postupným presadzovaním administratívnej autonómie Slovenska. Konceptiu slovenského národa podporoval len v mravnej rovine a vyhýbal sa politickému uznaniu slovenskej národnej zvrchovanosti, ktorá mohla ohroziť samotnú existenciu štátu. Oficiálne zotrval na stanovisku spoločného štátneho celku, a preto jeho názory môžu pôsobiť rozporuplne, a tiež ako názory sledujúce skôr politické ciele.⁴¹ Nemožno však prehliadnúť fakt, že ako ministerský predseda musel brať do úvahy dosah riešenia slovenskej otázky na vnútropolitickú i medzinárodnú situáciu.

Slovenskí zanietení čechoslovakisti vyvolávali na Slovensku mnohokrát negatívne reakcie, napriek svojim dobrým úmyslom. Príkladom by mohol byť Vavro Šrobár a jeho uplatňovanie moci pri organizovaní správy na Slovensku

³⁹ DÉRER, Ivan. *Československá otázka*. Praha : Orbis, 1935, s. 152.

⁴⁰ NOVÁK, ref. 15, s. 159.

⁴¹ KOLLÁŘ, Karol. *Milan Hodža. Moderný teoretik pragmatický politik*. Bratislava : Infopress, 1994, s. 50–52.

v čase jeho pôsobenia na poste ministra s plnou mocou pre správu Slovenska.⁴² Vavro Šrobár ako popredný člen Republikánskej strany zeméľského a malorolníckeho ľudu z presvedčenia podporoval a aj v politike prakticky presadzoval jednotu československého národa, a to vo všetkých oblastiach: „*Nemárnime čas bojom o písmy, o to, či sme jeden alebo dva národy, či máme jednu lebo dve reči.*“⁴³ Bol presvedčený, že rovnocennosť Slovákov v štáte je možná iba splynutím s Čechmi. Osobitne sa tiež snažil uplatňovať centralistický model riadenia štátu a príznačným pre túto snahu bolo i jeho nariadenie č. 6/1919 z januára 1919, ktorým sa od 23. januára toho roku rozpúšťali všetky slovenské národné rady a výbory, vrátane ústrednej Slovenskej národnej rady v Martine z dôvodu „*aby sa vyhlo zmätku a zasahovaniu do právomocí úradných medzi zo strany národných rád a výborov.*“⁴⁴ Podľa Šrobárových slov symbolicky malo ich činnosť nahradiť zriadenie Matice slovenskej.⁴⁵

Ďalším stúpencom čechoslovakizmu bol Ivan Dérer, ktorý videl riešenie postavenia Slovenska v Československu v decentralizácii štátnej správy a zároveň v nutnom posilňovaní myšlienky československej národnej jednoty tak, aby sa stala základom školskej a verejnej výchovy, a tiež akejkol'vek činnosti súvisiacej so štátnou a verejnou správou.⁴⁶ Dérer presadzoval jednotu československého národa na všetkých vládnych postoch, na ktorých pôsobil, a tiež jej venoval viaceré svoje práce.

Rozbor problematiky ukázal, že čechoslovakizmus v žiadnom prípade nebol výsadným pre českú politiku, pretože jeho zástancovia boli aj na Slovensku, a to najmä v prvých rokoch republiky. Mnohí z tých, ktorí prijali túto koncepciu, boli odporcami maďarského útlaku ešte v čase, keď za podobné názory boli perzekvovaní. Viacerí slovenskí politickí predstavitelia tiež prešli určitým vývojom v otázke jednoty Čechov a Slovákov od jej preferovania až po čiastočné odmietanie. Avšak v druhej polovici tridsiatych rokov už bolo takmer nemožné

---

⁴² ŠEDIVÝ, Ivan. „Idea státu československého“ a otázky čechoslovakizmu. In PEKNÍK, Miroslav et al. *Pohľady na slovenskú politiku*. Bratislava : VEDA, 2000, s. 566.

⁴³ Z úvodu ku knihe *Oslobodené Slovensko*. In *Idea Československa a střední Evropa: Sborník příspěvků z odborné konference konané k 75. výročí 28. října 1918 v Brně a v Martine ve dnech 28. – 30. října 1993*. Přílohy. Brno : Konvoj, 1994, s. 11.

⁴⁴ Nariadenie o rozpustení slovenských národných rád a výborov. In BEŇKO, Ján et al. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 1998, s. 76.

⁴⁵ PEKNÍK, Miroslav. *Slovenské národné rady*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 70.

⁴⁶ ŠUCHOVÁ, Xénia. K vývoju stanoviska Ivana Dérera k otázke autonómie Slovenska. In BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 133.

posilňovať stabilitu štátu na báze presadzovania myšlienky jednotného československého národa.

Všeobecne možno zhodnotiť, že česká spoločnosť sa omnoho jednoduchšie stotožnila s novým štátom, a zároveň s ideou jednotného československého národa ako slovenská, v ktorej sa čoskoro začali prejavovať myšlienky presadzujúce administratívnu alebo územnú samostatnosť Slovenska. K danej situácii prispela centralistická politika v štáte preferujúca československú jednotu mnohokrát bez ohľadu na osobitosti Slovenska a jeho konkrétne potreby. Česká strana sa pri odmietaní politických požiadaviek Slovákov odvolávala na hrozbu separatizmu až iredentizmu, ktorá nepochybne existovala a bola podporovaná maďarskou a neskôr veľmi výrazne nemeckou politikou. Nesporne veľkým pozitívom bola reorganizácia celého školského systému, ktorá bola nesmierne prínosná pre kultúrno–vzdelávaciu zložku spoločenského života na Slovensku. Poslovenčenie školstva podporilo modernizáciu, dovŕšenie národno–emancipačného procesu a umožnilo vzdelávanie slovenskej inteligencie. Aj v tejto oblasti sa však prejavovala idea čechoslovakizmu, ktorú propagovali niektorí profesori pôsobiaci na slovenských školách. Negatívny podtext mala i otázka tzv. československého jazyka, ktorý ako spoločný jazyk mal byť súčasťou československého národa. Mnohí českí činitelia však pochopili význam slovenského jazyka pre Slovákov a podporovali vzdelávanie novej slovenskej inteligencie vo vlastnej reči.

Slovenská spoločnosť v medzivojnovom období bola prirodzene diferencovaná v rovine národnostnej, konfesijnej, kultúrnej i sociálnej. Rôznorodosť spoločnosti daná historickým vývojom komplikovala potrebu homogenizácie národného spoločenstva. Nové kultúrne a ideové prvky, ktoré prenikali na Slovensko prostredníctvom českej inteligencie boli pociťované ako cudzie, rozvracajúce kultúrny izolacionizmus, a preto boli rôznym spôsobom odmietané. Generácia vychovaná už v československom duchu chápala potrebu prehodnotenia pretrvávajúcích ideí a programov. Odmietala čechoslovakizmus, ale i extrémny nacionalizmus a hľadala nové myšlienkové bázy v súlade s európskou vedou, kultúrou a myslením. Komplikovaná otázka riešenia vzájomných vzťahov Čechov a Slovákov polarizovala aj politickú scénu na Slovensku, ktorá tak strácala schopnosť spoločne reagovať na dané problémy. Politické strany preferovali vlastné záujmy a podľa toho sa stavali aj k otázke čechoslovakizmu. Na záver možno zhodnotiť, že medzivojnové Československo napriek mnohým nedostatkom či už v oblasti vzájomných vzťahov Čechov a Slovákov, nedoriešených problémov v hospodárstve, správe štátu, bolo, aj vzhľadom k demokratickým hodnotám a zmenám, ktoré prinieslo svojim obyvateľom, jednou z najvýznamnejších etáp slovenských dejín.

ŽIVOT NA SLOVENSKU V ROKU 1939 POHLADOM TÝŽDENNÍKA NOVÝ SVET

Nina SOZANSKÁ

Nina SOZANSKÁ: Life in Slovakia in the year 1939 on the Pages of the Weekly Journal New World. Weekly journal New World became in the period when it was published very popular among population. Actual information about events in the republic were transmitted in unconventional way, through photographs and images. For the purposes of the article were selected concrete areas, which influenced public opinion at the time of existence of the Slovak State. It also points to the hitherto little explored issues, e. g. women's issues. Attention is devoted also to fashion. On the example of the weekly journal New World author tries to reconstruct the daily life and further aspects of life, not only political context.

Keywords: *New World; 1939; everyday life; Slovak State; newspaper*

Dejiny Slovenska v rokoch 1939 – 1945 patria k najkontroverznejším témam slovenskej histórie.¹ Viac ako šesťdesiat rokov boli objektom rôznych protirečivých interpretácií. Jednými sú zatracované, iní toto obdobie glorifikujú. Tieto dva názory vedú často k búrlivým diskusiám. Postoj k vojnovému slovenskému štátu sa neraz stáva akýmsi pomyselným meradlom pre hodnotenie občanov a ich postojev voči demokracii či totalite, ale aj k vlastnému štátu a národu. Rozporuplnosť v hodnotení slovenského štátu možno vidieť aj u mnohých historikov či publicistov.

Obdobie slovenského štátu nebola iba politika, prezident Tiso, Nemci, perzekúcia Židov, či odboj. Pre väčšinu obyvateľov to bol stále obyčajný život,

---

¹ Do prijatia ústavy 21. júla 1939 sa pre štátny útvar vyhlásený 14. marca 1939 používal termín *Slovenský štát*, keďže podľa zákona č. 1 zo 14. marca 1939 „*Slovenská krajina vyhlasuje sa za samostatný a neodvislý Slovenský štát.*“ V ústave bol zakotvený názov *Slovenská republika*. Po prijatí ústavy sa v dobovej publicistike a dokumentoch termín *Slovenská republika* vyskytoval minimálne a naďalej sa používalo predchádzajúce označenie. K tomu napr. LACKO, Martin. *Slovenská republika 1939–1945*. Bratislava : Perfekt: Ústav pamäti národa, 2008, s. 5. BAKA, Igor. *Politický systém a režim Slovenskej republiky 1939–1940*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010, s. 5.

s radosťami či starosťami. Bola to každodennosť. V článku som sa rozhodla pracovať s časopisom *Nový svet*, konkrétne s ročníkom 14, z roku 1939. Časopis nie je veľmi známy, i keď nepatrí k celkom zabudnutým. Dôvod, prečo nie je jeho popularita veľká ako napr. pri *Slovákovi*, vidím v tom, že ide o obrázkový týždenník, ktorý mal udalosti priblížiť občanom prostredníctvom fotografií. Taktiež treba podotknúť, že bol označený ako časopis rodinného typu, a preto prinášal aj iné rubriky, ako tie ktoré sa venujú iba politickému daniu. Zaujímavosťou je, že to bol jeden z prvých časopisov, ktorý sa zameriaval aj na ženské čitateľky a ich ženský svet. Na stránkach časopisu sledujem vybrané otázky, ktoré sa priamo týkajú doby, s cieľom poukázať na obyčajných ľudí a informácie, ktoré ich obklopovali, a ktoré prinášala tlač a poukázať na to, ako tieto informácie ovplyvňovali samotných ľudí. Pracovala som iba s jedným ročníkom časopisu, neporovnávala som pohľad na danú dobu s ostatnými periodikami, ktoré vtedy vychádzali.

Štruktúra slovenského novinárstva v I. ČSR

V roku 1918 vychádzalo v Československej republike 23 slovenských periodík. V roku 1938 vychádzalo 221 titulov slovenských novín a časopisov. Z toho bolo 10 denníkov, 62 týždenníkov, 17 dvojtýždenníkov, 132 mesačníkov a ďalších časopisov s nepravidelnou periodicitou. Denníky a časť týždenníkov, resp. dvojtýždenníkov, mali univerzálny charakter. Ich poslaním bolo získať čitateľov pre ciele politického hnutia, ktoré reprezentovali. Špecializovaný charakter mala väčšina týždenníkov a ostatné časopisy s nepravidelnou periodicitou, ktoré sa zameriavali na čitateľov podľa ich sociálnych, záujmových, či vekových skupín.²

² DUHAJOVÁ, Zuzana – ŠEFČÁK, Luboš. *Dejiny slovenského novinárstva 1918–1948*. Bratislava : Univerzita Komenského Bratislava, 1993, s. 29. Na Slovensku je málo literatúry, ktorá sa venuje vývoju a dejinám žurnalistiky. Zväčša ide o skriptá, literatúru zo staršieho obdobia či prehľady československej žurnalistiky alebo sa tlač spomína v prehľadoch slovenských dejín. Dostupná literatúra k dejinám žurnalistiky: BERÁNKOVÁ, Milena – KRÍVÁNKOVÁ, Alena – RUTTKAY, Fraňo. *Dejiny československé žurnalistiky. III. díl: Český a slovenský tisk v letech 1918–1944*. Praha : Novinář, 1988. ČAPEK, Josef. *Jak se co dělá*. Praha : Československý spisovatel, 1984. DARMO, Jozef. *Slovenská žurnalistika 2 (1918–1938)*. Martin : Matica slovenská, 1966. DARMO, Jozef. *Z dejín vedy a výskumu žurnalistiky*. Bratislava : NSÚ, 1991. DUHAJOVÁ, Zuzana. *Prehľad dejín slovenského novinárstva v období 1918–1945*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1968. HUDEC, Vladimír. *Československá žurnalistika v antiľušistickém období*. Praha : Novinář, 1978. CHÁB, Václav. *Jak se dělají noviny*. Praha : Svaz národního osvobození, 1932. RUTTKAY, Fraňo. *Dejiny slovenského novinárstva do roku 1918*. Bratislava : VEDA, 1999. RUTTKAY, Fraňo. *Slovenský život a žurnalistika*. Martin : Osveta, 1987. RUTTKAY, Fraňo. *Dejiny českoslo-*

Vo voľbách v roku 1925 kandidovalo do parlamentu až 25 politických strán. Významnú úlohu zohrávali noviny a časopisy vydávané a financované jednotlivými politickými stranami. Jednotlivé politické strany vydávali svoje tlačové orgány, ale mali aj regionálne, resp. lokálne periodiká, ktoré vychádzali takmer v každom väčšom meste. Počas ČSR vzniklo na Slovensku až 200 takýchto titulov. Ich život bol však často veľmi krátky. Vychádzali aj politické týždenníky, resp. dvojtýždenníky. Obrázková tlač, v ktorej je obraz ústredným prostriedkom novinárskeho prejavu, ešte neexistovala. Začali sa vyvíjať ilustrované časopisy. Tlačiarenská technika a otázka finančných nákladov umožňovala iba hlbokotlačovú prílohu, pričom najmenej dve tretiny rozsahu časopisu boli textové na novinovom papieri. Ilustrácia prenikala stále viac aj do novín a do odborných a záujmových časopisov.

Prvý pokus o ilustrovaný časopis bol dvojtýždenník *Svet* (1920), ktorý vychádzal v Bratislave a bol vydávaný Slovenskou tlačovou agentúrou. Obsahoval série komentovaných obrázkov slovenských a zahraničných politikov. Úspešnejší bol ilustrovaný spoločenský týždenník *Slovenský svet* (1921 Prešov a v rokoch 1922–25 Bratislava). Redigoval ho Emo Bohúň, Andrej Djuračka a iní. Jeho miesto potom zaujal dvojtýždenník a neskôr týždenník *Nový svet* (1926–1945). Jeho náklad bol až 24 tisíc kusov výtlačkov. V rokoch 1939–1945 bol jeho vydavateľom a šéfredaktorom Jožo Nižnánsky (predtým v rokoch 1929–1939 pôsobil ako externý redaktor tohto obrázkového týždenníka).³ Za prvý pokus o slovenský magazín označujeme mesačník *Ozvena* (1931–1934).⁴

---

venské žurnalistiky. II. diel: Slovenský periodický tisk do roku 1918. Praha : Nakladatelství a vydavatelství Novinář, 1984. SERAFÍNOVÁ, Danuša – VATRÁL, Jozef. *Náčrt slovenskej žurnalistiky.* Ružomberok : Katolícka univerzita, 2005. *Malá encyklopédia žurnalistiky.* Bratislava : Obzor 1982. Ďalej sú to štúdie v časopisoch alebo zborníkoch. VOJTEK, Juraj. Novinárstvo: charakteristické črty, vznik a vývoj. In MATÚŠ, J. – VALENTOVIČOVÁ, D. – MAGÁL, S. *Malý slovník masmediálnej a marketingovej komunikácie.* Trnava : Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda, 2005, s. 219–235. SEFARÍNOVÁ, Danuša. Liberálne a agrárne orientovaná slovenská tlač do roku 1918. In *Otázky žurnalistiky*, 2006, roč. 49, č. 1–2, s. 68–74. VOJTEK, Juraj. K problému periodizácie dejín slovenského novinárstva. In *Otázky žurnalistiky*, 2003, roč. 46, č. 3–4, s. 255–260.

³ Doplnujúca literatúra o Jozefovi Nižnánskom: DRUG, Štefan. Z literárnej biografie Joža Nižnánskeho. In *Biografické štúdie*, 2004, č. 30, s. 15–21. DRUG, Štefan. Nižnánsky z inej strany. In *Slovenské pohľady*, 1984, č. 2. KALNÝ, Slavo. *Páni novinári II.* Bratislava : Slovenský syndikát novinárov, 2006. LIBA, Peter. Jozef Nižnánsky v kontexte populárnej prózy v medzivojnovom období. In *Biografické štúdie*, 2004, č. 30, s. 27–31. MAŤOVČÍK, Augustín. Dokumenty o Jozefovi Nižnánskom v Archíve literatúry a umenia SNK. In *Biografické štúdie*, 2004, č. 30, s. 41–48. MOJÍK Ivan. Na nebi slovenskej literatúry. In *Romboid*, 1993, č. 10. PARENÍČKA, Pavol. Novinár, redaktor a publicista Jožo Nižnánsky. In *Biografické štúdie*, 2004, č. 30, s. 32–40. PETRÍK, Vladimír. Básnik Jožo Nižnánsky. In *Biografické štúdie*, 2004, č. 30, s. 11–14. PETRÍK, Vladimír. Dobrodružstvá podľa

Nezanedbateľné miesto mala na Slovensku aj cudzojazyčná tlač. V roku 1938 vychádzalo na Slovensku 78 maďarských periodík. Nemeckých periodík bolo 13. Ostatné inojazyčné periodiká boli zastúpené v menšom počte. Dovedna 3 týždenníky, resp. dvojtýždenníky, vychádzali rusky. Šesť periodík vychádzalo v nemčine, maďarčine a hebrejčine pre ortodoxných židov.⁵ Okrem tlače politických strán existovalo za 20 rokov ČSR na Slovensku množstvo rôznych titulov novín a časopisov, ktoré patrili rôznym spoločenským organizáciám, spolkom, kultúrnym inštitúciám, hospodárskym a iným organizáciám a orgánom. Zameriavali sa na určitú sociálnu skupinu čitateľov alebo na ich záujmovú oblasť. Viaceré z týchto periodík boli pod priamym alebo nepriamym vplyvom niektorej z politických strán.

Slovenská žurnalistika po Mníchove a za slovenského štátu

„Mníchovské rozhodnutie, kapitulácia vládnej moci pred Hitlerom a územná strata sa udiali v čase, keď postavenie Slovenska v štáte nebolo štátoprávne zabezpečené a hrozilo, že sa môže stať objektom mocenských záujmov susedných štátov.“⁶ Kým v Čechách bol mníchovský verdikt interpretovaný ako národná katastrofa, na Slovensku vyvolal aktivizáciu a stmelovanie politických

Nižnánskeho. In *Slovenské pohľady*, 1983, č. 8. SULÍK, Ivan. Vývinová problematika populárnej prózy. In *Slovenská literatúra*, 1978, č. 25. SULÍK, Ivan. Historicko-dobrodružný román. In *Biografické štúdie*, 2004, č. 30, s. 22–26.

⁴ RUTKAY, Slovenský, ref. 2, s. 144–146.

⁵ DUHAJOVÁ – ŠEFCÁK, ref. 2, s. 33.

⁶ DEÁK, Ladislav. Slovensko v strednej Európe – od autonómie po vyhlásenie štátnej samostatnosti (1938–1939). In BOBÁK, Ján (ed.). *Slovenská republika (1939–1945)*. Martin: Bratislava : Matica slovenská; Slovenský historický ústav MS, 2000, s. 7. Ďalšia literatúra: BOBÁK, Ján. Príčiny a dôsledky zániku prvej Slovenskej republiky. In *Slovenský politický exil v zápase za samostatné Slovensko*. Bratislava : Dom zahraničných Slovákov, 1996, s. 56–69. BYSTRICKÝ, Valerián. Jozef Tiso a 14. marec 1939. In *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*. Bratislava : Slovak Academic Press, 1992, s. 124–135. BYSTRICKÝ, Valerián. Zasadnutie Slovenského snemu 14. marca 1939. In *Historický časopis*, 1999, roč. 47, č. 1, s. 105–114. KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991. KAMENEC, Ivan. Politický systém a režim Slovenského štátu v rokoch 1939–1945. In BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava : Slovenská národná rada; Historický ústav SAV, 1991, s. 13–23. LETZ, Róbert. Aká bola Slovenská republika? In *Slovenské pohľady*, 1993, č. 3, s. 19–23. LIPTÁK, Lubomír. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava : Kalligram, 2000. LIPTÁK, Lubomír. *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava : Kalligram, 1999. LIPTÁK, Lubomír (ed.). *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava : Archa, 1992. ZAVACKÁ, Katarína. „Vladárstvo v rodine“. Politika Slovenského štátu voči ženám. In CVIKOVÁ, Jana – JURÁŇOVÁ, Jana – KOBOVÁ, Lubica (eds.). *Histórie žien*. Bratislava : Aspekt, 2007, s. 307–321.

síl. Ich prioritou bolo predísť druhému Mníchovu na Slovensku. Vzhľadom na politickú pozíciu a národný program sa iniciátorom politických rozhodnutí stala HSLŠ, ktorá v novej situácii opäť nastolila otázku štátoprávneho riešenia formou autonómie Slovenska.⁷

Po podpise Mníchovskej dohody a následného vyhlásenia autonómie sa udiali mnohé zmeny aj v tlači. Napriek víťazstvu Ľudákov vo voľbách, ich tlač mala v porovnaní s ostatnými politickými stranami slabé postavenie. Oproti dvom denníkom Ľudákov (*Slovák a Slovenská pravda*) tu stáli agrárny *Slovenský denník*, *Slovenská politika*, *Slovenský hlas* a *Novosti*, národnosocialistický *Bratislavský A-Zet*, lidácka *Ludová politika*, sociálnodemokratické *Robotnícke noviny* a komunistické *Slovenské zvesti*.⁸ HSLŠ si uvedomovala význam tlače, a preto využila svoje nadobudnuté mocenské postavenie na likvidáciu demokratickej tlače, príp. na ovládnutie tej časti tlače, ktorá vyhovovala jej cieľom.

Od 29. októbra 1938 pôsobili vo voči režimu nespôahlivých tlačiarenských a novinárskych podnikoch a redakciách vládni komisári menovaní autonómnou vládou. Mali sa postarať o to, aby tlač bola postavená do služieb „slovenskej totality.“⁹ Vyhlásil to Vojtech Hudec, krajinský poslanec HSLŠ. Prestávala tým existovať sloboda tlače. O niekoľko dní od nastúpenia do novej funkcie vyhlásil v rozhlasovom prejave, že HSLŠ sa usiluje aj v tlači o monopolné postavenie, bude likvidovať tlačové orgány ostatných politických strán a od novín očakáva, aby sa jednotne venovali budovateľským úlohám a nerobili „ťažkosti slovenskej vláde.“ Vládni komisári mali právo prikazovať v akom duchu majú noviny písať, a aké kritéria musia spĺňať redaktori, aby smeli písať. Takže „sloboda“ redaktorov a redakcií sa scvrkla na možnosť „*písať v duchu ako si to vymedzila vláda*.“¹⁰ Usmerňovanie tlače v Ľudáckom duchu mal na starosti Úrad propagandy.¹¹ Jeho úlohou bolo usmerňovanie tlače, rozhlasu, divadelníctva, filmu, slovesného a hudobného umenia v súlade so záujmami štátu

⁷ Od parlamentných volieb v roku 1925 si Slovenská ľudová strana zmenila názov na HSLŠ, kvôli ľahšej orientácii voličov, ktorí mohli vo voľbách na Slovensku odovzdať svoj hlas aj Československej strane Ľudovej.

⁸ BERÁNKOVÁ – KRÍVÁNKOVÁ – RUTTKAY, ref. 2, s. 212–214.

⁹ *Slovenský denník*, 6. november 1938.

¹⁰ ZAVACKÁ, Katarína. Tlač, cenzúra a propaganda na Slovensku od 6. októbra 1938 do konca vojny. In *Československá historická ročenka*, 2007, s. 241. K problematike cenzúry pozri tiež: DUHAJOVÁ, Zuzana. Cenzúra slovenskej tlače v rokoch druhej svetovej vojny. In *Otázky žurnalistiky*, 1991, roč. 34, č. 1, s. 5–12.

¹¹ Úrad propagandy bol zriadený 18. októbra 1938 uznesením autonómnej vlády a podriadený jej predsedovi. Jeho existencia bola legalizovaná až po vyše dvoch rokoch vládnym nariadením č. 116/1941 Sl. z. a potom zákonom č. 175/1941 Sl. z.

a v duchu registrovaných politických strán. Jeho šéfom sa stal A. Mach až do augusta 1940, keď sa stal ministrom vnútra slovenského štátu.

Jednotlivé politické strany sa snažili situáciu riešiť. Sociálni demokrati nahradili svojich čechoslovakizmom kompromitovaných predstaviteľov menej exponovanými ľuďmi. Napriek ich ochote k spolupráci s ľudákmi nedošlo k dohode. Dovolili si upozorniť, že zavedenie totality na Slovensku je v rozpore s návrhom zákona na autonómiu a s Pittsburskou dohodou, pretože obe predpokladali demokratický poriadok a jeho porušovanie môže viesť od „*ničenia neľudáckych Slovákov k ničeniu Slovenska!*“¹² *Robotnícke noviny* zanikli 18. novembra 1938.

Agrárna strana sa nazdávala, že sa jej podarí zachovať svoje organizácie a tlač. HSLŠ trvala na zjednotení. 8. novembra 1938 sa zjednotili všetky slovenské občianske strany – s výnimkou Slovenskej národnej strany – v jednotnej HSLŠ ako Strane slovenskej národnej jednoty.¹³ Ústredný tlačový orgán agrárnikov, *Slovenský denník*, prestal z toho dôvodu vychádzať 31. decembra 1938. Zanikla aj ostatná agrárna tlač, okrem populárnej *Slovenskej politiky*, ktorú HSLŠ prevzala. Po okupácii Košíc zanikol denník *Novosti*, ľudáci ho nahradili regionálnym denníkom *Slovenská sloboda*, ktorý vydával v Prešove Úrad propagandy. V Nitre namiesto *Národnej stráže* vychádzal denník *Nitrianska stráž* a vo Zvolene prevzala HSLŠ *Stredoslovenské noviny*. Posledné zanikli 8. januára 1939 noviny *Slovenský hlas* a 14. marca 1939 *Bratislavský A-Zet*, resp. žilinský *Slovenský A – Zet* 7. apríla 1939.¹⁴

Po 14. novembri 1938 a oznámení o zlúčení ostatných politických strán sa ľudáci zmocnili aj najväčších novinárskych podnikov. Získali bratislavský podnik a tlačiareň *Novina*, z ktorého sa stala podnik *Andrej*, s pobočkami vo Zvolene a v Prešove. Ľudácke vydavateľstvo *Lev* sa vo februári 1939 premenovalo na spoločnosť *Slovák*, ktorá vydávala *Slováka*, *Slovenskú pravdu*, *Slovenskú politiku* a *Slovenskú slobodu*. Žilinská tlačiareň *Melantrich* sa premenovala v r. 1941 na *Gardistu*.¹⁵

Slovenská národná strana chcela rovnako ako HSLŠ autonómiu, avšak nie za cenu rozbitia republiky, ale v jej rámci. Ich *Národné noviny* sa od 8. októbra 1938 stali prechodne denníkom. 6. októbra 1938 podpísali predstavitelia SNS Ján Paulíny–Tóth a Miloš Vančo Žilinskú dohodu. Rátali s tým, že

¹² DUHAJOVÁ – ŠEFČÁK, ref. 2, s. 82.

¹³ LACKO, ref. 1, s. 16.

¹⁴ DUHAJOVÁ – ŠEFČÁK, ref. 2, s. 83. K neľudáckej tlači pozri tiež: DARMO, Jozef. Novinári v historických prelomoch moci a politiky (1918–1945) I. In *Otázky žurnalistiky*, 2000, roč. 43, s. 236–245. DUHAJOVÁ, Zuzana. V čom sa legálna neľudácka tlač odlišovala od vládnej tlače 1938–1945. In *Otázky žurnalistiky*, 1990, roč. 33, č. 4, s. 13–22.

¹⁵ DUHAJOVÁ – ŠEFČÁK, ref. 2, s. 84.

sa na autonómnom Slovensku zachovávajú zvyklosti parlamentnej demokracie, a že SNS, ako druhá autonomistická strana, sa bude podieľať na moci. HSLS však nebola ochotná akceptovať druhú slovenskú politickú stranu, a keď SNS začala v *Národných novinách* uverejňovať kritické články proti prejavom šovinizmu a netolerantnosti a odmietla sa podriaďiť, pristúpila HSLS k ráznym opatreniam. Politická činnosť strany bola zastavená. Národné noviny aj po rozpustení strany vychádzali ďalej, ako nezávislé politické noviny. Ako jediné neboli v rokoch vojny pod priamym vplyvom HSLS.¹⁶ Od 18. januára 1939 vychádzal týždenník *Gardista*, orgán Hlinkovej gardy, pod vedením Karola Murgaša (vtedy aj zodpovedný redaktor Slováka).

Po vyhlásení autonómie vznikla Slovenská tlačová kancelária (STK). V priebehu posledného štvrťroka 1938 a prvého štvrťroka 1939 dokázali ľudáci zlikvidovať značnú časť demokratickej tlače a ovládnuť jej zvyšok, ak ju považovali za užitočnú pre svoje potreby. Z pôvodných takmer štyristo titulov periodík, ktoré vychádzali v roku 1938 na Slovensku, zaniklo v priebehu tohto roku 194 titulov, z toho 125 slovenských a 69 inojazyčných. Začiatkom nasledujúceho roku zrušili ešte 38 ďalších periodík. Celkovo teda zaniklo 232 periodík. Vo vydávaní pokračovalo 157 titulov, z toho 37 náboženských. Po vzniku Slovenského štátu v roku 1939, zostalo 113 periodík a ich počet sa tak zmenšil o viac ako polovicu. Po vyhlásení Slovenského štátu 14. marca 1939 sa hlavným centrom vydávania periodickej tlače stala Bratislava. Ďalšie strediská, ale menšieho významu, boli Martin, Žilina, Trnava, Prešov. Každý rok v priemere vychádzalo počas existencie štátu 200 až 250 slovenských periodík, do 30 nemeckých a do 50 maďarských titulov. Mnohé mali veľmi krátku životnosť.¹⁷

Štruktúra novinárstva v období Slovenskej republiky 1939 – 1945

Ludácka politická reprezentácia považovala žurnalistiku za veľmi dôležitú, hlavne pre realizáciu svojej politiky. Na prvej schôdzke Snemu Slovenskej krajiny 18. januára 1939 jeho predseda M. Sokol vyhlásil, že „*Zákon je základom štátneho života. A zákonitosť je základom autonómie aj Slovenskej krajiny. Preto bude povinnosťou Snemu Slovenskej krajiny zákony nielen tvoriť, ale aj pečlivo sa starať aby, zákony boli rešpektované. Z tejto príčiny bude potrebná stála a úzka spolupráca medzi Snemom a žurnalistikou.*“¹⁸ Po vyhlásení slovenského štátu 14. marca 1939 sa ludácka tlač musela prispôbiť

---

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ RUTTKAY, *Slovenský*, ref. 2, s. 161.

¹⁸ ZAVACKÁ, ref. 10, s. 240.

požiadavkám nacistického Nemecka. 31. marca 1939 vyšiel tlačový pokyn na základe ktorého mohla tlač uverejňovať politické zahraničné správy len v rozsahu, ako ich zverejnila STK, pričom tá ich mohla preberať len od Deutsches Nachrichten Büro. Vládnu propagandu usmerňovali nacisti spočiatku prostredníctvom nemeckého veľvyslancu na Slovensku.¹⁹

Tlač možno v tomto období rozdeliť na 4 skupiny: ľudácka tlač, neľudácka, ilegálna tlač, inojazyčná tlač. Ľudácku tlač potom možno rozdeliť na ústrednú a regionálnu a na záujmovú tlač, ktorá sa delí na viaceré podskupiny: cirkevná, odborárska, ženská, detská a mládežnícka, športová a telovýchovná, vojenská a branná, kultúrna a umelecká, humoristická, vedecká a odborná, pedagogická, pôdohospodárska a hospodárska.²⁰

Ľudácka tlač bola so svojimi piatimi denníkmi verným obrazom politiky svojich majiteľov a vydavateľov a za šesť rokov vlády totalitného režimu bola bezvýhradne v jeho službách. Hlavne v politickom spravodajstve, ale aj v ostatných rubrikách, sa snažila zdôvodňovať a vysvetľovať všetky opatrenia svojich chleboďarcov, od vypovedania vojny Poľsku, cez vojnu proti Sovietskemu zväzu, opatrenia proti Židom a napokon ich deportáciu, až po zločiny na slovenských povstalcoch a partizánoch. Rozdiel bolo možné badať len v jazyku (jazyk bulvárnych novín bol vulgárnejší) a v miere demagógie. Ústredným tlačovým orgánom HSLŠ bol *Slovák*, ktorý vyjadroval aj oficiálne stanovisko vlády a prezidenta Jozefa Tisu.²¹ Bulvárny charakter – snaha o zisk senzácií, správy o vraždách, zločinoch, mimoriadnych spoločenských udalostiach mala *Slovenská pravda*.²² Charakteristická bola rubrika „Všimli ste si...“, ktorá bola udavačská. Jediný denník prevzatý od agrárnikov bola *Slovenská politika*.²³ Regionálny

¹⁹ BAKA, Igor. Mechanizmus, ciele a metódy pôsobenia ľudáckej propagandy v rokoch 1938–1939. In *Historický časopis*, 2003, roč. 51, č. 2, s. 279.

²⁰ DUHAJOVÁ – ŠEFČÁK, ref. 2, s. 64. K ľudáckej tlači pozri tiež: DUHAJOVÁ, Zuzana. Legálna slovenská neľudácka tlač v rokoch druhej svetovej vojny. In *Zborník FF UK – Žurnalistika*, 1991, č. 17–18, 1991, s. 97–108.

²¹ Šéfredaktorom bol Aladár Kočíš. Od r. 1941 to bol Jozef Paučo. Redakciu opustili Mach, Sidor, Medrický, Murgaš a začali zastávať vysoké štátne funkcie. *Slovák* vychádzal každý deň okrem pondelka, vtedy ho nahrádzal *Slovák – pondelník* (14. 8. 1939 – 28. 8. 1944). Vchádzal na 10 stranách, v nedeľu na 16. Náklad mal okolo 12000 výtlačkov. Naďalej sa z neho zostavoval *Slovák – týždenník*, určený predovšetkým pre vidiecke obyvateľstvo.

²² RUTTKAY, *Slovenský*, ref. 2, s. 161. Vychádzala denne okrem pondelka, na 4 stranách, v nedeľu na 12, od SNP len na 2. Šéfredaktorom bol po Machovi Augustín Način, od r. 1940 Jozef Zavarský. Mala náklad až 40 000 výtlačkov, v nedeľu dokonca až 60 000.

²³ Vychádzala v Žiline, na 6 stranách. Šéfredaktorom bol Ján Hrušovský, od r. 1942 Andrej Brázda.

charakter so zameraním na východ Slovenska mal denník *Slovenská sloboda*.²⁴ Od 1. novembra 1940 pribudol k denníkom aj *Gardista*.²⁵ Typická pre tento denník bola sociálna demagógia a dôsledné presadzovanie nacionálneho socializmu. Gardisti mali v 5000 kusovom náklade v Bratislave aj dvojtýždenník *Náš boj*. Noviny, ktoré bezvýhradne podporovali ľudácky režim boli týždenne vychádzajúce *Ludové noviny*. Úrad propagandy ich vydával a rozposielal zadarmo do všetkých obcí, kde sa mali vyvesiť na verejných miestach. Okrem ústrednej tlače vydávala HSLŠ aj regionálnu. Mnohé týždenníky vychádzali už v I. ČSR a teraz len pokračovali alebo sa obnovili. Boli to *Trenčan* (1939–45), *Štiavničan* (1939–42), *Tatranský Slovák* (1941–45) v Ružomberku, v Banskej Bystrici *Naše Pohronie* (1940–42). V Nitre to bola *Nitrianska stráž* (1938–45), vo Zvolene *Štúrov hlas* (1939–45). Obe prevzaté od agrárnikov a premenované. V Spišskej Novej Vsi a v Levoči vychádzal *Tatranský hlas* (1939–45).²⁶

Inojazyčná tlač mala s ľudákmi spoločnú politickú platformu. To ale neznamená, že by sa v niektorých otázkach neprejavovali protirečivé záujmy. Maďarská menšinová tlač na čele s denníkom *Uj Hírek* a od r. 1940 *Magyar Hírlap* (1941–44) sa na Slovensku snažila propagovať a obhajovať politiku horthyovskej vlády a podnecovať maďarský nacionalizmus. Nemecká menšinová tlač na čele s denníkom *Grenzbote* mala privilegované postavenie. Jej cieľom bolo podporovať u čitateľov „veľkonemectvo“ a byť modelovým vzorom pre slovenskú tlač.²⁷

Úrad propagandy

Po vzniku Slovenského štátu dostal úlohu usmerňovať a kontrolovať tlač v ľudáckom duchu Úrad propagandy. Vznikol 18. októbra 1938 uznesením autonómnej vlády a podriadený bol predsedovi vlády. Úrad usmerňoval aj nemecký beráter. Nemecké veľvyslanectvo posielalo šéfovi úradu tzv. Tagesparole – heslo dňa t.j. akési smernice pre písanie tlače. Prvým šéfom Úradu sa stal Alexander Mach, od augusta 1940 Karol Murgaš a od apríla 1941 až do jeho zániku Tido Jozef Gašpar. Úrad propagandy mal oddelenie tlačové, oddelenie pre vnútornú propagandu, pre zahraničné veci, hospodárske, sociálne, kultúrne pre spojo-

²⁴ Bola vydávaná po okupácii Košíc od novembra 1938 v Prešove. Vychádzala denne okrem pondelka na 4 stranách, od SNP na 2, v náklade 12 000 výtlačkov. Šéfredaktorom bol Juraj Gajdoš – Breza, neskôr Anton Plevka.

²⁵ Založený bol 18. januára 1939 ako týždenník. Vychádzal v Bratislave, od r. 1941 v Žiline. Šéfredaktor bol Milo Urban. Vychádzal denne okrem pondelka na 8 stranách v náklade 15–20 000 výtlačkov.

²⁶ DUHAJOVÁ – ŠEFČÁK, ref. 2, 89–91.

²⁷ DUHAJOVÁ – ŠEFČÁK, ref. 2, s. 88.

ciu službu a pre cenzúru. Vydával bulletin *Časovosti* (1941–44), týždenné *Ludové noviny* (1940–45), denne cyklostylovaný *Denný prehľad zahraničnej tlače* (1942–45) a týždenne *Hlas frontu* (1941–42). Úlohou úradu bolo usmerňovať tlač, rozhlas, divadelníctvo, film, slovné a hudobné umenie v duchu slovenskej štátnosti a HSLS.²⁸

Nový svet

Jedným z týždenníkov, ktorý mal blízko k HSLS bol časopis *Nový svet*. Išlo o „*Obrázkový týždenník. Vychádzal 1926–45 a 1939–45 v Bratislave, 1933–38 v Prahe, na 16–22 stranách v náklade asi 24 tisíc výtlačkov. Hlavný redaktor J. Rudinský a po ňom J. Nižnánsky. Uverejňoval obrázkové spravodajstvo z politického, spoločenského a kultúrneho života, beletriú slovenských spisovateľov a preklady. Čísła so zväčšeným rozsahom boli venované vlastivedným a lite-rárnym témam [...] stál plne v službách vládnucej ideológie.*“²⁹ Takto charakterizovala časopis *Nový svet* Encyklopédia Slovenska z roku 1980. Profil Nižnánskeho časopisu bol vytvorený tak, aby korešpondoval s jeho novinárskymi a spisovateľskými literárnymi záujmami, aby sa jednoducho páčil a prihovoral čo najširšiemu čitateľskému okruhu, čo sa mu aj zadarmo podarilo realizovať a *Nový svet* sa zaradil k populárnym i najčítanejším periodikám vojnového obdobia.

Nasledujúca analýza bola vypracovaná na základe jednotlivých čísel z roku 1939. Vychádzal každú sobotu. Majiteľom, vydavateľom a nakladateľom bol „*Knihospol*“ s.r.o. Hlavným redaktorom bol Jozef Rudinský. V priebehu roku 1939 sa situácia zmenila a majiteľom a zároveň hlavným redaktorom sa stal Jozef Nižnánsky. Redaktor Jožo Nižnánsky spomínal na svoje pôsobenie v tomto časopise takto: „*Po vypovedaní zo Slováka (r. 1939) redigoval som obrázkový časopis Nový svet, ktorý som aj vydával (prevzal som ho od žilinského Knihospolu), ktorého sa taktiež zmocnilo vydavateľstvo Slovákov, ale o Nový svet nemal záujem, lebo to bol nerentabilný časopis. Redigoval som ho s vládnyim komisárom v redakcii, ktorého mi dosadil Úrad propagandy, lebo režim mi nedôveroval.*“³⁰

²⁸ DUHAJOVÁ – ŠEFČÁK, ref. 2, s. 86–91. K propagande pozri tiež: BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVÁ, Jaroslava (ed.). *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava : AEP, 2005. DARMO, Jozef. Propaganda slovenského štátu I. In *Otázky žurnalistiky*, 1965, roč. 8, s. 320–367. DARMO, Jozef. Propaganda slovenského štátu II. In *Otázky žurnalistiky*, 1967, roč. 10, s. 51–74.

²⁹ *Encyklopédia Slovenska N–Q IV. zväzok*. Bratislava : Veda, 1980, s. 130.

³⁰ PARENÍČKA, Pavol. Novinár, redaktor a publicista Jožo Nižnánsky. In *Biografické štúdie*, 2004, č. 30, s. 36–37.

Štruktúra časopisu

„Nižnánskeho obrázková revue *Nový svet* mala polobeletristický charakter. Na svojich stránkach prinášala pôvodnú slovenskú i prekladovú prozaickú tvorbu, teda rozprávky, poviedky a novely, ale najmä romány na pokračovanie, ba dokonca aj celé antológie z európskych literatúr. Pozornosť venovala aj filmovému a divadelnému umeniu, miesto v nej našli poučné vlastivedné príspevky a články o národnom hospodárstve, bohato boli zastúpené obrázkové reportáže, popularite sa tešili rubriky *Ženský svet*, *Hádankársky kútik*, *Filatelia*, *Šport*, r. 1939–1940 *Slovenský rozhlas*, od r. 1940 príloha *Náš rozhlas*, ako aj nové alebo inovované rubriky *Slovenský šachista*, *Slovenský krížovkár a hádankár* a *Spoločenský poradca*.“³¹ Aj v tomto periodiku sa Nižnánsky držal svojich pevných zásad a svojho presvedčenia, ktoré formuloval takto: „*Pri svojej novinárskej činnosti vždy som sa stránil politiky a držal sa hesla – slúžiť čitateľom (a nie vtedajším politickým stranám). V celej svojej novinárskej praxi, len čo to už bolo možné, vždy som si hľadal a našiel také zadelenie, aby som redigoval to, čo potrebujú čitatelia (besednice, kultúrne rubriky, beletristické prílohy).*“³² Od č. 17 bola súčasťou časopisu aj príloha *Slovenský rozhlas*, v ktorom uverejňovali program jednotlivých staníc. Od č. 18 sa súčasťou programu stali aj programy zahraničných rozhlasových staníc.

Každodenný život na stránkach *Nového sveta*

„Šesťročný vývoj Slovenskej republiky sa neodvíjal iba v hraniciach oficiálnej politiky na úrovni vlády, snemu, samovládnucej strany či ďalších štátnych orgánov a ich politických elít. Nebol len mocenským zápasom vnútri vládneho tábora, nebol len dejinami satelitného štátu a servilnej alebo vynútenej kolaborácie s nacistickým Nemeckom. Žilo v ňom viac ako dva a pol milióna ľudí, ktorí vytvárali pre seba, svoje rodiny a celú spoločnosť hospodárske a kultúrne hodnoty. Mali svoje každodenné ľudské radosti i starosti, ilúzie, sklamanie i tragédie.“³³ Fungoval normálny spoločenský život – kaviarne, viechy, vinárne, ale aj ihriská, telocvične, kúpele a kúpaliská – a tie pomáhali vytvárať atmosféru pokojne plynúceho občianskeho života. Táto ilúzia pretrvala takmer do konca vojny, čo vyhovovalo štátnej propagande. Vo svojej práci som sa snažila poukázať práve na každodennosť života v roku 1939. Hoci týždenník

³¹ PARENÍČKA, ref. 30, s. 36–37.

³² Ibidem.

³³ KAMENEC, Ivan. *Slovenský štát v obrazoch (1939–1945)*. Praha : Ottovo nakladateľství, 2008, s. 158.

Nový svet bol určený celým rodinám, nechýbali v ňom stránky venované iba ženám a ich svetu (rubrika *Ženský svet*). Keďže v tomto období bola tlač pod kontrolou HSLŠ, dá sa povedať, že bol využívaný aj na propagandu a na priblíženie vtedajšieho politického diania. Z časopisu jasne cítiť jeho ideologickú orientáciu.

Od roku 1922 bol redaktorom *Nového sveta* Tido J. Gašpar, ktorý sa stal hlavným ideológom časopisu a viedol rubriku s názvom *O čom je reč?*, ktorá sa zaoberala aktuálnym dianím, a ktorá k dianiщу zaujala isté stanovisko. Okrem písanej rubriky slúžili propagande fotografie, ktoré tvorili nosnú časť týždenníka.

Významné dni Slovenska

18. január 1939 bol označený v časopise ako historický deň Slovenska.³⁴ V tento deň sa konalo historicky prvé zasadnutie Snemu Slovenskej krajiny. T. J. Gašpar vo svojej rubrike píše o historickom význame prvého zasadania slovenského snemu: „*V Bratislave sídli dnes prvý slovenský snem, do ktorého slobodný národ vyslal 60 slovenských poslancov, aby zastupovali jeho vôľu a záujmy. Táto veľká, radostná zmena je výslednicou zápasu, ktorý národ slovenský vyše storočia viedol za víťazstvo svojej pravdy.*“³⁵ Poukázal aj na dojem, ktorý zanechal „*v každom roduvernom srdci.*“³⁶ Vo svojom príspevku vyzdvihol aj osobu Ludovíta Štúra, ktorý ako jediný zastupoval Slovákov v Uhorsku na sneme: „*On tam prvý sa zastal ľudu a žiadal zrušenie poddanstva.*“³⁷

Po vyhlásení Slovenského štátu sa objavili v časopise články a fotografie, ktoré súviseli s týmto dňom. 14. marec 1939, deň vyhlásenia štátu bol Gašparom označený za ďalší z historických dní v dejinách.³⁸ „*V tento deň zišiel sa slovenský snem, ktorý v dôvernej schôdzi rozhodol o štátoprávnom postavení Slovenska.*“³⁹

Myšlienku o 14. marci ako o štátnom sviatku rozvíja Gašpar v článku *O štátnom sviatku*.⁴⁰ Zdôraznil v ňom význam vzniku štátu. 14. marec považuje

³⁴ *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 5, s. 2, *18. január 1939, historický deň Slovenska*. Zasadanie smenu a jeho priebeh sa nachádza na: Dostupné na internete <http://snem.cz/cgi-bin/ascii/eknih/1939ssk/stenprot/001schuz/s001001.htm> [Cit. 15. febr. 2011]

³⁵ *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 5, s. 2, T. J. Gašpar *O čom je reč?*

³⁶ *Nový svet*, ref. 35, s. 2.

³⁷ *Nový svet*, ref. 35, s. 2.

³⁸ *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 12, s. 6, *14. marec 1939 deň vyhlásenia slovenského štátu*.

³⁹ *Nový svet*, ref. 38, s. 6.

⁴⁰ *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 23, s. 7, T. J. Gašpar *O čom je reč?*

za „najväčší reálny triumf slovenskej národnej myšlienky.“⁴¹ Sviatok označuje ako „sviatok oslávania našej dlho bitej pravdy, sviatok odčinenia stáročných veľkých krívd, na nás spáchaných a sviatok oživenia našej slovenskej štátnosti.“

⁴² Podľa Gašpara slovenský štát otvára nové, slubné aspekty národného bytia a jeho vývinu. Po takomto historickom okamihu už nie je možné vrátiť sa späť do letargie, do pasivity, do otroctva. Je možné len napredovať, pretože „*len začiatok obnovenia našej štátnej samostatnosti – 14. marec – vždy nás bude učiť, že „nazpät cesta nemožná, napred sa ísť musí!*“⁴³

Časopis sa po vzniku štátu venoval rôznym otázkam, ktoré s ním súviseli. *O budovaní Slovenského štátu* píše T. J. Gašpar po zasadnutí snemu, kedy mal 17. marca prejav v rozhlase.⁴⁴ V tomto prejave okrem iného spomenul, že dobré medzinárodné postavenie štátu spočíva na priateľskom vzťahu a úzkej spolupráci s Veľkonemeckou ríšou. Slovákov vyzýva, aby statočne pracovali na vnútornej výstavbe štátu. Poukazuje na zlé postavenie Slovenska v predchádzajúcom období a vyzýva, aby sa podobná situácia nezopakovala. „*Najmä my Slováci, dlho sme trpeli chybami, že sme si sami málo dôverovali a nie plno sme verili vo svoju vlastnú životnú súcosť [...] I dnes sú ešte medzi nami pochybovači, ktorí nad tým bedákajú, či my malý národ a štát, budeme schopní žiť a prosperovať [...] Dnes dožili sme sa Slovenského štátu! Dožili sme sa teda zhmotnenia ideálu našich najlepších mužov. Teraz však ide o jeho výstavbu na takých základoch, aby Slovenský štát tvoril trvalú, nerozbornú tvrdzu nášho národného bytia. Opakujem: na priateľskej spolupráci s Ríšou a na spravodlivých vnútorných poriadkoch, tvorených v duchu času, bude môcť Slovenský štát spočívať bezpečne a nezostane miznúcou epizódou.*“⁴⁵

Okrem významných dní, ktoré sa zapísali do dejín Slovenska sa *Nový svet* venoval aj osobnosti Jozefa Tisa. Poukazoval na jeho prínos pre republiku. Na viacerých miestach boli okrem článkov uverejnené aj jeho fotografie. V článku s názvom *O samostatnom Slovensku* sa T. J. Gašpar tento raz zamyslel nad tým koho je vina, že bola zničená republika a vznikol samostatný štát.⁴⁶ Odmietol obvinenia nacionalistov, ktorí údaje pracovali na zničení republiky dvadsať rokov, podľa neho si len nárokovali právo slovenského národa na plnoprávny život. Vinu na zániku republiky kladie na Prahu „*lebo za dvadsať rokov nevedela vyriešiť nemecký problém a za dvadsať rokov nevedela vyriešiť ani*

⁴¹ Nový svet, ref. 40, s. 7.

⁴² Nový svet, ref. 40, s. 7.

⁴³ Nový svet, ref. 40, s. 7.

⁴⁴ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 14, s. 7, T. J. Gašpar *O čom je reč?*

⁴⁵ Nový svet, ref. 44, s. 7.

⁴⁶ Nový svet, 1939, roč 14, č. 17, s. 13, T. J. Gašpar *O čom je reč?*

problém slovenský.“⁴⁷ Gašpar sa vyjadril, že verí, že národ viac nepostihne nejaká katastrofa. Vyjadruje sa aj k postoju jednotlivých mocností „*Faktom, že bývalú republiku opustili všetci jej spojenci, zdalo sa, že nemáme vo svete opory. Opustila nás Francia, Anglia, zlyhala Malá dohoda, mlčala Spoločnosť národov a Sovietske Rusko tiež sa neuráčilo ani len uchom pohnúť nad našou prípadnou katastrofou. Na druhej strane však oživený maďarský imperializmus všemožne podporovaný svojimi spojencami, so všetkými silami a dravou bezohľadnosťou usiloval sa o naše nové zotročenie a znásilnenie Slovenska.*“⁴⁸ O vzniku samostatného štátu hovorí ako o dive Božom, poukazuje na ochranu, ktorú získal vo Velkonemeckej ríši a o osude Čechov hovorí: „*Za osud republiky nie je zodpovedný slovenský národ a nie my sme zavinili čo stihlo Čechov. Nepriali sme im zle, ale iba svoje sme chránili [...]. Nech žije a kvitne Slovenský štát!*“⁴⁹

O rovnosti a rozdieloch medzi náboženskými obcami sa Gašpar vyjadruje v článku *O rovnosýtosti*.⁵⁰ Poukazuje na to, že v zjednotenom Slovensku nie je miesto na rozdiely medzi katolíkmami a evanjelikmi. Podľa neho je povinnosťou všetkých spojiť sa. Nie je miesto na vzájomné poškodzovanie sa. Cieľom slovenskej politiky je vytvoriť rovnosť.

O Hlinkovej garde a jej najmladších členoch vlčkoch píše Gašpar v článku *O našich milých vlčkoch*.⁵¹ Píše o veľkom význame mladých statočných ľudí pre štát a vidí v nich slovenskú budúcnosť.

Vodca Jozef Tiso

Jozef Tiso navštívil svoje rodné mesto (obr. 1). Po jeho návšteve uverejnil T. J. Gašpar vo svojej rubrike článok s názvom *O slovách z Velkej Bytče*.⁵² Tiso tu predniesol slová, ktoré boli adresované obyvateľom mesta, ale aj celému národu. Starosta mesta Martin Mičura zase predniesol slová, ktorými objektívne zhodnotil a ocenil dejinný zástoj Tisa a jeho štátnickej osobnosti. Podľa Gašpara toto nestranné hodnotenie udalostí od 6. októbra a vyzdvihnutie vedúcej úlohy J. Tisu v týchto udalostiach, počas ktorých sa začala šťastnejšia epocha národa, tvorilo hodnotný úvod k samotnej reči predsedu vlády. V tejto reči vyzdvihuje Tiso budovateľskú prácu, pred ktorou stojí slovenský národ a vyzýva všetkých ľudí, aby sa podieľali svojou rodoláskou na očistení

⁴⁷ Nový svet, ref. 46, s. 13.

⁴⁸ Nový svet, ref. 46, s. 13.

⁴⁹ Nový svet, ref. 46, s. 13.

⁵⁰ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 19, s. 7, T. J. Gašpar *O čom je reč?*

⁵¹ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 36, s. 7, T. J. Gašpar *O čom je reč?*

⁵² Nový svet, 1939, roč. 14, č. 6, s. 2, T. J. Gašpar *O čom je reč?*

a výstavbe nového Slovenska. Tiso v reči poukázal aj na príčiny zmien, ktoré nastali, ale podotýka, že k nim nedošlo z nenávisťi k Maďarom či Čechom. Podľa neho „bola to láska k národu, ktorá živila náš slovenský nacionalizmus.“ „Museli sme pochopiť všetci, že v našej budovateľskej práci nemôžeme ísť rozbití, rozcapartení v 30 stranách, ale ak sa slovenský národ chce udržať, môže sa udržať len tou veľkou láskou k svojej, ktorá znamená sjednotenie všetkých sídc a celého národa.“⁵³

Ďalej nasledovali fotoreportáže zo slovenských miest, kde sa Tiso zúčastnil prehliadok Hlinkovej mládeže alebo nejakej slávnosti.⁵⁴ Nový svet č. 44 priniesol fotoreportáž s názvom *Zo života prezidenta dr. Jozefa Tisu*.⁵⁵ Okrem toho bol jeho portrét uverejnený aj na obálke časopisu. V nasledujúcom čísle boli uverejnené fotografie z voľby prvého slovenského prezidenta.⁵⁶

Vojsko

Súčasťou propagandy bolo poukázať na význam armády. V časopise sa preto objavujú články, ktoré poukazujú na význam vojska a armády. V článku s názvom *Pešiak* (obr. 2), ktorý je doplnený obrázkami, je vyzdvihnutý význam tejto časti armády.⁵⁷ V ďalšom článku sa vyzdvihuje význam pechoty ako hlavnej zbrane vojska, ktorá plní najťažšie úlohy v boji a ničí nepriateľa, dobýva terén a drží ho pred nepriateľom. Ako jediná je schopná bojovať palbou a pohybom, vždy a všade, za každého počasia, vo dne v noci.⁵⁸ Súčasťou č. 12 bola obrazová reportáž, ktorá poukazovala na slovenské delostrelectvo (obr. 3). Spomienka na

⁵³ Nový svet, ref. 52, s. 2.

⁵⁴ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 18, s. 4–5, *Z osláv v Berlíne*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 19, s. 4, *Šarfia pri Radošinej odhalila pamätnú tabuľu*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 27, s. 2–3, *Veľká reč predsedu vlády v Trenčíne*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 28, s. 1, „Slovenský štát na prácu vždy bude mať peniaze!“ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 30, s. 2, *Predseda vlády dr. Jozef Tiso v Topolčiankach*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 34, s. 2, *Z národopisných slávností v Tatranskej Lomnici*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 34, s. 3, *Našou ideou je a musí ostať slovenský národ*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 35, s. 2, *Oslavy pri príležitosti výročia smrti A. Hlinku*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 40, s. 3, *Historický telegram Adolfa Hitlera predsedovi slovenskej vlády dr. J. Tisovi*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 41, s. 2, *VIII. Sjazd Hlinkovej slov. ľudovej strany v Trenčíne*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 42, s. 2, *Z vojenských slávností v Poprade*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 43, s. 6, *Z vojenských slávností v Piešťanoch*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 46, s. 2–3, *Zo slávností v Ružomberku*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 46, s. 6, *Nová slovenská vláda*. Nový svet, 1939, roč. 14, č. 48, s. 2, *Z audiencií u prezidenta republiky*.

⁵⁵ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 44, s. 1–3, *Zo života prezidenta dr. Jozefa Tisu*.

⁵⁶ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 45, s. 1–4, *Z voľby prvého prezidenta Slovenskej republiky*.

⁵⁷ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 7, s. 8, *Pešiak*.

⁵⁸ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 8, s. 13, *Pechota*.

prvé slovenské vojsko sa objavila v č. 35.⁵⁹ V čísle 40 uverejnili modlitbu slovenského vojaka 1939.⁶⁰ Vojakom sa vo svojich príspevkoch venuje aj T. J. Gašpar vo svojej rubrike *O čom je reč?* v článku *O privete k vojakom*.⁶¹

S vojskom súvisela aj poľská vojna, na ktorú reagoval časopis fotoreportážou. Ešte pred začatím vojny si kládol otázku, či vojna bude.⁶² 1. septembra 1939 aj slovenská armáda na žiadosť nemeckého velenia zaútočila na Poľsko. Po obsadení oblastí zabratých Poľskom sa propaganda usilovala sprostredkovať atmosféru na oslobodenom území. Po začatí vojny priniesol reportáž, ktorá ľudí upozorňovala na zmeny, ktoré sa týkali aj Slovenska.⁶³ V článku s názvom *Naše je čo nám Poliaci vzali...!* (obr. 4) sa autor oslavne vyjadruje o udalostiach, ktoré súviseli so začatím vojny „*September pre našich odtrhnutých bratov v Poľsku začal sa ako radostný sen. Dnes odtrhnutí Slováci sú už zase doma, v svojej slovenskej vlasti! Slovenské vojsko všade vítali s horúcim nadšením a záplavou kvetov. Naši oslobodení bratia plakali od radosti objímali sa a bozkávali.*“⁶⁴ Po skončení vojny priniesol *Nový svet* ďalšiu fotoreportáž.⁶⁵ Protipolská kampaň trvala až do začiatku októbra 1939.

Žena v rubrike Ženský svet

Obdobie po prvej svetovej vojne poskytlo ženám priestor pre vyššie vzdelanie. Rozšíril sa počet učiteliek, objavili sa prvé lekárky, archivárky, historičky. Hoci boli zamestnané, zostali domácnosti prevažne na ich pleciach. Zvládli to vlastnými silami, riešili gazdinami, kuchárkami, pomocničkami v domácnosti. Naďalej bolo obľúbené promenádovanie, korzovanie. „*V medzivojnovom období sa cez nedele a sviatky prechádzali po hlavnej, viac či menej kvalitnej ceste alebo po trotoári vyparadené rodiny. Matky v klobúčikoch a najmódnejších promenádových šatách (vdaka parížskemu návrhárovi Paulovi Poiretovi i Coco Chanel), krehké dcéry v ľahkých mušelinových šatách. Vzájomne si kývali hlavami*

⁵⁹ *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 35, s. 22, s. 25, *Prvé národné vojsko slovenské*.

⁶⁰ *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 40, s. 23, *Modlitba slovenského vojaka 1939*.

⁶¹ *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 41, s. 7, T. J. Gašpar *O čom je reč?*

⁶² *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 29, s. 23, *Bude vojna pre Gdansk?*

⁶³ *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 37, s. 3, *Naše je, čo nám Poliaci vzali...!* *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 38, s. 4, *Medzi oslobodenými Slovákami*. *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 38, s. 24, *Krakow v moci Nemcov*. *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 39, s. 3, *Zo slovensko-poľského frontu*. *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 40, s. 4, *Zo slovensko-poľského frontu*. K protipolskej propagande pozri tiež: BAKA, Igor. *Návrat odtrhnutých bratov*. Protipolská propaganda roku 1939. In *Storočie propagandy. Slovensko v osidlach ideológií*. Bratislava : AEP, 2005, s. 131–140.

⁶⁴ *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 37, s. 3, *Naše je, čo nám Poliaci vzali...!*

⁶⁵ *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 41, s. 4–5, *Koniec poľskej vojny*.

a rozmýšľali, ktorú cukráreň navštívia. Služobne vyššie či nižšie postavení manželia úmerne snímali klobúky pred svojimi kolegami. Finančne nezávislé, i keď stále slobodné učiteľky, úradníčky v banke a na pošte, oblečené v slušivých kostýmčekoch s blúzkami, plánovali skúšku najnovšieho divadelného predstavenia. Mohli v ňom hrať aj mladí a najmä slobodní gymnaziálni profesori. Možno motyka vystrelí; veď prísny pán otec nemohol zakázať stretávanie sa mladých ľudí pri športe, kultúrnych podujatiach a jeho vplyv na manželstvo vlastných potomkov už dávno stratilo svoj prím.“⁶⁶ Hlavne medzi vysokoškolskými študentmi, ku ktorým už prináležali aj šťastné devy, plniace si svoje sny o vzdelaní. Pri voľbe životného partnera bola stále dôležitá príslušnosť k cirkvi. Rodičia oboch mladých sa pred zásnubami stretli v príjemnom salóniku či obývacej izbe, zariadenej s pohodlným ľahkým a variabilným sedačím nábytkom. Pochutnali si na pripravenom olovrante, ktorý podľa odporúčania Terézie Vansovej⁶⁷ pripravila matka s dcérkou a naplánovali potrebné podrobnosti pripravovanej svadby.

Ženský svet bol názov rubriky v časopise (obr. 5). Keďže bola určená ženám venovala sa móde, radám do domácnosti, radám všeobecne a nechýbali ani recepty. Tie boli uvedené v samostatnej časti rubriky pod názvom *Dobré na stól*. Rubriku redigovala Jana Pivarčeková–Vlková. Zaujímavosťou je, že táto rubrika priniesla aj rozhovory s manželkami vrchných predstaviteľov štátu – Angelou Sidorovou (obr. 7), Alžbetou Ďurčanskou (obr. 6) a Alžbetou Machovou (obr. 8).⁶⁸ V úvode článku sa píše „...je potrebné, aby sme poznali tie naše ženy, ktoré za celých 20 rokov politického boja o slovenskú samostatnosť stáli verne po boku svojho prenasledovaného manžela a stáli pri koliebkach rodiaceho sa nového Slovenska.“⁶⁹ V rozhovoroch sa autorka zameriava na približne rovnaké otázky, ako názor na zamestnanie žien a ich zásahy do politiky, a na to ako vnímajú postavenie svojich manželov jednotlivé dámy.

S Angelou Sidorovou sa autorka článku Jana Pivarčeková–Vlková rozprávala o zamestnaní žien na Slovensku. Tá zhodnotila možnosti ženskej práce ako neobmedzené a obrovské. Podľa nej by nebolo „spravodlivé vynikajúcu ženskú pracovníčku odohnať len do kuchyne, lebo žena dáva ľudskej kultúre veľa.“⁷⁰ O pôsobení žien v slovenskej politike sa Sidorová vyjadrila takto: „My bohužiaľ nemáme v našich radoch ešte poslankyňu, ani význač-

⁶⁶ ZUBERCOVÁ–MINTÁLOVÁ, Zora. *Všetko okolo stola II alebo sladké zbrane žien*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2010, s. 33–34.

⁶⁷ VANSOVÁ, Terézia. *Nová kuchárska kniha*. Liptovský Sv. Mikuláš : Vydal a tlačil F. Kliemeš, 1914.

⁶⁸ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 7, s. 17, č. 8, s. 17, č. 10, s. 17, *Rozhovor s...*

⁶⁹ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 7, s. 17.

⁷⁰ Nový svet, ref. 69, s. 17.

nejšiu činiteľku na poli politickom. Mali sme iba drobné pracovníčky, ktoré vedeli správne voliť a skromné spolkové pracovníčky [...] Nepochybujem o tom, že Slovenka, ktorá by sa venovala politike, mohla by urobiť veľa a v politike poctive vyškolená žena by svojmu národu len prospela.⁷¹ Sidorovú označila redaktorka za príkladnú slovenskú matku 4 detí, ktorá prekonala aj ťažké obdobie, a to v čase keď jej uväznili manžela. Život slovenských verejných predstaviteľov zhodnotila redaktorka ako príkladný, čo má veľký význam po stránke dôvery aj z pohľadu verejnosti. Zaujímavosťou bolo vyjadrenie sa Sidorovej k smrti A. Hlinku, ktorého posmrtnú masku uchovávala doma vo veľkej piete. „Spokojne umieral pozrite sa len na tieto rysy okolo úst. To nie je bolestná rezignácia, ale tichý pokojný úsmev, taký, aký môžu mať len ľudia čistého svedomia, ktorí odchodia z tohto slzavého údolia ľahunko a šťastne za hviezdami skrytý svet.“⁷²

Alžbeta Ďurčanská, ktorá bola predsedníčkou Sociálnej akcie Hlinkových žien, sa vyjadrila podobne ako Sidorová k zamestnaniu slovenských žien. Poukázala na to, že nie je treba takých žien, čo sa zamestnávajú z rozmaru, aby si skrátili dlhú chvíľu a tak zobrali mužom prácu. Výnimku videla v tom, keď potrebuje rodina viac peňazí a zárobok muža je malý. Vtedy môže časť financií do rodiny nosiť aj žena. Inak podľa nej „my, Slováci, potrebujeme inteligentné a vzdelané domáce panie, múdre matky a gazdinky, a nám záleží na tom, aby sme boli kultúrnym národom. Sporiadaná a spokojná rodina je najpevnejším pilierom štátu. Ja sa nebojím o ženy, svoje znalosti a schopnosti budú vedieť vždy uplatniť. Len trošku dobrej vôle treba a ochoty.“⁷³ Ďurčanská sa vyjadrila aj ohľadom slovenskej tlače a to najmä ženskej. „Rada by, keby sme mali konečne ženský časopis, o ktorý by mali záujem všetky ženy a vyhovoval by záujmom špeciálne ženským.“⁷⁴

Alžbeta Machová zo všetkých troch dám najpodrobnejšie popisuje svoj život s manželom, šéfom slovenskej propagandy, Alexandrom Machom. Spomína si okrem iného aj na obdobie po 2. novembri, keď videla svojho muža plakať, pretože „sme stratili státisíce Slovákov, keď sme stratili Slovenský Meder, odkiaľ je on, a Košice, kde zostali moji rodičia. Ale sa spamätal aj z toho rýchle a myslím, že odtedy žije najviac myšlienke, ako dostať odtrhnutých Slovákov zas naspäť [...] Ja to vidím a prežívam s ním a zase obdivujem jeho vieru, že i toto sa dobre skončí, že slovenské kraje dostanú sa naspäť.“⁷⁵

⁷¹ Nový svet, ref. 69, s. 17.

⁷² Nový svet, ref. 69, s. 17.

⁷³ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 8, s. 17.

⁷⁴ Nový svet, ref. 73, s. 17.

⁷⁵ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 10, s. 17.

Následne na to bol uverejnený článok s názvom *Cena ženskej práce*,⁷⁶ aby zhodnotil stanovisko manželiek popredných predstaviteľov štátu k pracujúcim ženám. V článku sa píše o potrebe pracovať preto, aby ženy dokázali uhájiť svoju skromnú domácnosť alebo preto, lebo niektoré cítia potrebu ušľachtilou prácou byť užitočné pre širší okruh ako je rodina. Článok odmieta negatívne vnímanie pracujúcej ženy. Poukazuje na skutočnosť, že mnohé ženy prišli zo skromného prostredia, nerozmaznané, nezhyčkané, a iba prácou si zarábajú na chlieb. O budúcnosti a výchove dievčat sa v článku hovorí ako o dvoch možných smeroch. „Prvý by bol asi ten ako teraz, lebo je isté, že bude i v budúcnosti viac dievčat, ktoré svojim nadaním a schopnosťami viacej prospejú celku, než úzkemu kruhu rodiny a bude dosť dievčat, ktoré budú nútené zo sociálnych príčin vzdelávať sa za účelom zárobku. A druhý smer výchovy musí mať za cieľ vychovať inteligentné domáce panie, matky, gazdinky, ktoré náš malý národ veľmi potrebuje a na čo tak veľmi pekne poukázala pani A. Ďurčanská [...] Veď žena je dôležitým činiteľom vo výchove k vlasteneckému cíteniu a zápalu budúcich generácií. Vyradiť ženy, nanútiť im niečo, ublížiť im znamenalo by ublížiť samému národu.“⁷⁷ Rozhovory s manželkami vedúcich predstaviteľov slovenského štátu poskytli priestor na vytvorenie si obrazu o ich činnosti a živote, postojoch voči zamestnanosti žien či pôsobení žien v politike.

Ženská móda na stránkach časopisu *Nový svet*

Život v krajine nebol iba o politickom dianí, ale spájal sa aj s každodennými radosťami a starosťami. K tým príjemnejším radostiam patrila u žien starostlivosť o seba samú a o svoj zovňajšok. Keďže v tomto období neexistovali ešte žiadne módné časopisy alebo katalógy, modely odevov či návrhy na účesy prinášali na svojich stránkach obrázkové časopisy. Nechýbali ani na stránkach *Nového sveta* v rubrike venovanej ženám.

Po skončení vojny v medzivojnovom období dochádza k výraznej zmene v móde. Pre mnohých to bol šok. Zmeny nastali už na prelome storočí. Objavili sa v postavení žien v spoločnosti a preniesli sa aj na celkový pohľad na život. Znamenali nový postoj k životu. A celkovú premenu spoločnosti urýchlili. „*Ženské obliekanie popri samozrejmych výkyvoch módy, bolo prvotne určené pre mobilnú, možno aj pracujúcu ženu. Priznáva prirodzené tvary a líniu tela, sukne začínajú odteraz oscilovať miesto členkov okolo kolien. Dámske vychádzkové šaty zo začiatku dvadsiatych rokov by boli pred vojnou deklarované ako frivola bielizeň. Tá sa spolu s odevmi tiež zmenila, smerom k ľahkosti*

⁷⁶ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 12, s. 16.

⁷⁷ Nový svet, ref. 76, s. 16.

a hygienickosti. Zjednodušila sa úprava vlasov. Tieto javy, ktoré kopírujú a vyjadrujú pohyb k emancipácii žien (dobový termín „oslobodenie ženy“ bol silne zveličený) mali významný sociálny rozmer.“⁷⁸ Spoločenské rozdiely, ktoré sa prv prejavovali výrazne aj v celom spôsobe obliekania, sa odteraz čoraz viac prezentovali použitím rôznych materiálov, rôznym spracovaním a rôznymi detailmi a doplnkami. Pre obe pohlavia je charakteristický posun k ľahkosti a praktickosti. Túto skutočnosť dokladuje aj oblečenie na šport a voľný čas – plavky, výstroj pre tenis, lyžovanie, hry, turistiku.

Rozdiel v odievaní bol značný medzi mestom a vidiekom. Na mnohých miestach si dedina zachovala svojráz a pretrvali ľudové kroje, s istými zmenami vo výrobe – materiály vyrábali fabriky, a okrem klasických materiálov sa objavujú postupne rôzne nové. Ženy však začali postupne nahrádzať kroje polokrojmi, teda zachovali sa niektoré prvky, iné boli zamenené za prvky mestskej módy. Zväčša sa jednalo o blúzky. Samozrejmosťou sa stalo striedanie odevu na všedný a sviatočný deň. Zmenám sa rýchlejšie prispôbali muži poznačení vojenčinou, cestami, prácou v meste, na stavbách. Modernizáciu dediny so sebou priniesli učitelia, kňazi, notári, obchodníci, poštári. Ich príklad v kedysi „pánskych“ manieroch – hygiene, bývaní, stravovaní, využití voľného času, nasledovali aj jednoduchí ľudia.

Rovnako ženy z mesta sa mali nechať inšpirovať módou z vidieka (tak ako to robia nemecké ženy, keď do svojho šatníka zaradili dirdl) a do svojho šatníka mali zaradiť tzv. sedliacky.⁷⁹ Boli to rôzne kusy odevov prevzaté z krojov z rôznych oblastí Slovenska. Dôležité bolo však dodržať ráz jednotlivých krojov a nekombinovať rôzne. V časopise sa nachádzali modely určené pre každé ročné obdobie alebo na rôzne príležitosti – fašiangy, plesy, na kúpalisko, do hôr.

Jar

Čo treba nosiť na jar? (obr. 9) *Nový svet* radí – anglický teplý kabát, ktorý možno nechať skrátiť. K anglickému kabátu sú najlepšie doplnky čisto anglické: topánky kožené alebo kombinované so semišom, vhodné do každého počasia, podpätkov nízky alebo polovysoký. Nízky podpätkov by mali nosiť osoby štíhle, vysoké, chlapčenskej postavy. Pristane aj menším postavám, ale zase štíhlym a dobre formovaným nohám. Polovysoký podpätkov pristane každému. Neodpo-

⁷⁸ LIPTÁK, Lubomír. Život na Slovensku v medzivojnovom období. In *Československá historická ročenka*, 2004, s. 182.

⁷⁹ *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 19, s. 23, *Slovenskej žene sedliacky*. *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 22, s. 23, *Noste sedliacky*. *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 24, s. 23, *Nosme sedliacky*. Neskôr sa názov zmenil na „slovenky“. *Nový svet*, 1939, roč. 14, č. 26, s. 25, *Nosme „slovenky“*. *Nový svet*, 1939, ročník 14, č. 28, s. 25, *Nosme „slovenky“*.

rúčajú sa úplne vysoké tenké (tzv. francúzske) podpätky k takémuto kabátu. Ako doplnok sa nosí plstený klobúk, šál (vždy vlnený), taška väčšieho tvaru vo farbe topánok, prípadne klobúka a rukavice z bravčovej alebo inej hrubšej kože. Farby, ktoré sa používajú: kabát svetlejší, kávový, tmavšie kávové alebo tepllové topánky, klobúk komb. kávový alebo tehlový so zelenou farbou, alebo svetlejším plstným, všitým do klobúka ako stuha. Tiež jednofarebný. Ďalej sa nosí kostým, ku ktorému môžu byť doplnky v rôznych farbách, závisí od farby kostýmu. Doplnky treba kombinovať tak, aby sa hodili k ľahkému kabátu. Kabát je pri kostýme veľmi potrebný, preto je nutné mať ho skôr ako kostým. Topánky volíme na polovysokých alebo vyšších kožených podpätkoch (obr. 10). Nosiť sa môžu aj šaty tmavšej alebo svetlejšej farby, ktoré treba oživiť novou ozdobou. „Novinkou jara je kabát a šaty v jednej farbe tmavomodrej alebo čiernej, kabát sa nezapína, je priliehavý a šaty prostriedkom majú tenkú bielu paspulku Kabát anglický nosíme každý deň do štrapačie a dažďa, aj za pekného počasia. Kostým nikdy nie keď prší, len keď sme naň obliekli ľahký nepremokavý plášť.“⁸⁰ Tento odev sa odporúča doplniť ešte tzv. francúzskym kostýmom, plášťom a šatami, avšak treba si uvedomiť, že tento štýl je veľmi nákladný, lebo francúzske fazóny podliehajú rýchle móde (obr. 11).

Leto

Leto prináša pobyty na vidieku, pri vode či na horách. Keďže ale víkend možno stráviť aj pri vode, za najlepšie sa považujú plavky (obr. 13). Plavky odporúča nahradiť „shortkami“ z farebného kretonu. „Na žiaden pád nesmieme zabudnúť na to, že je veľmi nevkusné v plavkách alebo shortkách prechádzať sa po dedine, aby sa za nami ľudia pobúrene neobracali. K shortkám dajme si ušitý dlhý, napredku vonkoncom na gombíky zapínajúci sa štrandový kabát alebo na boku zapínajúcu sa sukňu a krátky kabátik. Nesmieme zabudnúť vziať so sebou aj vlnený sveter, lebo počasie je premenlivé, najmä pri vode, lebo v horách sa vzduch rýchle ochladí.“⁸¹ Dôležitá bola aj kozmetika, na leto sa odporúča používať masťný krém a nepoužívať púder, iba lícenku, avšak nie výraznú. Vlasy treba pred slnkom chrániť tiež, odporúča sa šatka. Oči si treba chrániť pri slnení farebnými okuliarmi. Opaľovať sa treba rovnomerne a pomaly.

Leto bolo vhodné aj na tzv. garden – party, pri príležitosti ktorej sa odporúčali „anglické šaty“ z bieleho hodvábného piketu, s dlhou sukňou, ušitou z dielov, ktoré sú dole veľmi zvonovite rozšírené. Horná časť musí byť úzka, vpredu rad čiernych kostených gombíkov. Malý bubi golierik. Ako doplnok

⁸⁰ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 12, s. 16, *Jarná garderóba*.

⁸¹ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 28, s. 25, *K vode, na lúky a do lesa*.

mohol byť široký florentí alebo maličký klobúčik, ozdobený vzdušným závojom. Pod klobúčik patrila pekný mäkký účes (obr. 12) topánočky z jemnej kože, elegantná taštička.⁸²

Jeseň

Jesenná móda sa neodlišovala od jarnej. Odporúčalo sa nosiť podobné odevy ako na jar. Móda priniesla novú líniu ako záhyby a zvony, hlavne na sukniach. Boli odporúčané praktické plášte. Materiály boli odporúčané agora, flauš, anglické, karované. Farbám dominovali pastelové odtiene, tón v tóne (obr. 14).

Zima

Časopis priniesol kresby praktického oblečenia na lyžovačku. Odevy na zimu boli z nepremokavého materiálu, jednoduché a elegantné. Odporúčalo sa k nim nosiť „*pestré doplnky, ako halinové rukavičky so slovenským ornamentom, pestrá čiapka, kapucňa, pestrý, teplý svetrík, pevné, pohodlné topánky, a hajdy na hory.*“⁸³

Reklama

V časopise sa objavila reklama na rôzne produkty, ktoré sa odporúčalo vyskúšať. Boli to napr. zubné pasty, prípravky na pranie, reklamy na prístroje ako rádia, šijacie stroje, ďalej na žiarovky, nábytok, potraviny a potreby do kuchyne a lieky voľne dostupné v lekární. Ale nechýbala ani reklama, ktorá súvisela s módou – topánky, ponožky boli najčastejšie ponúkaným tovarom. Reklama sa zameriavala skôr na ženy. Žena bola tvorkyňou a následne nositeľkou reklamy a aj jej šíriteľkou. Existovala veľmi dôležitá oblasť, ktorá by sa bez reklamy nezaobišla. Bola to móda. V tejto oblasti mali ženy veľmi významné zastúpenie a dôležité postavenie. Boli to práve ony, ktoré sa reklamou dali ovplyvniť a ponúkaný výrobok sa rozhodli odskúšať. Práve ženy väčšinou rozhodovali o kúpe tovaru. Okrem toho si do novín svoju reklamu dávali aj rôzne podniky a hotely, ktoré vyzývali k ubytovaniu a návšteve.

Časopis sa stal v období kedy bol publikovaný veľmi populárny medzi obyvateľstvom. Prinášal aktuálne informácie o dianí v republike netradičnou formou, a to prostredníctvom fotografií a rôznych obrázkov. Keďže to bolo periodikum, ktoré na svojich stránkach uverejňovalo aj rôzne beletristické

⁸² Nový svet, 1939, roč. 14, č. 31, s. 23, *Ako sa obliecť na garden – party?*

⁸³ Nový svet, 1939, roč. 14, č. 51–52, s. 27.

žánre a malo viacero rubriek, zaradilo sa medzi časopisy tzv. rodinného typu. Bol to časopis, ktorý mal ľuďom spríjemniť voľný čas menej nenáročnou formou. Novinkou v časopise boli stránky venované ženskému svetu. Bol to jeden z prvých pokusov o takúto rubriku, keďže vývoj samostatných časopisov zameraných na túto skupinu čitateľiek napredoval veľmi pomaly.

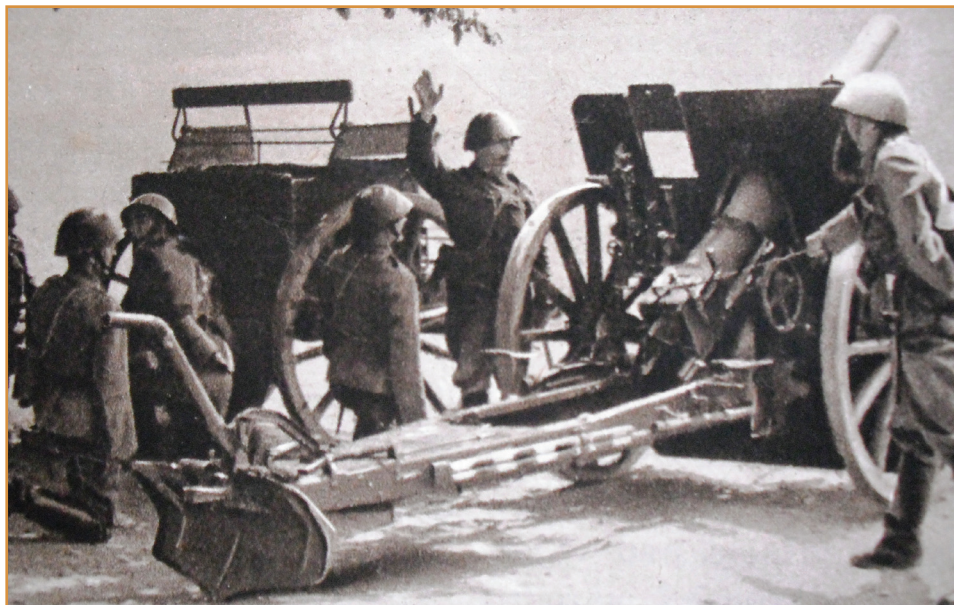

Obr. 1 (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 6).

Obr. 2 (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 8).

Obr. 3 (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 12).

Obr. 4 (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 37).

Obr. 5 (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 1).

Obr. 6 Alžbeta Ďurčanská (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 8).

Obr. 7 Angela Sidorová (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 7).

Obr. 8 Alžbeta Machová (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 10).

Obr. 9 (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 12).

Obr. 10 (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 9).

Obr. 11 (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 10).

Obr. 12 (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 23).

Obr. 13 (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 12).

Obr. 14 (Nový svet, 1939, roč. 14, č. 11).

ANALÝZA PROPAGANDY V DENNEJ TLAČI POČAS POLITICKÝCH PROCESOV V 50. ROKOCH 20. STOROČIA

Juraj VARGA

Juraj VARGA: Analysis of propaganda in newspaper during the political processes in the 1950's. In the first part of following article offers short review of the development of propaganda in modern history and defines its theoretical background, mechanism and methods used in public discourse. The second part analyzes thosedays propaganda speeches in daily newspapers during the two largest political processes of 1950's in Czechoslovakia: the first of Milada Horáková. In this process the Czechoslovak Communist party eliminated the influence of non-communists in the society. Second process with Rudolf Slánský as leader „found“ enemy inside the party and leading members of party were sentenced to death or long years of prison.

Keywords: *propaganda; political process; Czechoslovakia; M. Horáková; R. Slánský*

Prehľad vývoja a použitia propagandy v moderných dejinách

Propaganda sa ako súbor metód ovládania a nástroj politiky rozšírila a rozvíjala najmä v 20. storočí, ale jej vznik možno datovať už do čias reformácie. Ide o obdobie, kedy najviac utrpela „*duchovná a cirkevná jednota kresťanstva v Európe*“.¹ Od 17. do 19. storočia sa propaganda (označená takto, aj keď pojem ako taký ešte pravdepodobne neexistoval) nevyužívala až v takom meradle ako neskôr, v 19. a 20. storočí. Najčastejšie sa objavovala počas udalostí, ktoré menili charakter spoločnosti. Ako príklad možno uviesť revolúciu v Anglicku (1642–1660), kedy sa rozširovanie pamfletov a letákov stalo bežnou súčasťou vojenských akcií.² Podobne napríklad počas Francúzskej revolúcie girondosti

---

¹ CULL, N. J. – CULBERT, D. – WELCH, D. *Propaganda and mass persuasion*. Santa Barbara : Clio, 2003, s. 21.

² *Ibidem*, s. 22.

rozširovali medzi opozičnými silami letáky ponúkajúce odmenu za dezerciu.³ A dokonca prostredníctvom letákov aj obviňovali kráľovnú z cudzoložstva, najčastejšie s markízom de Lafayette.⁴ Od konca Napoleonských vojen do vypuknutia prvej svetovej vojny v roku 1914 sa objavilo len niekoľko pokusov využiť propagandu.⁵ Počas rokov 1914 až 1918 sa „z propagandy stala organizovaná zbraň moderného vojenstva prevedená na niečo omnoho hrozivejšie.“⁶

Prvá svetová vojna upozornila na nemožnosť ignorovania verejnej mienky ako určujúceho faktora politiky jednotlivých vlád. Bola to prvá „totálna vojna“, v ktorej bojovali najmä národy požadujúce právo na sebaurčenie. Z propagandy sa stávala čoraz efektívnejšia zbraň v rukách politiky na ovládanie širokej verejnosti. Zároveň s ňou sa šírila aj „kontrapropaganda“, uskutočňovaná napríklad u nepriateľského vojska. V súvislosti s tým vzniklo napríklad vo Veľkej Británii roku 1917 Ministerstvo informácií (Ministry of Munitions), pod vedením Lorda Beaverbrooka. Nezávisle od neho aj Odbor nepriateľskej propagandy pod vedením Lorda Northcliffa.⁷ Oba úrady využívali prísnu cenzúru a propagandou obsiahli tlač, filmovú tvorbu, letákovú a plagátovú produkciu. Zaujímavé je, že po skončení „veľkej vojny“ boli obyvatelia Británie sklamaní z nenaplnenia vojnových hesiel o nových domovoch a pôde pre hrdinov,⁸ preto bolo po vojne ministerstvo Lorda Beaverbrooka zrušené.⁹

V medzivojnovom období Adolf Hitler pochopil silu propagandy a opísal aj jej využitie vo svojej notoricky známej knihe *Mein Kampf*: „*Umenie propagandy spočíva v pochopení citových nálad a názorov veľkých mäs a v nájdení, prostredníctvom správnej psychologickéj metódy, cesty k získaniu si ich pozornosti a odtiaľ k srdcu širších mäs.*“¹⁰ Ihneď po svojom nástupe k moci v roku 1933 založil medzi prvými aj Ministerstvo propagandy (Reichsministe-

³ Ibidem.

⁴ BECK, Marianne. The roots of western pornography. In: *Journal of sex and sensibility*. Online <http://www.libidomag.com/nakedbrunch/archive/europorn04.html> [Cit. 8. október 2010].

⁵ CULL, ref. 1, s. 22; MACDONALD, Scott. *Propaganda and information warfare in the 21st century*. New York : Routledge, 2007, s. 6–12. V úvodnej kapitole sa autor venuje cieľnému využitiu propagandy už v 19. storočí.

⁶ CULL, ref. 1, s. 21.

⁷ Ibidem, s. 23; Lord Northclif mal značný vplyv na vtedajšiu britskú spoločnosť, keďže vlastnil periodiká ako napríklad mienkotvorný *The Times*, alebo aj *Daily Mail*.

⁸ AXELROD, Alan. *Selling the great war*. New York : Macmillan, 2009, s. 12. Dobovými periodikami do začiatku druhej svetovej vojny nazývaná ako *veľká vojna*, *európska vojna*, *cisárova vojna*, *vojna národov*.“

⁹ Ibidem, s. 12.

¹⁰ WELCH, David. *The Third Reich politics and propaganda*. London : Routledge, 2002, s. 8.

rium für Volksaufklärung und Propaganda).¹¹ „*Propaganda mala zamerat pozornosť más na konkrétne fakty, procesy a potreby. Mala sa zameriavať na čo najmenej bodov, ktoré mali byť opakované na báze emócií ako láska alebo nenávisť.*“¹² V priebehu 19. a 20. storočia nadobudla propaganda povahu zámernej a systematickej snahy o „*formovanie predstáv, ovplyvňovanie a usmerňovanie vôle, postojov, názorov, a správania sa ľudí s cieľom dosiahnuť odozvu, ktorá je v súlade úmyslami a potrebami tvorcov propagandy.*“¹³ Pri pojme propaganda sa taktiež príliš často stretávame s pejoratívnym interpretovaním obsahu tohto pojmu, čo je spôsobené už spomenutým zneužitím propagandy nacistickým režimom v 20. storočí.

Teoretické definovanie propagandy

Jednou zo základných črt propagandy je masovosť a taktiež je dôležité poznamenať, že stojí pri vzniku každého veľkého hnutia či strany. Cieľom propagandy je získať prívržencov, ovplyvniť široké publikum a usmerniť ich myslenie a následne aj konanie vo svoj vlastný prospech. Reakciou verejnosti by mal byť súlad so záujmom propagandistu. „*Propaganda nie je ideológiou, ale nástrojom ovplyvňovania, ktorý je k dispozícii politickým, náboženským, či iným organizáciám.*“¹⁴ „*Je zároveň účinným prostriedkom sociálnej kontroly. Usiluje o formovanie svetového názoru, o produkciu skupinového, triedneho, spoločenského vedomia a vzorcov správania sa. Objasňovanie propagandou musí byť aktuálne, presvedčivé, zrozumiteľné a pritažlivé.*“¹⁵

K šíreniu využíva propaganda rôzne druhy komunikačných nástrojov a symbolov: slová, obrazy, monumenty, spôsob odievania, gestá, hudbu a mnoho iných. Prostredníctvom manipulácie s informáciami dochádza k vedomej selekcii a skresľovaniu správ. „*K umocneniu účinkov propagandy môže byť použitá skrytá či zjavná hrozba násilím.*“¹⁶ V demokratických zriadeniach sa pojem propaganda často skrýva pod populárnym označením „*public relations*“.¹⁷ Dnes pod týmto pojmom rozumieme manipuláciu verejnou mienkou. David Welch, jeden zo súčasných autorov a odborníkov na nacistické Nemecko,

---

¹¹ CULL, ref. 1, s. 23.

¹² Ibidem.

¹³ DRAŽILOVÁ, I. *Informace a dezinformace z hlediska jejich dopadu na společnost*. Brno : MUNI, 2003, s. 37.

¹⁴ BITTMAN, L. *Medzinárodní dezinformace, černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce*. Praha : Mladá Fronta, 2000, s. 80.

¹⁵ AUDYOVÁ, A. *Anatomie Morální Paniky*. Brno : MUNI, 2003, s. 29. [nepublikovaná práca]

¹⁶ REIFOVÁ, I. *Slovník mediální komunikace*. Praha : Portál, 2004, s. 165.

¹⁷ DRAŽILOVÁ, ref. 13, s. 65.

pripomína, že „*propaganda nevytvára úplne nový svetonázor, iba využíva existujúce túžby a volá po ich naplnení*“.¹⁸

Prvým veľmi výrazným a dômyselným využitím propagandy v 20. storočí bolo zatiahnutie USA do „*velkej vojny*“: Vláda prezidenta W. Wilsona vytvorila „*Creelovu komisiu*“,¹⁹ ktorej úlohou bolo akýmkoľvek spôsobom ovplyvniť verejnú mienku v Spojených štátoch (obr. 1). Za šesť mesiacov sa pomocou využitia všetkých masovo-komunikačných prostriedkov podarilo „*zmeniť pacifistickú americkú spoločnosť na hysterickú, po vojne bažiacu spoločnosť, ktorá chcela zničiť všetko nemecké*“.²⁰ Na tejto kampani sa podieľalo asi šesť desiatok tisíc externých spolupracovníkov. Ich úsilie bolo až neuveriteľne úspešné.²¹ V medzivojnovom období Moskva a Berlín ako producenti totalitnej propagandy výrazne ovplyvnili jej prax. Neskôr počas druhej svetovej vojny sa z nej stala rešpektovaná zbraň. Spolu so „*zdokonaľovaním iných nebojových techník, špionážnych a dezinformačných, bola neoddeliteľnou súčasťou vojenských akcií*“.²² Takúto pozíciu si udržala aj v rokoch studenej vojny.

Po druhej svetovej vojne narastalo úsilie o vedecké skúmanie propagandy a jej techník. Medzi najvýraznejšie postavy tohto hnutia nepochybne patria americký politológ Harold Lasswell a publicista Walter Lippmann,²³ ktorí tvrdili, že propaganda je v „*atomizovanej spoločnosti mechanizmus na vytváranie verejnej mienky a súhlasu*.“ Aldous Huxley zastával názor, že propaganda „*obsahuje umenie presvedčovania, ktoré slúži iba na zmenu postojov a názorov*“.²⁴ V neposlednom rade k nim môžeme zaradiť aj francúzskeho filozofa Jacquesa Ellula, ktorý prirovnal vplyv médií k príkladu zmocnenia sa ľudského osudu technológiou: „*Ide o výstup masovo-komunikačných prostriedkov, ktorý umožňuje využívanie techník propagandy v spoločenskom meradle. Práve inštrumentácia tlače, rádia a televízie na vytváranie kontinuálneho, pretrvávajúceho prostredia umožňuje pôsobenie propagandy prakticky nepovšimnutej presne preto, že vytvára trvalé prostredie*.“

¹⁸ WELCH, ref. 11, s. 28.

¹⁹ Pomenovanú a známu podľa mena jej predsedu Georga Creela, ale oficiálne známu aj ako CPI – Committee on Public Information. Vznikla nariadením z 13. apríla 1917.

²⁰ CHOMSKY, N. *Media Control*. New York : Seven Stories Press, 1997, s. 13.

²¹ AXELROD, ref. 9. Autor knihy opisuje celý proces „správneho názorového nasmerovania“ americkej spoločnosti pre vstup USA do prvej svetovej vojny.

²² ZAVACKÁ, M. K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy: Vybrané pojmy, mechanizmy, obsahy. In *Historický časopis*, 2002, roč. 50, č. 3, s. 438.

²³ Walter Lippman bol dokonca aj členom „Creelovej komisie“ (resp. CPI) a medzi jeho najznámejšie diela v oblasti skúmania spoločnosti patrí *Public Opinion*.

²⁴ CULL, ref. 1, s. 24.

*Masovo-komunikačné prostriedky ponúkajú nevyhnutné prepojenie medzi jedincami a požiadavkami technologickej spoločnosti.*²⁵

Techniky propagandy

Deliť propagandu podľa intelektuálnej úrovne recipientov navrhovali už G. V. Plechanov a V. I. Lenin na *propagandu a agitáciu*. Propaganda mala byť určená uvedomelým vrstvám a agitácia masám.²⁶ Vymedzením propagandy sa v podmienkach absolútnej moci zaoberala aj Hannah Arendtová. Pôsobenie totalitnej moci na cieľové skupiny môžeme podľa Arendtovej rozdeliť na „*propagandu a indoktrináciu*“.²⁷ Totalitná moc pritom získava masu prostredníctvom propagandy. Po upevnení vlády je nahradená indoktrináciou, ktorú môžeme chápať ako šírenie vlastného výkladu reality, už bez akéhokoľvek ohľadu na skutočnosť. Táto verzia reality – doktrína – má byť v rámci ovládanej spoločnosti bezvýhradne akceptovaná. Mocenské centrum pritom naďalej vyvíja propagandu, avšak už mimo pole svojej pôsobnosti, mimo hraníc. Pre totalitnú moc tvorí súčasť zahraničnej politiky a získavania sympatizantov pre odnože svojho hnutia v zahraničí. Indoktrinácia mieri dovnútra ovládanej spoločnosti a propaganda von. Zároveň je definovaná aj tretia skupina recipientov, ktorí sú ovládaní totalitnou mocou, ale nie sú spôsobilí na zaradenie medzi uvedomelých. Títo sú výlučne ovládaní terorom.²⁸ Marína Závacká vo svojej štúdiu spochybnila prílišné teoretické abstrahovanie pri zväžení zaradenia do oboch kategórií daných zo strany Arendtovej a nutnosť rozlíšiť ďalšie faktory pri procese zadelenia konkrétne do kategórie indoktrinovaných.

V roku 1937 vznikol na podnet F. D. Roosevelta Institute for Propaganda Analysis,²⁹ ktorého úlohou bolo vzdelávať americkú verejnosť v oblasti veľmi rozšírenej politickej propagandy. IPA prišiel so siedmymi technikami, ktoré propagandisti na ovplyvňovanie verejnosti používajú.³⁰ Techniky uvádzam s príkladmi použitými počas sledovaných politických procesov na stránkach dobovej tlače.

Name calling – nálepkovanie, spojí označenú osobu s negatívnym symbolom. Propagandista v tomto prípade očakáva, že ľudia sa odvrátia od označenej osoby

²⁵ ELLUL, Jaques. *The thought of Jacques Ellul*. Toronto : TST, 1998, s. 22.

²⁶ ZAVACKÁ, ref. 22, s. 450.

²⁷ ARENDTOVÁ, H. *Původ totalitarizmu*. Praha : Oikomenh, 1996, s. 475.

²⁸ Ibidem, s. 473–500.

²⁹ Preložené z angličtiny ako Inštitút pre analýzu propagandy; ďalej len IPA.

³⁰ Na stránkach projektu www.propagandacritic.com autor Aaron Delwiche, pôsobiaci na Department of Communication Texaskej Trinity University, uvádza spomínaných sedem techník z dielne IPA.

na základe vytvoreného negatívneho symbolu a bez overenia dostupných dôkazov.³¹ V dobovej tlači počas sledovaných politických procesov to boli označenia (nálepky) *trockista*, *imperialista*, *titovec/titoista*, *buržojoj*, *sionista*, *nacionalista* a ich kombinácie.³²

Glittering generalities – trblietavé všeobecnosti, sú v podstate opakom nálepkovania. Pri nálepkovaní sa propagandista snaží, aby verejnosť označenú osobu odmietla, pri tejto technike je jeho cieľom ich prijatie verejnosťou.³³ Napríklad *Sovietsky zväz – priateľ československého ľudu: Bratstvo so Sovietskym zväzom*, a pod. Cieľom bolo častým opakovaním u ľudí vytvoriť dojem veľmi silnej spolupatričnosti k Sovietskemu zväzu.

Transfer je technika, ktorou propagandista preniesie autoritu alebo prestíž niečoho, čo ľudia rešpektujú na niečo, čo chce aby rešpektovali.³⁴ Tak dosiahne aj akceptovanie toho, čo by mohli ľudia prípadne aj odmietnuť. V prostredí socializmu počas politických procesov môžeme použiť ako príklad vykonštruované listy a odpovede družstevníkov, robotníkov, pracovníkov,³⁵ ktorí požadovali najprísnejšie tresty pre „vlastizradcov“.

Testimonial – odporúčanie, nám ukazuje známou osobnosť, ktorá odporúča a podporuje konkrétnu stranu a jej program. Pomáha implementovať myšlienky propagandy do verejnej mienky.³⁶

Plain Folks – radoví ľudia, je technika veľmi využívania politikmi počas predvolebnej kampane. Propagandista sa snaží prezentovať seba len ako jedného z davu.³⁷ Napríklad sa snažia byť videní v kostoloch, aby dokázali, že sú silnými veriacimi alebo sa ukazujú s deťmi, aby uistili voličov, že podporujú rodinný život a tradície.

Card stacking – skladanie kariet, zahŕňa pokrytectvo, cynizmus a falšovanie.³⁸ Propagandista otvára inú tému alebo sa snaží podávať aktuálne diskutovanú v inom svetle. Takým falšovaním bolo idealizovanie iniciovania mierovej činnosti Sovietskeho zväzu v kórejskej vojne: „*Sovietsky zväz na terajšom*

³¹ <http://www.propagandacritic.com/articles/ct.wg.name.html> [Cit. 8. október 2010].

³² *Pravda*, 27. november 1952, s. 2; 7. jún 1950, s. 4; 2. december 1952, s. 6; 24. apríl 1954, s. 5; 27. január 1951, s. 3.

³³ <http://www.propagandacritic.com/articles/ct.wg.gg.html> [Cit. 8. október 2010].

³⁴ <http://www.propagandacritic.com/articles/ct.fc.transfer.html> [Cit. 8. október 2010].

³⁵ *Pravda*, 27. november 1952, s. 5.

³⁶ Pôvodnú štúdiu IPA o technikách propagandy nájdeme aj na stránkach Sanjoya Mahajana, ktorý pôsobí na Corpus Christi College v Cambridge [Cit. 8. október 2010].

<http://www.inference.phy.cam.ac.uk/sanjoy/teaching/reading-media/3/day3.pdf>

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

zasadaní od začiatku trval na tom, aby sa prerokovali opatrenia k zastaveniu palby, k mierovému vyriešeniu kórejskej otázky, čo je hlavnou úlohou OSN.³⁹

Bandwagon – voz s orchestrom. Propagandista využíva všetky komunikačné kanály. Prenajme si štadión, hudobníkov, obrovské množstvo ľudí. Používa farby, symboly, pohyb, dramatické umenie.⁴⁰ Pokúša sa prinútiť ľud, aby ho nasledoval na základe argumentu, že to robia všetci. V socialistickom Československu to boli najmä sprievody, prvomájové oslavy, spoločné cvičenia, ktoré boli také masové, že sa každý občan aspoň raz nejakého zúčastnil.

Harold Lasswell vo svojej práci *Propaganda Technique in the World War* definuje ďalšie propagandistické techniky, z ktorých som vybral pre potreby tohto príspevku dve :

Demonization – démonizácia. Je to proces pretvorenia konkrétnych osôb, skupín, prípadne celého národa, na niečo nemorálne, bezcenné, prípadne hrôzostrašné, prostredníctvom sugestívnych tvrdení a falošných obvinení.⁴¹ V prípade komunistickej propagandy bolo účelom démonizácie úplne odsúdenie obžalovaných cez vytvorené obrazy o ich neludskosti: „*Monopolistický žraloci, potrení krvou nevinného kórejského ľudu, nemôžu pre svoje odporne ciele nikdy získať masu pracujúcich.*“⁴²

Emotional appeal – citový apel. Touto technikou propaganda vplýva na city a pocity recipienta ako uvádza Harold Laswell: „*je to apel na srdce nie na myseľ.*“⁴³ Ako príklad uvádzam úryvok z článku z Rudého práva: „*Oni premenili literatúru i film v prostriedok demobilizácie nás pracujúceho ľudu, v hlásateľov nezmeniteľnosti kapitalistického poriadku, v chválorečníkov jeho krás, v hlásateľov fašistických myšlienok, šovinizmu, rasovej nadradenosti, v bubeníkov vojnovnej hystérie. Oni premenili vedu v obrovské laboratórium smrti.*“⁴⁴

Analyzovaná tlač v rokoch politických procesov

Slovenská žurnalistika sa dostala do postavenia „informačnej provincie“ v rámci celej republiky. Komunistický režim vyrobil z demokratických zástancov, inteligencie, ale aj z partizánov a príslušníkov zahraničného odboja „buržoáz-

³⁹ *Pravda*, 29. november 1952, s. 3.

⁴⁰ <http://www.inference.phy.cam.ac.uk/sanjoy/teaching/reading-media/3/day3.pdf> [Cit. 8. okt. 2010]

⁴¹ <http://www.propagandacritic.com/articles/ww1.demons.html> [Cit. 8. október 2010].

⁴² *Rudé právo*, 22. november 1952, s. 1.

⁴³ <http://www.propagandacritic.com/articles/ww1.demons.html> [Cit. 8. október 2010].

⁴⁴ *Rudé právo*, 11. jún 1950, s. 5.

nych nacionalistov“.⁴⁵ „*Novinárska organizácia prestala byť profesionálnou a stala sa ideovou organizáciou.*“⁴⁶ Spravodajské články vychádzajúce počas oboch procesov som analyzoval v dvoch mienkotvorných denníkoch vtedajšej doby – v Pravde a Rudom práve.

V rokoch 1948 – 1989 bolo Rudé právo denníkom s najvyšším nákladom (presahujúcim 2 milióny výtlačkov) a zohrávalo kľúčovú úlohu v ideologickej propagande. Šéfredaktormi v sledovanom období boli V. Dolejší (do roku 1950) a V. Koucký (od polovice roka 1950).⁴⁷ Denník Pravda bol v rokoch 1948 až 1989 tlačovým orgánom Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska. Na Slovensku mal výsadné postavenie a informoval v línii komunistickej ideológie. Štátne podniky museli denník povinne odoberať. Šéfredaktorom Pravdy bol od polovice roka 1947 až do konca roka 1951 E. Friš, po ňom do roku 1953 A. Nedvěd, ktorého vystriedal M. Marko.⁴⁸

Teoretické vymedzenie mechanizmov a nástrojov propagandy využitých v politických procesoch

Inšpiratívnu z hľadiska analýzy a interpretácie textov v dennej tlači počas politických procesov je práca Alice Audyovej. Vo svojej práci sa zameriavala na obsiahlu analýzu tlače z pohľadu použitia všetkých mechanizmov a nástrojov masmediálnej komunikácie. Z jej nesmierne detailnej analýzy dobových denníkov sa mi podarilo nahliadnuť do terminológie a vymedzenia mechanizmov dobovej tlače.

Keďže jednotlivé procesy, mechanizmy a prostriedky masmediálnej komunikácie slúžili dobovému režimu na propagandistické účely, je ich možné pokladať aj za prostriedky propagandy. Po prvé vychádzame zo zjednodušeného predpokladu, že médiá v spoločnosti zohrávajú veľmi dôležitú úlohu pri konštruovaní reality jej jednotlivých členov.⁴⁹ Pri tvorbe tak veľkých procesov akými politické procesy boli, režim potreboval využiť dennú tlač pri tvorbe fenoménu nazvaného „morálna panika“. Ide o sociálny fenomén, ktorý ako prvý

⁴⁵ Proces tematicky označený ako „Proces so slovenskými buržoáznymi nacionalistami“ sa konal v apríli roku 1954.

⁴⁶ DARMO, J. Novinári v historických prelomoch moci a politiky (1945–1948) II. In *Otázky žurnalistiky*, 2000, č. 4, s. 305.

⁴⁷ HOŘENÍ, Zdeněk. *Naše Rudé Právo*. Praha : Rudé právo, 1980, s. 52.

⁴⁸ ŠEFČÁK, Luboš – DUHAJOVÁ, Zuzana. *Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968*. Bratislava : UK, 1999, s. 193.

⁴⁹ AUDYOVÁ, ref. 15, s. 9. Sociálne mechanizmy vytvárajúce realitu sociálneho sveta podrobne rozobrali vo svojich dielach Peter BERGER a Thomas LUCKMAN.

pomenoval Stanley Cohen.⁵⁰ Osvetľuje proces interakcie medzi dominantným poriadkom a kontrolou, masovými médiami a konkrétnymi príkladmi deviantného správania. Dotýka sa obavy z narušenia status quo, zo zmeny, sociálneho, politického či kultúrneho poriadku. Po obave dochádza k označeniu deviantnej skupiny a jej sociálnej exklúzii a následne „spoločnosť“ hľadá spôsob ako podobné situácie eliminovať.⁵¹ Pre morálnu paniku existujú tieto charakteristické znaky, ako ich charakterizoval Jaromír Volek: „*nadobúda povahu kampane, ťaženia proti nejakej skupine, či proti nejakému jednotlivcovi, zameriava sa na ľudí, ktorí sú znepokojení deštrukciou sociálneho poriadku, cítia sa ohrození, či im chýba bazálna dôvera a pocit bezpečia vo vzťahu k statu quo, morálne štandardy sú v danej kauze nejasné, časť politickej a mediálnej scény túži viesť kampaň a snažia sa dosiahnuť stav všeobecného ohrozenia. Skutočné príčiny sociálneho problému bývajú spravidla v morálnej kampani nepovšimnuté.*“⁵²

K morálnej panike patrí aj proces zvaný **stigmatizácia**, čo je diskreditujúci atribút – akákoľvek fyzická alebo sociálna vlastnosť, ktorá je považovaná za zdroj hanby. Tým je naštartovaný sociálny proces tvorby predsudkov voči určitým jedincom. Ďalším atribútom je **sociálna exklúzia**, ktorým je vylúčenie určitej označenej skupiny zo spoločnosti. Tieto dva atribúty nám vytvárajú **stigmatizačno – exkludívny** mechanizmus.⁵³

Veľmi dôležitou technikou propagandy a zároveň masmediálnym procesom pri mediálnom konštruovaní obrazu obžalovaných, je proces **démonizácie**. Tento proces, poukazujúci na obžalovaných s použitím vypätého a pejoratívneho slovníka, napomáha sociálnej exklúzii tejto skupiny.⁵⁴ Má za cieľ vybudiť spoločnosť, šokovať ju a otriasť ňou. Doslova prehlásiť obžalovaných za stelesnené zlo. Ako píše Karel Kaplan: „*aby proces šokoval musí mať rozsiahlu štruktúru a vedenie a devianti musia byť obžalovaní z najťažších zločinov – vlastizrada, špionáž a príprava vojny.*“⁵⁵ Pri označovaní jedincov (v tomto prípade obžalovaných) sa používa vypätý popis, ktorý je nový a aktuálny a odkazuje na schopnosti vysoko prekračujúce potenciál človeka. „*Propaganda musí byť štvavá, hlučná, nepriateľská, krvilačná s poukázaním na organizovaný*

---

⁵⁰ AUDYOVÁ, ref. 15, s. 12.

⁵¹ VALDIVIA, Angaharad. *A companion to media studies*. Oxford : Blackwell, 2003, s. 229–231.

⁵² AUDYOVÁ, ref. 15, s. 14.

⁵³ Ibidem, s. 14–15. Stigmatizačno – exkludívny mechanizmom sa zaoberal Anthony GIDDENS vo svojej práci *Sociology*.

⁵⁴ AUDYOVÁ, ref. 15, s. 14–16.

⁵⁵ KAPLAN, K. *Největší politický proces „Milada Horáková a spol.“* Brno : Doplněk, 1995, s. 166.

hnev ľudu.“⁵⁶ Kauzy boli témou mediálnej agendy počas procesov a v niektorých prípadoch aj niekoľko dní pred a po priebehu samotných procesov. Proces bol využitý k „*politickej výchove más a k triednej nenávisti.*“⁵⁷

Poslednými technikami, na ktoré bude poukázané, sú spravodajské hodnoty. Nebudem sa venovať všetkým typom, len dvom najvýraznejším. Prvým z nich je **konflikt**. Cieľom tvorcov procesu bolo nastoliť jednostrannou formou konfliktnú situáciu. Pritom sa vychádza z premisy existencie cudzieho a domáceho sveta MY vs. ONI. Praktickým dôsledkom je odsúdenie obžalovaných ešte pred vynesením rozsudku. Druhým je **skresľovanie**, pričom ide o zdôrazňovanie istého problému a zvyšovanie jeho dôležitosti.⁵⁸ Teoreticky načrtnuté mechanizmy a procesy masmediálnej komunikácie budem v ďalšej časti sledovať v jednotlivých procesoch.

„*Proces s vedením záškodníckeho sprisahania proti republike*“

Na jeseň 1949 bolo vedeniu komunistickej strany jasné, že je nutné pripraviť veľký politický proces podobný maďarskému s L. Rajkom. Za týmto účelom boli do Československa vyslaní sovietski poradcovia Lichačev a Makarov.⁵⁹ Bolo potrebné československým kolegom pomôcť pri tvorbe veľkého procesu. Mali za úlohu ich zasvätiť do „výrobnej technológie“ sovietskych procesov. Pretože „*rafinovaný nepriateľ a skúsený špión nezanecháva po sebe a po svojej činnosti usvedčujúce materiály a je potrebné ho k priznaniu donútiť. Najlepším materiálom je sám vyšetrowaný.*“⁶⁰ U obžalovaných bolo nevyhnutné poukázať na nepriateľskú činnosť, špionáž, spojenie s cudzinou, vlastizrada a prípravu tretej svetovej vojny.⁶¹ A tak sa rodil prvý československý „monsterproces“. Dňa 31. mája 1950 začal v súdnej budove na Pankráci proces s Miladou Horákovou a spol. (obr. 3). Na lavici obžalovaných sedelo trinásť ľudí.

Proces trval do 8. júna a možno ho rozdeliť na dve časti. Prvé tri dni sa nijak významne nelíšili od predchádzajúcich menších procesov. Štvrtý deň sa situácia náhle zmenila. Do súdnej siene „*vstúpila organizovaná vôľa más.*“⁶² K súdu dorazilo niečo cez 6 300 rezolúcií občanov volajúcich po odsúdení „rozvracačov“. „*Otázka o výške trestov sa zmenila na otázku, kto z obžalo-*

⁵⁶ Ibidem, s. 166.

⁵⁷ Ibidem, s. 5.

⁵⁸ AUDYOVÁ, ref. 15. s. 23–25.

⁵⁹ KAPLAN, ref. 55, s. 115.

⁶⁰ Ibidem, s. 124.

⁶¹ Ibidem, s. 125.

⁶² Ibidem, s. 157.

vaných prežije.“⁶³ Vynesením rozsudkov a realizáciou štyroch popráv proces neskončil. Pokračoval v životných osudoch niekoľkých stoviek väzňov, žijúcich obetí a ich príbuzných, ktorí v Československu nenašli pokoj.⁶⁴

V procese Milada Horáková a spol. bolo cieľom oboch skúmaných denníkov priniesť informácie o procese tak, aby ich aj najširšie vrstvy interpretovali rovnakým a jednoznačným (komunistickou stranou predpísaným) spôsobom. „Do boja proti sprisahacom“ bolo zapojené široké spektrum sociálnych skupín, od študujúcej mládeže až po pracovníkov v továrňach. Zároveň aj všetky dostupné masovo-komunikačné prostriedky, film, rozhlas a tlač (obr. 2).

Komunistická strana vychádzala z predpokladu, či lepšie povedané logiky, že ak je niekto dominantnou mocou označený za nepriateľa, je uväznený, obžalovaný a vedie sa s ním proces znamená to, že je skutočným nepriateľom režimu. Podobnými logickými konštrukciami postupovali oba denníky. Pre obžalovaných neexistovala prezumpcia nevinny.

Mediálny obraz obžalovaných v denníkoch Rudé právo a Pravda

Sledovanému procesu s Miladou Horákovou a spol. venovali dobové denníky veľa úsilia na vytvorenie ideologicky žiadaného obrazu obžalovaných. Priebeh procesu na stránkach denníkov môžeme rozdeliť do troch fáz.

1. fáza – začiatok procesu (od 31. mája do 3. júna). Tieto dni môžeme nazvať „predstavením“ obžalovaných a záznamom zo súdneho pojednania.
2. fáza – opis priebehu procesu (od 4. do 7. júna). Počas týchto sledovaných dní denníky opisovali siahodlhé výpovede obžalovaných.
3. fáza – najdramatickejšia časť procesu (od 8. do 14. júna). Nad obžalovanými boli vynesené rozsudky, a tým prebehla „očista“ spoločnosti.

V štruktúre oboch denníkov je možné pozorovať nárast počtu strán, čo je možné pripísať úmernému stupňovaniu negatívneho opisu obžalovaných a narastaniu „hnevu ľudu“ voči nim. Procesom sa oba denníky venovali intenzívne a ich štruktúra bola kvôli nim zmenená. Dôsledne si plnili funkcie tlačových orgánov komunistickej strany.

Použitie techniky na stránkach dobovej tlače v konkrétnych fázach procesu

V počiatočkoch procesu je možné identifikovať prvky *démonizácie* v Rudom práve: „*Lúpežný vrah, ktorý chladnokrvne zavraždí človeka, aby sa zmocnil jeho majetku, je malým zločincem v porovnaní s týmito ľuďmi, ktorí mali v pláne*

---

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ KAPLAN, ref. 55, s. 168.

vojnu, hromadnú vraždu ľudí, a to len preto aby olúpili pracujúci ľud o výsledky jeho práce, aby sa znovu obohatili, aby kapitalisti mohli znovu vykorisťovať a zotročovať pracujúci ľud.“⁶⁵ Negatívne a skreslene boli podávané informácie v krátkych úvodných odsekoch na začiatku strán venovaných len „priamym“ záznamom z procesu, v mnou vytýčenej prvej fáze: „*Táto zločinecká banda, spojená spoločnou nenávisťou proti ľudovodemokratickej vlasti, rákala s vojnou proti vlastnej krajine, že sa práve preto a za týmto účelom všemožne usilovala imperialistom pomáhať špiónážnymi a rozvratníkymi akciami a napokon, že cieľom toho všetkého bolo obnovenie kapitalistických poriadkov u nás.*“⁶⁶

Stigmatizačný atribút a exklúziu použili redaktori Rudého práva asi najvýstižnejšie v nasledujúcom článku, v druhej fáze procesu. „*Nech posúdia všetci, aký je rozdiel medzi nami a tými, ktorí sú súdení. Oni chcú vojnu a rozvrat, my budovanie a socializmus. Preto nech sú súdení úmerne k ich obrovskej vine.*“⁶⁷ Definitívne proces exklúzie zo skúmaných článkov zavrášil list robotníka L. Furdíka z T. Sv. Martina, v tretej fáze procesu: „*Prepočítali ste sa, lebo nijaký poctivý človek nie je s vami! Prepočítajú sa aj vaši chlebobarcovia a budú tak súdení ako aj vy. Oproti vašim chlebobarcom stoja milióny pracujúcich na celom svete, ktorí prekazia ich úmysly a plány.*“⁶⁸

Poslednou časťou vytváraného procesu „morálnej paniky“ je **mechanizmus purifikácie** spoločnosti. Zo skúmaných denníkov o tomto najlepšie informuje článok v Rudom práve, v mnou vytýčenej tretej fáze: „*Vlastizradcovia a špióni boli odsúdení. Boli odsúdení preto, aby ľud mohol žiť.*“⁶⁹

Titulky plnili veľmi dôležitú súčasť informácií podávaných denníkmi. Koncipované boli za účelom umocnenia propagandistického textu o procese. Dokonca by bolo možné povedať, že z hľadiska propagandy mali najväčší význam, keďže sú hneď prvou časťou textu, ktorú mohol vtedajší človek zachytiť, a zároveň sa mu odkaz, prípadne úplne znenie titulku, uchovalo v mysli.

V prvej fáze sa titulky sústredili na popis činnosti, ktorú obžalovaní vykonávali: „*Prvý deň jednania: obžalovaná Horáková sa priznáva k najťažším zločinom.*“⁷⁰ „*Špiónáž, rozvrat, návrat ku kapitalizmu – program agentov v službách podnecovateľov vojny.*“⁷¹ „*Teroristickými akciami chceli zmariť*

⁶⁵ Rudé právo, 2. jún 1950, s. 5.

⁶⁶ Pravda, 2. jún 1950, s. 2.

⁶⁷ Rudé právo, 4. jún 1950, s. 1.

⁶⁸ Pravda, 11. jún 1950, s. 2.

⁶⁹ Rudé právo, 10. jún 1950, s. 3.

⁷⁰ Rudé právo, 1. jún 1950, s. 3.

⁷¹ Rudé právo, 2. jún 1950, s. 3.

mierovú výstavbu našej krajiny.“⁷² „Zločineckí rozvratníci a špióni Horáková a spol. chceli zbaviť ČSR samostatnosti a vydať ju napospas imperialistom.“⁷³ „V boji proti ľudu sa neštítali nijakých prostriedkov.“⁷⁴ „Hovorili o demokracii a mysleli na návrat biedy a vykorisťovania.“⁷⁵

V druhej fáze „odpoveď“ ľudu obžalovaným: „Celou krajinou znie rozhodný hlas ľudu: Republiku si rozvracať nedáme!“⁷⁶ „Pracujúci žiadajú prísny trest rozvratníkom.“⁷⁷ „V tisíckach rezolúcií náš ľud žiada: Nech sú špióni, zločinci a vlastizradcovia prísne a spravodlivo potrestaní!“⁷⁸

V poslednej fáze nasleduje odsúdenie: „Svedkovia dokresľujú hanebnú tvár zradcov v Prahe.“⁷⁹ „Hnev pracujúcich stíha zradcov!“⁸⁰ „Všetok československý ľud plne schvaľuje rozsudok nad vlastizradcami.“⁸¹ Dokonca v denníku Pravda použili aj prepojenie na Vatikán s využitím démonizácie pri popise úkladných vrážd. Následne aj každá ďalšia strana s opisom súdneho konania v denníku z tohto dňa niesla titulok *Vraždy na pokrokových ľuďoch schvaľovali vo Vatikáne.*⁸²

Oba denníky pomocou všetkých týchto techník konštruovali realitu založenú na strachu a obave z budúcnosti i na potrebách moci zvyšovať pracovné záväzky, a tým sa podieľať na rozvoji socialistickej spoločnosti. Rozširovali predstavu o jednote spoločnosti, deviácii obžalovaných a poukazovali na neakceptovateľnosť konania obžalovaných. Oboma denníkmi boli využívané na vyvolávanie neistoty u občanov a na spúšťanie procesu „morálnej paniky“. Cieľom bolo vyvolať medzi obyvateľstvom dojem, že obžalovaným šlo o získanie moci, zničenie budovanej spoločnosti a v konečnom dôsledku o ničivú vojnu. Osoby boli vykreslené ako démonické postavy, ktorým nešlo o nič iné, len o totálne zničenie nového sociálneho poriadku a spoločnosti.

---

⁷² *Rudé právo*, 3. jún 1950, s. 3

⁷³ *Pravda*, 2. jún 1950, s. 2.

⁷⁴ *Pravda*, 3. jún 1950, s. 2.

⁷⁵ *Pravda*, 4. jún 1950, s. 2.

⁷⁶ *Rudé právo*, 4. jún 1950, s. 1.

⁷⁷ *Rudé právo*, 6. jún 1950, s. 2.

⁷⁸ *Rudé právo*, 8. jún 1950, s. 5.

⁷⁹ *Pravda*, 8. jún 1950, s. 4.

⁸⁰ *Rudé právo*, 8. jún 1950, s. 1.

⁸¹ *Rudé právo*, 10. jún 1950, s. 3.

⁸² *Pravda*, 7. jún 1950, s. 4.

„Proces s vedením protištátného sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym“

Príprava samotného procesu zaberala povereným osobám jeden rok. Prebiehala tajne, za účasti vyšetrovateľov, velenia a ďalších útvarov ŠtB a pod neustálym dohľadom sovietskych poradcov. Tí všetci vyberali a schvaľovali obete, prokurátorov, svedkov, sudcov, advokátov i autorov znaleckých posudkov.⁸³ Pripravený bol i scenár s názvom *Protištátné sprisahanecké centrum na čele s Rudolfom Slánskym*. Proces bol rozvrhnutý do ôsmich dní (pôvodne bolo navrhnutých sedem). Všetci obžalovaní boli donútení naučiť sa svoje výpovede naspamäť a ako uvádza Karel Kaplan, mali nacvičené pohyby tela, gestá, boli stanovené dĺžky odmlk. Vedeli, že pokiaľ sa nebudú držať predpisanej výpovede, budú im vypnuté mikrofóny.⁸⁴ Rozhlas celý proces vysielal oficiálne v priamom prenose, v skutočnosti mal prenos pätnásťminútový posun. Tlač mala, podobne ako v procese s Miladou Horákovou a spol., vyvolať nenávisť voči obžalovaným.⁸⁵

Denná tlač prinášala „hlas ľudu“. Ľudia museli byť samozrejme šokovaní, čo všetko sa pokúšalo toto „mocenské centrum“ spôsobiť. Nižšie komunistické zložky dostali od svojho ústredia pokyny k organizovaniu odborových a stranických verejných schôdzok, aby sa „*naplno rozhorel spravodlivý hnev ľudu proti hanebným zradcom a nepriateľom.*“⁸⁶ Do ústredia KSČ a k Štátnemu súdu boli zasielané rezolúcie. K 5. decembru ich dorazilo 8520. Rovnako ako v procese s M. Horákovou odsudzovali všetkých obžalovaných a častovali ich najrôznejšími prívlastkami.

Nakoniec obžalovaní priznali v naučených výpovediach všetky zločiny. Posledné slová Rudolfa Slánskeho v procese zneli: „*Nezaslúžim si iný koniec svojho zločinného života než koniec, ktorý navrhuje štátny prokurátor*“⁸⁷ (obr. 4).

Mediálny obraz obžalovaných v denníkoch Rudé právo a Pravda

Mediálny obraz, ktorý sa strana pokúšala o obžalovaných vytvoriť som aj v tomto procese sledoval na stránkach tlačových orgánov KSČ a KSS – Pravdy a Rudého práva. Podobne ako v procese s Miladou Horákovou, oba denníky vynaložili veľa úsilia na ovplyvnenie verejnej mienky za účelom odsúdenia

⁸³ KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy*. Brno : Barrister & Principal, 2001, s. 172.

⁸⁴ Ibidem, s. 177.

⁸⁵ LUKES, Igor. *Rudolf Slansky : his trials and trial*. Washington : CWHIP, 2001, s. 58.

⁸⁶ KAPLAN, K. *Zpráva o zavraždení generálního tajemníka*. Praha : Mladá Fronta, 1992, s. 246.

⁸⁷ KAPLAN, ref. 86, s. 248.

obžalovaných. Keďže išlo o bývalých funkcionárov, bola mediálna kampaň proti nim oveľa útočnejšia ako proti obžalovaným v procese s Miladou Horákovou. Proces s Rudolfom Slánskym som rozdelil do štyroch fáz:

1. fáza – počiatočná (od 21. do 22. novembra 1952). Je to fáza, ktorú tvorí jeden deň, ktorý venovali celý vylúchu Rudolfa Slánskeho a predstaveniu sprisahaneckého centra.

2. fáza – priebeh procesu (od 23. do 25. novembra). Počas tejto fázy tvorili opisy vylúchov viac ako polovicu obsahu oboch denníkov a predstavené boli štyri aspekty mediálnej kampane: prepojenie na americký imperializmus, snaha sprisahancov o odstránenie Klementa Gottwalda, odhalenie celosvetového sionistického hnutia, ktorého boli obžalovaní členmi a odhalenie hospodárskej sabotáže.

3. fáza – odsúdenie obžalovaných a „vítazstvo demokracie a mieru“⁸⁸ (od 26. novembra do 3. decembra), ako to nazvali autori Rudého práva ako súčasť „očisty“ spoločnosti (a zároveň je tento totožný s poslednou fázou procesu morálnej paniky). V tejto fáze boli obžalovaní už spoločnosťou odsúdení za zradu a denníky predstavili „vlnu hnevu voči sprisahancom“ a „žiadost' najvyššieho trestu pre odsúdencov“.

4. fáza – doznievanie procesu (od 4. decembra až 8. decembra), keď ešte oba denníky informovali o poprave. Od 9. decembra už denníky nevenovali procesu takú intenzívnu pozornosť ako v predchádzajúcich dňoch.

Podobne ako v procese s Miladou Horákovou, si aj proces s Rudolfom Slánskym vyžiadaval zvýšenie počtu strán. Štruktúra oboch denníkov bola prispôbena propagandistickým potrebám režimu. Z konkrétnych fáz procesu som vybral nasledovné texty a titulky, v ktorých som identifikoval jednotlivé techniky komunistckej propagandy a dva výrazné aspekty mediálnej kampane, ktoré môžeme nazvať ako: hospodárska sabotáž a antisionizmus.

Použitie techniky v konkrétnych fázach procesu

Ako prvú je aj v tomto procese možné identifikovať *démonizáciu*. Uvádžam príklad identifikovaný v prvej fáze v Rudom práve: „*Monopolistickí žraloci, potrený krvou nevinného kórejského ľudu, nemôžu pre svoje odporne ciele nikdy získať masy pracujúcich.*“⁸⁹ Denník Pravda v prvý deň prvej fázy mediálnej kampane počas procesu nazval obžalovaných: „*banda imperialistických zapredancov, netvorov bez národa, morálky a svedomia.*“⁹⁰ A o deň na

⁸⁸ Rudé právo, 26. november 1952, s. 1.

⁸⁹ Rudé právo, 22. november 1952, s. 1.

⁹⁰ Pravda, 21. november 1952, s. 1.

to stupňoval démonizáciu a pomenoval ich ako: „*klbko zmijí, nasadených k nám imperialistickým nepriateľom.*“⁹¹ V druhej fáze démonizácia obžalovaných narastala: „*Hnusom a odporom sa zachveje vnútro človeka, keď vidí tieto bezcitné a chladné tvory. Tvory kupčiace so všetkým, čo je človeku sväté, cynicky zrádzajúcich všetko a všetkých, ktorí im dali dôveru.*“⁹² V tretej fáze mediálnej kampane bola démonizácia zavŕšená: „*Ako chobotnica boli prisatí na tele republiky a sali z nej krv a miazgu.*“⁹³ V Pravde tento proces završuje označenie obžalovaných ako „*arcizradcovia, sprisahanecké beštie a krvaví, imperialistickí vrahovia*“⁹⁴ a „*sadisti, atómoví a moroví hromadní vrahovia bez citu.*“⁹⁵

Ako súčasť negatívneho opisu obžalovaných a prepojenia na „imperializmus“ autori Rudého práva označili aj konkrétne osoby zodpovedné za „sprisahanie“: „*Spolu s nimi náš ľud pred celým svetom obžaluje a odsudzuje i všetkých tých, ktorí riadili ich podľa činy. Obžaluje a odsudzuje najhorších nepriateľov ľudstva, Dullesa, Trumana a ich pacholka Tita, buržoázneho agenta Ziliacusa a všetkých pravicových socialistov posluhujúcich imperialistom, všetky vojnové požiare a ich potopy.*“⁹⁶ V denníku Pravda taktiež spomenuli tie isté osoby, ale vytvorili im aj prívlastok „*zaoceánski páni*“⁹⁷ a obvinili ich zo zapredania územia: „*Ostravsko chceli vrátiť do rúk Rothschildovcov a Guttmanovcov*“⁹⁸

Skresľovanie ako spravodajskú hodnotu propagandy najlepšie vyjadruje konkrétny aspekt mediálnej kampane – hospodárska sabotáž. „*Slánskovci*“ (prvýkrát ich tak denník Pravda nazval 23. novembra) boli zodpovední za hospodárske ťažkosti Československa a za spreneveru obrovského množstva peňazí, v denníku Pravda vyčíslených 27. novembra na 6 miliárd Kčs.⁹⁹ „*Odhalená sabotáž hospodárstva*“ bola prvýkrát uverejnená v denníku Rudé právo 25. novembra. Postupne „*sabotáž*“ s každým ďalším číslom denníkov narastala: „*Nebolo azda jediného závodu, ktorého by sa nejako neboli dotkli ich*

⁹¹ *Pravda*, 22. november 1952, s. 1.

⁹² *Rudé právo*, 24. november 1952, s. 1.

⁹³ *Rudé právo*, 27. november 1952, s. 2

⁹⁴ *Pravda*, 27. november 1952, s. 1.

⁹⁵ *Pravda*, 26. november 1952, s. 2.

⁹⁶ *Rudé právo*, 22. november 1952, s. 1.

⁹⁷ *Pravda*, 26. november 1952, s. 2.

⁹⁸ *Pravda*, 26. november 1952, s. 1.

⁹⁹ *Pravda*, 26. november 1952, s. 1; spomínaná suma bola odhadnutá v článku odsudzujúcom sprisahancov podpísanom Andrejom Bagarom, rektorom Vysokej školy múzických umení v Bratislave.

jedovaté pavúcie nohy. “¹⁰⁰„Následky ich činnosti sa prejavili v československom hospodárstve v najrozličnejších ťažkostiach, ako nedostatky surovín pre textilný a koželužský priemysel, v nedostatku odliatkov a válaného materiálu pre ťažké strojárstvo a v miliardových stratách pri československom vývoze.“¹⁰¹ „Sprisahanci sa votreli na najvyššie miesta a chladnokrvne zašantročovali náš národný majetok.“¹⁰²

Za extrémny vrchol mediálnej kampane, konkrétne „citovú výzvu“ komunistickej propagandy považujem list syna obžalovaného Ludvíka Frejku. Uvádzam úryvok z neho tak ako bol uverejnený v denníku Pravda: *„Žiadam pre svojho otca najťažší trest – trest smrti. Vidím až teraz, že tento tvor, ktorého nemožno nazvať človekom, lebo v sebe nemal ani kúska citu a ľudskej dôstojnosti, bol mojím najväčším a najurputnejším nepriateľom.“¹⁰³*

V procese hral dôležitú tematickú úlohu aj antisionizmus, predsa na lavici obžalovaných sedeli jedenásti občania židovského pôvodu. Oba denníky na to poukazovali a skresľovali akcie sionistického hnutia, ktoré vyvíjalo kroky proti „táboru mieru“. *„Celé svetové sionistické hnutie bolo fakticky riadené a ovládané imperialistami, predovšetkým americkými imperialistami prostredníctvom amerických sionistov.“¹⁰⁴ „Potom obvinený Fischl podrobne vysvetlil úlohu židovských náboženských obcí, ktorým prakticky vládla židovská reakcia sionistov, kozmopolitov, židovských veľkokapitalistov a iných triedne nepriateľských živlov.“¹⁰⁵ V denníku Pravda boli občania oboznámení s akousi sieťou sionistických organizácií, ktorú redaktori pomenovali ako „sionistické fašistické jednotky.“¹⁰⁶ Obžalovaní boli aj v denníku Pravda označení za sionistov, kozmopolitov a bolo prehlásené, že niet rozdielu medzi sionizmom a nacionalizmom.*

Nakoniec proces „morálnej paniky“ aj v procese s Rudolfom Slánskym zakončil **mechanizmus purifikácie**, prejavujúci sa v tretej fáze procesu: *„Tisíce rúk sa zodvihnú a spoločne zacelia rany, ktorými chceli zabiť sprisahanci náš nový život.“¹⁰⁷ „Proces so Slánskym a spol. je poučením pre celú našu stranu.“¹⁰⁸ „Urýchlene nahradíme škody, napáchané špiónmi a zradcami.“¹⁰⁹ Proces sa uzatvára „prerodom“ spoločnosti po vynesení rozsudku: „Nepremo-*

¹⁰⁰ *Rudé právo*, 25. november 1952, s. 1.

¹⁰¹ *Rudé právo*, 25. november 1952, s. 1.

¹⁰² *Pravda*, 27. november 1952, s. 1.

¹⁰³ *Rudé právo*, 25. november 1952, s. 6.

¹⁰⁴ *Rudé právo*, 21. november 1952, s. 3.

¹⁰⁵ *Rudé právo*, 25. november 1952, s. 4.

¹⁰⁶ *Pravda*, 25. november 1952, s. 3.

¹⁰⁷ *Rudé právo*, 25. november 1952, s. 5.

¹⁰⁸ *Pravda*, 26. november 1952, s. 1.

¹⁰⁹ *Pravda*, 27. november 1952, s. 2.

žitelná je sila ľudu a jeho rodnej strany.“¹¹⁰ „Plán arcivrahov potopila povodeň revolúcie – slobodný pracujúci ľud.“¹¹¹ Definitívnu bodku za procesom dal Ladislav Mňačko vo svojom rozsiahlom príspevku s názvom *Buď prekliata zrada!* v denníku Pravda, odsudzujúcim už odsúdených. Uvádzam posledné slová tohto článku: „A ľud ten ľud, ktorý klamali a chceli opäť vložiť jeho slobodné ruky do okou otroctva, ten slobodný, dobrý, ostrážitý ľud volá dnes na ich adresu: *Buď prekliata zrada!*“

Aj v procese s Rudolfom Slánskym možno titulky z propagandistického hľadiska označiť za najvýznamnejšie. V sledovaných denníkoch mi poslúžili na vymedzenie jednotlivých častí kampane proti „*Slánskeho bande*“. Do jednotlivých fáz som zaradil tieto časti kampane: V prvej fáze som zvolil predstavenie sprisahania a jeho členov v prvý deň kampane v oboch denníkoch: „*Proces s vedením protištátného sprisahaneckého centra na čele s Rudolfom Slánskym.*“¹¹² „*Drvivá porážka imperialistov.*“¹¹³ V tejto fáze najviac z kampane Rudého práva zaujme titulok označujúci Rudolfa Slánskeho ako „*Judáša*“.¹¹⁴ Výber pojmu komunistickými propagandistami paradoxný, keďže bol komunizmus ateistický. Aj keď nie úplne nezmyselný, lebo ak je niekto označený za Judáša ihneď si väčšina ľudí, a tým sa myslí dlhé stáročia kresťanská väčšina, spojí toto meno so synonymom zradcu a tým mal Rudolf Slánsky byť.

Druhej fáze dominovali najrôznejšie konštrukcie prepojenia obžalovaných na „*nepriateľa*“. „*Sionizmus – nástroj amerických imperialistov.*“¹¹⁵ „*Spravodlivý trest stíha nohsledov titovskej bandy.*“¹¹⁶ „*Svedkovia o trockistickej skupine na ministerstve zahraničných vecí.*“¹¹⁷ „*Zneškodniť buržoázno–nacionalistické a sionistické agentúry imperializmu.*“¹¹⁸

V tretej fáze sa prelínala už spomenutá očista s prehláseniami „*hnevu ľudu*“ a „*žiadostami o najprísnejšie tresty pre zradcov*“: „*Nech najvyšší trest ako železná päť dopadne na hlavu zločincov*“¹¹⁹ (obr. 5). „*Jednomyselne znie hnevľivý hlas nášho ľudu – smrť imperialistickým agentom!*“¹²⁰ „*Najtvrdší trest špiónom, sabotérom a vrahom, ktorí kupčili so slobodou a nezávislosťou nášho*

¹¹⁰ *Pravda*, 28. november 1952, s. 1.

¹¹¹ *Pravda*, 28. november 1952, s. 2.

¹¹² *Rudé právo*, 21. november 1952, s. 1.

¹¹³ *Rudé právo*, 22. november 1952, s. 2.

¹¹⁴ *Rudé právo*, 22. november 1952, s. 5.

¹¹⁵ *Rudé právo*, 24. november 1952, s. 1.

¹¹⁶ *Rudé právo*, 24. november 1952, s. 1.

¹¹⁷ *Pravda*, 25. november 1952, s. 6.

¹¹⁸ *Pravda*, 25. november 1952, s. 1.

¹¹⁹ *Rudé právo*, 27. november 1952, s. 1.

¹²⁰ *Rudé právo*, 28. november 1952, s. 1.

*Judu!*¹²¹ „*Smrť odporným zradcom v imperialistickom žolde!*“¹²² Titulky v poslednej fáze hodnotia ich dopad a dôsledky na „socialistickú“ spoločnosť do budúcnosti: „*Po odsúdení zradcov budeme obetavejšie plniť všetky naše úlohy.*“¹²³ „*Niet nič väčšieho pre komunistu ako česť.*“¹²⁴ „*Vyhraná bitka mieru.*“¹²⁵ „*Urýchlíme rozkvet nášho hospodárstva.*“¹²⁶

Titulky najvýraznejšie reflektovali zameranie propagandy počas procesu a zároveň tým vymedzovali časti kampane. Najviac negatívnych označení sa nachádzalo práve v nich. Z nich by som rád poukázal najmä na dve, ktoré najviac zaujmú: „beštie a netvory“. Jazyk komunistickej propagandy sa v tomto sledovanom procese značne z vulgarizoval.

Na záver

Politické procesy sa stali čiernou škvrnou komunistického režimu a natrvalo zostanú aj súčasťou spomienok na obdobie „neslobody“. Režim sa počas svojej existencie nikdy nepokúsil plne rehabilitovať odsúdených v politických procesoch v 50. rokoch, čo bolo spôsobené aj jeho skostnatenosťou, ktorá nakoniec viedla k jeho pádu. Po páde komunizmu bol prijatý zákon o súdnej rehabilitácii, ktorý prijalo Národné zhromaždenie 23. apríla 1990. Na jeho základe bol určený prístup k skúmaniu politických procesov a to v širšom historickom kontexte.¹²⁷

Cieľom príspevku bolo preskúmať politické procesy na stránkach dobovej tlače. Tlač mala nemalý vplyv na myslenie spoločnosti v „zakladateľskom období“ komunizmu. Redaktori skúmaných denníkov do značnej miery pomohli vyšetrovateľom a osnovateľom procesov. Články vyskytujúce sa tak v procese s Miladou Horákovou, ako aj v procese s Rudolfom Slánskym, prekračovali hranicu čitateľnosti (myslím tým čitateľnosť pre súčasníka). Z obžalovaných vytvorili „*monštrá a beštie, netvorov*“, ktoré mali sabotovať napredovanie „*socialistickej spoločnosti*“. Opisy jednotlivých obžalovaných boli ďaleko presahujúce maximálnu možnú mieru reálnosti a ani súčasný hororový spisovateľia by nedokázali vymyslieť také démonické opisy ako vymýšľali redaktori oboch skúmaných denníkov.

¹²¹ *Pravda*, 26. november 1952, s. 1.

¹²² *Pravda*, 27. november 1952, s. 1.

¹²³ *Pravda*, 3. december 1952, s. 5.

¹²⁴ *Pravda*, 4. december 1952, s. 1.

¹²⁵ *Rudé právo*, 5. december 1952, s. 1.

¹²⁶ *Rudé právo*, 6. december 1952, s. 1.

¹²⁷ PEŠEK, Ján. *Odvrátená tvár totality*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1998, s. 83.

Rudé právo a Pravda pri procesoch obetovali propagande takmer celé svoje čísla. Mediálna kampaň počas procesu využívala všetky dostupné prostriedky, aby spoločnosť videla „pravú tvár“ už vopred odsúdených „zločincov“. A taktiež je zaujímavé, že ani raz a ani v jednom zo skúmaných denníkov nebola vyjadrená akákoľvek pochybnosť o vine obžalovaných. Po jazykovej stránke boli kampane oboch procesov v článkoch dosť beletrizované a ako uvádza Alice Audyová „*beletrizácia procesu zvyšuje atraktivitu textu a dovoľuje plne rozvinúť démonizačné a purifikačné mechanizmy a glorifikovať kladných hrdinov.*“¹²⁸

Následné rezolúcie ako súčasť propagandy mali svoj význam a to hneď dvojaký: prvým bolo vytvorenie dojmu akéhosi spoločného odsúdenia a potvrdenia existencie „*zločinu proti socializmu*“; druhým bola legitimizácia procesu a hlavne jeho rozsudkov, keďže to bolo reflektované ako „*žiadosť*“ celého národa, malo to byť správne. Mediálnu kampaň oboch procesov je taktiež nutné rozlíšiť aj z hľadiska zamerania: proces s Miladou Horákovou a spol. bol predovšetkým protiamerický a proces s Rudolfom Slánskym a spol. protižidovský (v slovníku dobového propagandistu „*antisionistický*“).

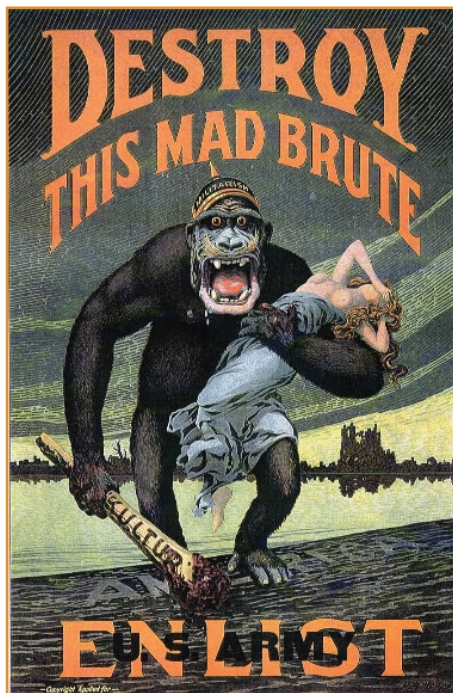
Použitie výrazové prostriedky v tlači počas oboch procesov boli štvavé a až prehnane nepriateľské voči obžalovaným. Aj tu však badať posun od procesu s Miladou Horákovou, keďže proces s Rudolfom Slánskym a spol. bol procesom s komunistickými funkcionármi, bolo potrebné propagandu a jej mediálnu kampaň nastaviť ešte útočnejším a vyhrotenejším smerom. Predsa to boli funkcionári, ktorí pomáhali budovať vysnený „socializmus“ a ich obvinenie mohlo pôsobiť na niektorých obyvateľov zmätočne. Aj to bol, predpokladám, dôvod prečo došlo k až tak prehnane štvavej propagande. Namiesto konštruktívneho premýšľania nad obžalobou a predstavenou vinou bolo potrebné myseľ vtedajšieho obyvateľa Československa zamestnať vlnou hnevu až nenávisťi. Toto boli podľa môjho názoru najvýraznejšie črty propagandy počas skúmaných politických procesov. Propaganda neovládala stránky dobových denníkov. Dobové denníky vytvárali „socialistickú“ propagandu a ich redaktori boli jej strojcami. Sledovaná komunistická propaganda bola veľmi vynaliezavá a jej vplyv na myslenie niekoľkých generácií je nepopierateľný. V konečnom dôsledku je propaganda fenoménom patriacim k modernej spoločnosti. Napriek snahám o prekrytie jej techník iba inými názvami, je prítomná aj v súčasných demokratických zriadeniach. Keďže ide o spôsob komunikácie s masami a nástroj ich spracovávanía, musíme zvážiť aj akési pozitívne „dobro“ v konečnom účele jej použitia. Ale kto určuje hranice, čo je účelom, čo je správne a čo je

---

¹²⁸ AUDYOVÁ, ref. 15, s. 67.

dobré, tak na to musia fungovať občianske spoločnosti na oveľa uvedomelejšej úrovni.

Obr. 1 Propagandistický plagát Creelovej komisie znázorňujúci „nemeckú bestiu“, ktorá ohrozuje americký kontinent a nabáda k narukovaniu do armády. (zdroj: <http://www.learn-ict.org.uk/>)

Obr. 2 Propaganda zasiahla aj v prípade udržania image „neomylného vodcu“ Klementa Gottwalda. Keď bol V. Clementis, odsúdený a popravený v procese s R. Slánskym, na spoločnej fotografii šikovne zmizol. (zdroj: snímka ČTK)

Obr. 3 Výpoveď Milady Horákovovej pred Štátnym súdom v Prahe. Neústupnosťou počas procesu sa stala symbolom odporu proti totalitnej moci. (zdroj: web ČT)

Obr. 4 Odovzdaným dojmom pôsobiaci Rudolf Slánský. (zdroj: web ČT)

Nechť nejvyšší trest dopadne jako železná pěst na hlavu zločinců

Závěrečná řeč státního prokurátora Dr Josefa Urválka

Obr. 5 Titulok objavujúci sa opakovane v posledných dňoch procesu s Rudolfom Slánskym. Umiestnený bol na každej strane prílohy venujúcej sa procesu. (zdroj: Rudé právo)

Vox discipuli historiae

Schválené Edičnou komisiou FF UKF v Nitre.

Zostavovatelia:

Mgr. Alena Feriancová, PhD.

Mgr. Miroslav Palárik, PhD.

Sadzba, grafická úprava a návrh obálky:

Ing. Dušan Neubauer

Vydavateľ:

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra

www.ukf.sk

Náklad: 120 ks

Vydanie: prvé

Rok vydania: 2011

ISBN 978-80-8094-864-1

EAN 9788080948641

ISBN 978-80-8094-864-1
EAN 9788080948641